

ÁLTALÁNOS PSYCHOPATHOLOGIA

ÍRTA

DR. HAJÓS LAJOS

A BUDAPESTI KIR. TUD. EGYETEM MAGÁNTANÁRA.

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST, 1913.

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

IV. VERES PÁLNÉ-UTCA 3.

ÁLTALÁNOS PSYCHOPATHOLOGIA

ÍRTA

DR. HAJÓS LAJOS

A BUDAPESTI KIR. TUD. EGYETEM MAGÁNTANÁRA.

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST, 1913.

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

IV. VERES PÁLNÉ-UTCA 3.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

420095

I.

BEVEZETŐ RÉSZ.

Országos Széchényi Könyvtár

448022

1. A jellem fogalma és vizsgálásának szempontjai.

Az ember jelleme szervezetének és külviszonyainak kölcsönhatásából alakul. A két sphéra állapotainak és változásainak szerves összeolvadásából következik, hogy a jellemet sem egyoldaluan természettudományi, sem egyoldaluan sociologiai vizsgálatok által meg nem ösmerhetjük.

Midőn ezen munka czéljául a jellem psychológiájának és pathológiájának feltárását tűztük ki, először vizsgálatunk tárgyának, a jellemnek fogalmával kell tisztába jönnünk.

Az, a mit ethikai értelemben jellemnek nevezünk, csak egy része, jóllehet markánsan kiemelkedő része a jellemnek: oly szerepet játszik, mint egy részletesen kidolgozott, árnyalt és színezett festményben a rajz főbb konturjai. Maradjunk a kép hasonlatánál. A jellem az ember lelki világának képe, de miután a lelki világ nincs megkövesedett nyugalomban, hanem csakugy, mint az alapját képező állati élet, folytonos változásokból áll, ezért képe sem lehet más, mint a változásokat feltűnető időszakai képek kymatographiai sorozata. Ebből következik, hogy az emberi jellem megösmérése csak biographicus uton lehetséges.

Azonban az ember jelleme alatt nem csak lelki világának biographicus képét értjük, hanem ennél még többet. Értjük alatta azon sajátságait is, melyeket megösmervén, a jellem bekövetkezendő alakulásait is némi valószínűséggel megjósolhatjuk. Jóslásaink két factor tekintetbe vételén nyugszanak; a jellem megösmérésén és a külviszonyokén. A külviszonyok előre megjóslása mindég problematicus értékű, csak eshetőségeket veszünk tekintetbe, a melyekhez jellem-jóslatainkat fűzzük; — jóslataink helyes, vagy téves voltáról pedig csak vala-

mely előre számításba vett eshetőség bekövetkezése után győződhetünk meg.

Fontosabb a jóslás azon factora, melyet az eddig lefolyt pszichikai élet biographicus ösmeretéből meritünk. Az egymás után következő jellemtünetemények, — vagy egyszerűbben kifejezve, pszichikai működések — egy gazdag sorozatra merül fel előttünk, a melynek tagjain végig tekintve azt látjuk, hogy egyenként bárminő eltérés is mutatkozzék közöttük, egészükben mégis bizonyos rendszeresség tűnik fel az által, hogy minden ember jellembiográphiájában bizonyos mozzanatok praedominálnak, a melyek consequens ismétlődése a szerves folytonosság, az önmagához való hűség jellegét hozzák létre. Több egyén jellemképét hasonlítva össze, mindegyiknél másféle domináló tüneteket találunk, melyek individualisan eltérő, azonban külön-külön tekintve meglehetősen egységes jellemkonturokat tüntetnek fel.

Munkám későbbi feladatai közé fog tartozni azon tényezők megösmertetése, melyek a jellemeket individualisan különbözőkké és önmagukhoz consequenssé teszik. Egyelőre csak magát a tényt említjük meg, amelyből következik, hogy ugyanazon factorok, a melyek a jellemtüneteményeket az élet egy bizonyos időpontjáig individualis formákba képezték, azon időponton túl is hasonló irányban fognak közreműködni. Következtetésünk értéke mitsem változik, akár az eddig átélt pszichikai élet egy elmúlt időpontját, akár a jelent vesszük ily szempontból figyelembe: csak úgy, a mint a múlt időpontja nem okozott törést a jellem önmagához consequens folytonosságában, ép úgy nem fog iránya a jelen küszöbétől kezdve megváltozni.

A jellem egyöntetű folytonosságát előidéző tényezőket összegükben a jellem determináló factorainak nevezzük. Ezen factorok maguk is, valamint az összes jellemtünetemények forrásai részben szervezetiék, részben szervezeten kívüliek. A kifejezés egyszerűsége végett, másrészt mivel a szervezeten kívüli determináló factorok az ember sajátlagos életkörülményei folytán java részben társadalmi eredetűek, vagy vonatkozásuak, — ezeket, a hol ezen általánosítás különös okból meg nem szorítandó, társadalmi determináló factoroknak fogjuk nevezni.

Ha nem a jellem biographicus összképét, de kiszakított

résztüneményeit vizsgáljuk, amelyek külön-külön szintén csak szervezeti és külső factorok egymásrahatásának eredményei, úgy ezekben, habár determinált voltuk kétségtelen, alig vesszük észre azon factorok hatását, a melyek a külső és belső viszonyok momentán alakulásaihoz igazodó véletlen esetlegességet meggátolják. Hogy ily szabályozó factorok vannak, és hatásaikat érvényesítik, ezt csak az egymásután következő jellemtünemények egy hosszabb-rövidebb szakaszának áttekintése által vesszük észre

Nevezzük el a jellemtünemények külső factorait külbefolyásoknak. Kétségtelen, hogy ezek sokkal változatosabbak és egymással gyakrabban ellentétesek, mint a szervezeti factorok, a melyek az életet fenntartó vegetatív működések szabályozó befolyása alatt állanak. Már ebből is következtethetnők, hogy míg a külbefolyások inkább megzavarják, addig a szervezeti factorok inkább biztosítják a jellemtünetek individualisan consequens voltát. Ha a szervezeti factorok csak oly durván physikai tényezők volnának, mint a milyenek a külbefolyások, úgy a két ellentétes irányu hatás eredményeként a jellemhomogenitásra törekvő hatások elnyomatását látnók a szeszélyes és heterogen külbefolyások által. Megfelelne ez azon számtani igazságnak, hogy egyenlő mennyiségek egyenlőtlenekkel szorozva egyenlőtlen eredményeket adnak.

A szervezeti és a külső viszonyok momentán configuratioiban az eddig elfoglalt nézőpontokból nem látjuk a jellemegység biztosító factorait. Csak, ha tekintetbe vesszük, hogy a jellemtünetek, habár egyes phasisaik improductiv psychikai munkából állanak, igazán fontossá és objective vizsgálhatóvá csak a cselekvések megindítására és kormányzására gyakorolt hatásuk által válnak, és hogy a cselekvések tulajdonképen a külső viszonyok ellen irányuló agressiv nyilvánulások, csak akkor jutunk egy lépéssel előre a jellemdeterminálás kutatásában. Cselekvései által az egyén képessé válik, hogy bizonyos határok között maga válassza meg környezetét, egyes befolyásoknak exponálja magát, mások elől elzárkozzék. Ki fogjuk mutatni, hogy ezen válogatás szerves összefüggésben áll a jellem előbbi alakulásával, a minek eredménye, hogy a külvilág heterogen befolyásai közül első sorban olyanok érvényesülnek, a melyek az előbb érvényesültekkel nem ellentétes irányuak.

Tekintetbe véve, hogy minden egyes kiválasztott befolyás újabb pszichikai működések és cselekvések determináló factora, érthetővé válik, hogy mi alatt az egyén belső jellembiographiáját a külső viszonyok, vagy legalább nagy részt azok alkotják meg, az alatt az egyén bizonyos határok között maga választja ki a jellemét megalkotó külbefolyásokat, vagy más szóval, önmaga szerkeszti külső biographiáját.

Mint látjuk tehát, a pszichikai determinálás, vagy jellemalakulás minden phasisán át belső és külső, szervezeti és társadalmi factorok közreműködése állapítható meg. Ha az egyén minden körülmények között érvényesíteni tudná a külbefolyásokat kiválogató képességét, ha mintegy szabadon alkotná meg külső biographiáját, úgy jellemtünetei nem csak egyes főbb konturokban mutatnának egyöntetű consequentiát, hanem összes részleteiben homogenek volnának. A jellem tulajdonságának, a külviszonyokon való teljes felülemelkedésnek nevezhetnők ezen extrem jelenséget, mely kóros viszonyok között, mint látni fogjuk, elő is fordul.

Normalis körülmények között ezen kiválasztó képesség soha sem korlátlan, a mit úgy fejezhetünk ki, hogy az egyén saját erejéből jár ugyan, de külső befolyások által vezetve. A relativ függetlenség a pszichikai élet első nyilvánulásaitól az egész életen végig követhető és eredménye a jellem fejlődésének és átalakulásainak hullámzatossága. A belső determináló factorok. — ezek közé tartozik a külbefolyások kiválogatása is — relativ gyengesége mellett a jellem ezen nagyjából sima hullámzatossága sok helyt apró zavarokat mutat, melyek részben a szervezeti, részben a külső determináló tényezők egymásikának mulékony elnyomatására, vagy felülkerekedésére vezethetők vissza. Más esetekben, midőn pl. valamely betegség a belső tényezőket tartósan megbénítja, vagy megváltoztatja, avagy ha a külső viszonyokban oly tartós és tetemes változások történtek, hogy az egyén járását egyszerre egész másféle befolyások kezdik vezetni, mint eddig vezették. olyankor a jellem iránya hirtelenül, hullámzatos átmenet nélkül törhetik meg.

Ezen két utóbbi eshetőség a jellembiographiák oly anomáliáit tünteti fel, melyek közül az egyik kóros, a másik nem. Foglalkoznunk fog kelleni azon kóros eredetű belső determináló factorokkal és azok hatásának módjaival, melyek

a jellemet mulékonyan vagy tartósan beteggé teszik. Mindenütt tekintettel kell lennünk az egyén belső és külső biographiájának kölcsönviszonyára, hogy a jellem kóros alakulásait megkülönböztethessük azon jellemanomáliáktól, melyek pusztán a milieu rovására irandók. Azon vázlatos adatok alapján, melyekben a jellemalakulás feltételeit ismertettük, természetesnek kell találnunk, hogy vizsgálataink menetén a szervezet viszonyait feltáró természettudományi és a külviszonyokat mérlegelő sociologiai szempontokat mindég egybe kell foglalnunk.

Miután részletesebben megösmertük a jellemdeterminálás belső és külső factorait, valamint egymás közötti és egymással szemben gyakorolt hatásaikat, csak azután fogjuk meghuzhatni azon középarányos vonalat, mely a szervezeti és külvilági (java részben társadalmi) erők kölcsönhatásában a közös eredő szerepét játsza és mely a jellem kifejezője. Normalis és kóros jellemalakulás között az eredményes vonal configuratiója tesz különbséget.

Tekintetbe véve, hogy az egymásra ható erők két tábora közül tulnyomóan a külső befolyásoké tartalmaz rendzavaró elemeket, a jellem normalis vagy kóros voltának eldöntése is első sorban a milieu sociologiai megösmérésén sarkallik. Inkább a sociologia, mint a psychologia körébe tartozik továbbá azon egyének jellemének összehasonlítása, a kik a természeti és társadalmi körülmények egy bizonyos adott légkörében élnek. Ily tömegvizsgálatok lehetővé teszik, hogy hasonló körülmények között élő normalis egyének jellemalakulásainak középértékét, átlagát megösmernjük. Az így nyert átlagos jellem képezi az összehasonlítás alapját, melynek segélyével az ugyanazon socialis légkörben élő pathologicus jellemek, illetőleg azok kóros jellemtünetei felösmérhetőkké és vizsgálhatókká válnak.

A normalis átlagjellem sociologiai megállapítása azon eredménnyel is jár, hogy a nyert középarányossal egyes individuumok jellemét, a kik ugyanazon milieuben élnek, összehasonlithatjuk. Ily összehasonlításokból látjuk, hogy egy bizonyos milieu normalis individumainál a jellemalakulás nem egyforma és csak egyes fontosabb mozzanatai esnek össze. Az eltérő momentumok biographicus átnézete tünteti fel a normalis jellem individualis alakulását, az összeegyezőké pedig az individualitas ethikai alapkarakterét. Ugyanily individualis és

ethikai értékű jellemtünetekből alakul össze a pathologicus jellem is.

Hogy a normalis egyének jellemének résztünetei közül egyesek között nagy individualis eltérések, mások között pedig hasonlóságok találhatók, ez annak felvételére utal, hogy utóbbiaknál vagy oly külbefolyások játszottak közre, amelyek az egyesek individualis irányban determináló belső factorait egyaránt legyőzni képesek, vagy pedig oly egyénenként nem variáló hatalmas belső determináló factorok, a melyek a külbefolyások változó alakulásai felett egyaránt győzedelmesek. Látni fogjuk, hogy az ethikai elemek mindkét keletkezési módja előfordul: az első képviseli a természeti, vagy socialis kényszernek, a második az ethikai erőnek győzelmét. Látni fogjuk azt is, hogy az individualis jellemalakulások ethikai találkozó pontjai a socialis vagy ethikai kényszer oly fellépéseivel esnek össze, midőn az illető kényszer kevés, vagy semmi ellenállásra sem talált. Azonban az is előfordul, hogy valamely jellemtünet, vagy psychikai működés nem ily egyoldalu kényszer győzelmének szülötte, hanem két, sokszor ellenirányu kényszer küzdelmének forrongásában fogamzik. Az ethikai és socialis kényszer összeütközése az éhezőt lopásra hajthatja, a bosszuállót gyilkosságba, a nyomor által meghatottat utolsó falatjának odaadására, a csapástól sujtott egészséges, élni tudó és élni szerető embert öngyilkosságba. Mindez történhetik az egészséges milieuben élő egészséges emberrel. Ámde tudjuk és mindennap látjuk, hogy a socialis viszonyok is lehetnek betegek. Ily beteg légkörben fejlődő és élő egyén ethikai determináló factorai is másféléknek alakultak, külső kényszerei is másfélék, mint az egészséges légkörben élő és mégis mindkét egyén normalis lehet.

Ugy a különféle milieukben élő egyének psychologiai vizsgálata, mint a különféle társadalmi légkörök sociologiai megösmérése rámutat arra, hogy az ethikai jelentőségű jellemtünetek normalis vagy abnormalis voltának eldöntése nem foroghat azon kérdés körül, vajjon azok morálisak-e, vagy sem.

Kétségtelen, hogy az erkölcstörvények keletkezésének csiráját társadalmi és ethikai kényszerek összeütközési eseteiben találjuk: ily összeütközések kimenetele sokszor nem közömbös a társadalmi környezetre nézve, miért is az, saját haszna, vagy kevesebb megkárosítása után törekedvén, a körében élő ember

küzdelmét befolyásolni igyekszik. A küzdelmet befolyásoló vagy küzdelemdöntő társadalmi beavatkozás a moral szelid suggestiójától a büntető, tiltó és kényszerítő törvény szigorúságáig variálhat. Hogy ezen beavatkozások a társadalmi közösségben élő emberek természetes átlag érdekeiből fakadtak, ennek kifejezését látjuk abban, hogy moralisaknak a társadalom nagyobb körére ártalmatlan, vagy hasznos ethikai jellemtünetek tekintetnek, míg az ártalmasak immoralisaknak. Máskép alakulnak a viszonyok, ha szűkebb társadalmi körök érdekegyenlítődéseit vizsgáljuk, a melyekre nézve relative üdvös lehet az, ami a szélesebb körű társadalomra káros. Ily módon localis erkölcsök keletkezhetnek, a melyek társadalmi befolyása ellentétes a nagyobb körökével és oly irányban igyekszenek a kényszerítőközéseket eldönteni, a mely szűk körére nézve üdvös, azonban a tágabb körre nézve ártalmas. Ezen viszonyokban látjuk egyes szűkebb milieuk immoralis, vagy pervers erkölcsi cseleinek megfajtását.

Miután az ethikai (relative moralis, vagy immoralis) jellemtünetek sorrendje alkotja a jellembiographia kiemelkedőbb gerinczét, és a sociologiai jellemtanulmányozás tárgyát is az ethikai elemnek megösmerése és összevetése képezi, ezért hasznosnak látszik, ha a jellem általános fogalmából annak uralkodó alaprajzát, az *ethikai individualitást* kiemeljük.

Az ethikai individualitás kiemelése azért is fontos, mert így az individualis jellemingadozásoktól megtisztítva vizsgálhatjuk egy socialis milieu átlagjellemének szervezeti determináló factorait. Ezen lépés, mely a sociologia felől a sajátképeni pszichologiai kutatás terére visz minket, szerfelett tanulságos, mert itt ösmerjük meg, hogy azon belső factorok mellett, amelyek tulajdonképen a külbefolyások friss, vagy régibb keletű visszhangjaiból keletkeztek és így tisztán psychikai factoroknak mondhatók, mily nagy fontosságuk azon factorok, melyek a küleredetű visszhangokkal szemben belső eredetűeknek, az életfenntartó vegetatív működési állapotok visszhangjainak tekintendők. Látni fogjuk, hogy mindég ily fontos vegetatív visszhangok (éhség, szomjuság, fáradtság, nemi vágy stb. stb.) találkozása velük assonáló, párhuzamos irányok felé törekvő küleredetű visszhangokkal, hoz létre oly erős belső determinálást, amely külbefolyásokkal dacolni képes, a mely ethikai jelentő-

ségü jellemtünetek keletkezésére vezet. Ha most azon esetek felé fordulunk, midőn a külső kényszer győz, úgy azt találjuk, hogy a külső erő ugyan ily életfontos vegetatív visszhangok által támogatva válik hatalmas determináló factorrá.

Csak, ha a determinismus oknyomozó módszerével, mely minden tünetben erőhatások eredményét látja és új feladatul ezen erők erőforrásainak felkeresését tűzi ki, elhatoltunk a külső természeti és társadalmi befolyások távolabbi, talán csak közvetve ható hullámköréig és lemerültünk a belső determináló tényezők kutatásában az életet fenntartó biológiai erők mélységéig, csak akkor hódítjuk meg az egymásra kölcsönhatást gyakoroló erők azon egész területét, mely a pszichikai életnek, a jellemnek feltárásához, törvényszerűségeinek megismeréséhez szükséges.

A determinismus egyedül helyes természettudományi fel fogásából következik az is, hogy tünetenyeket, vagy erőket, a melyek az erők egyetemességétől függetlenül keletkeznének, vagy hatásokat gyakorolnának, el nem ismerhetünk. Ily metaphysikai determináló tényező volna a lélek, a mely önmaga nem erők által determinálva jó létre, és mégis hatást fejt ki: szemlélője és kormányzója a szerves életműködéseknek.

Csak egy jelensége van a lelki életnek, melyet az erők objectiv világrendjébe nehezen tudunk illeszteni, melyről csak önmagunkban van tudomásunk, másoknál pedig csak per analogiam következtetünk jelenlétére. Determinálni nem vagyunk képesek, csak megnevezni: *subjectiv érzésnek*, vagy talán még helyesebben, *tudomásnak*. Környezetünkéből és önmagunkból nem birunk egyebet, mint róluk való tudomásunkat. Minden materialis tárgy, állapot és változás; életünk összes törekvéseinek, óvatosságunknak és félelmünknek, vágyainknak és örömeinknek, fájdalomunknak és betegségünknek tárgyai, forrásai és szinterei, melyek együttvéve az objectiv világ szemléleti képét adják, reánk nézve irreális értékek, mert előttünk csak egy van, a mi realitás, ez pedig tudomásunk, melyben minden ezen változó képek tükröződnek.

A subjectiv érzést elválaszthatlannak tartjuk a biologia meg nem oldott rejtélyétől, az élet fogalmától, sőt nem is az élet kísérő jelenségét látjuk benne, hanem magát a szerves életet, amint az a pszichikai működések világításában jelentke-

zik. A subjectiv érzés minden tartalmi változása csupán a szervezet életfolyamatának megváltozása a psychicum oldaláról tekintve. A *monismus* ezen egységes philosophiai álláspontjáról tekintve a subjectiv érzés többé nem transcedentalis vagy metaphysikai fogalom, hanem részese az universum erőalkotmányának.

A monismus ösmertetett felfogása, — részletesebb fejtegetésével még fogunk találkozni, — a lelki élet minden jelenségét dinamikai alapon engedi vizsgálni és ha későbbi fejtegetéseinkben mégis a subjectiv érzést, mint oly jelenséget fogjuk tárgyalni, mely nem áll másban, mint minden szervezeti változásról való tudomásban, tehát oly színben van feltüntetve, mintha az erőhatások egy zsákutczája volna, — valami, a mit erők meg tudnak változtatni, de a mi semmit sem tud megváltoztatni, — ugy ezt még sem szabad a dinamikai felfogással össze nem férőnek tekinteni. A látszólagos paradoxon onnan ered, mert habár az élet biológiai alapfolyamata kétségtelen realitás és minden vegetatív vagy psychikai folyamat, mint amannak része, szintén csak realis változásokból áll, azonban a subjectiv érzés, melyben mindez tükröződik, nem valami más, hanem ugyanazon folytonos változásokból álló élet, — csupán csak egy más oldalról, a psychikai sphéra egyoldalú világításából nézve.

A subjectiv érzés chameleonszerű színváltozatokban kerül majd elő újabb és újabb fejtegetéseinkben: a mikor directe róla fogunk beszélni, olyankor fictio, realis változásoknak mesterseges világítás által nyert irreális képe, a melynek tartalma mindég változik, de önmaga mit sem képes megváltoztatni, akár csak a viz tükrén feltünedező reflexképek; — a mikor pedig nem directe róla van szó, hanem a szervezet, vagy környezet bárminő változásáról, olyankor a subjectiv érzés ugy jelentkezik, mint az egyedüli realitás, a melynek változásairól tudunk és a mely változásokhoz csak következtetés útján fűzzük azon hitünket, hogy a mi által okoztattak, azok szintén realis változások.

A monismus egységes felfogása, mely determináló törekvéseinkkel kapcsolatban mindég a szervezet működési állapotai felé tereli figyelmünket, — hiszen a társadalmi milieu csak a determináló erők egy részének forrása, de nem hatásuknak

szintere. — még nélkülözhetlenebb vezetőnk és támaszunk, midőn nem a normalis, hanem a kóros lelki életet vetjük vizsgálat alá.

Előző általános fejtegetéseink alapján nyilvánvaló, hogy a lelki tünetek és általában a jellem kóros voltának kriteriuma nem a szokatlanság, vagy immoralitás, mert ezek a milieu befolyásai által is okozva lehetnek. Viszont a milieu átlagjellemének kereteibe jól beleillő jellemtünet is lehet kóros. Ezen látszólagos ellenmondást kiegyenliti kórtani alapfelfogásunk, hogy egy jellemtünet, vagy jellem kóros voltának egyedüli kriteriuma, ha kóros belső determináló tényezők, kóros szervezeti állapotok által okoztatott.

Hogy kóros determináló forrásból is fakadhatnak sociologiai szempontból normalis jellemtünetek, ennek oka, hogy létrehozásukban mindég több erő működik közre, melyek közül úgy lehet, csak az egyik kóros, a többi pedig normalis eredetű, és ezek a kóros impulsus elnyomásával hozhatták létre a vizsgált jellemtünetet. Itt találjuk annak indokát is, hogy a kóros és a normalis lelki élet, illetőleg jellemalakulás között a legkülönbébb arányu átmenetek lehetségesek.

A gyakorlatban absolute normalis lelki életet nem is találunk, aminek okát abban keressük, hogy nincs oly szervezet, mely minden részében egyformán ép és egészséges volna, vagy mindég olyan maradna. Ezen felfogásból következik, hogy a relative normalis lelki életben is szerepet játszhatnak önmagukban kóros determináló momentumok, a melyek tartósak vagy mulékonyak; az első esetben az ép determinánsok túlnyomó többsége által elnyomva alig nyilvánulnak, a második esetben talán erősebb, de mulékony visszhangot keltenek.

Egy részt az absolute normalis pszichikai élet hiánya, másrészt azon tény, hogy a lelki élet mechanizmusát sokszor élesebben vizsgálhatjuk, ha kóros és ép determináló factorok ütköznek össze, indokolttá teszi, hogy mereven külön ne válasszuk a normalis és a kóros jellem tanulmányozását.

A lelki életjelenségekre vonatkozó ösmereteink történelmi fejlődése is azt mutatja, hogy a pszichologia természettudományi alapjait java részben pathologiai tanulmányoknak köszönheti, míg a psychopathologia természetes talaját nélkülözné, ha

sociologiai vizsgálatok nem járultak volna hozzá psychophysiológiai ösmereteinkhez, a melyek együtt véve lehetővé teszik, hogy a jellemnek és a milieunek szoros vonatkozásait megösmernjünk.

2. A degeneratio tana, mint az összehasonlító psychopathologia kezdete.

Mióta Morel és Magnan munkái révén a psychikai degeneratio fogalma helyet foglalt a psychiatriában, azóta állandó forrongás észlelhető ugy az egyes elmekóralakok meghatározásaiban mint egymáshoz való viszonyaik értelmezésében.

A degeneratio fogalmának felmerüléséig az egyes elmekóralakok csak önmagukban vizsgáltattak, vagyis a kutató és oktató empiria nem távolálló és heterogen kórképeket vetett össze hanem csak a hasonlókból rostálta ki a változó és esetleges symptomákat. Ezen eljárás arra vezetett, hogy az egymáshoz hasonló kóresetekből lett kivonva azon alap, mely az individualis eltérések mellett is mindég változatlan; — ily módon classicus egységképek keletkeztek, azonban minden magasabb szempont közreműködése nélkül, csupán mint egyszerű empiricus typusok.

Az empiricus kutatás ezen módja mellett csak pusztá véletlen, ha az individualis eltérésekből kihámozott classicus typuskép egyuttal kórtanilag is külön válik más ugyanigy construált typusoktól. Mi sem természetesebb, minthogy ezen pusztán tünettanilag körülirt typusok, — bár a tanításra mód felett alkalmasak, — még sem fejlődhettek állandó kórtani fogalmakká, mert hisz mindenkinek tetszésére volt bízva, hogy azon tünetet vagy tüneteket, melyek előbb az individualis eltérések registerébe degradáltattak, recipiálják jogfosztottságukból és most már egy újabb empiricus betegség csoport centrumába helyezvén új classicus képeket építsenek, melyekben individualis eltérés számba mennek az előbb még hangadó és lényeges szerepet játszó tünetek.

Ily módon az egyes kutatók izlése, vagy szeszélye szerint, — mert mélyebb okot hiába keresünk, — oly változandósága állott be a betegségformák megállapításának, mely hasonlít a víztükrökhöz, melyre eső esik; minden leesett csepp egy-egy

ujabb centrum, mely körül mindég uj, de mindég elenyésző hullámgyűrűk keletkeznek: nem csak a hullámgyűrűk, de centrumaik is mindég mások.

A psichiatria ezen fejlődési phasisában, ha látunk is egy-egy állandóbb »classicus kórformát«, az csak ugyanezen vérből keletkezett és állandóságát nem kórtani indokoltságának, — bár véetlenség, vagy a kutató öntudatlan intuitiója folytán ez is fennállhat, — hanem megalkotóik tudományos tekintélyének köszönheti. Azt tapasztaljuk, hogy minden esetben, a mikor egy-egy ily classicus kórforma időközben nem nyert valamely kórtani megerősítést, hogy akkor a tekintély sem volt másra képes, minthogy a mulandóságból szellemi szülöttének egy arasszal hosszabb életet biztosítson.

Távolról sem állitható, hogy a psichiatria ezen phasisában nélkülözte volna az egyes kórformák beható analysisét, azonban ezen analysis mindég csak az introspectiv psychologia szülötte volt. Ezen analysisek nagyobbbrészt egy-egy classicus kórkép tüneti alkatrészeire és azok egymáshoz való viszonyára vonatkoztak és alapul mindég az introspectiv psychologia adatai vétettek oly módon, hogy a beteg egész psychicumát mintegy helyettesítettük a mienkével, illetőleg elképzelni igyekeztünk, mintha a mi, különben ép psychicumunkba egyes kóros, a betegeknel észlelt tünetek tolakodtak volna. Így pl. miután a tébolyodottaknál hallucinatiokat észleltünk, igyekeztünk magunkat azon szerepbe képzelni, mintha ugyanezen hallucinatiók a mi öntudatunkba tolakodtak volna, és azon conclusiora jutottunk, hogy mi ezen hallucinatiókat causalis összeköttetésbe hoznók a külvilág változásaival és így hamis ítéleteket, téveszméket construálnánk.

Az ily psychiatricus analysis semmi esetre sem lehetett erősebb az alapját képező introspectiv psychológiánál és habár gyakran meglepő mélységekig világított meg egy-egy psychikai tünetet, mert hiszen kellett, hogy a kóros tünetek észlelésén megélesedett látása mélyebbre tudjon hatolni, azonban a vizsgálati objectum mindég csak egy volt, egy bizonyos psychikai betegségalak, a vizsgáló, összehasonlító és mérő eszköz pedig mindég változó, vagy legalább is mindég változható valami: a vizsgálatot tevőnek subjectiv önösmerete.

Ezen subjectiv psychologiai iránynyal szakítania kellett a

psychiatriának, vagy legalább is annak területét annyira megsűkíteni, hogy az egyes kórképek leírásában kevesebb jusson a subjectivismust bonczolgatni látszó bölcselkedésnek, mely tulajdonképen mindent önmagán át és önmaga által észlel és e helyett inaugurálni kellett a betegségek objectiv észlelését. Ne feledjük el, hogy az objectiv észlelés a psychologia minden ágazatában meglehetősen hálátlan feladat, mert objective tulajdonképen soha sem észlelhetők a sui generis psychikai tünetek, csupán azon physikai változások, melyek az előbbieknak kísérő tünetei vagy eredményei.

A degeneratio tana volt az, mely egyszerre két csapáson szélesítette ki az elmebetegségek psychologiai vizsgálatát. Az első nyereség, melyet ezen tannak köszönhetünk, az elmebántalmak fejlődésének vizsgálása. Ez előtt sem vizsgálták ugyan a kórképeket csupán kifejlődésük tetőpontján, mert a betegség lefolyásának vizsgáláti körébe esett a kezdet stadiuma is, sőt az aethyologia is tulajdonképen a betegségek kezdetének vizsgálatából fejlődött, azonban nem figyeltünk a beteg állapotára azon időszakban, mely a betegség észrevehető kezdete előttre esik.

A degeneratio tanának egy másik nagy haszna volt, hogy egy különféle elmekóralakoknál közös betegségi elemre híván fel a figyelmet, megvetette alapját az eltérő kórformák azonos szempontból való összevetésének, vagyis az *összehasonlító psychológiának* a psychiatriában. Tulajdonképen, mint láttuk, a subjectiv psychologiai kutatás alapját is összehasonlítás képezi önmagunk és a beteg között, azonban míg ezen subjectiv módszer inkább az önmagunk vizsgálatában tevékeny és csak ránk erőszakolt phantasiát erősbiti és mélyíti, addig az összehasonlító módszer a természettudomány objectiv vizsgálati körébe emelte az elmebetegségek psychikai tüneteit.

Teljesen hivek vagyunk az igazsághoz, midőn azt állítjuk, hogy a psychiatria, mint tudomány, még máig sem tudta teljesen a classicus kórképek korának hibáit elhagyni, és hogy még mindig szemben találjuk a scolasticus psychiatriát az ő szigoruan körülírt betegségi alakjaival és a gyakorlati psychiatriát, mely a classicus képeket már inkább csak jó taneszköznek tartja, de mely előtt az egymásba folyó és egymásba szőtt kórképek egyvelegéből csak néhány külön jogosultságú betegségi alak emelkedik ki, de ezek sem psychikai alkatuk egy-

ségessége által, hanem határozott aethyológiájukkal és felösmert specialis kórtani alapjaikkal.

Tudományos psychiatriánk oly viszonyban áll a gyakorlati psychiatriához, mint egy mértani vonalakba ültetett park az ő nyesett fáival és szabályos virágszőnyegeivel a szabad természethez. Csak nézzük a psychiatria egészségesebb fejlődésének néhány érettebb gyümölcsét, pl. a paralysis progressívát, vagy az alkohol mérgezési psychosisokat és azonnalszemünkbe kell ötlenie, hogy a legkülönbébb psychikai forma és lefolyás mellett is relative mily egyöntetűség uralkodik ezen betegségek lényegének, kórtani substratumának kérdésében.

Bármely élő tudományban is az egyöntetűség egyes kérdések felfogásában arra mutat, hogy a megoldás vagy már elérte a természeti igazságot, vagy ha az megfoghatatlan, úgy megtalálta azon hypothesis-t, mely véges eszünk előtt fedi ugyan, de egyuttal magyarázza az elérhetetlen valóságot. A realis természettudományokban ezen kisegítő hypothesisek tulajdonképen csak az elemi erők alapformáinak és alaphatásainak magyarázatánál jogosultak, tehát azon határvonalon, a hol a természettudomány a realitásokból immár a megfoghatatlannak, a puszta gondolatnak, a philosophiának terére lépett.

Bármennyire philosophikus izű is legyen sok helyt a psychiatria, mikor a lélek rejtelseit kutatja, még sem szabad elfelejteni, — és ezt különösen hangsúlyozandónak tartom, — hogy a mikor nehezen hozzáférhető tüneteményeket vizsgálunk, segítségül kell vennünk az analogiákat, és habár ily módon fél lábbal a philosophia mezején járunk, azonban, ha minden lépésünket óvatósan megfontoljuk, úgy még sem veszítjük el ítéletünk biztos egyensúlyát: ily módon a realis ösmeret és a hypothesis oly szerves egységgé olvadhat, mely az igazság mélyéig enged hatolni ott is, a hol erre érzékeink képtelenek. Csak gondoljunk a spectralanalysisre, mely különféle gázok fényelnyelési csikjait mutatta ki a prismával széthasított fényben, és az analogia erre épített hypothesisére, melynél fogva az égi testek gázalkatrészeire tudunk következtetni.

Még oly találó lehet Möbius satyricus kifejezése: »Psychiatrie, die mit einem Anatomie-Hypothesen-Beine und experimentelle Krücken daherhumpelt;« — találó bírálata lehet ez a tudomány látszatával bíró mükedvelői okoskodásnak, azonban

a hypotheticus elem kizárása, — és ne feledjük, hogy minden hypothesis bölcséleti eredetű, — egyértelmű azzal, mintha eleve lemondanánk minden haladásról, mely máshonnan ered, mint vegytani és physikai laboratoriumokból. A tudományban még a tévedés sem olyan nagyon rossz, a melyből haszon nem fakadhat, csak nézzük az igazságok kibontakozását, amint tévedések közt bujkálva, zezugosan, de mindég előre haladnak és a mint lassanként foszlik le róluk minden bizonytalanság.

Epen a paralysis progressiva, és a felfogásában uralkodó egyöntetűség bizonyítja legjobban, hogy a mint egyszer egy betegség klinikai lényegét megtaláltuk, egyszerre szétfoszlik minden nézetkülönbség és minden erre tapadó speculatio. De mit látunk, ha eltekintünk a jövő psychiatriájának ezen egy-két korán megérett hirmondójától. Egy kis tulzással azt állíthatjuk, hogy a hány szerző, annyiféle beosztás, annyiféle kórkép megállapítás, és hogy ezen chaos mögül, mint fix csillagképek, még mindég egyes nagyobb nevekhez fűződő classicus kórképek, mint a mania, melancholia, acut hallucinatoricus zavartság, chronicus rendezett tébolyodottság stb. pislognak elő. Akár a betegségosztályozási nézetchaost, akár a rajta átalvillogó fix csillagképeket vizsgáljuk, egy dolog kétségtelen, hogy úgy a bizonytalan zavar, mint a conservativ csillagimadás egy forrásból fakad, hogy egy-két kivételtől eltekintve egész psychiatriánk tisztán symptomaticus osztályozásból, egyes felőlőbb és gyakrabban találkozó tünetek autokrata conglomerálásából épült fel. A classicus kórképekhez való ragaszkodás egész titka, hogy a bennük rejlő tünet-conglomeratumok elég feltűnő ensemble-képeket mutatnak, és hogy ezen conglomeratumok elég gyakran találtnak a gyakorlatban is; az összes kórképhullámnak és osztályozási bizonytalanságnak titka pedig, hogy az egyes betegségi tünetek ép oly gyakran, vagy megszámlálhatatlanul gyakrabban máskép conglomerálódnak, és hogy ezen másféle conglomeratumok másféle ensemble-képeket is mutatnak, a melyek a gyakorlatban csak úgy ismétlődnek, mint az előbbiek.

A nélkül, hogy tulbecsülnők a degeneratio szerepét a különféle elmekóralakok keletkezésében, állíthatjuk, hogy felösmerése által egy új szempontot nyertünk, mely sehogy sem fér össze a régi psychiatria sablónos kórképosztályozásával. Előbb

az egyes kórképeket meglehetősen önálló alakulásoknak tekintettük, melyek kórtani alapjával ha nem is voltunk tisztában, de feltételeztük, hogy azokat sajátlagos szervi változások, vagy működési zavarok képezik. A degeneratio ösmerete óta számos kórkép határai annyira elhomályosodtak, sokszor egészen el is mosódtak, hogy ugyanaz, a mi előbb talán önálló betegségnek látszott, — most, mint egy előbb figyelemre nem is méltatott beteges állapotnak, a psychikai degenerationak időszakos súlyosbodása, vagy manifestebb nyilvánulása tűnik fel.

Nem szándékom e helyen a psychikai degeneratio Magnan által classicusan leírt tünettanát, a szervezeti és psychikai stigmákat részletesen reproducálni, csupán tanainak rövid összegezését adom kiváló fordítójának és ösmertetőjének, Möbiusnak*) nyomán. A psychikai terheltség (degeneratio) öröklött vagy szerzett, tünetei szervezetiék (testi stigmák**) és psychikaiak; utóbbiaknál tekintetbe jó az állandó lelkiállapot (état mental), az episodicus tünetek, (syndromes épisodiques) és a tévengések (état délirant).

Az állandó lelkiállapot szempontjából a terheltek négy fokozatba sorozhatók: 1.) idioták, 2.) imbecillek, 3.) gyenge elméjük, és 4.) intelligens terheltek (dégénérés supérieurs.) Mind a négy fokozat az egyes képességek aránytalansága (déséquilibre, Instabilität) által van jellemezve: feltűnő elmeegyenség mellett egyes izolált tehetségek; gazdag és sokoldalú képességek mellett egyes feltűnő hiányok; gazdag kedélyélet mellett intellectualis defectusok; különben ép szellemi képességek mellett hiányok a moralis spherában; ép szellemi tehetség és moralis élet mellett üres és hideg kedély; hiányzó, pervers vagy fokozott nemi ösztön stb.

Az episodicus tünetek a legkülönfélébb gondolati vagy cselekvési kényszerekben és tilalmakban nyilvánulnak, melyek közös vonása a kényszerrel egyidejűleg fellépő szorongó nyugtalan-ság, a kényszer indokolatlanságának öntudata, és a kényszer

*) Psychiatrische Vorlesungen von Magnan. Deutsch von Möbius. 1892. II. III. Heft.

**) A degeneratio testi stigmáit a szervezet külső alkatának defectusai, vagy szabálytalanságai képviselik, mint assymetriás arc, szabálytalan fülek, nyulajak, farkastorok, albinismus feles számu vagy hiányzó végtagrészek (ujjak), különféle torzképződmények. kryptorchismus (le nem szállott herék), abnormalis genitáliák (hermaphroditismus) stb.

teljesítése utáni megnyugvás. Az egyes különféle epizodok (aequivalensei a régi monomániáknak) nem különálló betegségek, hanem csak különféle ruhák, melyekben mindég ugyanazt a beteget, a degeneráltat találjuk. A tévengések már nagyon korán szoktak jelentkezni és pedig többnyire üldöztetési, hypochondriás, melancholiás vagy mystikus képzelődések, sőt téveszmék alakjában; fellépésük sokszor váratlan lángralobbanáshoz hasonlít (bouffées), midőn zavartság is észlelhető, más-kor fokozatos megbetegedést észlelünk; mindég közös vonás azonban, hogy ugy a téveszmék, mint az egész betegség többnyire bizarrok, rendszertelenek, kiszámíthatatlan lefolyásuak.

A psychikai degeneratio ösmeretével a psychosisok egy tekintélyes része egész új világításban tűnt fel előttünk. Eltekintve azon felösmert ténytől, hogy a legtöbb psychosisnál mint rendzavaró és classicus formáiból kiforgató elem gyakori a degeneratio, már Magnan előadásaiából látjuk azon felfogást, hogy a psychosisok egy nagy része, így különösen az elme-gyengeség különféle fokaival járó alakok, az intermittáló és alternáló formák, továbbá a paranoia persecutoria persecutiva (üldözött és üldöző tébolyodottak) inkább a degeneratio különféle öltönei, mint önálló kórképek. Ha ehez hozzávesszük, hogy a legtöbb acut lefolyásu psychosist, ha ugyanazon egyént egész további életén át követjük, egy hosszabb időközökben intermittáló vagy alternáló kórkép egy láncz-szemének ösmerjük fel, — ha tekintetbe vesszük, hogy az alcoholismus csiráját is sokszor degenerativ akaratgyengeség vagy kényszer képezi, továbbá hogy a terhességhez, puerperium-hoz vagy lázas bántalmakhoz csatlakozó psychosisok is többnyire csak degeneráltaknál lépnek fel, úgy be kell látnunk, hogy a degeneratio a legtöbb psychosisnál több, mint disponáló momentum, inkább azok fundamentuma, sőt valóságos építő anyaga.

Ugyszólván csak a paralysis progressiva és az élet folyamán aquirált neurastheniának és hysteriának psychoticus elfajulásai azok a psychosisok, melyek keletkezése nagyobb részt függetlennek mondható a degeneratiótól.

Ezek a kivételek sem veendő k szigoruan. A degeneratio, ha nem is mint lényeges alap vagy alkatrés, de mint complicatio nagyon gyakori a paralysisnél, sőt talán gyakran mint praedisponáló

momentum is szerepel. A neurastheniát és hysteriát elméletben megszoktuk különállónak tekinteni az örökölt vagy az első élet-
 években szerzett degeneratiótól, a gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy a súlyosabb esetek, a melyek gyakrabban mennek át psychosisokba, majdnem mindég kisebb-nagyobb mérvben degeneráltaknál fordulnak elő és hogy a degeneratio ezeknél többnyire nem csak disponáló momentum, hanem egyuttal a betegség tüneteiben résztvevő factor is. Csak ez a tény magyarázza a neurasthenia és hystéria kényszerképzetes formáinak gyakoriságát, továbbá a vele társuló gyakori imbecillitást, mely utóbbi indokolja hogy még ma is sokan a hysteria egy cardinalis tünetének tartják a gyengült elméleti képességeket.

Ha ezen praemissák után végigtekintünk az elme-kórformákon, alig találunk közöttük egyet, mely megfelelne a régi classicus meghatározásoknak, e helyett a különféle betegség-typusok egész zagyva tömege jelenik meg előttünk, melyek mindegyikénél gyakori szerepet játszik a degeneratio; egyszer mint praedisponáló momentum, másszor, mint a betegség építő anyaga, ismét máskor, mint egyes psychosisok complicáló tényezője.

A régi psychiatria tarthatatlanságát mi sem jellemzi jobban, mint azon gyakori panasz, hogy a classicus kórformák ma sokkal ritkébbak, mint valaha. Ezen metamorphosist nem írhatjuk egészen a mind tökéletesebb kórészlelés rovására, mert miért ne változhatnék meg korszakonként egyes psychosisok alakja is, mikor annyi más betegség megváltozása tudományos bizonyosság. Másrészt talán sehol annyira, mint a psychiatriában, meg nem szivlelendő Gowers azon mondása, hogy régi nézetek felett új szempontból csak új vizsgálatok alapján lehet dönteni, mert soha tapasztalathalmaz megbízható választ oly kérdésre nem adhat, mely ismeretlen volt azon tapasztalatok gyűjtői előtt. Igaz, hogy Gowers ezen tételt csak a tudományos kérdések statistikai kutatására alkalmazta, de ugyanazon hiba, mely a statisticánál számbeli eredmények meghamisítására vezet, tévedésekre ad alkalmat egyes kérdések szűkebb körü, de intensivebb vizsgálásánál is.

Ha el is fogadjuk a psychosisok kisebb foku alakváltozásait, ez meg nem indokolhatja a classicus kórképek mai ritkaságát; — úgy, hogy ennek okát nem annyira a beteg-

ségeknek, mint inkább nézeteinknek megváltozásában kell keresnünk.

Eljutottunk azon pontig, hogy az elmebetegségek tüneti osztályozását (mindég csak a pszichikai tüneteket értve) és jellegzetesebb tünetcsoportok szerint való specialis kórismerését tarthatatlannak ösmerjük el. Ugyde, ha ezt elismerjük, ugy egy-két kórtanilag indokolt elmekóralaktól eltekintve összes specialisálásunk meddőnek mutatkozik és helyébe egy bizonytalan tág fogalmat, az elmebetegség általános fogalmát kell helyeznünk. Miután a tudomány nem lehet ellenmondásban a gyakorlat tapasztalataival, sőt feladatát ugyanazoknak magasabb szempontokból való reyideálása képezi, kell, hogy az elmebántalmak kórképmeghatározásait is oly magasabb szempontok uralják, melyek felette állanak a betegségek klinikai képén, az egyes typusok folytonos egymásbaolvadásán és összekuszálódásán.

Schüle elmekórtani tankönyvének legujabb kiadásában a kórképfelosztás legjobb alapjának az aethyológiát állítja, egyben azonban sajnálattal jelenti ki, hogy ez a tér még annyira bizonytalan, hogy jobb híján a betegségek klinikai képeit kell az osztályozás alapjául venni. Ezen kijelentés második része, hogy tudniillik a tüneti osztályozás a szigoru tudományosságnak meg nem felel, kétségbe nem vonható. Más kérdés, vajjon az aethyologia szerinti osztályozás jobb volna-e? Igaz, hogy in ultima ratione az aethyológiában nem csak a külső megindító ok foglaltatik, hanem a szervezet physikai vagy dynamikai megváltozása is, mely bár szorosabb értelemben véve már következmény, azonban a klinikailag észlelhető tünetekkel való relatiójában mégis az ok (belső ok, szemben a külsővel) szerepét játsza.

A szó szigoru jelentőségét tekintve az aethyologiai osztályozás a pszichiatriában nem vezetne célhoz. Kétségtelen, hogy nincsenek külső tényezők, melyek épen csak egy bizonyos psychosis-alak specificus rugói volnának. A külső okokat tekintve a psychosisok legtöbbjénél soha sem fogunk tovább mehetni egy általános aethyológiánál, mely csak felsorolni képes a lehetséges külső okokat, míg a specialis ok felderítése mindég csak a pontosan felvett kórtörténet feladata lehet. A külső aethyologia csak oly betegségeknel képezhet szigoruan tudo-

mányos felosztási alapot, a hol szervetlen mérgek, vagy pathogen mikorbák invasiojáról van szó, mert itt a külső ok specificus létfeltétele a betegségnek, mely csak ezt a betegséget okozhatta és soha sem mást. Tünettani variatioik természetesen itt is lehetnek, de ezek nem érintik a lényeg egységességét.

A pszichiatriában ily specificus aethyológiáról szó sem lehet, mert ha szerves, vagy szervetlen mérgek okoznak is psychosisokat, de nem minden esetben, másrészt nem minden psychosis vezethető vissza valamely mérgezésre.

A mi a belső aethyológiát illeti, rámutattunk, hogy habár ez az aethyologia fogalmába némi erőszakkal beleolvasható, azonban tévedések elkerülése végett helyesebb lesz a präcisebb kifejezés, hogy a psychosisok tanulmányozásának szigoruan tudományos alapját csakis a *pathologia* adhatja.

Ugyde erre megint csak Schülével felelhetnénk, hogy a psychosisok pathologiai beosztása ez idő szerint, fájdalom, még ki nem vihető. Egyet azonban el nem felejthetünk, ez pedig az, hogy ugy Schülének, mint másoknak törekvése, hogy a psychiatria beosztását tudományosabb alapokra helyezzék, mint idealis szándék helyes, hanem a kivitel első kísérletéhez is már egy nagy logikai tévedéssel kezdenek. Ezen tévedés abban áll, hogy az új beosztást mindég csak a régi fogalmakra akarják applicálni, hogy a mikor egy szigoruan tudományos tagolást akarnak létesíteni az összes psychosisok között, hogy akkor is oly klinikai képeket akarnak az új rendszerbe illeszteni, melyek keletkezésüket egy más, az új felosztási alaptól idegen felfogásnak köszönhetik

Klinikai homogenitásuk szempontjából bármily egységes képet is adjanak pl. a mania vagy, ellenképe; a melancholia, kérdéses, vajjon pathologiai szempontból nem e épen az a leglényegtelenebb rajtuk, a mi jelenleg közöttük a diagnostikai megkülönböztetés egyedüli alapja, külső klinikai megjelenésük.

Ha most a külső klinikai képet, — mely esetleg pathologiai szempontból teljesen lényegtelen, — annyira fontosnak vesszük, hogy bármely rendszerbe csak ezeket akarjuk beosztani, és mégis a pathologiai osztályozást tartjuk a legtudományosabbnak, akkor ugy járunk el, mintha elismerve, hogy az emberfajták helyes beosztási alapja csakis az anthropologiai

lehet, anthropologiai beosztást kísérelnénk meg az emberiség öltözködési típusai szerint. Természetes, hogy csak a meztelen embert és a meztelen ember anthropologiai sajátságait vehetjük beosztási alapnak, míg a pszichiatriában hihetőnek tartjuk, hogy az egyes psychosisokat lényegük szempontjából, — de ruháik szerint osztályozzuk.

Ezen nagy ellenmondásból fakad, hogy mindeddig a psychosisok pathologiai beosztása, bár mindenki ezt tartja a leg-helyesebbnek, csak pium desiderium, mert a mint hozzáfognának, eredendő logikai botlásuk miatt egy sysyphusi feladat előtt érzik magukat, megoldani a megoldhatatlant, és a helyett hogy közelednének ezen célhoz, csak tehetetlenségük tudatában vágýódnak utána.

Foglalkozunk most azzal a kérdéssel, vajjon indokolt-e áthelyeznünk a psychosisok felosztását pathologiai alapokra, és vajjon keresztülvitele elég tudományos kárpótlást ígér-e az esetben, ha a régi kórképeket ledöntjük.

Száz ok szól a mellett, hogy tünettani pszichiatriánk nem felel meg a tudományos követelményeknek és a gyakorlat igényeinek sem eléggé. Természetesen, hogy kritikánk eléggé befolyásolatlan legyen, ki kell emelkednünk a psychosis klinikai tüneteinek szűk köréből és tekintetbe vennünk a psychosis kitörése előtti embert, a betegség prognózisát és a betegség lezajlása utáni embert is. Ha vizsgálatunk mezejét ennyire kiszélesítettük, úgy a psychosisok során végigtekintve egyszerre új szempontok szerinti csoportosulásokat látunk.

3. A psychosisokról általában.

Mikor egy új rendszert, egy új irányu általános felfogást akarunk valamely tudományban meghonosítani, minden lépésünknel óvatosaknak kell lennünk. Célunkat, feladatunkat egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk, különben vajmi könnyen azon hibába eshetünk, hogy bár építeni akarunk, de nincs hozzá csak egy eszközünk, — a bontó csákány. Nem szabad elfelejtenünk, hogy bár az eddigi pszichiatria kórképei tisztán empiricus alapon nyugszanak, hogy azonban minden

empiria mögött természeti igazságok megösmerése rejlik, még ha ezen megösmerés nem is mélyre ható.

Alig van psychosis, talán csak az initialisan defectuosusok psychosisai képezvén kivételt, mely nem többé kevésbé hirtelenül válik feltünővé.

Azonban kétségtelen az is, hogy ezen feltűnés többnyire csak társadalmi szempontok szülöttje és körülírva azt jelenti, hogy a legtöbb elmebetegségnél meglehetősen gyorsan áll be a szellemi működések olyatén zavara, mely hordozóját dissocialissá teszi. A nép csak az elmebetegségek kitöréséről beszél — és ezen kitörés alatt a dissocialissá válást érti, — míg a betegség kezdetét nem igen veszi észre. Erre vall azon mindennapi tapasztalatunk is, hogy a kórelőzmények felvételénél a hozzátartozók majd mindig valamely eseményről tudnak referálni, mely a betegre gyakorolt hatásával okozója volt az elmebetegségnek.

Ha ezzel szemben a beteg korábbi szellemi állapotát exploráljuk, az majdnem mindig normalisnak állittatik, sőt ha elő is fordultak a betegnél a »kitörés« előtti különösségek, azokat vagy letagadják, vagy több-kevesebb dialektikai ügyességgel kimagyarázzák. Hogy ezen tagadás forrása egyszer szeretetből fakadó vakság, máskor hiuságból eredő tudatos szépitgetés, az ránk nézve teljesen irrelevans. Tény az, hogy a hozzátartozóktól szerzett előzményi adatok, — azóta is, hogy ösmerjük a terheltség aethyologicus fontosságát, — elég sokáig félrevezették a legtöbb psychiatert.

Csak lassanként és sokkal alaposabb előzménykutatások alapján domborodott ki annak megösmerése, hogy a legtöbb psychosisnál a kezdet sokkal régiebb a feltünővé válásnál, hogy forrása igen sok esetben visszanyulik a születés, sőt a fogamzás előtti időbe.

Pontosan felvett statistikai adatok és családfák a degeneratio pathogen fontosságát a tudományos bizonyosság fokára emelték.

A psychiatria azonban mindig félénk volt azon enyhébb és elmosódottabb degeneratiós jegyek értékesítésében, melyekhez szó fér, a melyek inkább vélemények kimondására, mint bizonyosságok megállapítására alkalmasak. Ugy a testi, mint a szellemi egészségnek nincs normativuma. Az individualitás

psychikai vonásait nehéz kóros elemektől megkülönböztetni: a socialis életszabályok választó vize pedig merőben mesterséges valami, mely maga is helyenként és időnként változó. A socialis mérlegelés két legszélsőbb ítélete: a beszámíthatóság és beszámíthatatlanság nem a vizsgált egyén kvalitásai, hanem bírói verdictumok, melyek súlypontját tulajdonképen nem is az képezi, hogy minő az egyén psychikai állapota, hanem hogy az miképen illeszkedik a társadalom életszokások és törvények szabályozta complexumába. Hogy vajjon valaki egészséges volt-e egy psychosis kitörése előtt vagy sem, annak eldöntése mindaddig egyéni véleményeken fog mulni, a meddig nem bírjuk egységes értelmezését akár a psychikai egészségnek, akár a betegségnek.

A régi classicus kórképek korszaka erőszakos módon, és mégis könnyű szerrel siklott át ezen kérdésen. Még ha a diagnostikai döntés egy ideig bizonytalan is maradt, az elmebetegség kezdetét azon pontra helyezte, amikor legelőször mutatkoztak elmebetegségi tünetek; magát azon kérdést pedig, vajjon psychosis forog-e fenn vagy sem, attól tette függővé, találhatók-e ilyen elmebetegségi tünetek, vagy sem. Tehát az elmebetegségnek, ezen merőben vaskos tünetekből álló fogalomnak egyedüli kriteriuma az volt, vajjon ezen vaskos tünetek találhatók-e.

Rá kell térnünk azon kérdés megvizsgálására, hogy mit értettek elődeink elmebetegségi tünetek alatt. Válogatás nélkül rányithatunk bármely régibb psychiatria általános részére, a hol ezen tünetek fel vannak sorolva, azonban hiába keresünk egy ily tünetet is, mely sporadicusan elő nem fordulhatna psychikailag egészséges embernél is. Erre azután egy régi kedvencz kisegítő magyarázat lett felhozva, mely szerint ezen tünetek nem önmagukban hordják a pathologicus ismervét, hanem abban, vajjon egyéb szellemi működések által kiigazítatnak-e, vagy sem.

Még így is mindég definiálatlan maradt az, hogy tulajdonképen mi hát a kóros tünet; ha azonban az egész okoskodást feloldjuk, abban mégis egy definitio magvát találjuk: e szerint kóros psychikai tünetek azok, melyeket az önvizsgálatára támaszkodó ember kórosoknak lát. Ilyen megtisztított alakjában látjuk csak, hogy ezen definitio eredetét a subjectiv (introspectiv) psychológiának köszönheti. Tárgyilagosabb alakot nyer ezen meghatározás, ha azon egyszerű tényből indulunk ki, hogy vannak egyes psychikai tünetek, melyeket egyesek, — ha azok

náluk előfordultak, — kórosoknak állítanak, mások azonban nem.

Maguk ezen kijelentések objective mérlegelhetők, még ha forrásuk subjectiv introspectio is. Vegyük ki a sok közül a controversia egy tárgyát, pl. azon hangérzéseket, melyek nem a hallószervet érő hanghullámok által keltetnek. Mig ezer és ezer psychikai tünettől szemben alig fordul elő controversia; mindannyian normalisoknak tartják, — addig néhány tünetnél, köztük a felhozott példánál is, állandó az ellenmondás, egyszer normalisnak lesz bevallva, máskor nem.

A subjectiv ítéletek ezen állandó és következetes controversiája megett kell, hogy valami objective mérlegelhető törvényszerűség legyen. Felhozott példánknál ezt könnyen megtalálhatjuk azon tényben, hogy mig hangérzés majdnem mindig csak akkor keletkezik, ha a halló szervet hanghullámok érték, egyes esetekben hangérzés keletkezik a nélkül is. Ha végig mennénk az összes tüneteken, melyek ily controversiák tárgyait szolgáltatják, mindenütt ugyanezt találnók, hogy ugyanazon tünetek létrejönnek számtalanszor, de közülök csak azoknál merül fel controversia, a melyek objectiv létfeltételei, — mint példánkban a hanghullámok, — hiányosak.

A létfeltételek ezen hiányossága egy az indokolatlansággal. Teljesen objectiv keretben mozgunk már, ha azt állítjuk, hogy azon indokolatlan psychikai tünetek, melyek egyszer kórosoknak ismertetnek el, máskor nem, tényleg mindig kórosak. Ezen definitióból tulajdonképen már minden subjectiv elem hiányzik, mert hisz irrelevansnak mondtuk, meg van-e a kórosság belátása vagy sem, tehát ezen szempontot bátran ki is hagyhatjuk meghatározásunkból. A belátás maga nem más, mint az indokolatlanság érzetének kifejezése, a belátatlanság pedig ezen érzet hiányára vall.

Definitionk egész rövidre szabva így szól: kórosak az indokolatlan psychikai tünetek. Igen ám, de minden tünet és így minden psychikai tünet is valami mélyebb változás felületes nyilvánulása, tehát soha sem lehet indokolatlan. A szokatlan vagy váratlan tünet indokolatlannak tűnhetik fel, — olyan, mint a kék égből lecsapó villám, — tényleg azonban nem beszélhetünk indokolatlanságról, csak szokatlan indokokról. A kóros psychikai tünetek sem indokolatlanok, csupán indokaik másfélék, mint szokás szerint. Mulékony vagy állandó zavarok,

hiányok, vagy elváltozások székhelye a pszichikai élet organuma: — ezek képezik a kóros lelki tünetek forrásait, és épen ezen tünetek pathogenesise, — szemben a hasonló tünetek rendes keletkezési módjával — képezi a kóros tünetek lényegét, definitiojuk forgó pontját. Igaz, hogy ezen definitio eltér a traditiotól, mely kóros tünetnek csak a kiigazítás nélkülít mondotta, csak hogy ezen meghatározás ment minden subjectivismustól, és szigoruan természettudományos.

Hogy ezen definitio a gyakorlatban mennyire értékesíthető, az más kérdés. Ha a központi idegrendszer teljesen passiv szerkezet volna, olyan mint egy resonator sorozat, melynek minden egyes resonatorja specialis hangolása szerint a kívülről jövő hanghullámok közül más és más érintésére szólal meg, akkor ezen definitio teljesen használható volna, — akkor, ha egy resonator minden hanghullám nélkül szólalna meg, vagy másféle hanghullám szólaltaná meg, mint a milyenre hangolva volt, — úgy az illető hangot kórosnak állithatnánk. De nem ilyen a központi idegrendszer. Kétségtelen ténynek kell felösmernünk, hogy a központi idegrendszer tekintélyes potentialis erőkészletek felhalmozási helye, és hogy ezen erők egyensulyi helyzete nagyon labilis: minden legcsekélyebb érintésre felébrednek tetszhalott nyugalmukból és mint kynetikai erők pszichikai működések rugóivá lesznek. Ezen egyensulyzavaró factorok oly nagyon sokfélék és gyakran oly annyira subtilisak: egyszer a külvilág változásaiból fakadnak, máskor a vegetatív életműködésekből hasadnak le, — hogy azokat számon tartani nem vagyunk képesek, annál kevésbé akár subjective önmagunknál, akár objective másoknál gazdáját adni minden pszichikai működésnek, hogy az mily természetű és melyik érintésből fakadt.

Ezen tényből következik, hogy bár előbb objectiv alapon állítottuk, hogy kóros pszichikai tünetek azok, a melyek indokolatlanok, illetőleg, a melyek valamely kóros állapotból fakadnak, még sem tudjuk ezen definitio kellő hasznát venni, mert most meg annak eldöntésénél vagyunk megakadva, vajjon egy adott pszichikai tünet indokolt-e vagy sem. Egy problema elé jutottunk, melyből absolut kibontakozás nincs: meg tudnók mondani egy tünetről, hogy kóros-e vagy sem, ha tudnók indokolt-e, de ezt nem tudhatjuk. Az absolut döntés helyett

meg kell elégednünk egy valószínűségekre alapított vélemény-nyel, melynek alapját az képezi, hogy a subtilisabb érintések összekuszált tömegéből mindég kiválnak egyesek, melyek akár különlegesebb természetüknél, akár nagyobb intenzitásuknál fogva kézzelfogható oksági kapcsolatot mutatnak egyes pszichikai reactiókkal.

Azon érintések közé, melyek különleges természetüknél fogva válnak ki, tartoznak a fajlagos ingerek: mint a hang, fény, szag, íz, hő, tapintás. Ezen érintések, — vagy ingerek — legprimitivebb reactioit képviseli a perceptio. Akár beáll perceptio kimutatható fajlagos ingerek nélkül, akár érintik a központi idegrendszerben ilyen ingerek, és azok perceptiója nem jó létre, mindkét esetben az ok és okozat megszo-
kott kapcsolatában hiatus marad, és ez rámutat a pszichikai functiok pathologicus voltára. Nehezebb a vizsgáló feladata a nem specificus reactioknál. Szemben a perceptioval, ezeket kellő joggal másodlagos pszichikai functioknak nevezhetjük.

Ennek megértéséhez előre kell bocsátanunk a különféle pszichikai működések rövid psychogenesisét, a mint azt mai ösmereteink szerint felfogni tudjuk. Minden pszichikai működés alphája egy, a központi idegrendszerben beállott durvább, vagy finomabb változás, — legyen az molaris vagy molecularis. Az elsőleges pszichikai functio nem áll másban, mint, hogy a központi idegrendszer ezen önmagában létrejött változásokat észre veszi, vagyis megérzi. Minden más pszichikai functio, így az érzés tovább zsongó alakja, a hangulat, továbbá az abstract gondolkodás, az emlékezés, a phantasia, végül a cselekvési elhatározás, — azon elemi zavarból fakad, mely prima instantia az érzést keltette. Mint már említettük, a központi idegrendszerben, mint potentialis erők rakhelyét kell felfognunk, mely erők, — ha egy pillanatot képzelünk el, melyben minden pszichikai működés szünetel. — egymással teljes egyensúlyban állanak.

Minden egyes ingert úgy kell felfognunk, mint ezen potentialis erőtömegre beható erőhullámot, mely annak egyensúlyát megzavarta. mi által az eddig lekötött potentialis erő egy része felszabadul. Az összes pszichikai működéseket, mint ily felszabadult potentialis erők hatásait, vagy nyilvánulásait kell értelmeznünk: már most, — a beállott egyen-

súly zavar természete és intenzitása szerint, továbbá a potentialis erőképzlet nagysága szerint — az egyes reactionok (psychikai működések) nem csak különféle jellegűek és intenzitásuk, hanem különféle időbeli lefolyásuk is. Maga az érzés is, ha alatta nem csak a központi idegrendszer erőviszonyainak megváltozását, hanem ezen változás tudatos észrevezését, vagyis psychikai feldolgozását értjük, lényegében alig különbözik a többi lelki működésektől. Egy fontos különbség azonban mégis fennáll. Az elsőleges psychikai functio, vagyis a perceptio közvetlenül követi az egyensúlyzavaró impulsust, — míg a többi lelki működések, bár eredetüket ugyanily erőhullámoknak köszönhetik, mégis azoktól távolabb esnek, bizonytalanul hosszú időn át állanak fenn, és csak az érzést keltő primár működés közvetítésével jönnek létre.

Ezen közvetített, vagy másodlagos psychikai functiok oksági kapcsolatait az elsőleges ingerekkel ritkán tudjuk biztonsággal felismerni. Ennek oka nem csak az, hogy itt már hiányzik minden fajlagos adaequatio inger és reactio között, hanem főképen az, hogy a másodlagos működések bizonytalan lefolyási időtartama mellett egy másodlagos reactio még le nem zajlott, mikor egy új impulsus már másikat intonál. A külvilág egy pillanata sincs változás nélkül, ép így az élet folyamata alatt egy pillanat sem mulik el, melyben a szervezet teljesen nyugodnék, — és ebből következik, hogy a központi idegrendszer soha sincs teljesen indifferens közegben, a mikor erőinek egyensúlyi helyzete az abszolút nyugalomnak felelne meg. A központi idegrendszer egyensúlyi helyzete folyton működő, ami annyit jelent, hogy soha impulsus izolált működést ki nem fejthet, hanem ezen működés hozzáadódik folyamatban levő működésekhez, — és a mi ebből következik, — hogy soha működés be nem végződik, mielőtt új impulsus nem érné az idegrendszert. Természetes, hogy ezen soha nem szűnő egymásra halmozódásban teljesen eltűnnek a subtilisabb érintések és reactionok oksági kapcsolatai.

Láttuk, mint emelkednek ki ezen zürzavarból fajlagos összefüggéseik segítségével az elsőleges reactionok. A másodlagos reactionok psychogenesise már sokkal nehezebben és csak egyes esetekben állapítható meg; akkor is hol egy impulsusnak és psychikai reactionjának párosan kiemelkedő intenzitása, hol

valami köztük található tartalmi rokonság árulják el okozati összetartozandóságukat.

Látjuk, hogy mily bizonytalan és ingatag talajunk van, melyen az egyes complicáltabb pszichikai működések indokoltságát kutathatjuk. Munkánk azonban, — ha nem az összes egymásba kuszált működéseket nézzük, csupán azokat, melyek belőlük szerencsésebb körülmények folytán kiemelkednek, — még sem veszendő, még sem hiába való. Egyes pszichikai működések a többiek közül kiválnak nem csak kvalitásuk vagy intenzitásuk, de fontosságuk által. Ezek főképen a cselekvésre serkentő pszichikai folyamatok, melyek összességét akaratí működésnek szoktuk nevezni. Miután végtére is a lelki élet organuma nem felesleges játékszere az összszervezetnek, kell, hogy az embert egészében vizsgálva megismerjük azon működések fontosságát, melyek — habár színterük egyedül a pszichikai sphaera — azonban befolyást gyakorolnak az egész ember működéseire, prosperatiójára.

Ha csupán két legfontosabb cselekvési körében vizsgáljuk az embert: a mint táplálékát keresi és veszedelmek ellen védekezik, — már is eredményeiben oly pszichikai működéseket látunk, melyeknél az ok és okozat összefüggése nyilvánvaló, habár nem is tudjuk mindég felfedezni az állandóan visszatérő étvágy és a folytonos veszedelmek lánczolatában azon pillanatos impulsust, mely épen egy bizonyos ide vágó cselekvés specialis rugója. Annál kevésbé kereshetünk ilyen ephemer összefüggéseket, mert ilyenek nincsenek is.

Azon tényből, hogy az egyes pszichikai működések mindég már meglevőkhöz csatlakoznak, természeti bizonyossággal következik, hogy egy pszichikai működésnek sincs csak egy izolált oka, mivel annak alakulására befolyik azon előbbi lelki működési állapot is, mely ismét az előre ment okok egész lánczolatának resultansa. Ahoz hasonlítható ez, mintha kimeritenénk valamely folyamból egy vödör vizet és azt akarnók állítani, hogy az a legutolsó beletorkolló patakból való. Hasonlatunknál maradva, még negative sem állítható, hogy bár azon vödör vizről nem tudjuk, melyik patakból került a folyamba, azt azonban kizárhatjuk, hogy a folyam forrásából eredne, miután annak eredeti vízbősege, ily hosszú időn át, míg eljuthat ide, régen elpárologott. Nem

állíthatjuk ezt, mert hol annak bizonyítéka, hogy éppen az a víz párolgott el, nem pedig más, mely más forrásokból került a folyamba.

Azon pszichikai működések, melyek az élet activ és passiv fenntartására irányulnak, mindenesetre az összes lelki működések gerinczét alkotják: sőt talán nem fogunk tévedni, ha azt állítjuk, hogy még azon pszichikai működések is, melyek látszólag ezen vezérmomentumhoz idegenek, tényleg azzal közel vonatkozásban állanak. Mai psychologiónk mindinkább közeledik azon felfogáshoz, hogy még a legjelentéktelenebb okokból szövődő, a fenntartásra nézve indifferensnek látszó lelki működések is az ő szakadatlan lánczolatukkal nagyon fontos szerepet töltenek be, — sőt hogy ezek képezik azon apró ereket, melyeknek összefolyásából a szellemi élet ezen hatalmas, egy vezérmomentumban összefutó folyama képződik. Éppen ezen magasabb, — vagy az összes életműködéseket tekintve, — egységes szempont teszi lehetővé, hogy oly behatások és reactionok oksági összefüggéseiről is beszéljünk, melyek külön-külön elmerülnek a szakadatlan impulsusoknak és szakadatlan reactionoknak áradataiba. Egy-egy hiány vagy delictum az egyén életfenntartó cselekvéseiben kétségtelenül rámutat arra, hogy itt a pszichikai működésekbe pathologicus elemek avatkoztak.

A mint látjuk tehát, daczára az egyes pszichikai functiók bizonytalan elbirálásának, mégis elég használható támpontjaink vannak, hogy ha nem is mindig egyenként, de általában eldöntsük, vajjon fennforognak-e kóros zavarok a pszichikai életben.

Más kérdés, annak elbirálása, hogy mikor beszélhetünk pszichikai betegségről. Egyik oldalon áll azon tény, hogy normalis pszichikai életü embereknel is előfordulnak kóros lelki tünetek, a másik oldalon, hogy gyakran kétségtelenül elmebetegek is hosszú időn át alig mutatnak pszichikai zavartüneteket. Ezen két végletből önként folyik azon tétel felismerése, hogy ép úgy, mint absolut testi egészség, úgy absolut pszichikai egészség sem létezik.

Mégis kell, hogy az egészség és a betegség között valami határvonalat huzhassunk. A szervi életben ez könnyű dolog; — habár a gyakorlatban itt sem találunk absolute egészséges embert, de azért az egészség és betegség

fogalmi soha sem keverednek: egyik oldalon a physiologia, másikon a pathologia jelölik ki az elméletileg merev határvonalat.

A lelki működéseknél ily elméleti határvonal nem vonható, mert a normal-psychologia és a psychopathologia sem szakíthatók egész külön. Már azon egyszerű tény, hogy a lelki jelenségek tulajdonképen reactiok, vagyis a legkülönbébb, sokszor ártalmas beavatkozások következményei, — eléggé magyarázza, hogy a normalis psychikai élet is a körülmények visszhangja, egy víztükör, mely visszatükröz mindent, úgy épet, mint kórságosat. Vegyük például az erős indulatokat, mint a félelmet, ijedést, fájdalmat, vagy a fajfenntartásért sikra szálló erős szenvedélyeket; a boldogság extasisát és a veszteség gyászát, a szerelmet és a csalódást, — mindezek az indító okok nagysága és az egyén vérmérséklete szerint olyannyira változók, — ezen utóbbi pedig annyira problematicus, hogy soha sem tudjuk, ha egy ily reactio tulsekély, vagy tulhatalmas, vajjon ez már betegség rovására irandó-e, vagy sem.

Tekintetbe veendő továbbá, hogy a szervezeti és a psychikai működések parallelismusa következtében a testi szervezet legkülönbébb kóros állapotai a lelki életben visszhangokat keltenek és hogyha a szervi betegség nem kórisméztetett, úgy lelki visszhangja indokolatlannak, vagy a szokásos rossz kifejezés szerint spontánnak tűnhetik fel. Csak gondoljunk az emésztő rendszer apró zavaraira, melyek sokszor elkerülik a figyelmet és az általuk okozott kedvetlenség, bágyadság, vagy éjjeli nyugtalanság okát nem találjuk, vagy pedig erőltetve kutatunk — többnyire egész hamis területen — utánuk.

Bárminő nehéz, — sőt a legtöbb esetben lehetetlen, — egy a lelki élet folytonosságából kiszakított tünetről eldöntünk, vajjon az normalis-e, vagy sem, — a psychikai működések összességére nézve, melyet psychikai életnek is nevezhetünk ítéletünk többé nem oly ingatag. Egy-egy tünet, még ha kétségtelenül kóros is, — mint pl. egy izolált hangillusio, — még nem bélyegzi kórossá a lelki életet. A psychikai kórság ott kezdődik, a hol az ember egész vonatkozása a körülményekhez és saját szervezeti állapotához arányaiban és kvalitásában megváltozott.

Soha sem hangoztathatjuk elég nyomatékosan, hogy

a psychikai kórság soha sem lehet részleges, csupán egyes működési kvalitásokra korlátozott. Az, hogy a psychikai betegség sokszor csak egyes tünetekben feltűnő, nem jelenti még azt, hogy a lelki élet minden egyéb működésében normalis maradt. Épen ezen általánosság az, mely leginkább jellegzi a psychikai betegséget és élesen szembe állítja a normalis ember egyes kóros epizódjaival. A figyelmesebben szemlélő laicus is az előtte fejlődő psychosist legelőször nem egyes élesen kirívó tünetekből ösmeri fel, hanem az egész ember megváltozásából. Ezen diffus változások leírása nem lehet e helyen feladatunk, az a psychikai bántalmak specialis kórtanának körébe tartozik.

Nehezebb feladat a kóros elem enyhébb, de általános kiterjedését az initialis psychosisoknál felösmernünk, melyeknél nem lehet szó az ember jellemének megváltozásáról, miután az ab ovo kórosan fejlődik. Ezen tény képezi főokát, hogy míg a szerzett psychosis elég intensiv vizsgálat által első nyomaiban, a prodromum kezdetén felismerhető, addig az initialis psychosisok, hogyha enyhébb fokúak, úgy sokszor csak akkor válnak igazán felösmernhetőkké, hogy ha súlyosabbá válnak, vagy pedig csak akkor, midőn a fejlődés menetén az élet az egyénnel szemben több igényt támaszt és az annak megfelelni nem tud.

A kezdet felösméréseinek ezen nehézsége azonban inkább csak akkor áll fenn, hogyha minden általános tapasztalattól eltekintve, csupán a specialis eset vizsgálati leletére vagyunk utalva. Ha a vizsgálandó egyénben többet látunk, mint jelen esetet, ha azt beiktatjuk emlékezetünk szakértőileg rendezett tapasztalati tárházába, úgy ítéletünk ingadozása csakhamar megszűnik. Úgy vagyunk az initialis psychosisok enyhébb általános tüneteivel, mint egy földterület növényzetével: a szakértő gazda kiolvassa belőle a talaj megmunkáltságát, kvalitását és termő képességét, sőt a gyakorlati bányász felösméri belőle a mélyebb rétegek egynémely tulajdonságait is, — az e téren nem szakértő azonban nem lát mást, mint különféle növényeket, még ha, mint botanicus, azokat Linné szerint osztályozni és pontosan determinálni is képes. Az általános tapasztalatok értékesítése képezi annak indokát, hogy csupán a laicus előtt nehéz az enyhébb initialis psychosisok felösmérése, mert itt az egyén meg nem

változik, a szakértő azonban a beteg egyént mégis felismeri egyes finomabb ösmertető jelekből.

Ha a pszichikai életet egészében úgy fogjuk fel, mint complicáltabb agyi működéseket, melyeknek forrása részben a folyton változó külvilág, részben pedig a folyton változó szervezet, úgy a psychosisisokat úgy definiálhatjuk, hogy ezek oly állapotok, melyeknél a normalisan beható külső és belső ingerek másodrendű fontosságúakká válnak a kóros állapotból fakadó belső ingerekkel szemben.

Láttuk, hogy a pszichikai élet a működések continuumból áll; — egy működés még be nem fejeződött, és már másik kezdődik, melynek keletkezésében ép oly fontos tényező a kiváltó inger, mint az előre ment működés. Az egymásra halmozódás ezen folytonos lánczatából folyik, hogy ha a pszichikai életbe kóros elemek tolakodnak, azok hatásai sohasem izoláltak, hanem diffus jellegűek. Áll ez a normális ember episodikus kóros tüneteire nézve is, pl. a szokatlan hangillusio nyomában téves magyarázat, ijedés stb. támad. Azonban míg az ily episodicus tünetek nyoma csakhamar elmosódik, addig psychosisis esetén még az egyik kihat a lelki életre, mikor már újabb avatkozik belé.

4. A psychosisisok pathologiai alapja és tüneti képük.

Azon fontos kérdés eldöntése vár még reánk, vajjon a psychosisisoknál ép úgy összefüggenek-e a kóros szervi állapotok és a kóros pszichikai tünetek, mint a szervi betegségeknél. A priori állithatjuk, hogy a szervi betegségeket a psychosisisoktól egész távol állóknak, merőben különféleképpen tekintenünk nem szabad.

Bár minő tapogatódzó legyen is a psychophysiologia, annyi kétségtelen, hogy a spiritualisticus felfogás létének minden gyökere immár elszáradt és hogy rá vagyunk kényszerítve a parallelismus törvényének elfogadására. A parallelismus törvénye tulajdonképpen azt jelenti, hogy minden pszichikai működés csak úgy erőhatásokból áll, mint pl. az emésztés vagy vérkeringés.

Az, a mit mi tünetnek nevezünk, tulajdonképen mindig egy része a szervezet valamely változásának, legyen az normalis vagy pathologicus erőforrásokból fakadó, és ezen rész csak abban különbözik a többitől, hogy míg amazok elbujnak az észlelés elől, ez felületesebb és érzékeinknek hozzáférhetőbb. Ilyen hozzáférhetőbb része pl. a vérkeringés rejtett dynamismusának a tapintható ütérlokkés, a szemfenék látható pulsatiója és a szív hallható hangjai; — ép ily aránylag hozzáférhetőbb része a központi idegrendszer rejtett tevékenységének a cselekvésben, gestusban és mimikában, beszédben nyilvánuló psychikai élet.

Bárminő természetes és megdönthetetlen is úgy a szervezeti, mint a psychikai működéseknél a rejtett és a nyilvánvaló tevékenység parallelismusa, azonban míg ez a szervi működéseknél oly tisztán áll előttünk, mint egy számtani egyenlet különfejthető, de együvé tartozó részletei, addig psychikai működéseknél inkább csak mint a priori felállított axioma fogadható el. Ezen különbség oka, hogy a szervezeti működések rejtett része is csak relative elrejtett, a mennyiben a tudományos vizsgálat egyes módszereivel ezen mélységekbe is biztos betekintést nyerhetünk. Így pl. vivisectiók segítségével meggyőződünk, hogy a szívműködés hallható hangtüneményei a szív összehuzódásai és a nagyobb nyomás elől kitérő vér áramlása által okoztatnak. A központi idegrendszer intim tevékenysége még mélyebbre hatoló vizsgálati módszerek előtt sem oly nyilvánvaló, úgy hogy tényleges észlelés helyett meg kell elégednünk oly elméletekkel, melyek létüket néhány sóványabb észleleti töredék combinativ összeegyeztetésének köszönhetik, tehát oly eljárásnak, mely csak valószínűségeknek, nem pedig exact bizonyosságoknak megállapítására alkalmas. Az objectiv vizsgálatnak ezen hiányosságain múlik, hogy míg a szervezeti működések ösmeretében az elméletek a tényekből absorbeálható törvények elől mindinkább háttérbe szorulnak, addig a psychikai élet rejtett része még mindig csak valószínűségi elméletek termő talaja, a mely elméletekben csak oly fontos factor az indokolatlan hit, mint a beljük foglalt egy-két objectiv adat.

Ily bizonytalanság mellett nem szabad csodálkoznunk, hogy sokak előtt értékét vesztí azon egy-két adat is, a

mely felett rendelkezünk; és hogy ezek a psychikai életet metaphysikai erők hatásának hajlandók tekinteni, vagyis az összszervezet dynamismusából fakadó erők helyett a szervezeten felül álló lélekben hisznek: psychophysikai parallelismus helyett a metaphysikai spiritualismusban. Ma állíthatjuk, hogy a spiritualismus hite immár atavismus; hogy tételeit, — még ha csekély számu positiv adattal is, — de teljes bizonyossággal meg tudjuk dönteni.

Épen az a homály, mely a rejtett psychikai működések között csupán hypothesisekkel tölthető ki, adja magyarázatát, hogy bár a psychophysikai parallelismus megdönthetetlen meggyőződésünk, azonban ez a meggyőződés mégsem gyökerezik oly mélyen, mint a szervi működések parallelismusának ösmere-rete. Ugyanazon tény, melynél fogva a psychikai működések rejtett részét de norma nem látjuk elég élesen, magyarázza, hogy a kóros lelki működéseknél is rövidlátók vagyunk a parallel belső változások felösmeréséhez. Legalább is áll ez annyira, hogy az egyes belső és külső tünetrészek specialis összetartozandósága helyett csak általánosságban látjuk, hogy a külső psychikai jelenségek pendentjét mindég párhuzamos belső működések képezik. Ezen homályos, vagy túláltalános látás képezi okát annak is, hogy a kóros lelki tünetek mélyében specialis functiozavarok helyett csupán általában véve, zavar létezéséről tudunk; és ezért jól csak a felületes tünetek specialisálására vagyunk képesek, míg belső pendentjaik elvesznek az általánosság homályában.

Minden tájékoztató felosztás alapjául azon tünettfeleség-hez ragaszkodunk a legszivesebben, a mely a legélesebben specialisálható, — a normalis, és a kóros psychikai működéseknél pedig ezen specialisáltabb (vagy egymagában specialisált) részt a külső tünetek alkotják, és ez képezi természetes alapját, hogy úgy a psychologia, mint a psychopathologia nagyjából arra van szorítva, hogy ne lehessen több, mint az ép és a kóros psychikai tevékenység külső symptomatológiája.

Minden tudomány fejlődésének alapfeltétele, hogy azon területei, melyek az előtt parlagon heverték, vagy nem eléggé lettek megmunkálva, belevonassanak a tanulmányozás körébe. Ily parlagon heverő terrenumot képeznek az ép és a kóros psychológiában a lelki tevékenységek intimebb részei. Szó

sincs róla, a psychophysiologia eddig is már oly számos értékes adatot nyújtott ezen a téren, hogy az többé nem mondható terra incognitának.

Ha mégis, — képzeletben mintegy ezen tudomány fejlődésének egy magasabb fokát előlegezve — kérdezni akarók önmagunkat, vajjon a pszichológiai tudományok elér-e valaha a belső változások specialisáló ösmeretének olyan fokát, mint a szervi betegségek pathológiája, úgy még reményeinkre támaszkodva sem válaszolhatunk ezen kérdésre más-kép, csak tagadólag. Nem remélhető pedig a parallelismus belső, intimebb részének specialisálása azért, mert minden jel arra mutat, hogy a peripheriás érző impulsusok odavezető, és a mozgató impulsusok elvezető pályáin, és ezen pályákkal leg-directebb összefüggésben levő idegsejt-duczokon kívül a központi idegrendszer szerkezetében nincs oly specialis működésekre berendezett topographiai localisatio, mint azt a vegetatív élet specialis működések szerint differentiált szerveinél látjuk.

Bármely psychikai működés nem csak a reactiót kiváltó direct októl, hanem az előtte fennálló működési állapotoktól is függ.

Ezen tétel alapján, melynek érdemleges kifejtését későbbre hagyjuk, könnyen érthető, hogy a psychikai jelenségek nagy változatossága nem annyira organumának szerkezeti complicitásán, — a különféle specialis működésre berendezett működési központok nagy számán mulik, mint inkább az egyidejűleg és egymás után beálló reactiók kimerithetetlen változatosságán. Hasonló ezen viszony a zenei műsor azon óriási gazdagságához, mely a hegedű négy hurján kelthető életre.

A központi idegrendszer, — habár tekintélyes potentialis erő mennyiségek felett is rendelkezik, — távolról sem autonom; minden működése, legalább is mint alkalmi okhoz, valamely kivüle álló és beható impulsushoz van fűzve, mely ha nem is erőforrása a létrejövő reactionnak, de létrehozta a központi idegrendszer erőinek azon egyensulyzavarát, mely bizonyos mennyiségű kynetikai erőt tett szabaddá.

A központi idegrendszer önmagában nem activ, és csak akkor lép működésbe, ha valamely behatás egyensulyát megzavarta: magának a működésnek mifélesége pedig első sorban a behatás természetétől függ. Épen a köz-

ponti idegrendszer ezen receptív és reactiv természeté teszi érthetővé: először hogy a behatások, illetőleg egyensúlyzavarok sokfélesége nagyon sokféle reactiot vált ki, másodszor, hogy daczára a különféle reactioknak, nem a belső folyamat lényege különböző, csupán azok a statiók mindég mások, melyeket a belső erőfolyam érint, és melyektől annak gondolati tartalma függ.

Precisebben kifejezve azt lehetne mondanunk, hogy a pszichikai belső folyamatok mechanikája csupán egynehány typust mutat, azonban ezen durva monotonia mellett a mikromechanismusnak nagy változékonysága áll fenn, a mely mikromechanismus csak durva foglalatában függ a külső impulsus intensitásától és jellegétől, finomságaiban azonban ezen impulsus viszonyától más egyidejű impulsusokhoz, továbbá azon pszichikai folyamatoktól, melyek ezen impulsus előtt keletkeztek, de annak behatásakor még be nem végződtek.

Azon befolyás, melyet az egyidejűleg beható impulsusok, továbbá a korábbi időből még fennálló pszichikai folyamatok bármely lelki működésre gyakorolnak, eredményezi, hogy a pszichikai élet mintegy állandó visszhangja a központi idegrendszernek állandóan ostromló behatásoknak, és csak ezen működési continuumból mesterségesen kimetszett egy-egy segmentum finomabb tartalma az, mely az introspectív észlelés előtt, mint azon időszak öntudati állapota, nyer alakot. Ebből érthető az is, hogy a különféle öntudati állapotok merev határok nélkül mosódnak egymásba és hogy a segmentatio csak látszólagos.

II.

ÁLTALÁNOS DYNAMIKAI ALAPOK.

Országos Széchényi Könyvtár

5. Az intellectus zavarairól általában.

Ha előbbi tanulságainkat a psychosisoknál akarjuk értékesíteni, úgy beláthatjuk, mi szerint valamely psychikai kórság megösméréséhez fontosabb a lelki élet intimebb működési zavarait tanulmányoznunk, mintsem ugyanezen zavarok felületes nyilvánulásait. Még egy tényt kell a kellő értékében kidomborítanunk. A psychikai élet külső nyilvánulásaiban leginkább csak a psychikai folyamatok tartalmi része jut kifejezésre, ez pedig, mint láttuk, másodrendű fontosságú. Ha a psychikai működések gondolati tartalmában következetesen ismétlődnek szokatlan alkatrészek, úgy ez mindenesetre az intim működések zavaraira mutat, de ebből még nem következtethető, hogy minden intim zavar gondolati anomáliákkal járna, sem pedig az, hogy ezen anomáliák fontosabbak volnának rejtett belső rugóiknál.

Klinikai tapasztalatok épen azt mutatják, hogy a központi idegrendszer nagyobb foku elváltozásai, melyek természet szerint nagyobb foku functiózavarral is járnak, sokszor nem okoznak feltűnő anomáliákat a psychikai élet gondolati tartalmában, míg oly esetekben, mikor az agy kóros organisatiója ki sem deríthető, és a betegség egyedüli alapjául functiozavarokat kell feltételeznünk, mégis feltűnő rendellenességek tapasztalhatók a gondolatképzésben. A nélkül, hogy ezen paradox viszonyoknak már most magyarázatát adnók, mint a psychikai zavarok egy sajátosságát emelhetjük ki, hogy azok tartalmi (gondolati) zavarai nincsenek állandó arányban a belső működési zavarok fokával. Az összes tartalmi zavarok csak másodlagos termékek, csak psychikus feldolgozásai egyes alapvető, mélyebben gyökerező zavaroknak. Leginkább a normális ember mulékony psychikai zavarainál van alkalmunk ezt tisztább világításban látni. Vegyük például a tartalmi za-

varok legpraegnásabbját, a téveszméket. A normális embe-
reknél is előfordulnak téveszmék. Ha ezek keletkezését vizs-
gáljuk, úgy majd minden esetben erős affectusokat fogunk
találni, melyek a téveszmék termőtalaját, sőt talán forrását
képezik.

A legerősebb affectusok, — mint a szerelem, az anyai
szeretet, — a legtöbb normális téveszme rugói. Vegyük például
az anyai szeretetet, mely töprengő gondjával örökös veszélyt
lát, mely gyermekét fenyegeti. Egy csekély incidens, pl. gyer-
mekének a rendesnél hosszabb távolléte az anya szerető gond-
ját félelemmé növeszti. Ez a félelem az anya képzelő képes-
ségét megduzzasztja; képzeleti képei oly élesek, hogy halluci-
natiók határán állanak: látja iskolából megkésett gyermekét,
a mint kipirult arczczal, vakon rohan hazafelé; most átmegy
az utcán, szembe egy kocsí vágtat; hallja a kocsis káromko-
dását, melyből alig hallható ki egy gyenge sikoly; aztán em-
bereket lát megállani; a csoport mindig sűrűbb lesz, — a mig
csak helyet nem csinál egy mentő kocsinak; azután lát egy
gyermeket kiemelni a kocsí alól; ruhái összerongyoltak, feje
véres, tagjai élettelenül elernyedtek; most észreveszi arczát;
a szemek be vannak csukva, az arcz sáros és véres, de azért
ő megösméri, igen ez az ő fiacskája. Sokkal gyakoribbak az ilyen-
féle beteges phantasmagoriák, semhogy mindenki előtt ne len-
nének ösmertek, mégis analysálásuknak egy nagy nehézsége van.

Mint kifejtettük, ezeknél látszat szerint az excessiv ér-
zés a primär, melyhez utólag járul, mintegy annak gondolati
köntöse, a féktelen képzelődés. Azonban ép olyanjoggal volna
állitható, hogy ezen esetekben valamely külső körülmény kel-
tette fel a beteges phantasiát, mely másodlagos uton eredmé-
nyezi az érzések excessusát. Habár az affectusnak és a képze-
leti dagálynak fellépésében az egyidejűség, vagy időbeli egymás-
után felösmérése nehéz, — sőt többnyire úgy tűnik fel, mintha
mindkettő egyszerre támadt volna, és egymást támogatva, egy-
szerre erősödnék, mégis szerencsésebb esetek megfigyeléséből
úgy látjuk, hogy az affectus keletkezik előbb, sőt hogy az sok-
szor meztelenül marad, és mint indokolatlan extasis nélkülöz
minden képzeleti felöltöztetést. Ide sorozhatók a gondolati tar-
talom nélküli bizonytalan szorongások, örömrészések is, melyek-
nek okait kutatva, de meg nem találva, az egyén félelmes vagy

örömteljes sejtelmekről beszél. Még bizonyítóbbnak látszanak azon esetek, midőn a kóros érzések nem is exogeneredetűek, hanem a szervi élet bizonyos állapotaiból, pl. a menstruatio fluxiozavaraiból erednek, vagy legalább azok képezik a túlérzékenység okát, mely miatt külső behatások a normalisnál intensivebb érzésbeli reactiot váltanak ki.

Csak később fogjuk magyarázni, de már most kimondjuk, mi szerint intellectualis psychikai működések csak lefolyásukban, nem pedig tartalmukban lehetnek kórosak. Ezen tétel annyit jelent, hogy nem tudunk elképzelni kóros állapotokat, melyek directe a gondolati tartalomra volnának befolyással, vagyis a melyek praedestinálnák, hogy a gondolatok így képződjenek, ne pedig amugy. Hogy az »így« volna a tartalmára nézve correct, vagyis normalis gondolkozás, az »amugy« pedig az incorrect, vagyis kóros, ezt csak akkor fogadhatnók el, ha nem philosophiai, de természettudományi szempontból ítélve ösmernők a gondolkozás kétféle szerkezetét, melyek közül az egyik önmagában logicus, a másik pedig illogicus.

Nem célunk e helyt a gondolkozás philosophiai törvényeit, vagyis a magasabb szempontból vett logikát ösmertetni, csupán szükségesnek tartjuk kiemelni, hogy ezen logikai szabályoknak természettudományi alapja nem más, minthogy a gondolat nem izolált működési részek conglomeratuma, hanem ezen részek egymásra hatásából keletkezett vegyi összetétel. Ha tehát volna önmagában kóros gondolkozás, ez csak olyan lehetne, mintha bizonyos körülmények között lehetséges volna, hogy adott elemek ne chemiai rokonságuk, vagyis a vegytan törvényei szerint egyesüljenek, hanem másképen. A philosophiai szempontból incohaerens, illogicus, vagy paralogicus gondolkozásról sem tudjuk elképzelni, hogy ezeknél a mechanismus volna másféle, nem pedig az összeműködő erők. A mikor tehát azt állítjuk, hogy nézetünk szerint nincsenek kóros állapotok, melyek directe befolyásolnák a gondolatképzés formáját, ezt úgy kell értelmeznünk, hogy hihetetlennek tartjuk, — még kóros viszonyok között is, — hogy a gondolkozás mechanikai törvényei változzanak meg.

Ezen mechanikai törvények csak az egyes működés részletek kölcsönhatásaira nézve mondhatók változatlan érvényűeknek, ellenben a mi megváltozhatnak, az a psychikai

működések időbeli lefolyása és gondolati tartalma. A mi egy pszichikai folyamat gondolati tartalmát illeti, erről említettük, hogy az a külső behatás specialis természetén kívül az egyidejű és előre ment, de még le nem zajlott pszichikai működésektől függ.

A gondolati tartalmat illetőleg mindég az egyidejű működések összhangja az irányadó, ettől függ egyuttal a gondolkodás cohaerentiája is. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy ezen gondolati összhang keretében mindég egy-egy a többinél erőteljesebb, vagy fontosabb ingerből kiinduló momentum játsza a főszerepet, azonban valahányszor valamely új inger által egy a vezérmotivumnál hatalmasabb reactio támad, ez az előbbi motivumot elnyomja és most már az egyidejű pszichikai működések egy új focus körül rendezkedvén, a gondolatok két köre keletkezik, melyek nélkülözik a tartalmi átmenetet, miért is szakadások, ugrások, vagy hiányok jönnek létre a gondolatmenetben, melyek együttvéve azon folytonosság megszakadásokat eredményezik, melyeket incohaerentiának szokás nevezni.

Akár kórosan fokozott pszichikai reflexingerlékenység okozza azt, hogy különben egy ensemble-ban megférő reactiok most mind külön-külön ragadják magukhoz a tulsulyt, akár egy psychosis belső folyamataiból fakadjanak külsőleg indokolatlan erőteljesebb impulsusok, — mindkét esetben létrejő az incohaerentia. Az első esetre példa a maniacalis exaltatio, midőn minden új impulsus oly fontos, hogy megszakítja az előrement pszichikai folyamatot, a másakra, midőn a deliráló zavartságban szenvedő öntudatát minden pillanatban újkáprázatok kötik le, elfödve az előző képek hatását és emlékezetét.

6. Az intellectus mechanismusa.

Minél mélyebben merülünk az intellectualis működések analysálásába, annál tisztábban látjuk, hogy az e téren felmerülő kóros zavarok, — a mig csak azok gondolati tartalmáról van szó, — soha sem elsőlegesek. Mint az intellectualis működések primär zavarai csak az egyes reactióknak és ezek egymásra hatásának időbeli lefolyásában fennálló anomáliák szerepelnek. Külön kell vizsgálnunk az egyes reactiokat, és az egyidejű reactiok kölcsönhatásait.

Az egyes reactiok ingerküszöbe magasabb, vagy alacsonyabb lehet a normalisnál, szintugy a normalisnál hosszabb, vagy rövidebb lehet a kiváltó impulsus és a reactio között elmuló lappangási időszak is. Az egyes reactiok utóhatásai is a normalisnál rövidebb, vagy hosszabb ideig állhatnak fenn. — gyengébbek, vagy intensivebbek lehetnek. Az egyes reactiok ezen időbeli viszonyait igyekeznek positiv számokban kifejezni a napjainkban mindinkább tökéletesbülő psychometriás vizsgálatok. Egy-egy mesterséges behatás időpontja, annak észre-
 revése, megösmerése és ha az gondolati feladatot képvisel, annak megoldása, végül az így szerzett intellectualis tulajdon emlékezeti megőrzése és ezen emlékezés élessége, fennállásának és megszűnésének időpontjai képezik azon adatokat, melyek a psychometriás vizsgálatok objectumait képezik.

Az egyidejűleg fennálló reactiok kölcsönhatásai teszik ki azon psychikai működést, melyet egészében associationak szokás nevezni. Előző fejezetünkben már láttuk, hogy a központi idegrendszer az élet tartama alatt soha sem foglalja el az abszolút nyugalom egyensulyi helyzetét. Ebből következik, hogy minden ujonnan keltett psychikai folyamat már előbb fennállókhöz csatlakozik, — és ha ehez hozzá vesszük az egyes folyamatok azon hosszú időn át tovább propagált utóhatását is, melyet az emlékezés képvisel, ugy nem fogunk csodálkozni azon kijelentés felett, hogy épen ugy, a mint nincs soha teljes működés hiány, épen ugy nem képzelhető izolált psychikai reactio sem, mely csak a jelenben gyökereznék és vissza nem nyulna a multba is. Mindedig nem birjuk az emlékezésnek kielégítő psychologiai magyarázatát. Az ösmertebb felfogások két csoportba foglalhatók. Az egyik szerint az emlékezés a psychikai munkával járó belső változások enyhébb foku tovább vibrálása, mely csak kedvező alkalomra vár, hogy hullámai egy külső impulsus által ismét erősebbé váljanak, a mikor aztán az elmult psychikai működés álmából mintegy ujra felébred. A második csoport felfogásai abban vonhatók össze, hogy a psychikai működések lezajlása után a központi idegrendszer ismét a relativ nyugalom helyzetébe kerül, mely nyugalmi állapot azonban különbözik az előzőtől, miután parányai oly labilis egyensulyi helyzetben maradtak, mely alkalmas arra, hogy valamely újabb impulsus ezen potentialis erőegyensulyt meg-

zavarja és az így szabaddá vált kynetikai erély újból feltámassza a multban fennálló és befejezett psychikai működést.

Az első felfogás szerint az eredeti psychikai működés be sem végződött, csak intenzitásában csappant meg egy bizonytalan időre, míg a második szerint az eredeti psychikai működést fenntartó energia alakját változtatta meg és kynetikaiból bizonytalan időre potentialissá vált.

Legvalószínűbb még, hogy az emlékezési működés nem áll másban, mint hogy minden psychikai folyamat irányító momentumai között szerepel az előző működési állapot is, és így módon egy működési continuum áll be, mely mindég a mult psychikai működések egy részletét is tartalmazza. Vice versa ugyanebből vonható le az is, hogy nem képzelhető psychikai működés, mely ne befolyásolja a következőket. Így módon minden psychikai működés két elemből tevődik össze, ezek egyike a jelen megváltozott viszonyainak terméke, másika pedig az előző működési állapot. Az előző működési állapot egyik gyökere ismét a multba nyulik vissza és így tovább.

És itt ismét egy már használt hasonlatunkkal élhetünk: ha egy folyamból kimeritünk egy vödör vizet, nem állithatjuk, hogy az a legutolsó belé folyó patakból való, sem hogy az előzők valamelyikéből, vagy épen, hogy a folyam forrásából. A mit állithatunk, az csak épen annyi, hogy kimerítettünk egy vödörrel azon folyamból, mely vízmennyiségét ennyi és ennyi forrásnak köszönheti. Ép így van a psychikai működések összefüggő folyamával is, — habár sokszor az egyes források vize nem is keveredett teljesen össze a többiével, azért mégis azt kell állitanunk, hogy minden egyes psychikai működésben participiálnak az összes megelőző működések. Ezen leírásból érthető lesz az is, hogy mennél intenzívebb volt valamely reactio, annál nagyobb befolyást is képes az utána következő működésekre gyakorolni.

Megelőző fejtegetéseinkben fontosság tekintetében külön választottuk a reactiokat gondolati tartalmuktól. Kétségtelen, hogy a psychikai működések egymásba olvadó continuumában nem csak a működések mechanikai állapota, hanem gondolati tartalmuk is, mint a későbbi reactiok egyik componense szerepelnek, a mi azt jelenti, hogy a psychikai élet intellectualis

tartalma is egy continuumot képez. Azonban azt tapasztaljuk, hogy habár leírásunk szerint egy a jelenben fennálló associatióban az összes előző működések gondolati tartalma participiál, azért mégis úgy látszik, mintha gondolati tartalmát illetve a folyam hasonlata nem volna alkalmazható a pszichikai élet continuumára.

Onnan van ez, mert a pszichikai működések sokkal szélesebb kört foglalnak el, mint a mennyi belőlük az öntudat intensivebb világításában áll. A nélkül, hogy már most az öntudat bővebb magyarázásával foglalkoznánk, azt kell mondanunk, hogy annak éles világításában többnyire az összes egyidejű pszichikai működéseknek csak egy fragmentuma áll, és ezen fragmentumban többnyire a jelenben beható ingeren kívül az elmúlt működések continuumának oly részei találhatók, melyek eredetileg, a mikor in statu nascenti a jelen működését képezték, a most beható ingerrel azonos, vagy ahhoz hasonló inger által támasztottak.

Az intellectualis pszichikai működések behatóbb analýsálása kétségtelenné teszi, hogy már maga egy külvilági ingercomplexum megösmerése, — nem is szólván a hozzá fűződő gondolatokról, — mindég egy synthesis eredményét képviseli, melyben szembesítve lesznek a jelen behatás ingeralkatrészei más hasonló összetételű a központi idegrendszerben már régebben keletkezett ingercomplexumokkal. Épen ezen szembesítésekből folyik az eltérő vonások elkülönítése a hasonlóktól, mely a lényeg deducálásának alapja és megveti ágát a tudatos megösmerésnek. Az, hogy minden pillanatban, — bárminő ingercomplexumok is érzék az egyént, — rendelkezésére állanak azon a multból megőrzött működések, melyek lehetővé teszik az összehasonlítást, tehát rendelkezésre áll az elmúlt tapasztalatok egész arsenálja, melyből szükség szerint kerülnek elő az épen szükséges fegyverek, — bizonyítja a legjobban az összes elmúlt működések participiálását a jelen pszichikai működésben. Hogy az ily összehasonlítás sokoldalu legyen, ahhoz szükséges, hogy ne csak egy összehasonlító objectum képe álljon a multból rendelkezésre, hanem azok egész sorozata. Épen ezen sorozatos emlékezés, mely távolról sem mondható egyik tagról a másikra szökdécselőnek, hanem egyszerre, mint egész tapasztalat-csoportok generalizá-

lása jelentkezik, bizonyítja a legjobban az egész intellectualis mult részvételét.

Még az sem állitható, hogy jóllehet az egész mult participiálása nem tagadható, azonban ezen részvétel specificus osztályok szerint történik, — hogy »A« ingercsoport csak »a« emléksorozatot vonja a synthesis körébe, de már »b« és »c« csoport azon kívül marad. Nem állitható ez azért, mert minduntalan látjuk, hogy azonos ingerek ugyanazon egyénnél egyszer »a«, egyszer »b«, egyszer »c« emléksorozatot keltik fel, a szerint, amint az előző reakciók természete szerint más és másféle működési állapot állott fenn az inger behatásakor. Ép oly gyakran tapasztaljuk, hogy egy behatás syntheticus feldolgozása egy pontig »a« sorozatból meríti az összehasonlítás anyagát, azon ponttól kezdve azonban »b« vagy »c« ből.

Az intellectualis élet beható vizsgálása arról győz meg minket, hogy gyakran, még ha nem is tudatosan, az emléksorok egész tömege participiál egy generalizálásban. Mint mikor a kaleidoszkopot forgatjuk és mindig másféle mozaikrajz tűnik fel, — mindig más kapcsolatokban és mindig új és új sorozatok izolált tagjaiból alakul össze az egyes synthesisek objectumát képező emlékezeti tartalom. Ezen sorozatok nem kész rendszerek, hanem az összes emlékekből pillanatról-pillanatra ad hoc alakulnak a jelen behatásának természete és a felfogó idegrendszer működési állapota szerint.

Abból, hogy mi a jelen intellectualis életét szemlélve, abban a multnak csak olyan alkatrészeit látjuk felcsillanni, melyek tartalmukat tekintve a jelen tartalmával valami essentialis rokonságot mutatnak, még nem következik, hogy az a mi nincs ily rokonságban és a mi nem csillámlik fel, hogy az nem vesz részt a működésben. Egy subjectiv plusról van itt csak szó, a szűk mesgyét bevilágító öntudatról: a mi ezen mesgyébe esik, az csillog, a mi kívül van rajta, az homályba van burkolva, de azért részt vesz a közös munkában és léptenyomon elárulja, hogy azon munkára, — még ha tudomás nélkül is, — de befolyást tud gyakorolni.

Egy helyütt már megjegyeztük, hogy a klinikai psychiatria merőben független a philosophia minden ágától, Vice versa ez nem állitható. Tudjuk, hogy a bölcsélet nem áll másban, minthogy a positiv tudományos disciplinák adatait magasabb szempon-

tokból egyeztetni, azokból magasabb törvényeket von le. Épen azért nem szabad csodálkoznunk, hogy ha tanulmányunkban, — és így van ez bárminő tárgy természettudományi fejtegetésnél is, — valahányszor egy generalizálóbb felfogáshoz emelkedtünk, tulajdonképpen oly területekre jutottunk, melyekhez tulajdonjoga van a bölcseletnek is, sőt gyakran úgy tűnik fel, mintha lábunk alól elveszett volna a positiv tudomány szilárd talaja és a bölcsélet regioiba tévedtünk volna. Azon horror philosophiae mellett, mely sokszor összetéveszti a magasabb szempontokat a tudományok gyermekkorának test nélküli speculatióival, — sőt a mely ezen speculatiók visszahatása, — mentségre szorul a bölcselkedés látszata is, vagy legalább is jó előlegeznünk védelmünk replicáját, hogy a mi philosophia tanulmányunkban előfordul, az nem alap, a melyre építettünk, nem gyökér, a melyből felfogásunk táplálkozik, hanem csak azon magasabb réteg légköre, a honnan mindent egységesebben tudunk áttekinteni.

Azon tételünk, hogy az emlékezés alapját az összes egymásutáni pszichikai működések okozati continuitása képezi, hogy tehát minden pszichikai működésben participiál a megelőző működések összessége, valószínűtlennek tűnhetik fel azért, mert akkor napról-napra nagyobb pszichikai terhet kellene magunkkal hordanunk. Így volna ez akkor, ha a lezajlott működéseket materialisan halmozható substantiáknak tekintenők. De tudjuk, hogy a pszichikai működések csak erőhatásokból, — röviden — változásokból állanak. Az erők halmozódása más törvényt követ, mint az anyagé.

Minden energia-resultánsban benne van minden componens hatása, azonban nagysága nem egyenlő az összes componensek energia-értékének összegével. Ily egymásra ható energia-continuumnak kell tekintenünk a pszichikai életet is. Az emlékek általánosító egyszerűsítése: a képzet-, fogalom-, ítélet alkotás — megannyi nehéz problémái a philosophiának, — és ezen elemek kölcsönhatási módjai, melyekkel a logikában foglalkozik: mindannyi ezen energia-continuumban bírja alapját.

A philosophia követi el azt a hibát, hogy az elmúltműködéseket az emlékezés műkifejezése alatt quasi substantiálja; szerinte az emlékezés a képzetek és fogalmak egymásmellettjé-

nek és egymásutánjának folyton növekedő conglomeratuma, úgy hogy — a mint ezen tömeg elhelyezésére hypothesiseket keres, — kételkedni kell, vajjon van-e elég idegsejt, vagy rost, mely ennyi alkatrészt érintetlenül képes a jövőnek megtartani.

Ily substantialis halmozódás, — ide kell soroznunk azt is, ha az emlékezés az élő energiának potentiálissá válásában áll, — merő lehetetlenség. Abból, hogy az elmúlt működések mindég részt vesznek a jelen működésében, törvényszerűleg következik az intellectualis tartalom folytonos egyszerűsödése: egy ma felébredő gyermekkori emlékezésről nem állitható, hogy az visszhangja egy évek előtti működésnek, csupán annyi, hogy azon működés befolyásolta a következőket. Ha valamely régi emlékemet analysálom, csupán azt állithatom, hogy én most emlékezem arra, a mire az elébb emlékeztem, — vagy sematicusan: emlékezem tavaly szőtt emlékeimre; tavaly emlékeztem az előző évben szőtt emlékre, — vagyis emlékezem emlékeim felébredésére, de nem ezen emléksorozat eredeti forrására.

Nincs szó az emlékezésnél semminek megőrzéséről és semminek elejtéséről. Egy működésből sem marad meg más, mint a következő működésre gyakorolt kihatása, és ha ezen kihatás oly intensiv volt, hogy relative soká propagáltatott kihatásról kihatásra és ha időközben még oly külső impulsusok is járultak hozzá, melyek az emléksor elején álló impulsushoz hasonlóak és így hasonló hatásuk is, akkor könnyen képzelhető, hogy nagyon hosszú időn végignyúló emléksorozatok is keletkeznek, melyek azon látszatot keltik, mintha egy psychikai működés nyoma, quasi substantia a központi idegrendszerben bizonytalan időközön át fenn tudna maradni.

A logica összes törvényei nem állanak másban, mint azon dinamikai szabályszerűségek feltárásában, melyek egy jelenben keltett működésnek és az elmúlt működések continuumának egymásra hatásakor észlelhetők.

Magát az öntudatot, bármily csalogató is volna a kóros psychologia körébe vonni, ki kell hagynunk fejtegetésünkből, miután az nem áll objective mérlegelhető változásokból, melyek az idegrendszerben végbemennek, az csupán az önszemlélet előtt megjelenő optikai kép, melyben az objectiv változások subjectiv nézőpontból feltűnnek.

A positiv tudomány szempontjából az öntudat nem lehet pszichologiai vizsgálat tárgya, az csupán mint vizsgáló eszköz használható ott, a hol az idegrendszer finom változásait nem vagyunk képes észlelni és ezért meg kell elégednünk azon fictiv képekkel, melyeket azok a változások subjectumában keltenek.

7. Az affectiv psychikai jelenségek.

A psychikai zavarok egy fontos elemét képezik a közérzet megváltozásai. Közérzet alatt e helyütt nem azt a szorosán vett élettani fogalmat értjük, mely az összszervezet egészségi állapotának subjectiv visszhangja és melynek fontosabb típusait az euphoria, a közömbös és a megzavart közérzet képviselik.

Tágabb értelemben, hogy úgy mondjam, pszichologiai szempontból ezen így körülírt fogalom csak egy részét képezi a közérzetnek. Ha összehasonlítjuk az érzések különféle formáit, úgy azok egy részét a legdirectebb nexusban látjuk azon behatásokkal, a melyek azokat felkeltették. — Ezen érzéseket specificusoknak mondhatjuk és mindég valami szervi projectióban jelentkeznek, — vagy a szervezet valamely pontjára, vagy bizonyos érzékszerveire. Példa az ily specificus érzésekre valamely fajlagos, pl. optikai inger reactiója, vagy pl. egy fájós végtag érzése.

Ezen specificus, vagy localisált érzésekkel szemben állanak azok, melyek nélkülöznek minden projectiót és a külvilág ingereivel való kapcsolatuk is lazább, vagy csak indirect. Jellemző ezen érzésekre, hogy míg a specificus érzés határozott localisatioja teljesen összeforr az egyénnek saját testéről alkotott képzetivel, sőt projectiojának megfelelőleg megerősíti azt, addig a közérzetek oly annyira diffusak, hogy az öntudat előtt sokszor személytelennek látszanak, — határait nem szabja meg a test, hanem azon tulterjednek, — mintha egy felhőt képeznének, mely nem csak a benne mozgó egyént, de egész környezetét is beburkolja.

Úgy a localisált érzéseknek, valamint a közérzeteknek leggyakoribb physiologiai typusa az indifferens: például öntudatunkban nem szerepel különösen a jobb kar birásának

érzete, azonban, a mint ezen kar megsérült, azonnal helyet foglal benne. Ép úgy van a közérzettel is, mely csak akkor foglal helyet az öntudatban, a mint kórosan megváltozott. A szorosan vett, vagy mondhatnók testi közérzeti zavarokon kívül, melyek mindég, mint az egészségi állapot subjectiv visszhangjai szerepelnek, ide sorozandók még bizonyos közelebbről leirhatatlan érzések is, melyeket az illetők különös bágyadtságnak, zsibbadtságnak, elernyedettségnak, elfogultságnak, szédülés féle érzetnek neveznek el, ezenkívül teljesen határozatlan, többnyire kellemetlen sensatiók, melyek olyannyira szokatlanok, hogy kifejezést már csak találkozó körülírásokban nyernek: mintha egész lelkük egy nagy fájdalomban olvadna fel; mintha személytelenné vált lelkük testükön kívül helyeződnék és úgy tekintene előbbi, régi énjükre; mintha egész testük összezsugorodnék, szinte semmivé törpülne, vagy mintha végtelen dimensiokra növekedvén a mindenséget töltené ki; mintha megvolnának halva, vagy ujjá születtek volna; mintha mindenre tehetetlenekké váltak volna, vagy erőt éreznének, mely mindenre képessé teszi őket, stb.

Általában véve a kóros közérzetek, bár minő végtelenül változatosak is, egyben közösek, ez pedig az, hogy egyszer diffus természetük, vagy óriási dimensioik, máskor test nélküli végtelen nagyságuk vagy kicsinységük miatt bele nem férnek a test határokkal bíró öntudati képébe, hanem azon túláradnak. mintha a testtel bíró én csak egy parányi részük volna.

Máskor még a részesedés ezen érzete is hiányzik, ilyenkor úgy tűnik fel, mintha azon érzés egészen személytelen, cosmicus valami volna. A közérzetek ezen fenntjellemezett természetéből folyik közel rokonságuk az úgy nevezett hangulatokhoz.

Utóbbiak a közérzetektől objectiv alapon nem is választhatók külön, határfalat közöttük csak a mindennek okát fürkésző introspectio emel: míg a közérzeteket megszoktuk testi állapotok kísérőinek vagy következményeinek tekinteni, addig a hangulatokat inkább a külső körülmények subjectiv visszhangjainak tartjuk. Hogy mennyire mesterséges ezen válaszfal, azt lépten nyomon bizonyítja, a mikor adott esetben még önmagunkban sem tudjuk eldönteni, vajjon megváltozott pszichai

állapotunk külső, vagy belső agens eredménye-e, annál kevésbé, vajjon az inkább egy hangulatnak, vagy az indifferens közérzet megváltozásának tulajdonítandó-e.

A pszichikai egészség állapotában többnyire oly világosan látszik az oki kapcsolat egy behatás és egy hangulat, egy megzavart szervi *conditio* és egy kóros közérzet között, hogy könnyen elfelejtkezünk ezen megfigyeléseink subjectiv természetéről és hajlandók vagyunk azokat objectiv ismereteink sorába helyezni; — a mint azonban a lelki működések összhangja egy *psychosis* keretében megbomlott, egyszerre cserben hagy a subjectiv oknyomozás ezen látszólagos biztossága és már csak a találgatás süppedékes talaján mozoghatunk.

Miután csak subjectiv és csupán az egészséges *psychicum*-nál distingválható válaszfalaink vannak közérzet és hangulat között, míg ugyanezek a *psychosis*oknál hasznavehetetlenek, ezért leghelyesebb, ha a psychophysikai parallelismus természet-tudományi alapjaira helyezkedvén a lélek pathológiájában eltekin-tünk a psychogenesis mesterkélt finomságaitól és úgy a kóros közérzeteket, mint a kóros hangulatokat a pszichikai nyilvánu-lások azon kategóriájába soroljuk, mely elég határozottan külön-válík úgy a mozgásban és akarathban culmináló psychomotoros tevékenységtől, mint a gondolati köntösbe öltözködő associativ működéstől. Ezen categoria pszichikai változásai bátran foglal-hatók össze az affectiv jelenségek elnevezése alatt.

Az affectiv jelenségekhez tartoznak a tulajdonképeni érzések is. Az érző működéseket, vagy röviden érzéseket vizsgálva már a normalis ember psychológiájában is látjuk, hogy azok mindég csak első phasisát képezik egy complicáltabb pszichikai működésnek, mely bizvást mondható az érzés feldolgozásának, míg maga az érzés a megoldandó, vagy feldolgozandó feladatszerépét játsza. Psychologiai szempontból fontosnak tartjuk ezen tétel kiemelését: az érzés mindég egyjelentésű egy problema fel-vetésével, mely önerejéből hajtja a pszichikai működéseket a megoldás felé.

Mechanikai formát ezen tételünknek úgy adhatunk, hogy az érzés mindég a központi idegrendszer erőviszonylatainak egyensulyzavarát jelenti, a pszichikai megoldás pedig azon phy-sikai változások kísérő jelensége, melyek a megzavart egyensulyi helyzet visszaállítására vezetnek.

Messze vezetne tárgyunktól annak kifejtése, hogy a folytonosan egymásután következő egyensúlyzavarok visszaállítása a relativ nyugalmi helyzet állapotába szükséges feltétele annak, hogy a szervezet a jövőben is mindenféle behatásra úgy reagáljon, mint a multban, vagyis önfenntartására kedvezően.

Ha tekintettel vagyunk az érzések ezen tovább feldolgozására, csak akkor érthetjük meg jól a kóros érzéseknek szerepét a psychosisoknál, hogy ezek itt is mindég problémák jelentőségével bírnak, melyek csak úgy megoldást követelnek mint a normalis pszichikai életben.

Nem térünk el messzire az igazságtól, mikor egész általánosságban azt állítjuk, hogy az összes psychosisoknál úgy az associativ, mint a szorosabban véve psychomotoros működések aberratioi nem mások, mint kóros érzéseknek, abnormalis problémáknak megoldásai. Hogy ezen megoldások néha egyszerűek: hamis problémák hamis megfejtései, vagyis kisebb-nagyobb tévedések, — máskor pedig complicáltak, a mikor kritikus feldolgozásról beszélhetünk és a tévedések a problema kóros voltának felösmerése által elimináltatnak, ez jelentős lehet a psychosis fokának megítélésére, de mitsem változtat az érzések mechanikai, vagy mondjuk psycho-physikai feldolgozásának alaptörvényén.

Mig a distinct, localisált érzések, legyenek azok normalis, vagy kóros eredetűek, téves, vagy kritikai feldolgozásukban meglehetősen határozott gondolati tartalmat mutatnak és ép oly határozott psychomotoros tevékenységre is vezetnek, addig a kóros közérzetek és kóros hangulatok feldolgozásai, — talán az észlelhető belső, vagy külső változásokkal való lazább, vagy rejtelmesebb kapcsolatuk miatt, — inkább ingatagok, találgatók; — gondolati tartalmuk pedig téves, vagy correct megfejtés helyett inkább csak sejtelmekben, előérzetekben, mysticus magyarázatokban nyilvánul.

8. Az érzések syntheticus feldolgozása.

(Emlékezés, — causalitas.)

Az összes pszichikai működésformák megfejtése csak úgy lehetséges, ha a lelki élet alaptörvényét egy pillanatra sem hagyjuk figyelmen kívül; ezen alaptörvény pedig úgy hangzik,

hogy izolált pszichikai működések nem léteznek, mert mindannyi beleolvad a lelki élet causalis continuumába.

Ezen causalis működési continuum nem áll egyedül a lélek élettanában, mert ugyanez az egész universum physikai alaptörvénye. Izolált erőhatások nem léteznek: bármily erő hatása csak úgy képzelhető, ha azon erő praeexistáló erőkre hat, a mely praeexistáló erők ismét más erők egymásra hatásából keletkeztek. Ezen universalis dinamikai törvény bátran nevezhető az erő-synthesis, vagy determinálás törvényének, mely a pszichikai életre alkalmazva úgy hangzik, hogy minden pszichikai működés meglevő és ujonnan beható erők synthesisének causalis eredménye.

Ezen universalis törvényből következik az is, hogy nincs oly változás, melynek egyik causalis gyökere nem nyulna vissza az ujonnan beható erő előtti időbe: ezen megelőző erőconditio egyik gyökere pedig ismét a múltba és így tovább végtelen perspectivában. Storch azt állítja, hogy az emlékezés csak ezen a múltba visszanyúló causalitas subjectiv kísérő jelensége, és hogy tulajdonképen, — a kérdés ezen subjectiv oldalától tekintve, — az universum minden változása magán hordja az emlékezés objectiv ismérveit, a mely tétel annyira hajtható, hogy nevezett szerző végül az élettelen tárgyak emlékezését sem tartja eltagadhatónak.

A pszichikai élet synthetikus folyamatai, az egyes összetevők intellectualis tartalmát tekintve, mint ezen tartalmak összehasonlításai szerepelnek. Tovább mehetünk és azt állíthatjuk, hogy az, amit mi intellectualis, vagyis gondolati tartalomnak mondunk, maga sem más, mint a jelenben beható érzés-complexumoknak synthesise, összevetése elmult érzés-complexumok utóhatásával. Az, a mit mi önmagunkat vizsgáló öntudatunkból mint képzetet, fogalmat emelünk ki, csak látszólag bir substantialis tartalommal, akár csak egy tárgy megjelenő reflex-képe a sík tükör felületén.

Mai psychophysiologiai ösmereteink mellett a képzet és a fogalom, — mert egyszerűsítés kedvéért csak ezen két öntudati alkatrész mellett maradunk, — nem tekinthető többé a gondolkozó apparatus kész tulajdonainak, mintegy minden pillanatban használatra váró potentialis vagy substantialis leltári tárgyakkak.

mert a pszichikai élet tartalmául csak változásokat, — még egyszerűbben, — mozgásokat ismerhetünk el.

Egy előbb soha nem látott tárgy jelenik meg érzékeinknek: a megszokott psychologiai felfogás szerint azon tárgy által okozott optikai, tapintási stb. benyomások összetevéséből alakul a tárgy képzete, mely az érzékelés, vagy megfigyelés kevés-, vagy sokoldalúsága (a foglalkoztatott érzésqualitásoknak és a külön választható érzéki benyomásoknak száma) szerint a központi idegrendszerben, — vagy helyesebben, az öntudatban — a külső tárgy többé kevésbé teljes reflexképét alkotja.

A megszokott felfogás szerint az így nyert képzet, mint a psychicum*) tulajdona, — mint emlék, félre lesz téve és oly alkalomra vár, mikor hasonló tárgy, vagy tárgyak megjelenése újabb képzeteket rajzol, a melyek össze lesznek hasonlítva a régebben leraktározott képzettel. Ezen képzetösszehasonlítások eredménye volna a lényegnek olyféle kiemelése, mintha izolált statistikai adatokból arithmetikai uton átlageredményeket számítottunk ki. A hasonló képzetek összehasonlításából nyert átlageredmények felelnének meg az egyes tárgyak fogalmi képeinek.

Ezen használatos séma mitsem változik, csupán gazdagabb lesz, ha nem csak tárgyak, hanem események is jelennek meg az érzékelő ember előtt, csupán az a különbség, hogy míg tárgyaknál csak egyidejű érzéki benyomások egymás mellettjét, addig eseményeknél különböző idejű benyomások egymásutánját is tartalmazzák a képzetek tükörképei. Az összes magasabb rendű intellectualis működések magyarázására alkalmas ezen séma: az egymásutáni impulsusok reflexképeinek összehasonlításából nem csak fogalmi képek keletkeznek, hanem anyag

---

*) Maga a psychicum szó vagy annak tetszés szerinti synonymjai, továbbá az analysálásából keletkezett részfogalmak, mint gondolat, emlék, öntudat, akarat stb. stb. magukon viselik a substantiálás eredendő hibáját, miért is complexumoknak és alkatrészeknek, nem pedig — mint valóságban, — mozgási alakoknak és mozgási phasisoknak imponálnak. A régi felfogásokról beszélve helyesek ezen substantiáló kifejezések, — én fejtegetéseimben, a hol csak a nyelv ficzomitása vagy megrögzött szók csonkítása nélkül lehetséges. — mindég igyekszem az igei alakot használni: psychicum helyett pszichikai élet; gondolat helyett gondolkodás; emlék helyett emlékezés; akarat helyett akarás, — stb. A physiologia egyéb fejezeteiben nem volna oly félős az elnevezés által okozott megtévesztés, mégis alig találunk működésekre vonatkozó elnevezéseket igei alak nélkül, így pl. a vérkeringés, légzés, mirigykiválasztás stb. önmagukban is inkább felvilágosító, mint megtévesztő kifejezések.

további összehasonlitásokra is, mely a causalitás felösmerésére, ily módon aztán következtetések, ítéletek stb. alkotására is képessé teszi az embert.

Ezen egész pszichologiai felfogás lényegénél fogva joggal nevezhető az egymásmelletiség és egymásutániség substantiáló pszichológiájának.

Nem szükséges ezen egész sémát lerombolnunk, — elég ha megfosztjuk a substantiálás jellegétől. Igaz, hogy az eddigi pszichologiai irányok soha sem vallották be a lelki működések substantiálását, azonban csak végig kell tekintenünk az egész associatiós pszichológián és láthatjuk, hogy annak talán észre sem vett, talán eltitkolt, sőt talán dialecticus ügyességgel letagadott substratumát mindég és mindenütt az képezi, hogy az egyszer lefolyt pszichikai működések nyomokat hagynak vissza, a mely nyomok bár sokáig élettelenek lehetnek, azonban mint a Phönixmadár hamvaiból, kellő pillanatban mégis élet fakadhat belőlük.

A substantiálás szó, melylyel az eddigi pszichologia törzsökös hibáját megvádolom, talán rosszul megválasztott, talán ugyanazon hibában szenved, mint az általa vádolt pszichologiai rendszer, hogy tulmaterialisáló, és ezért az ellenkritika könnyen oly vékonyra olvaszthatja, hogy a genialis épületben szinte eltűnik ezen egy hamis márványból faragott oszlop; de én ki fogom mutatni, hogy ezen hiba alapvető, habár arra is rámutatok, hogy az egész épület architecturáján keveset kell változtatni ezen törzsoszlop kicserélése által. A substantiálás szó helyett szívesen használtam volna jobbat, találóbbat, de nem találtam. Kerestem ilyet, mert hisz az associatiós pszichologia nem ösmer spiritualis substantiákat, de az még sem tagadható, hogy egész rendszere összedől, a mint elveszünk belőle azt, hogy pszichikai működések potentialis, tehát substantiák megváltozásához kötött maradandó nyomokat hagyassanak.

Érzékelhető alakot ezen tétel úgy nyerhet, ha felvetjük a kérdést, hogy miképen magyarázza meg az associatiós pszichologia azt, hogy mi alatt egy ember alszik, az alatt is szellemi tulajdonát képezi, mondjuk egy bizonyos gyümölcsfa képzete, vagy általában, a gyümölcsfa fogalma. Másképp ezen kérdésre nem tud felelni, minthogy azon szellemi tulajdon, — bár

működésen kívüli állapotban — de valamelyes substantialis alakban megvan a központi idegrendszerben.

A positiv tudományok egy ágában sem hatalmasodtak el annyira a speculációs eredetű elméletek, mint a psychologiában. Természetes oka ennek, hogy mindeddig majdnem kivétel nélkül csak bölcészek foglalkoztak ezen szakmával, kik ha el is sajátítottak természettudományi alapismereteket, de vizsgálódásuk módszereit nem abból merítették. Még ma is kísért az a kívánság, hogy a szellemi működéseket bárminő áron, de egységesen és minden phasisára kiterjedőleg legyünk képesek értelmezni. Hogy ezen árt többnyire dogmaticusan kijelentett valószínűtlenségekkel kell megfizetnünk, az iránt érzéketlenek vagyunk: csak a rendszer legyen logikailag tökéletes, a cél szentsége elfedi az eszközök gyarlóságát.

Egy minden mesterkéeltség nélküli dynamikai magyarázat eddig azért nem tudott keletkezni vagy tért foglalni, mert tetszetős artefactum-fogalmakat kellett volna a psychologia közhasználatából kiszorítani. másrészt — mert bár eliminál minden valószínűtlenséget, — még sem képes mindent annyira complett magyarázni, mint a régi mesterkélt felfogások.

Szinte csodálatos, hogy míg azon természettudományi ágakban, a hol a vizsgálat is könnyebb és ösmereteink is szinte teljeseek, nem creálunk minden áron elméleti rendszereket és számos dologról szívesen belátjuk, hogy azt ez idő szerint nem tudjuk megfejteti, sőt talán soha sem fogjuk tudni megfejteti, hogy addig a psychologia sokkal bizonytalanabb terén szinte irtózunk mindattól, a minek kulcsát meg nem találtuk.

A psychológiához csak gyarlóságunk teljes tudatával közeledhetünk. Hogyha alaptörvényeire visszavezetve állítjuk össze mindazt, a miben kételkedni lehetetlen és külön kiemeljük azt, a minek megfejtésére ez idő szerint még nem vállalkozhatunk, úgy a psychikai élet oly képe fog kidomborodni előttünk, mely összefüggőbb és teljesebb, mintsem gondolnók.

A causalis continuum alaptörvényét megmagyaráztuk, — abban, miután universalis törvény, a psychikai életnél sem szabad, sem lehet kételkednünk. Ha most ezen törvényt applicálni akarjuk a psychikai jelenségek különféle phasisaira és registereire, — de nem azon célzattal, hogy a mit elítéltünk, ugyanazon hibába esve, a lelki jelenségek egy compact elmé-

leti rendszerét construáljuk, — hanem azért, hogy tudjuk, mely tünetek azok, melyekben ezen alaptörvény tisztán látható, melyeket tehát ezen törvénnyel magyarázni tudunk. és melyek azok, a hol a törvény és a jelenségek között még oly előttünk ösmeretlen láncszemek vannak, melyek miatt a kettő kapcsolatát csak hinnünk lehet, de nem láthatjuk, akkor ezen szokatlan módszer segélyével azonnal rátalálunk arra, hogy mi az, aminek magyarázása ma csak meddő lehet és melyet jobb, ha egyszerűen mint megfejtetlen tényt registrálunk.

Kétségtelen, hogy az emlékezés ezen megfejtetlen problema. Megfejtetlen, még ha a szorgalmas kutatás mindég több törvényszerűséget is fedez fel rajta: ez csak olyan, mintha egy előttünk ösmeretlen gépet tanulmányozva rájövünk, hogy ezen kerék forgása azon transmissio által történik; ez által ugyan közelebb jutunk az egész gép megösmeréséhez, de azért még mindég nagyon messze lehetünk tőle.

Számos psychometriás vizsgálatunk van, mely számadatokban mutatja meg az emlékezés görbéit Ezen görbék az emlékezés intensitását és időbeli lefolyását illusztrálják különféle körülmények között Ezen körülmények közül legfontosabbnak látszik az emlékezés tárgyának viszonya azon psychikai állapothoz, melyben az emlék fogant, és pedig minél teljesebb psychikai feldolgozást nyert valamely exponált ingercsoport, annál intensivebb és tartósabb a reá való emlékezés.

Ha az associatio fogalmával akarunk élni, akkor ezen szabály úgy fejezhető ki, hogy minél több associatióba foglaltatott be egy érzéki benyomás, vagy benyomáscsoport, annál kedvezőbbek az emlékezés esélyei.

Miután, mint kiemeltük, lehetetlen hinnünk, hogy valamely benyomás emléke substantiált alakban hagyjon maradé nyomatokat, ezen oldaltársításokban kell keresnünk azon valószínű vehiculumokat, melyek tovább képesek vinni, mintegy időben propagálni azon benyomás emlékezését.

Ha most úgy képzelnök el, hogy egy benyomással associált oldaltársítások mintegy parányaira szedik szét a benyomás okozta idegrendszerbeli mozgást, és parányaiban viszik tovább, úgy azt is el tudnók képzelni, hogy ha valamikor később ismeretlen okból ugyanezek az oldaltársítások egyszerre léphetnének fel, hogy akkor a széthordott parányok újból egye-

sülnének és a resultans ugyanazon benyomás emlékének felébredése volna. Az oldaltársítások ezen újból való tömör felépése a substantiáló psychologia felfogása szerint könnyen áll be, mert szerinte azon nyomok, melyeket egy lefolyt működés hagyott, ugyanazon összeköttetésben maradnak, mint a melyet a működés állapota hidalt közöttük.

Ezen időben fennmaradó összeköttetésekből meritette a substantiáló psychologia az egyes associatiók praedispositiojának (Abgestimmtheit) felvételét, melynek tulzott hasonlata az volna, hogy egy benyomással kapcsolódó társítási complexus, illetve az idegrendszeri elemek, melyek ezen complexusban résztvettek, — hasonlitanak egy vízbe meritett hálózhoz, melynek bármely bogát fogjuk meg, annál fogva az egész hálót ismét napfényre hozhatjuk. Ezen elmélet szerint az emlékezés tulajdonképen egy-egy a véletlen körülmények által felmerült társításon mulik, mely hogyha valaha egy benyomással kapcsolódó oldaltársítás szerepét játszotta, ugy kedvező körülmények között az »Abgestimmtheit« törvényénél fogva könnyen recontingentálódhatik hajdani testvéreivel, és akkor beáll egy esemény emlékének újraébredése.

Ha ezen tetszetős képet bíráljuk, — nem elméleti magyarázataiban, de a tényekben, melyekre alkalmazva van, — ugy a tényeket igaznak kell állitanunk. Lépten-nyomon tapasztalható, hogy egy benyomással társult gondolat véletlen ismétlődése emlékezetünkbe idézi azon benyomást. Ha pl. valami fontosabb történt velünk és ezen esemény összeforrott bennünk dátumának tudatával, ugy évek mulva is, ha valami ugyanazon dátumnak gondolatát kelti, felébredhet bennünk azon esemény emléke. Készakarva egy benyomásnak és egy gondolatnak társulását hoztuk fel példának.

Könnyebben találhatunk példát, — és akkor az újból emlékezés esélyei is kedvezőbbek, — ha nem egy benyomás és egy gondolat, de két benyomás kapcsolódását keressük. Ha pl. Velenczében a halpiaczon tengeri rákokat láttunk, ugy egy tengeri rák látása később is könnyen felidézi ott tartózkodásunk emlékét.

Ha az emlékezés esélyeit követjük, amint fokról fokra kedvezőbbekké válnak, ugy azt tapasztaljuk, hogy minél erősebb hangulatokat keltettek bizonyos benyomások, ugy azok ismét-

lődése is ugyanazon hangulatot keltve intensivebb emlékeket kelt. Ha a Velenczében utazás a nászutazás hatalmas hangulata által volt kísérve, és a rákot nem csak láttuk, de nagy élvezettel ettük is, úgy ha évekkel később ismét tengeri rákot eszünk, emlékezésünk az előbbinél sokkal intensivebb.

A hangulatok emlékkeltő hatása oly hatalmas, hogy pl. az a nő, a kire egyszer éjjel rátörtek, évekkel később is, ha éjjel lakásában egy butor pattanásától megijed, oly élénken emlékszik azon eseményre, hogy ez szinte az ismétlődő valóság illuzióját kelti, és meg sem nyugszik, a mig gyertyát gyújtva meg nem győződik betörési illuziójának alaptalan voltáról. Annál élénkebb pedig az emlékezés, minél inkább felel meg az újabb megijedés, nem csak az akkori külső és időbeli viszonyoknak, hanem akkori lelki állapotának is: pl. ha azon betörés hajnal felé álmából keltette fel, úgy kevésbé élénk lesz emlékezése, ha a butor éjfélkor ijesztett rá, vagy a mikor ébren volt, és legélénkebb lesz, ha ismét hajnalban, álmából riasztja fel.

Összegezvén az emlékezés kedvező feltételeinek fokozati skáláját, azt találjuk, hogy az a legkedvezőtlenebb indifferens benyomásokkal szemben, ha azok felébresztése oldaltársítások útján történik, — kedvezőbb, ha azon benyomás erősebb hangulat által volt kísérve, még kedvezőbb, ha azon benyomás más benyomásokkal társult, és legkedvezőbb, ha ezen társított benyomások egyuttal erősebb hangulati színeződéssel jártak.

Hogyha ezen skálán végigtekintünk, úgy azt látjuk, hogy nem csak az emlékfogamzás módjainak, de az emlékébresztő momentumoknak is majdnem egyforma fontosságuk van.

Minden elmélettől eltekintve kétségtelen tény, hogy a felébresztő factor és a feltámadó emlékezés tárgya között mindig van valami rokonság. Ezen rokonság a teljes azonosságtól vagy hasonlatosságtól kezdve pusztán mellékes vonások közösségéig variálhat.

A hasonlóság tulajdonképen nem áll másban, mint bizonyos számú közös vonásban, melyektől aztán elüt a többi vonás eltérő volta. Szigoruan véve az ellentétesség is a hasonlatosság egy foka, mert ha ellentétek között egy közös vonás sem volna, úgy ellentétesség helyett csak a heterogenitás benyomását nyernők. A gazdag hajzatot és a kopaszságot ellentéteknek érezzük, mert mindkettőt a fejbőrön észleljük, mig a

tenger és a katonasapka között nem találunk közös vonást és ezért ellentétességet sem érezünk.

A rokonságot azonban nem csak a hasonlóság fokaiban (ide tartozik, mint látjuk az ellentétesség is) de bizonyos könnyen ácsolható áthidaló gondolatokban is találhatjuk. Így pl. a tenger és a katonasapka bármily heterogen fogalmak, associativ kapcsolathoz léphetnek, ha a tengerészkatona sapkájára gondolunk. A rokonság harmadik kategóriáját képezik egyes benyomások hasonló hangulati kíséretei, pl. a melyek egyaránt ijedést okoznak.

Az emlékébresztő factor és az emlékezés közötti rokonság fokát többnyire jól megérezzük. Közeli rokonság mellett többnyire urát tudjuk adni, hogy mi idézte fel valamely emlékünket, míg távolabbi rokonság mellett, mikor azt csak egy áthidaló gondolat képezi, (ez bátran nevezhető par distance rokonságnak) csak hosszabb keresésre, vagy még akkor sem találjuk meg az összefüggést, és az emlék felébredése ötletszerűnek, vagy spontánnak látszik. Ha így a felébredő emlékeket és előidéző factoraikat szembesítjük, úgy a gyakorlatban látunk beigazolva egy tényt, melynek elméleti magyarázatával már találkoztunk, ez pedig a praedisponált társítások vagy általában psychikai működések (érzés, hangulat, gondolat, tapasztalat) recontingentálódása egy véletlenül felszínre kerülő közös alkatrészük által.

Az emlékezés külső szabályszerűségeit behatóbban vizsgálván azt találjuk, hogy úgy a tárgyakra, mint az eseményekre való emlékezésnél ezen folyamat mindhárom stádiuma, — úgy mint az emlék fogamzása, az emlékezést felkeltő új behatás és a fölébredt emlékezés, — nem izolált impulsusokból állanak, hanem részben egyidejű, részben pedig egymásután következő heterogen impulsusok csoportjaiból.

A causalis continuum, vagy tárgyunkra alkalmazva, a psychikai synthesis törvényéből két dolog következik: egyrészt az, hogy egymásra következő ingereknél az első által keltett belső reactio befolyásolja a következőét, másrészt, hogy egyidejű heterogen ingerek hatásai sem egyértékűek a componensek összegével, hanem egy kiegyenlítő resultanst eredményeznek.

Másképp kifejezve ez annyit jelent, hogy az egymásután következő, és az egyidejű ingerek egyaránt alá vannak vetve a

synthesis törvényének és hogy ezért egy psychikai működési állapot sem elemezhető szét elemi alkatrészekre, (melyek az egyes elemi ingerek reactiojának felelnének meg) nem ezen elemek conglomeratumából áll, hanem a synthesisek természetének megfelelőleg ugyszólván chemiai vegyületet alkot.

Ezen tény felösmerése nagy értelmi könnyebbséget okoz. Nélküle ugyanaz a nehézség, mely az egyes tárgy-, és eseménycsoportok emlékezésének szétfejtésénél található, teljes súlylyal nehezednék egyes alkatrészeinek, mint a képzeteknek, fogalmaknak és eseményphasisoknak értelmezésére is, mert azok a régi felfogás szerint maguk is izolált ingerek complexumai lévén, ezek rögzítésénél, vagy összetartásánál is szükségünk volna a praedisponált társítások elméletére.

A synthesisek felösmerésével ezen elméletet úgy a kisebb, mint a nagyobb reactiocsoportoknál nélkülözhetjük, mert, hogy vegyi hasonlaténknál maradjunk: valamely emlékezés összességében egy complicáltabb vegyületnek felel meg, melyben az emlékezés részletei a vegyi gyökök szerepét játsszák. Ily módon az egész egy adott pillanatig lejátszódott psychikai élet egy nagyon complicált vegyi összetétel szerepét játssza, mely keletkezésében egy folytatólagos vegyi manipulationnak felel meg, midőn egy vegyülethez új anyagokat adva, mindég új vegyi csoportosulások: új bomlások és új egyesülések keletkeznek.

Ezen folytonosan hullámzó átalakulásokban egy emlék felébredése oly szerepet játszik, mintha a folytonos hozzáadások által pezsgésben álló anyalugban oly vegyületek képződnének, melyek az átalakulások egy korábbi phasisában már egyszer meg voltak, de később ismét szétbomlottak. Mi sem volna könnyebb, mint hogy ezen jó-rossz hasonlatunkból kiragadjuk a chemiai affinitas fogalmát, midőn bizonyos elemek előszeretettel egyesülnek bizonyos más elemekkel, úgy hogy lazább egyesülések szétbomlanak, csakhogy szabaddá váljanak előbb lekötött elemek, melyeket vonzerejük aztán összekapcsol. Ez nagyon tetszetős hasonlata, ha úgy akarjuk, magyarázata volna ugyanazon ténynek, melyet mi recontingentálódásnak neveztünk.

Mint kiemeltük, a jelenségek bonczolásánál nem törekszünk kerek elméleti rendszerekre, ezért meg kell elégednünk, ha egy universalis törvény fényével megvilágítunk egy-két je-

lenséget és tartózkodunk azon hibától, hogy a fénytől elkáprázva világosságban lássuk azt is, a mi tényleg homályban van.

Látjuk az affinitást egyes a jelenben támadó és a múltban lezajlott reactionok között; közelebbről azt is láttuk, hogy ezen affinitas mögött közös ingeralkatrészek, vagy legalább áthidaló ingerkapcsolatok találhatók, de még sem tudjuk mindeddig magyarázni azt, mily módon válik külön a működési continuum egy epizodja, mely azóta új reactionok és új epizodok által megváltozott, hogy most ismét régi egészében recomponálva jelentkezék. Igaz, hogy sok lehet itt az optikai hiba. Ugy lehet, hogy a régi epizódnak csak egy sovány váza az, mely igazi örökség, a többi pedig minden csak rátapasztott új toldalék, valószerűen construált phantasia-köntös. Sőt, ha tekintetbe vesszük — és ezt a vizsgáló bírák tudják a legjobban, — hogy egyazon esemény emlékezetében aránylag mily sovány az állandó váz, mely mindég apró eltérésekkel, sokszor nagy ellenmondásokkal, de mindég valószínű alakban lesz részletekkel felciczizomázva, — úgy fenti feltevésünk értékeiben nagyon sokat nyer.

Egy tényt mindenesetre registrálnunk kell, ez pedig, hogy az élet változatos behatásai ritkán produkálnak tökéletesen azonos sceneriákat, de alkatrészeik között annál gyakoribbak oly mérvű hasonlatosságok, melyek egy-két eltérő vonásuktól eltekintve bátran tekinthetők azonosságnak.

Ha most ezen tényt a pszichikai működések oldaláról nézzük, úgy kétségtelen, hogy a külső változások azonos részletei azonos belső visszhangokat is keltenek, a miből az következik, hogy épen úgy, mint a hogy a mindennapi beszédgyakorlatra elég a szókincs néhány százra terjedő töredéke, épen úgy a mindennapos lelki működésben is többnyire csak ily gyakrabban ismétlődő azonos componensek szerepelnek különféle combinációkban. Nincsenek ugyan számszerű adataink arra nézve, hogy egy benyomás által keltett direct reactio mennyi ideig tart, még kevésbé arra, hogy utána következő benyomások által successive mindég alárendeltebb componens szerepére szorítva, mennyi ideig tartja meg relativ teljességét, de bármennyi is maradjon belőle eredeti tartalmából, kétségtelen, hogy hasonló újabb benyomások, a mint hasonló reactionokat keltenek, ez egy-uttal azon mindég jobban szertefoszló eredeti reactio redintegrálásának is vehető.

Ha egy emberrel gyakran találkozunk, úgy arczának, megjelenésének mindég hasonló képe azon látszatot kelti, mintha még mindég ugyanaz volna, a kinek évek előtt ösmertük, és mintha minden alkalommal ugyanarra a régi emberre ösmernénk. Csak ha valami külön hívja rá figyelmünket, jutunk tudatára, hogy az a régi arcz megránczosodott, haja őszbe csavarodott, — csak akkor vesszük észre, hogy a mikor mindég megösmertük, tulajdonképen régi emlékeink már szétfoszlottak és mindég csak legutóbbi találkozásunk friss emlékein tengődünk.

A lelki élet tartalmának ezen folytonos utánfrissítése oly észrevétlen, hogy a mikor még mindég gyermekkorunk szellemi tőkéjén látszunk élősködni, — észre sem vesszük, hogy azon tőke régen veszendőbe ment, hogy a folytonos felfrissítésben nem maradt semmi a régiből és hogy joggal beszélhetünk az intellectualis tartalom valódi anyagforgalmáról, melyben a részek folytonos pótlása egyértelmű azok kicserélődésével.

Ha az emlékezést oly szempontból tekintjük, hogy a jelenben fennálló működési conditiók össze lesznek hasonlítva régibb hasonló conditiókkal, tehát, hogy itt is két működési állapot synthesise forog fenn, akkor azt csak oly egyszerű működésnek látjuk, mint bármely szín megösmérését, mely csak úgy lehetséges, ha ezen színbenyomás syntheticus kapcsolatba lép más színek okozta benyomásokkal. Amit magyarázni nem tudunk, — vagy talán csak magyarázni, de nem belátni, — az az emlékezésnél található electio, a mikor a jelen pszichikai reactioja nem a legutóbbi működési állapottal jut dynamikus correlatioba, de egy régibb működési állapottal, és hogy a két működés közé a lelki élet egy hosszabb szakasza van iktatva, mely az erők egymásra hatásából teljesen kimarad.

Epen a közbe eső lelki élet indifferens viselkedése az, melyet a syntheticus működési continuum alaptörvényére támaszkodva nem tudunk ténynek elfogadni. Számos megfigyelés vall arra, hogy ez nem is tény, csak látszat.

Egy-egy külső behatás régi hasonló emlékek felébredését csak bizonyos conditiók között okozza, vagy helyesebben, — a külső behatást megelőző működési conditióktól függ, minő emlékek ébrednek. Az utcán menet egy kirakatban gyermekjátékokat látunk. Egyszer eszünkbe jut azon idő, mikor magunk

is ily játékoknak örültünk, máskor gyermekeink, kiknek legnagyobb örömük, ha játékot kapnak, majd távolibb társítások támadnak bennünk; — emlékezetünkben felébred a karácsonyest képe, de nem egy emlék, hanem egész sorozat, mely egy-egy képbe foglalva felöleli egész életünk történetét stb. stb.

Bár nem tudjuk okát adni, hogy egy bizonyos benyomás mért kelti egyszer ezt, egyszer azt az emléket, azonban a felkeltő benyomás és a felébredő emlék között mindég megtaláljuk különféle fokban azt a rokonságot, melyet vegytani hasonlatunkban affinitásnak nevezünk. Azonban az sem állitható, hogy soha sem tudjuk okát adni, miért keltett egy benyomás épen egy bizonyos emléket. Ha sokat gondolunk valakire, úgy az utca emberforgatagában lépten-nyomon látunk valakit, a ki annyira emlékeztet rá, hogy szinte csalódásban vagyunk, nem ő-e. Egy kis pszichológiai analysis kétségtelenné teszi, hogy a hasonlatosság felösmerésében a legfontosabb factor az emlékezés arra, a mihez hasonlóságot fedeztünk fel.

Abból, hogy ha valakire sokat gondolunk és lépten-nyomon azzal vélünk találkozni, — kettős következtetést vonhatunk.

Az első az, hogy nem azok keltik fel azon egyén emlékét, a kiket első pillantásra hozzá hasonlónak látunk, hanem hogy ezen látszólag hasonló emberek csak a phantom szerepét játszá, a kikre csupán alkalmazva lesz azon egyénnek már előbb felkeltett emlékezeti képe, vagyis hogy itt nem emlékek felkeltéséről van szó, hanem felkeltett emlékezésről, melybe időközben nyert benyomások beleilleszkednek.

A másik következtetés, mely ebből vonható, hogy bizonyos lelki állapotok praedestinálhatják azt, hogy minő emlékek ébredjenek.

Felhozott példánk nem alkalmas arra, hogy ezen második eshetőséget eléggé bizonyítsa, mert csak akadémiai discussio volna eldönteni, épen akkor is gondoltunk-e arra az emberre, a mikor egy hozzá hasonlóval találkoztunk, — vagy csak a hasonlatosság keltette fel az emléket, mely ezen hasonlatosság nélkül ugyanakkor nem támadt volna.

Vannak positivabb bizonyítékaink is egyes emlékezések praedestinatiojára. Ilyen például az, hogy bárkinél mesterségesen kelthetünk fel meghatározott emlékeket, a mikor azt mondjuk, hogy emlékeztettük valamire. Az ily emlékeztetés többnyire

durva feltárása valaminek, a mire úgy szólván önként, vagy spontán is tudnánk emlékezni, úgy hogy nem igen látunk praedisponáló lelki állapotot, mert az előkészítés és az emlék felébredése szinte egy időben történik; — azonban ahol az emlékeztetés nem ily egyenes, hanem inkább csak rámutatás, vagy helyesebben rávezetés, ott tisztán látjuk külön válni a praedispositiot a felébredő emléktől. Az ily nem direct, csupán rávezető emlékeztetés azt is mutatja, hogy a praedispositio tulajdonképen már kezdete az emlékezésnek, hogy úgy mondjuk, az emlék ébredési phasisa — szemben annak teljesen kiképzett, éber állapotával.

Nincs okunk feltételezni, hogy a felébredő emlékek electiója rendes körülmények között más mechanismussal bírna, mint a mikor mesterségesen állítunk be valakinél egy emléket, vagy vezettjük rá egy dolog emlékezetére.

Ugy a kísérletnél, mint természetes viszonyok között is a kiváltó impulsus és az emlékfélébredés közé egy lappangási időszak van beiktatva, mely mint láttuk, rendkívül különféle hosszúságu, és mely tulajdonképen már az emlékezéshez tartozik, annak fejlődési kezdetét tartalmazván. Ez, a mit kijelentettünk, hogy a lappangási phasis már az emlékezéshez tartozik tulajdonképen mesterséges ítélet, mert ép^u úgy mondhatnók, hogy még az emlékébresztő reactio tartozéka.

Hiába vesszük elő a logica bonczkését, azzal csak oly széttagolást végezhetünk, mely a további deductiók formai felépítésére, de nem eredményére lehet befolyással, mert emlékkeltő reactio, lappangási phasis és emlékezés között sem merev időbeli hatások, sem működési eltérések nem találhatók. Tényleg azt találjuk, hogy egy emlék kiváltása soha sem hasonlítható egy szikra által keltett robbanáshoz, melynél a lappangási szak a gyújtósinóron tovaharapózó tűznek felelne meg.

Azon primär reactio, mely egy emlék kiválását okozza, maga is egy complicáltabb működés, mely nem fér bele egy eszményi pillanat határai közé, mert még ha nem is egy esemény benyomásának eseményre emlékeztető hatásáról van szó, hanem egy tárgy behatásáról, mely ismét csak egy tárgy emlékezetét kelti, — akkor is ezen benyomás nem egy kép pillanatfelvételének felel meg, hanem egy szemlélődés által

nyert többé-kevésbé gondosan construált és árnyékolt rajznak, melynél bizonyos időrendben sorakoznak egymásután azon tárgy optikai conturjai, dimenziói, színe, tapintata, consistentiája, egyéb tárgyakhoz való relatiója, stb. stb.

Még ha egy tárgy szemléleti képe rövidebb idő alatt is alakul, mint egy eseményé, a kettő között fontosabb különbséget nem találunk, — mindkettő időben egymásután sorakozó elemi érzések complexuma. Ha most ezen szemléleti képeknek, vagy primär reactióknak emlékeztetést ébresztő szerepét kutatjuk, úgy sohasem leszünk képesek egy pillanatot megjelölni, mely az egymásután következő szemléleti elemek sorozatában a keletkező emlékezés ébredési pillanatának felelne meg. Aminő lassan épül fel a primär reactio, ép oly successiv fejlődésű az általa keltett emlékezés is.

Egy példával kell ezen tételünket szemléltetőbbé tenni. Egy melodia eszünkbe juttat egy gyerekkorunkban hallott dalt, és annak körülményeit. A mint meghalljuk a dalt, eleinte közömbösek vagyunk, majd néhány accord leköti figyelmünket. Mintha ez a dal ösmerős volna előttünk; kutatjuk, honnan ösmerhetjük, de nem jövünk rá. Egy újabb accord most már biztossá tesz, hogy tényleg hallottuk már, sőt önkéntelenül szöveget keresünk. Mialatt keressük és nem találjuk, mégis biztosan érezzük, hogy valaha szövegét is tudtuk. Most a dal egy újabb üteménél egyszerre kezd a szöveg is kibontakozni előttünk; eleinte csak egy sor, később a teljes szöveg; azután egyszerre rájövünk, hogy mikor hallottuk már ugyanezt a dalt, és emlékezünk azon időre is, mikor ezt a dalt sokszor hallottuk, sőt magunk is énekeltük stb. Ha egy rég látott egyént felösmernünk, ugyanezen folyamat megy bennünk végbe.

Ezen példa élénken mutatja, mint bontakozik ki lassanként egy emlékezés, ugyszólván egyidejűleg az alapját képező benyomás teljes kifejlődésével, úgy, hogy ha egy ingercomplexum felfogását egy fogaskerék egyszeri körülforgásához akarjuk hasonlítani, akkor az általa keltett emlékezés bátran tekinthető azon belékapaszkodó második fogaskeréknek, mely ugyanannyi foggal bír, és mely az előbbi egy körülforgására szintén egy fordulatot végez.

Ezen példából még valamit látunk, ez pedig, hogy egy ingercomplexum tudatos felfogása nem is képzelhető másként,

minthogy a multból hasonló benyomások ébrednek fel, melyek a jelen behatásával össze lesznek hasonlítva. Tudatos észlelés emlékezés nélkül nem is lehetséges, maga az emlékezés pedig nem is tekinthető különleges pszichikai funkciónak, az nem más, mint a synthesisek multba visszanyuló együttthatója, mely sokszor szinte észrevétlen marad, és csak, ha subjective jobban ki-domborodik, nyeri az emlékezés külön jelentőségét.

Ha tehát ezen fokig követtük az emlékezés, — vagy mondhatjuk általánosabb alakban, pszichikai synthesis — fejtegetését, úgy megmagyarázatlannak csak azt találjuk, hogy a jelenben beálló pszichikai reactiok kiválasztó képességgel bírnak, mely kiválasztás többé-kevésbé alá van ugyan rendelve a behatás előtti közvetlen működési condíciónak, melynél fogva azonban mégis oly régibb működések vesznek részt a jelen synthesisében, melyek azóta bekövetkezett működések által teljesen be lettek fedve, háttérbe szorítva, — ugyannyira, hogy azon működések látszólag már teljesen megszűntek.

Épen azon tény, hogy a synthesisek lánczozatos continuitásából később egy-egy lánczszem különszakitható, ellen látszik mondani a causalis continuitas törvényének, habár a kettő között valódi elenmondás nincs. Ez csak arra mutat, hogy 1. a pszichikai működés az idő egy keresztmetszetében quantitative több, mint az öntudat világitásából látszik, melynek fénykörébe csak azon régibb idő óta fennálló működések kerülnek, melyek egy synthesis által mintegy a jelen pillanathoz lesznek kapcsolva; 2. hogy egy-egy pszichikai reflexfolyamat sokkal hosszabb ideig áll fenn, mint gondolnók, — mint a meddig az öntudat világitása ráesik.

Rámutattunk azon valószínűsége is, hogy az egyes pszichikai reactiok látszólagos alvásuk ideje alatt (csak az öntudat subjectiv szempontjából alvás) eredeti mivoltukból sokat veszítenek, és hogy a mikor egy újabb behatás által a jelenhez kapcsoló synthesis beáll, már a régi működésnek csak megfogyatkozott része marad meg, mely teljesnek csak azért látszik, mert ki lesz egészítve a synthesis jelenben gyökerező friss benyomásai által.

Ha visszatérünk az arczhasonlatosság példájára, úgy be kell vallanunk, hogy a mikor egy arcz látása eszünkbe juttatja egy évek óta nem látott ismerősünket, hogy akkor ennek lá-

tása nélkül nem lettünk volna képesek réglátott ösmerősünk emlékezeti képét ép oly élesen construálni, hogy azonban ezen emlékezeti kép mégis sokban meg van hamisítva a jelenben beható arcz egynémely elütő vonása által. Az, a mi ezen példában oly instructive látható, nem hiányzik egy emlékezésnél sem: mindegyik oly synthesist képvisel, melynek visszanyuló causalis gyökere valamely hosszabb idő óta fennálló (tehát régiebb) psychikai működést kapcsol a jelen benyomása által keltett reactióhoz.

Láttuk azt, hogy az egyes különben complicált benyomások is alkatrészeikben sok nagyon hasonlót tartalmaznak, miért is ezen alkatrészekre való emlékezésnél, még ha a mult benyomásából (reactiójából) csak egy csekély töredék is marad meg, az, amint syntheticus kapcsolatba lép a jelen hasonló benyomásával, ez utóbbi által ugyszólván teljes kiegészítést nyer, vagyis a jelenben egy régiebb működésnek majdnem teljes redintegrálódása, reproducálása jó létre.

Egyes hasonló benyomások gyakori ismétlődése egy specialis emlékezés felébredése helyett a hasonló benyomások egész sorozatát hívja elő, mely sorozat legfrissebb tagjai még talán megőriztek az emlékezés számára egy-egy a hasonlóságból kivívó specialis vonást, azonban a sorozat régiebb tagjai elveszítene minden individualitást, és a mikor az emlékezésben felmerülnek, azon benyomás specialis képe helyett mint generalizálások, mint összefolyó és homogen fogalmak jelentkeznek.

Ha most a fogalmakat, — melyek alatt mindég csak a complicált benyomásokban gyakran ismétlődő részek generalizáló képét értjük, eltekintve attól, vajjon a nyelvgyakorlat ezen generalizálásokat sajátlagos elnevezéssel ellátta-e, — tehát, ha ezen így definiált *fogalmakat* illesztjük az emlékezésről mondottakba, úgy azt találjuk, hogy compositiojukat elemezve, a complicált benyomások csak ily fogalmak combinálásából állanak. Mi sem természetesebb, minthogy a combinatiók között is vannak gyakran ismétlődők, amelyek az előzőkhöz hasonló, habár magasabb rendű generalizálások képződésére vezetnek.

Talán éppen ezen mind magasabb rangú generalizálások, melyek tulajdonképen a psychikai synthesisek continuumának eredményei, vagy megjelenési formái, teszik lehetővé és magyarázhatóvá azt, hogy régiebb benyomáscsoportok hosszabb idő

után az emlékezésben ujja ébredjenek. Ezen közbeeső idő alatt számos gyakran ismétlődő részbenyomás működési kapcsolatot teremt, melyek fokról-fokra továbbadják, de egyuttal generalizálják az eredeti benyomáscsoport egyes alkatrészeit, úgy, hogy mikor látszólag az elmúlt benyomáscsoport emléke ébred ujja, valójában annak eredetileg specialis alkatrészei generalizálások által vannak helyettesítve.

Összegezvén a mondottakat. — régibb benyomáscsoportok (tárgyak vagy események) emlékezeti ujjaébredésénél egyrészt azt látjuk, hogy az eredetileg specialis alkatrészek helyét generalizálások foglalják el, másrészt, hogy a mi az ily régibb keletű emlékezésnél, mint specialis vonás kideríthető, az a jelen benyomás specialis vonásaiból lett, az emlékezeti képbe csempészve.

Épen a kiegészítés vagy redintegratio ezen módját kell a pszichikai működések azon megjelenési formájának tekinteni, mely a régi és az új működés összeolvasztó synthesisének felel meg.

Ha most az emlékező működések vizsgálati eredményeiből kiemeljük azt, a mire vagy nem tudunk kellő magyarázatot, vagy ha magyarázni tudjuk is, de nem bírjuk a mélyében lefolyó physikai correlativumot látni, vagy legalább is elképzelni, úgy csak a távolabb multba visszanyúló synthesisek electioját kell a megfejtetlen problémák registerébe vezetnünk. Azonban itt is distingválunk kell, mert nem az electio az, a mit nem tudunk kellően magyarázni, mert hiszen a synthesisben benne rejlik már a hasonló reactio-elemeknek egymást erősítő, a heterogeneknek egymást gyengítő hatása, hanem azt a különszakitását egy a syntheticus continuumba beleolvasztott lánczszemnek, mely mint tény kétségtelen, azonban physikai correlativuma még némi homályba van burkolva.

Ezen problema az, mely felett gondolkozván önkénytelen a substantiáló psychologia felé terelődik gondolkozásunk. hiszen mi sem könnyebb, mint ezen távolra visszanyúló electiót és a működések continuumából való különszakitást úgy értelmeznünk, hogy itt az elmúlt reactio a jelenben beható erővel szemben nem mint működés, hanem mint substantiához kötött potentialis állapot szerepel, — mint egy hangszer húrja, mely megzendül, ha ugyanazon hang érte, mint a minőre hangolva volt.

Miután emlékezés alatt nemcsak azon complett folyamatot kell értenünk, midőn régi tapasztalatok újból felmerülnek, hanem minden psychikai működésnek azon *syntheticus* részét is, mely mint gyökér az előző működésekből szívja táplálékát, ezért kellett a psychikai működések analysisében az emlékezésnek viszonylag oly nagy tért és figyelmet szentelnünk.

Megösmertük azon folyamatot, miként válik a multat felölelő *synthesisekből* rokon tapasztalati elemek generalizálása. Ezen generalizálások eredménye az, hogy minden magosabb, közönségesen a léleknek, vagy isteni szellemnek tulajdonított erő közreműködése nélkül, — csupán az erőcsoportosulások dinamikai törvényéből folyólag — az egyes emlékezési *objectumok* tapasztalati elemei közül azok, melyek a hasonlatosság által rendezett csoportokban a változó tulajdonságok között állandóbbak, vagy amelyek ugyanezekben, mint *fix* elemek mindég állandóak, hogy ezen *relative* fontosabb elemek képezik a generalizálások középpontját, vagy a megösmérési *philosophia* szempontjából, a fogalmak lényegét.

Hogy a *fix* tapasztalati elemek kiemelkedésében csak dinamikai viszonyoknak és nem magasabb származásu erőknek eredményeit szabad látnunk, ez nyilvánvaló, akár a hasonjellegű emlékezés-csoportokat *genetice* vizsgáljuk, akár a kész csoportokat *analysáljuk*. Az ily emlékezéscsoportok létüket azon *mechanismusnak* köszönhetik, hogy minden psychikai *reactio* egy *synthesis* a jelen benyomása és a *praeexistáló* működési állapot között, az pedig az erőkölcsönhatások *universalis* törvényének felel meg, hogy hasonirányu erők egymást növesztik, ellenirányuak pedig egymást apasztják.

Mi sem természetesebb, mint hogy a jelen *reactiojának* és a multból fennmaradó működési állapotnak hasonló elemei egymást erősítik és hogy ily módon a régibb működési *dynamismusból* annak egyes *cofficiensei* a többi együtthatók látszólagos elnyomásával kiemelkednek, — hiszen a jelen hasonirányu erő behatása által nagyobbakká váltak, mint előbb voltak, midőn az előző működési állapot erőegyensúlyában *relative indifferens* szerepet játszottak. A *praeexistáló* egyensúlyi helyzetből való kiemelkedés a *synthesisek* *electiv* hatásának dinamikai magyarázata.

Ha most egy a jelen működési állapota által kiválasztott

emlékezést, — mert a multból fennmaradó működés egyértelmű az emlékezéssel, — vizsgálunk, úgy abban ismét előző hasonló irányu működések közreműködésére bukkanunk, mert úgy a folyamatban levő, mint az elmúlt emlékezések in statu nascenti nem állottak másból, mint friss és régi működések synthesiséből. Ezen a multba visszavezető perspectivát egészen a gyermekkor első tapasztalatainak időpontjáig folytathatnók. Már most, ha nem a multba irányozott tekintettel, de a mult egy tetszőlegesen választott pontjától kiindulva előre tekintünk a jelen felé, úgy a kép, a mit látunk, jelen synthesisünk genesisének képe.

Ezen képből azt látjuk, hogy minden működésből később bekövetkező működésekhez adódik az, a mi a kettőben azonos, az eltérő részek pedig, hacsak nem helyezkedtek egy más tapasztalati continuumba, a melyben a mindég ismétlődő lényeg egy jegyét képezik, — úgy csakhamar elkallódnak. Ily módon kategoriái származnak a tapasztalásoknak, a mely kategoriák alapját azon universalis törvény képezi, hogy hasonló irányu erők egymást erősítik, ellenirányuak pedig lerontják.

A jelenben fennálló működések analysálása ugyanezen eredményre vezet. Generalizálásokat találunk egy-egy fix mag körül: minden egyes emlékezésben a hasonló tárgy emlékezéseknek a mult kódében elvesző perspectiváját. Mintha egy fason tekintenénk végig, melynek legközelebbi fái még individuumok: látjuk törzseiknek bizarr alakulásait, egy-egy fa lombkoronáját, mely hatalmasabb a többinél és mélyebben belenyul a szabad spatiumba; látunk egy-egy csenevészfat, mely hézagot hágy a betekintő égboltnak; — azonban, minél messzebbre nézünk, az individualis eltérések annál kicsinyesebbek, míg végül már nem is látunk mást, csak két a távolban elvesző zöld szallagot és egy köztük futó szürke csikot.

9. Tapasztalás, — generalizálás.

Eddig csak a psychologia által képzeteknek és fogalmaknak elnevezett deductiok keletkezését követhettük a generalizálások fejtegetésében.

A szellemi életnek sokkal fontosabb alakulásait is látjuk, mint a képzeteket és fogalmakat, és ha azokat tényezőire

bontjuk, csak ugyanazon erők összeműködését találjuk, — habár sokkal szélesebb területen, — de sehol oly tünetet, mely arra mutatna, hogy itt az erők egymásra hatása más módon következne be, más törvényeket követne.

Azon conservatismustól kell mindennek előtt szabadulnunk, mely a psychológiában mindenütt kész fogalmi elnevezésekhez ragaszkodik és e miatt vajmi gyakran azon hibába esik, hogy természeti jelenségek vizsgálása helyett artefact fogalmak logikai kombinálásává és permutálásává válik.

A terminológiát soha sem szabad többnek becsülnünk, mint megértetésünk instrumentariumának, egy-egy elnevezést pedig, mint a megértetés egy eszközének.

A cél soha sem lehet más, csak, hogy vizsgálódásunk, vagy gondolkodásunk eredményét másokkal közölhessük, de nem az, hogy az eszközt értessük meg a feladat helyett, melyre ezen eszközt használtuk. Minden egyes terminus csak addig jó, a meddig megértetésünk használható eszköze, a mint azonban erre alkalmatlanná válik, félre kell dobnunk, hogy helyette mást, megfelelőbbet válasszunk. A scolasticus doctrinák legnagyobb hibája azon conservatismus, mely elcserélve célt és eszközt, logikai determinismussá válik és szentesítve az eszközöket, vajmi könnyen igazságok kutatása helyett dogmák felépítését eredményezi.

A psychologia determinatioi annyira szétagolták a szellemi életet, hogy ha végig tekintünk a következő kifejezéseken: érzés, megösmérés, emlékezés, képzet, fogalom, ítélet, következtetés, akarat stb. — úgy alig tudunk megszabadulni azon belénk oltott érzéstől, mintha ezen kifejezések mögött különféle működések, vagy — némi concessioval — legalább is más és más szempontból tekintett, némileg szét is tagolható, azonban a működés folyamán egymásba olvadó erőhatások rejlenének.

Eleinte legalább, — szinte nihilismusnak látjuk azon fel fogást, mely szerint a felsorolt kifejezések semmiképen sem felelnek meg sem a psychikai élet természettudományi analysis által nyert, és elméletileg külön fejthető componenseinek, sem pedig az összműködés különféle szempontokból nyert szemléleti képeinek.

A szellemi életet mindég csak összefüggő egészében tehetjük bárminő vizsgálat, bárminő consideratio tárgyává, még egy-egy

kivülről beható impulsust sem állíthatunk egy szellemi folyamat kezdetének, sem egy mozgást, — legyen az cselekedet, vagy beszéd, — egy szellemi folyamat zárókövének, mert az egyes impulsusok csak külső megváltoztató tényezői, a cselekvések pedig külső nyilvánulásai a pszichikai élet szövevényes, hézag nélküli continuumának.

Az elméleti determináló psychologia jelzett megnevezéseit joggal csak a kölcsönös megértetés artefact eszközeinek szabad tekintenünk, melyek nem is szorulnak definitiora, de természet-tudományilag nem is definiálhatók és melyek értéküket csak annak köszönhetik, hogy az ember önmagát vizsgáló szemlélete előtt, vagy helyesebben, az önmagát szemlélő öntudat egyoldalú világításában mint külön részek, működések, vagy működési phasisok tűnnek elő. Épen ezen kifejezések introspectiv eredetében fekszik használhatóságuk is a kölcsönös megértetésre, mert ha az egyesek introspectiv önszemléletében elő is fordulnak individualis eltérések, de ezen eltérések mélyében mégis azonos eszméleti állapotok által keltett és nagyjában azonos subjectiv érzéseket kell feltételeznünk.

Miután az önvizsgálás a legtöbb embernél nem iskolázatlan, sőt valláserkölcsei oktatások által már a zsenge gyermekkor óta rendszeresen képezve lesz, ezért, ha el is tekintünk azoktól, a kik az introspectio tudományos doctrináival foglalkoztak, — mindenkinél kész alapokat találunk, melyekre támaszkodva a fogalom, öntudat, akarat, lelkiismeret, lélek stb. elnevezések mint a subjectiv állapotok kölcsönös megértetésének eszközei elég jó eredménnyel használhatók. Igaz, hogy a minő egyoldaluan subjectiv légkörből fakadnak ezen terminusok, csak olyan egyoldaluan subjectiv visszhangokat is tudnak kelteni, azonban ezen körülmény nem jelenti azt, hogy a mikor a lelki működéseket lehető természettudományi objectivitással akarjuk vizsgálni, hogy akkor ezen kifejezések, — mint egyoldalú eredetűek, — teljesen hasznavehetetlenek volnának, csupán egytől kell őrizkednünk, hogy eredetükről megfelejtkezve, alattuk objectiv realitásokat értsünk, nem pedig az egyedül rendelkezésünkre álló eszközöket, melyekkel az objectiv realitásokat annyira-mennyire érthető alakban tudjuk körülírni.

Ugy kell tehát ezen subjectiv eredetű kifejezéseket, és a mögöttük fekvő egész subjectiv önszemléletet tekintenünk, mint

a tapintási érzést és a tapintási benyomásokat egy vak és süket egyénél, a ki ugyyszólván összes a külvilágra vonatkozó tapasztalatait csak ezen egyoldalú szempontból tudja megszerezni, és másokkal megértetni, a nélkül, hogy a tapasztalás és közlés ezen hiányos formája a külvilág objectív realitásainak ép ilyen egyoldaluságát jelentené.

Ezek után érthető, hogy midőn a synthesiseket és ezekből folyó generalizálásokat ösmertettük, ez nem csupán a képzetek és fogalmak alakulására vonatkozott, hanem az összes pszichikai működésekre, és csak, hogy ösmertebb utat taposva érthetőbbekké váljunk, választottuk, — mintegy például — a képzetek és fogalmak genesisének képét.

Láttuk, hogy valamely tapasztalati sorozat, mely az összes pszichikai működések continuumának egy részét, számos összetevőinek egyikét alkotja, az erőkölcsonhatások dynamikai törvényénél fogva, mint generálizálás képezi az ujabban keletkezett synthesisek egyik együttthatóját. Az egyes generalizálások gerinczét mindég a hasonló tapasztalásokban előforduló állandó elemek képviselik.

A pszichikai élet vizsgálatánál szűk látómezőnkbe eddig csak azon alsóbb rendű generalizálások estek, melyek, mint hasonló tárgyak és eseményphasisok képzetek és fogalmai, a körülöttünk nyugvó és mozgó világjelenségek alapelemeiről fogamzottak.

A külső világ szélesebb körű megismerésében ezen generalizálások az elemek szerepét játsszák, a melyek ugyanolyan dynamikai elvek szerint hatnak egymásra mint a minők alapján keletkeztek. A syntheticus tapasztalatcsoportok nem successive épülnek fel a képzet, fogalom és gondolat lépcsőzetes kathegoriái szerint, azok alapját nem a scolasticus psychologia mesterkéltszabályai alkotják, hanem a változatos tapasztalások folytonos áradatából felmerülő azonos részek, melyeket a bennük rejlő azonos erő egygyé olvaszt.

Hogy az ily erőkapcsolatba lépő azonos tapasztalatok a megismerési psychologia szempontjából szűkebb, vagy tágabb körűek; alacsonyabb, vagy magasabb kathegoriába tartoznak-e; képzetek, fogalmak, vagy gondolatok képét vetik-e az öntudatba, az természettudományi szempontból ép oly közömbös, mint a

hogy nem változnak meg az esés mechanikai törvényei a szerint, a mint kisebb vagy nagyobb tömegek eséséről van szó.

Ha most az eszmélet kathegóriáitól eltekintve, csupán azt kutatjuk, hogy egyes tapasztalatsorozatokban mely elemek alkotják a fix tengelyt, úgy azt találjuk, hogy mindaz, amit a külvilágról alkotott szemléletünkben a tulajdonképeni tapasztalásokból extrahálva magasabb ítéleteknek, igazságoknak tartunk, hogy valójában ezek is csak egyszerű generalizálások.

Még a szellem genesisének szempontjából is nagyon kérdéses, vajjon a legelső tapasztalatok gyümölcsei képzetek és fogalmak-e, nem pedig inkább bizonyos tapasztalatokban előforduló causalis nexusok megösmérése. Azt hiszem, kétséget sem szenvedhet, hogy az anyatej képzele és fogalma sokkal későbbi szellemi termékek, mint azon causalis nexus felösmérése, mely a tej élvezete és a jóllakottság között fennáll.

Említettük már, hogy a tárgyak és az események behatásai nem oly mérvben különbözök, mint a hogy állítani szokás. A régebbi psychologia, melyet az egymásmellettség és egymásutánosság lélektanának lehetne nevezni, rövidlátásában a tárgyak és az események keltette psychikai visszhangokra ruházta át azon különbséget, mely valójában csak a tárgyak és az események között áll fenn.

Igaz, hogy a tárgyak összes sajátságai — ha változatlan tárgyat veszünk fel, — egyidejűleg állanak fenn, az események sajátságai pedig egymásután sorakoznak, azonban a tárgyak összes sajátságai még sem gyakorolnak egyszerre behatást az egyénre, hanem csak a szemlélődés menete szerint bizonyos egymásutánban; másrészt az események okozta benyomások is nem csak egymásutániak, hanem egymás mellettiak is.

Az események észlelésével járó benyomások részleges egyidejűségét nem csak az okozza, hogy a változások tárgyakhoz kötvek, — gondoljunk például az átrobogó vonatra, mely, ha mozog is, de a kocsisor mégis egy csoport egyidejű, tárgyi saját-ságot tartalmaz, — hanem maga a tárgytól elvont változás is egyszerre több érzékünket foglalkoztatja; pl. az átrobogó vonathál egyszerre látjuk a kerekek forgását, a kéményből kitóduló füstöt, halljuk a vonat dübörgését, érezzük a föld rázkódását és a vonat által okozott légáramot, szagoljuk a kőszénfüstöt stb. stb.

Belátván az egymásmellettség és egymásutánosság taná-

nak tarthatlanságát, a tárgyakra és eseményekre vonatkozó tapasztalatok és ezek psychikai feldolgozásai között sem tételezhetünk fel semmi számba vehető különbséget. Csak úgy, mint a frissen keltett benyomásoknál, úgy az emlékezésnél is a tapasztalatok mindég egyidőben keletkezett és egymás után fellépő tapasztalati elemekből állanak, akár tárgyak, akár események észleléséről, emlékezéséről legyen szó. A generalizálásokban sincs tárgyak és események emlékezése között különbség, mindkettő synchron keltett és egymásután sorakozó ingerelemkből keletkezett és azok reactioninak syntheticus egymásra hatásából áll.

Ha összehasonlítjuk tapasztalatainkat egy házról, melynek egyidejűleg nem látható két homlokzatát ösmerjük, egy esemény tapasztalatával, pl. azzal, hogy a tavasszal virágzó körtefáról ősszel érett gyümölcsöt láttunk lehullani, úgy a virágzás és a gyümölcsérés tapasztalatai között időben távolabb álló, de ép oly szerves kapcsolat áll fenn, mint a ház két homlokzatának benyomásai között.

Az események szakadatlan egymásutánját észlelve, a heterogen elemekből csakhamar a tárgyakéhoz hasonló emléksorozatok, generalizálások keletkeznek, melyek állandó vázát mindég oly tapasztalati elemek képezik, melyek mindég következetesen egymás után következnek. Azonban, míg tapasztalásunk ráoktat, hogy a tárgyaknál mindegy, melyik benyomásukat vetjük fel előbb, és melyiket utóbb, mert másodszor látva ugyanazon tárgyat, most talán fordított sorrendben fogtuk fel az általa gyakorolt impressziokat, de a tárgyat emlékezésünk segélyével mégis változatlannak ösmerjük meg, — mivel egy régi vonása sem tűnt el és egy új vonás sem merült fel rajta, — addig hasonló események lánczolatán tekintve végig, a két együvé rendezett sajátságot, vagy változást mindég azonos egymásutánban is látjuk bekövetkezni, pl. soha sem látunk érett körtét, a melyből virág lesz.

Az események kétféle alakban válhatnak tapasztalásunk sajátjává.

Az egyszerűbb alak, midőn tanui vagyunk a sajátságok változásának, vagyis a mikor mozgást látunk. Ily esetben a változásról azon synthesisek adnak tanuságot, melyekben az előző pillanat által keltett psychikai reactio a jelen pillanat reactio-

jával egyesül, de a kettő nem erősíti egymást, — úgy mint a nyugvó tárgyak észlelésénél, — teljes mértékben, mert bár kisebb-nagyobb mérvben fedik egymást, de e mellett differentiák is merülnek fel közöttük. Minden előttünk lefolyó esemény pszichikai reactiója egy tömörebben összeszorított emléksorozatnak felel meg, melyben az egyes emléktagok individualis eltérései угyszólván leírják a változás görbéjét, míg az egymás után sorakozó emléktagok fix alkatrészei az esemény összetartozandóságának, tárgyi egységének benyomását keltik. A hol két egymást követő pillanat reactiójában csupán merő különféség található és semmi közös alkatrész, ott az öntudat subjectiv szempontjából is inkább meglepetés, mint a mozgás tudata jó létre.

Az eseménytapasztalás másik alakja úgy jó létre, hogy nem a mozgásban álló változás hat idegrendszerünkre, hanem csak ezen esemény egyes önmagukban nyugalmat feltüntető phásisai. Például valamely növénynek, mondjuk a már citált körtefának fejlődését hozhatjuk fel.

A virágzó körtefát szemlélve, nem veszünk rajta észre változást, azonban egy idő múlva már nem találjuk a virágokat, és helyüket fejletlen gyümölcsök foglalják el, még később a körtefát érett gyümölcsökkel terheltlen találjuk.

Ezen tapasztalatsorozat csak azon esetben kelti bennünk az esemény benyomását, ha a leírt változásoktól eltekintve, a fát minden esetben változatlanoknak, vagyis ugyanazon bizonyos fának tapasztaltuk; ha pedig több körtefát láttunk már fejlődésüknek különféle phasisaiban, úgy a fejlődésnek, mint eseménynek felösmeréséhez legalább annyi szükséges, hogy összes tapasztalataink fix alkatrészét a körtefának, mint speciesnek közös ismertető jelei képezzék. Ha nélkülözzük ezen egységesítő vagy generalizáló tapasztalati elemeket, úgy emlékezésünkben különféle specialis vonásokkal bíró fák fognak szerepelni, nem pedig egy eseménynek, a körtefa fejlődésének képe.

Tehát az eltérő vonások mellett a részleges változatlanság itt is ugyanazon szerepet játsza, mint a szemeink előtt végbemenő mozgó cselekménynél.

Mindkét esetben a mult pszichikai reactióját a jelen reactiójához kötő synthesisek, illetőleg ezen synthesisek két együtt-hatójának egymáshoz való viszonya határozzák meg, vajjon

összefüggő eseményekről, vagy izolált észleletekről nyerünk-e tudomást.

Akár directe a változásból, akár indirecte annak phasisaiból meritjük a lefolyt esemény megismerésének indiciumait, mindkét esetben a tömören összeszorított, vagy szétszóró emléksorozat generalizáló részei azok, a melyekből az események szerves összetartozandóságának tudata keletkezik.

Az eseményekre vonatkozó tapasztalatok generalizálása nem csak egy esemény részleteinek szerves összeillesztésére képesít, hanem összeilleszkednek azon tapasztalataink is, melyek több hasonló eseményből keletkeztek, de azon hasonló események más és más phasisaira vonatkoznak, pl. midőn több körtefát láttunk, melyek a virágzás és gyümölcsérlelés különféle stadiaumaiban voltak, ezen különálló észleletekből nem egy bizonyos körtefának, de a körtefa-speciesnek fejlődési menetét construáltuk.

A különálló esemény-phasisok emlékezetének kölcsönös kiegészítése miben sem különbözik a tárgy emlékezés redintegrálódásától, mikor pl. egy ismerős arc látása emlékezésünkbe idéz valakit, azonban ezen emlékezeti kép hűsége meg van hamisítva a jelenben felmerült arc egynémely idegen vonása által. Az távolról sem tesz különbséget, hogy a felhozott példánál a jelen impressiójából lettek meritve a meghamisító vonások, míg az esemény részletek emlékének kölcsönös kiegészülése nagyobb részt a synthesisek multba nyúló együttthatójában megy végbe, továbbá az sem, hogy míg a felhozott példa csupán egy specialis benyomásnak és egy specialis emléknek synthesiséből áll, addig itt a synthesisben szerepelő emlékezés maga sem egyszerű, hanem már valódi generalizálás. A tárgyemlékezésnél is, ha nem egy speciesről, de generalizálásról, pl. a házról van szó, és ezen emlékezés tartalmát analysáljuk, akkor ugyanoly kölcsönös kiegészítéseket találunk, mintha egy eseményre, mondjuk a körte fejlődésének menetére gondolnánk.

Ezen eseményre vonatkozó példánál láttuk, hogy annak emlékezete valódi generalizálás, akár ugyanazon körtefát láttuk fejlődésének különféle szakaiban, akár sok körtefát láttunk, melyek különféle fejlődési stadiumokat mutattak. Hogyha házról van szó, — azon általános értelemben, melyet a logica nem egy bizonyos ház képzetének, de a ház fogalmának nevez, — akkor is

csak olyan generalizálás jó létre, melyben az egyes alkatrészek más és más specialis emlékezésekből összekölcsönözve egészítik ki egymást.

A logica kathegoriákba osztó szabályai, melyek mereven elválasztják a species-emlékezést a generalizáló emlékezéstől, és ha tárgyakról van szó, akkor a species-emlékezést realis képnek, a generalizáló emlékezést pedig test nélküli deductionnak tüntetik fel, — csak doctrinair szempontból rationalisak, és nem a lélektani tényeknek megfelelők.

Rámutatunk azon tényre, hogy a specialis tárgyra, vagy eseményre való emlékezés, bárminő hű reproductionnak is látsék, valójában csak a syntheticus kiegészítés terméke, maguk a kiegészítő elemek pedig, melyek a specialis emlék fogatkozásait kipótolni hivatvák, részben a mult hasonló eseményeinek vagy tárgyainak emlékezéséből kölcsönöztetnek oda, részben pedig a jelen azon friss benyomásából, mely az egész complicált syntheticus folyamatot megindította.

Ha vice versa azon generalizáló emlékezésekre figyelünk, melyeket a logica testnélküli deductioknak állit, ugy ezekben, mint meghamisító alkatelemet, specialis tárgyak, vagy események emlékezéséből odalopott részleteket fedezünk fel. El kell tehát tekintenünk ezen elméleti kathegoriáktól, mert természettudományi szempontból nem ösmerünk sem képzeteket, sem fogalmakat, hanem csak emlékezéseket, melyek csak a generalizálás különféle arányaiban mutatnak különbségeket.

A tárgyemlékezést az eseményemlékezéssel összehasonlítva, a kettő között semmi alapvető különbséget nem találunk, mert mindkettő egyazon folyamat, melyen mit sem változtat, vajjon lényegtelen-e az emlékezési részek egymásutánja, mint a tárgyaknál, vagy különös fontosságu, mint az eseményeknél.

A látszat ellene szól ezen kijelentésnek, mely mintha lerombolna minden különbséget tárgyak és események között. Azonban a különbség fennáll, de csak a külső realitásokban, nem pedig a psychikai folyamatokban.

Ezen előbbi kijelentés még további értelmezést igényel. Mint láttuk, az összes generalizálások hasonló tapasztalatok syntheticus sorozatai, melyekben a dynamikus kapcsot azon psychikai változások képviselik, melyek a sorozat minden egyes emlékezésében egyenlően foglaltatnak. Tehát az egyidejüleg

fennálló működések olyan csoportjáról van szó, melyek mindegyikének coafficiensei között egy olyan is található, mely mindegyik másban is előfordul és ezen azonos elemek összeolvadása képezi a létrejött generalizálás gerinczét. Hogy a külvilággal minő nexusban áll a tapasztalatsorozatok ezen állandó gerincze, vajjon változatlan tárgyak többszöri tapasztalásából subsummálódott-e, vagy hasonló események egyes phasisainak azonos egymásutánjából, az a lelki működések szempontjából teljesen irrevelans.

A tapasztalatsorozatok állandó gerincze az, a mely mint rész, minden egyesben ugyanaz, tekintet nélkül arra, vajjon az állandó sajátságok egymásmellettjéből vagy egymásutánjából fogamzott-e. Ha egy eseményben a részletek egymásutánja oly zavart mutat, mely nem felel meg az előtte álló hasontartalmu tapasztalatcsoportnak, úgy a kettő syntheticus összevetése még sem kelti a tárgybehátás öntudati állapotát, ha pedig bizonyos tárgy egyes sajátságai ránk mindig ugyanazon sorrendben hatottak, úgy ebből még nem construáljuk egy esemény eszméleti képét.

Ezen egész nehéznek látszó kérdés megfejtési kulcsa az, hogy bármely tapasztalásban, akár egyedül álló, akár belé soroztatott valamely hasonló emlékezésekből álló sorozatba, az egyes sajátságok, vagy helyesebben reactio-elemek nem conglomeratumot, hanem szerves vegyületet alkotnak, hogy tehát míg egy ház, mint realitás falak, ajtók, ablakok, fedél, kémény stb. összerendezett halmazából áll, addig az általa keltett eszméleti állapotban a fedél és a falak által keltett optikai benyomások nem működési halmazt, hanem kapcsolatot alkotnak.

Az ily működési kapcsolat hatalmasabb, mint a házfal és fedél realis kapcsolata, mert a fedél lebontható, és a fal mégis megmarad integritásában, míg a keltett eszméleti állapotban a fal és a fedél benyomásai nem részek, melyek szétbonthatók, hanem coafficiensek, melyek közös működéssé olvadtak. A tárgy okozta első benyomás nem szűnik meg a második benyomásra, és az események változó eszméleti képei sem oszlatják el a korábbi phasisok eszméleti képeit. Akár tárgyat, akár eseményt észlelünk, lelki állapotunk friss benyomások és emlékezési elemek synthesiséből áll, és az, amit köznapin nyelven emlékezésnek mondunk, csak annyiban külön-

bőzik az érzékeléstől, (jelenlegi tapasztalástól), hogy ottan az emlékezési elemek hosszabb ideje fennálló működésekből állanak, mint emitten.

A lelki működések egységes dynamikai elveken nyugszanak, habár öntudatunk, — ezen működések szemlélője, — hajlammal bir önünket a külvilágtól, illetőleg önünkből fakadó eszméleti állapotokat a külvilágból eredőktől mereven különválasztani.

A szemléleti kép, mely így, saját lelki működéseinket figyelvén, önmagunkban támad, egy illusiót tartalmaz: a realis környezet minden physikai sajátságát és változását az általok keltett eszméleti állapotokra ruházva tünteti fel. Ezen illusioból ered, hogy az öntudat mindazt, a mi a külvilág ténye, saját-magában, mint objectiv változást registrál, a melyben megkülönböztet egymásmellettiséget és egymásutániségot, tárgyat és eseményt; mindazt pedig, a mi nem természeti valóság, csupán abból kifejthető igazság, azt eszméletében is a physikai reactionnál magasabb kathegoriába sorozza. Ugyanezen illusio további eredménye, hogy physikai reactionak csupán az érzékelést és az emlékezést tekintvén, minden generalizálásban magasabb működéseket lát, mert hiszen az objectiv világban generalizálások nincsenek, csak ő benne.

Ezek után kétségtelen, hogy a generalizálás nem magasabb működés, hanem a psychikai élet syntheticus szerkezetének ép oly elemi velejárója, mint az, hogy a dobhártyát megütő levegőhullám hangérzést kelt.

Ha egyszer a generalizálások fundamentalis sajátságaival tisztában vagyunk, akkor azon sem fogunk csodálkozhatni, hogy mindaz, a mit a psychologia deductionak nevez, csak ezen syntheticus, vagy eredményében — generalizáló — működési szerkezet elemi követelménye.

Sok esetben a generalizálások tárgya és szerkezete nem úgy tűnik fel, mint adott tényezők által determinált syntheticus eredmény, hanem mintha valami magasabb vezető és bíráló hatalom válogatná ki és rendezné össze a tapasztalati elemeket azon tudatos czéllal, hogy eredményük logikai tökélyű gondolat-szerkezet legyen. Szemben a tudatos eszmefűzés ezen alakjával a normalis, látszólag spontán szellemi működésnél a generalizálások az egyén tapasztalati tökéjét teszik ki, melyeket szel-

lemi működéseiben jól-rosszul értékesít, a nélkül, hogy az öntudat, mint vizsgálóbíró, ezek keletkezését és értékesítését nyomról-nyomra követné.

Az ily spontán generalizálások syntheticus ragasztó anyaga, közös gerincze magukból a bennük fekvő tapasztalati elemekből válik ki. A cél tudatosan logicus eszmefűzés esetében a tapasztalatok nem a bennük rejlő azonosságok szerint rendezkednek, hanem azon hatások azonossága szerint, melyeket az önmagát vizsgáló öntudatban támasztanak.

Az elméleti deductio, — bár egészen más, mint az önmagától létrejövő tapasztalati deductio, — még sem magasabb folyamat, csupán más szempontból csoportosuló tapasztalatsorozatok természetes generalizálása. Épen úgy, a mint nem lehet állítani, hogy alsóbb rendű szellemi működést teljesít az a gyermek, a ki hasonló színük és alakjuk szerint válogat össze kavicsokat, mint az a mineralógus, ki ilyen csoportosításokat a kövek keménységi fokai, vagy vegyi formulái szerint végez, épen úgy az sem állítható, hogy alsóbb rendű működés az uton-utfélen található, mint a nehezen hozzáférhető kövek rendezgetése.

Sem a tapasztalatok realis substratuma, sem pedig rendezésük szempontjai nem változtatnak semmit az alapvető pszichikai folyamatokon, ezért azok egyenlő magasaknak, egyenlő teljeseeknek tekintendők. A természettudományi psychológiában, míg a lelki működések dinamikai szerkezetéről van szó, — nem bír semmi jelentőséggel az a nehézség, melylyel bizonyos tapasztalatok gyűjtése jár, sem az a gyakorlati haszon, mely bizonyos tapasztalatok generalizálásából fakad.

Ezen tételünkből folyik az is, hogy nem tartjuk magasabb rangú szellemi működésnek oly tapasztalatok generalizálását, melyeket cél tudatosan, vagy tervszerűen kerestünk, mint olyanokét, melyek véletlenül kerültek utunkba. Habár szinte általános a psychologusok azon előitélete, hogy mindaz magasabb valami, a mi az öntudat szentelt berkeiben létezik, vagy végbemegy, még sem tekinthetjük azon tapasztalatokat, melyeket apperceptionnak neveztek el, és azon tapasztalati generalizálásokat, melyek ezekből construáltatnak, sem másféle, sem magasabb rendű működéseknek, mint bármily tetszőleges tárgy tapasztalásokat és generalizálásokat.

El kell egyszer egészen tekintenünk a szűkebb és tágabb körök sémáitól, melyek hol külön állanak, hol átölelik egymást, és melyek a legkülönfélébb alakban tagolják és classificalják a lelki működések elemeit, mert ezen rajzok bármilyen genialisak is, a localizálás suggestióját keltik, pedig magyarázni nem localisatiót, hanem egymásba olvadó működést akarnak.

Semmi sem mutatja annyira ezen körökbe vagy kategoriákba osztályozás tarthatatlanságát, mint azon mindig előbukkanó probléma, vajjon a lelki működések olyanok-e, a minőknek tapasztaljuk, és nem változnak-e meg azon pillanatban, a mikor vizsgáló figyelmünk objectumaivá lesznek, vagy nem tűnnek-e fel azonnal meghamisított alakban, a mikor reájuk emlékezni akarunk.

Ezen problémát megfejtteni csak dialecticával lehet, mert két tényező egymásrahatását kutatja, melyek közül az egyik objectiv valóság, még ha nehezen kutatható is, a másik pedig fictio, a személyesített és az egyénből kihámozott én. Hasonlít ezen problema azon absurd kérdéshez, vajjon ép úgy hallja-e a mi hangunkat azon egyén a kit álmunkban magunk előtt látunk, mint mi halljuk az ő hangját. A személyesített én, mely a lelki működésekből kibontakozik és azokat vizsgálni képes, fictio, és így annak bármely természettudományi kérdésben való szerepeltetése nem megoldható kérdésekhez, hanem csak elmeszórakoztató talányokhoz vezethet. Ugyanazon én, melyet az elméleti psychologia oly szeretettel személyesít, nem más, mint a lelki működések által keltett érzés, mely ép olyan, mint bármely más érzés és ép úgy tárgya lehet a tapasztalásnak.

Ezen egész lehetetlen kérdés positiv magvát az képezi, vajjon saját lelki működéseink megfigyelése nyújt-e elég tapasztalatot arra, hogy ezen működések mibenvoltát megismerhessük. Ily tiszta és realis alakjára szűrve, az egész problema kiterjeszthető minden vizsgálódási körre, mely nehezen hozzáférhető és kevés positiv tapasztalati adatot nyújt.

A természettudományok fejlődéséből tapasztaljuk, hogy eleinte mindenütt nehezen hozzáférhetőek és gyérek a positiv tapasztalati adatok, gondoljunk pl. a physika, vagy a csillagászat gyermekkorára, — később azonban, a mint tökéletesebb vizsgáló módszerek és eszközök felett rendelkezünk, tapasztala-

taink is több irányból és sűrűbben fakadtak, és ezzel arányban a metaphysikai speculatiót is mindinkább kiszorította a tények tudományos megösmérése.

Kétségtelen, hogy a psychikai működések subjectiv részének megösmérése még gyermekkorát éli. A csillagászat sem teremtett új vizsgálati kapcsolatokat közöttünk és az égi testek között, és úgy mint az ó-korban, ma is csak a fény-sugár minden tapasztalat egyedüli közvetítője, azonban a jobb telescopok és a photographia, másrészt a spectralanalysis alkalmazása képessé tett minket, hogy ezen egy tapasztalati forrás a tények oly sokoldalú megösméréséhez vezessen, melyet a csillagvizsgálás primitív korában remélni sem lehetett.

Az introspectio távolról sem oly hasznavehetlen tapasztalati forrás, mint gondolnók, — a subjectum titokzatos homályában végbemenő dolgok megösmérésére távolról sem oly eredménytelen, azonban el kell dobnunk minden ballastot, minden bölcseleti speculatióból fakadó aprioristicus előítéletet, mely megakadályoz a természettudományi valóság kutatásában.

10. A gondolkozás mechanismusa.

(Phantasia. — következtetés.)

Nem mondhatjuk addig teljesnek a psychologiai alap-tények feltárását, a míg azok legszövevényesebb, legváltozatosabb fejleményét, a gondolkozást, nem tettük vizsgálatunk tárgyává.

Gondolkozás alatt általános felfogás szerint nem értünk mást, mint syntheticus folyamatokat, melyek annyira a generalizálások körében mozognak, hogy a specialis benyomásokkal való összefüggésük alig vehető észre, vagy ha meg is található, úgy azok csak, mint felvetett problémák szerepelnek, melyek megoldása teljesen általános, mint mondani szokás elméleti.

A gondolkozás lényeges ismérvének szokás tartani az eszmetársítást, mely abban áll, hogy mi alatt egy-egy synthesis be van állítva az öntudat focusába, egyes ingeralkatrészei külön szakadnak és újabb synthesiseket alkotnak. Az így keletkezett újabb synthesisek egyike-másika magához ragadván az öntudat

legélesebb világítását, a synthesisek lánczolatosan látszanak egymás után folyni, míg tényleg csak az öntudat veti valamely synthesis-complexum egyik tagjáról a másikra világítását.

Az öntudat és a figyelem társfolyamata nem egy magasabb tényező a szellemi életben, hanem az érző és tapasztalatokat gyűjtő szervezet activitásából folyik, melynél fogva oly helyzeteket képes elfoglalni a külvilággal szemben, melyek bizonyos külbenyomások felfogására különösen alkalmasak. A figyelem ezen activ alakjával, — melyet objectiv figyelemnek is nevezhetünk, — még behatóbban fogunk foglalkozni; ettől némileg különbözik a figyelem subjectiv alakja, mely nélkülöz minden activitást és működésének színtere csupán az introspectio előtt feltáruló intim lelki élet.

A subjectiv figyelem sajátlagos működésnek látszik, azonban a subjectiv érzések behatóbb tárgyalásakor látni fogjuk, hogy ez csak illusio. Midőn a subjectiv figyelem látszat szerint az egyidejű pszichikai működések egy fragmentumát élesebben világítja meg, — akár csak az éles érzékszervi beállítást teljesítő objectiv figyelem, — olyankor tulajdonképen az történik, hogy a lelki élet összhangjából egyes accordok erősebben hangzanak ki és ezért erősebb subjectiv visszhangot is keltenek. A subjectiv figyelemnek csak úgy semmi befolyása a pszichikai működésekre, mint a hogy a visszhang semmi befolyást nem gyakorol a mennydörgésre, melynek hangját visszaadja.

Közelebbről nézve, az objectiv figyelem fogalma is két részre hasad: ezek egyike az érzékszervi beállítást teljesítő actió, a mely csupán kedvezőbb feltételeket teremt egy külbefolyás érvényesülésének, — másika az előnyben részesülő érző folyamat subjectiv visszhangja. Hosszadalmasabb contemplativ szellemi munkánál eltűnik az objectiv figyelem (illetőleg figyelmi beállítás) és a subjectiv figyelem közötti szorosabb kapcsolat, a minek eredménye, hogy ily esetben a külső behatások és az általok keltett tapasztalati redintegrálási folyamatok összefüggése sem oly kézzelfogható, hogy minden phasisának ébresztő rugóját megtalálhatnók a jelen ingerbehátásai között. A gondolkozás tartalmának az ephemer környezettől való látszólagos függetlensége a gondolkozást spontánnak és a gondolatok egyes részeire eső élesebb subjectiv tudatosságot az activ figyelem hatásának tünteti fel.

Azon hamis látszat, mely a gondolkozást spontánnak, a subjectiv figyelmet pedig activnak tünteti fel, még plausibilisabbá válik az által, hogy központi idegrendszerünk, — mialatt ébren vagyunk, — ugyszólván állandóan gondolatokat sző, és munkájának fonala csak olyankor vékonyodik alig észrevehetővé, vagy szakad meg, midőn energiájának legnagyobb része, vagy teljessége, mint expansiv erő, valamely cselekvés kivételére fordittatik.

Az előbbiekből következik az is, hogy a gondolkozásnál hiába keresünk valami új együtthatót, mely másféle volna, mint az eddig tárgyalt synthesiseknél, vagy generálizálásoknál. A gondolkozás tulajdonkép nem más, mint a generalizáló synthesis-lánczolatok közkeletű megnevezése.

Rámutattunk arra, hogy a multból fennmaradó synthesisekből, — vagy más szóval emlékezésekből — bizonyos állandó alkatrészeik körül, mint fix tengelyek körülemlékcsoportok képződnek. Mig a tárgyakra vonatkozó szemléleti emlékekben a hasonló tárgyak azonos jegyei, addig az események szemléletében az emlékekben megőrzött azonos változások képezik a generalizálások jegeczedési vázát. Láttuk azt, hogy tárgy és esemény szemléleti képe között nem tartható fenn az impulsusok egymásmellettjére és egymásutánjára vonatkozó különbségtétel, — mert ezen különbség csak a tárgyak és események, mint külső realitások között, nem pedig az általuk keltett lelki állapotok között áll fenn.

Azt is tudjuk, hogy a specialis synthesisek generalizálása automaticus módon áll be, és hogy a sporadicus tapasztalások közös részeinek kiemelkedése minden magasabb agens közreműködése nélkül jó létre, teljesen tekintet nélkül arra, hogy a létrejött generalizálás oly primitiv értékű-e, mint a gyermek által összerakott kavicsok egyenlő színe, vagy oly magas értékű, mint a világ változásaiból leszűrt egyetemes törvények.

A synthesisek, — vagy most már azt is mondhatjuk, hogy a gondolkozás törvényei — nem követnek más mechanizmust, ha felszínes, vagy ha buvár munkával kimerített tapasztalásokat dolgoznak fel: fogalom, következtetés, ítélet között is csak az elévült doctrinák emelnek fokozati kategóriákat, a valóságban mindegyik csak a tapasztalások egyszerű generalizálása.

Az események, vagy mondhatjuk általánosabb értelemben,

változások, sokkal kevesebb hasonlóságot és felszínes azonos-ságot mutatnak, mint a tárgyak, és tisztán ebből következik, hogy az eseményekből levont generalizálások mélyebb buvár-latból fakadnak, mint a tárgyak színre, alakra, nagyságra vonatkozó megfigyelései. A látszólag heterogen változások intim azonossága többnyire ezen változások mélyebb mechanikai törvényeit tárja fel, a mely mechanikai törvények az eszmélet előtt úgy tűnnek fel, mint az események motivumainak bizonyos következetes egymásutánja.

Az, a mit a logica szemüvegén át, mint okot és okozatot, mint motivumot és eredményt, mint előzményt és következményt ösmerünk fel, mindaz az észlelő és emlékező egyén eszmélete előtt csupán mint különféle változások azonos alkat-elemeinek azonos egymásutánja jelenik meg. Az eseményekben rejlő causalis nexusok felösmerése mind csupa legegyszerűbb synthesis automaticus generalizálása.

Közbevetőleg mondhatjuk, hogy a physiologicus rövidelmé-jűség mögött a gondolkozásnak ugyanazon mechanikai alap-törvényei, és a működések ugyanazon logikai praecisége rej-lenek, mint a rendes elmeképesség mögött, és hogy a különbség csak a megfigyelés erejében, a tapasztalást gyűjtő buvárlat mélységében található, mely egyszer nagyon felületes impres-siokból, másszor a mélyből felhozottakból építi generalizálásait.

Az eseményekből nyert generalizálások, mint láttuk, nem mind kerek tapasztalatokból, hanem sokszor csak fragmen-tumokból épülnek. Így láttuk pl., hogy a gyümölcsfejlődés generalis képe nem egy szakadatlan tapasztalati continuum eredménye, hanem, hogy egyes észleletek emlékezései, melyek a fejlődés más-más phasisára vonatkoznak, egymást egy teljes képpé egészítik ki. Az ily kiegészítésekben, ha azok csak a mult emlékeinek összeragasztására vonatkoznak, alig vehető észre a gondolkozás productiv munkája.

Ha azonban azon esetekre figyelünk, midőn az egyén a jelenben észlel egy eseménytöredéket és azt emlékezési synthe-siseiből kiegészítve, tovább festi magának, úgy ebben már oly szellemi működést látunk, melyben a gondolkozás az alkotás terére lépett.

Behatóbb vizsgálatra teljesen elmosódik azon különbség, mely a mult emlékeinek kiegészítése és a jelen észleletének

syntheticus kifejlesztése között fennáll, mert a szellemi munka mindkét esetben az észlelés hiányainak pótlásából, más események emlékeinek syntheticus betoldásából áll.

Daczára annak, hogy mint láttuk, az előre építő, a jelen bevégzetlen eseményét, megoldatlan problémáját a jövő képzeleti képében befejező és megoldásig vezető gondolkodás a valóságban nem valami inspiratióból terem, hanem csak a mult tapasztalásait illeszti a jelenhez, mégis ezen összeillesztés oly gazdag combinációkban létesülhet, hogy az összeillesztés egy-egy eredménye sokszor nem is látszik többé copia-részletekből összerakott plagiumnak, hanem még eddig nem tapasztalt ujnak, valóságos inventionnak.

A szellem előre építő, a jelen fragmentumát kiegészítő munkássága két, főbb vonásaiban eltérő alakban jelentkezhetik.

Az egyikben a generalizálás szűk mederben folyik, az észlelt tények nem azonos alapmotivumaikra besűritve jelentkeznek, hanem csupán egy-egy az emlékezésből előcsillámló specialis tapasztalásból állanak; — ilyenkor a jelent tovább fejlesztő syntheticus emlékbetoldások anyagát is specialis észleletek töredékei képezik, melyek a mint változatos combinatiojukban egymáshoz illeszkednek, azon benyomást keltik, mintha mult és jövő között hiányoznék a jelen válaszfala és mintha az, a mi valójában a jövőbe projiciált reminiscentia, a jelenben lefolyó valóság volna.

Ez a formája a syntheticus kiegészítésnek az, a mit *képzeletnek*, *phantásiának* szokás nevezni. A phantasia tárgyát mindég képek képezik, melyek ugyan, — legalább közvetlen okaikban, — endogen (endo-psychikai) eredetűek, mégis az észlelő egyén érzékei előtt úgy jelentkeznek, mint külső változás által keltett érzéki visszhangok, vagyis, mint exogen (extra-psychikai) eredetű tapasztalások.

A képzeleti képekkel járó érzéki benyomás, vagy mondhatjuk, érzéki káprázat, különféle intensitású lehet, úgy hogy ennek megfelelőleg maguk a képzeleti alkotások is az érzéki incarnatio különféle fokán jelenhetnek meg. Az érzéki benyomások graduatioját látjuk a direct tapasztalásnál is, ott azonban ez a beható erőhullám tényleges nagyságától és a benyomást felfogó érzékszerv érzékenységétől függ: és ezen viszony, mint szigorú mechanikai correlatio, számértékekben

is kifejezhető. Ezen correlatiót azon szabályban fejezhetjük ki, hogy minden extra-psychikai eredetű érzés egyenes arányban áll a behatás mechanikai erőértékével és fordított arányban azon akadályokkal, melyek az érzékszervekben, akár physiologiai, akár pathologiai viszonyok folytán az érzékenységet határokhöz szabják, vagy csökkentik.

A képzeleti képek érzéki benyomásainak intenzitását nem látjuk ily mechanikai törvényben kifejezhető correlatióban, talán éppen azért, mert míg az extrapsychikai erőhullámokat nem csak érzékeinkkel, de eszközökkel is mérhetjük, addig a képzeleti képek endopsychikai rugóit csak subjectiv érzékeinkkel fogjuk fel, mechanikai egyenértékeseiket pedig nem mérhetjük, legfeljebb hypotheticusan következtethetünk rájuk az agy nyomásából, vérbőrségéből, hőmérsékéből, az egyidejűleg műviileg kiváltható reflexek mechanikai értékéből, stb. stb.

A képzeleti benyomások intenzitása a képek plasticitásában nyer kifejezést. Ha ezen benyomások nagyon gyengék, úgy a kép alig különbözik a közönséges emlékeztéstől, legfeljebb abban, hogy a multhoz fűződő gyökerei elszakadtak, miért is új productionnak látszik, habár a jelenben történő valóság illusorius hatását nélkülözi. Erős érzéki benyomások mellett a képzeleti képek rendkívül plasticusak, a jelenben történő valóság érzését keltik: ezen, — mondhatnók, — testtel bíró képzeleti képeket *hallucinatio*knak nevezzük.

Hogy *reminiscentia* és *hallucinatio* között lényegileg csak az érzéki hatások fokozatai tesznek különbséget, azt léptenyomon mutatják a psychopathologia azon példái, midőn a visszaemlékezés testet ölt és a mult képe a jelen valóság ruhájában jelenik meg,*) valamint azon még gyakoribb esetek, midőn a látszat szerint eredeti tárgyú *hallucinatio* szövetében beletoldott foltokat találunk, melyeken első pillanatra megösmérjük, hogy tényleges tapasztalások copiái.

Felületesebb összehasonlításra mégis egy fontosnak látszó különbség tűnik fel *reminiscentia* és *hallucinatio* között. Ezen

*) Ilyen *hallucinatio*ikká erősbödő *reminiscentiá*kat leginkább hysteriás egyéneknek találunk, a kikenél sokszor szemmel láthatólag követhető, mint válnak a véletlenül felkeltett emlékek mind intenzívebbé, — míg végre az öntudat felé kerekednek, és a rég történt dolog mintha újból történnék. Ranschb. u. Hajós. Neue Beitr. z. Psychol. d. hysterischen Geisteszust. 1897. Deuticke.

különbséget egy-egy reminiscentia vagy hallucinatio részleteinek összefüggése mutatja: reminiscentiáknál ezek nagyjából az alapjukat képező tapasztalás sorrendjében jelentkeznek, míg hallucinatioknál ritkábban találjuk a copia-töredékek szolgai egymásutánját, sőt épen a különféle eredésű tapasztalati elemek bizarr combinációja az, mely reájuk nézve a leginkább jellemző.

A különbség azonban csak látszólagos. Reminiscentiáknál is lépten-nyomon találunk átugrásokat egy tapasztalásról a másikra, mely ugrások néha tudatosak, máskor öntudatlanok; utóbbi esetekben emlékezeti csalódásokról beszélünk. Ezen emlékezeti ugrásokkal szemben a hallucinatiók gyakran szolgai másolatai, — úgy tartalomban, mint egymásutánban, — valamely hosszabb tapasztalati continuumnak.

Hogyha nyomon követjük az okokat, hogy miért tűnnek fel előttünk a visszaemlékezések többnyire mult tapasztalások visszhangjainak, a hallucinatiók (és a képzelődés általában) pedig a teremtető szellem test nélküli termékeinek, úgy különbséget csak subjectiv szempontból találunk. Az emlékezést és hallucinálást csak mint egy-azon folyamat két végletét kell tekintenünk, melyek között, mint átmenet található a normális képzeleti működés. Ha nem a végleteket állítjuk szembe, hanem az emlékezést a képzelettel, úgy a kettő közötti subjectiv különbség a tudatban található, mely az emlékezés képeit a multba localisálja, míg a képzelődéseit a jövőbe, — illetőleg azon esetben, ha az érzéki hatások ép oly erősek, mint realis extrapsychikai benyomásoknál, — úgy a jelenbe. Maga ezen subjectiv tudat, vagy mondhatnók időbeli localisatio, kétségtelenül egy synthesis eredménye, melyben valamely érzéki képbenyomás és genesisének tapasztalata lesznek összevetve.

Ott a hol a genesisre vonatkozó tapasztalat különválasztható a felmerült képtől, ott az emlékezés, mint ilyen válik tudatossá, ahol azonban egy tapasztalás mellett hiába keressük genesisének localisáló jegyeit, ott a felmerült képet képzeleti alkotásnak érezzük.

Nem csak az emlékezés, de bármily szellemi működés gyakran epikritikus synthesisekkel társul, a minek eredménye azon látszat, mintha a szellem kettéhasadt volna és egyik része a másikat vizsgálná; — tényleg csak azon eset áll be, hogy

az illető psychikai változás keletkezése és lefolyása oly reactio-elemekkel lép syntheticus kapcsolatba, melyek világításából az előbbi folyamat a tapasztalás objectumává válik.

Mindenféle psychikai változás, — legyen bár annak foglalta a közkeletű kifejezések szerint tapasztalás, gondolkozás, vagy hangulat, avagy ezek bárminő vegyülése, — együttthatói között tartalmazhat oly elemeket, melyek ugyszólván a szabadjára eresztett szellemcsapongás kiindulásának és utirányának utjelző táblácskái. Az egyidejű synthesisek bár mely reactio-eleme kerül a látszat szerint irányt szabó, tényleg csak megfutott utakat bevilágító figyelem fénykörébe, azon elem, mint az összműködés vezérmotivuma jelenik meg.

Valahányszor ezen vezérré avató bolygó-fény egy-egy jelző táblára esik, beáll azon eset, mikor psychikai működéseinket, mint tapasztalati objectumokat, önmagunk vizsgáljuk. Az emlékezést a képzelettől különválasztó subjectiv önbírálat miben sem különbözik az egyénnek corrigáló, vagy helybenhagyó önbírálatától a psychikai működések bárminő terén.

Ezek után látjuk, hogy emlékezés és képzelet között önmagában semmi lényeges különbség nem található, legfeljebb kettejük localisatiójára nézve a subjectiv önbírálat ítélő foruma előtt.

Ha azonban a subjectiv localisálást behatóbban vizsgáljuk, úgy azon eredményre kell jönnünk, hogy az önbíráló synthesisek a psychikai tevékenység egy némely fájának szinte rendes kísérői, míg másfélekénnél csak elvétve fordulnak elő.

Vegyük például az emlékezést. Az emlékezés lehet olyan, hogy azt jól-rosszul spontánnak mondjuk. Egy hang éri fülünket és lelkünkben felhangzik egy rég hallott dallam. Nem latoljuk, nem bíráljuk, csak halljuk és a mint eltölti öntudatunkat, azt sem tudjuk, honnan jön a hang: a multból-e, vagy a jelenből. Emlékezeti synthesisek is támadhatnak: emlékezetünkben felfrissülnek a körülmények, a melyek között azt a dallamot valaha hallani szoktuk. Itt már a hang irányát biztos érezzük, hogy az a multból hallatszik.

Máskor meg valami impulsus emlékezetünkbe idézi, hogy valaha egy dallamot gyakran hallottunk és felébred bennünk a vágy, hogy azt a dallamot ismét halljuk. De a mult néma. A hallás vágya kutató munkára ösztökél; egymásután állítjuk

össze a körülményeket, hogy talán valamelyik, a mint megtaláltuk, rávezet a dallamra, megpendíti a néma hangszert. Végre sikerül, halljuk a dallamot: az a legöntudatosabb emlékezés.

A localisálás tudatosságának fokozati scálája nem ilyen sematicus: spontán és öntudatos emlékezés, valamint activ munka árán construált emlékezések rendszertelen conglomeratumba tapadnak össze.

A képzelődés sem homogen. Bár abban, hogyha képzelődésről beszélünk, benne van az időben való localisálás itélete, — legalább is negative, hogy az nem mult tapasztalások visszhangja, — nagyjából még is azt mondhatjuk, hogy a képzelődés csak oly vegyes szerkezetű, mint az emlékezés. Képei, habár az új összeállítás folytán ujaknak látszanak, számos alkatrészt tartalmaznak, melyekben az egyidejű bíráló synthesisek valódi tapasztalati alkatelemek fedeznek fel; — más részek, habár másolatok, mégis minden önbírálat nélkül, mintegy a jelenben merülnek fel; — ismét mások az újat alkotás öntudatos munkájának productumai, midőn nem utólag jó a bírálat, mely a képeket időben localisálja, hanem tudatos emlékezések lesznek szételemezve, és az egyes elemek egy többé-kevésbé valószínű, vagy phantasticus költeménynyé összeróva.

Az előre építő szellemi munka második főalakját a phantasia képekben szűkölködő, nagyobb tapasztalati köröket generalisáló pendent-ja, a *következtetés* képviseli.

Következtető elménk a tapasztalatokat csak úgy szételemzi, és az egyes elemeket új figuratiókban állítja össze, mint a spontán, vagy költőien öntudatos képzelet, azonban ezen permutálás nem a véletlennek, vagy valamely költői tendenciának szülötte, hanem ugyszólván matematikai szabályokat követ (a gondolkozás mathesise a logica), melynek célja bizonyos, a tapasztalásból hiányzó ösmeretlennek meghatározása.

Azon említett különbség, hogy az emlékezés tárgya többnyire tapasztalások szolgálai másolatának, a képzeleté pedig eredeti inventionnak látszik, tisztán a subjectiv önbírálat optikai csalódásán alapszik, mely tapasztalatait nem annyira a spontán emlékezésből és képzeletből meríti, (mert ezen spontán működések alig tartalmaznak kritikai synthesiseket), hanem az

emlékező és képzelő működés tervszerűen összerótt építményeiből.

Az ily tervszerű építés az egyes téglák folytonos válogatásával, az odaillők felhasználásával, az alkalmatlanok félrevetésével jár: az emlékezésnél pusztán igazi tapasztalati elemeket akar felhasználni, azokat is történetileg hiven összeragasztva, — a képzeletnél pedig azon igyekszik, hogy az egyes téglák lehetőleg ujaknak, az egész építmény eredeti alkotásnak tűnjék fel.

Ily tendentiosus működésekről a tapasztalat is csak egyoldalú lehet; súlyt fektet a szükségesre és felhasználtra, azonban elejti azt, a mi ki lett selejtezve. Ily egyoldalú tapasztalás eredménye, hogy oly határozott válaszfalat látunk emlékezés és képzelet között, míg valójában mindkét működés vegyes: ott ide, itt meg amoda való részleteket találunk — és csak az uralkodó jellegre támaszkodó önbírálat az, mely ezen válaszfalat emelte.

Rámutattunk már egy helyütt, hogy ugy a specialis tapasztalatra való emlékezés, valamint a generalizálás is ritkán homogén szövetű: a specialis emlék hiányait a jelen impressióiból odacsempészett toldalékok egészítik ki, a generalizálásokban pedig, mint fertőző alkatrészt, specialis tapasztalatok fragmentumait ösmerjük fel.

A specialis emlék azonban nemcsak a jelen specialis tapasztalatából nyer kiegészítést, hanem generalizálásokból is.

Bármely régi emlékünkn szövetét vizsgáljuk, abban szálakat találunk, a melyek szintelen volta kétségtelenné teszi generalizált eredetüket. Szülőházunk, a melyet rég elhagytunk, akárhány positiv adat is képezze alaprajzát, mégis a később látott házak egész sorának, a ház egész generalis fogalmának szintelenségével rajzolódik emlékezetünkbe, és a mi egyénibb szint fedezünk fel e rajzban, az friss emlékekből van odalopva.

Rámutattunk azon tényre is, hogy a generalizálás sem homogén, — hogy a tapasztalatsorozatokból kivont közös és így általános alkatrészek közé egy-egy különös tapasztalat specialis részei tolakodnak. Többször ugyanily vegyes természetűek a képekben nyilatkozó képzelet és a generalizálásokból felépített következtetés is: uralkodó jellegénél fogva valamely pszichikai működés ide-, vagy oda tartozik, azonban homogenitá-

sát megzavarják a határ tulsó feléről betolakodott alkatrészek.

Maga a poesis is, melynek sajátlagos feladata a képzelet forrásából új képeket meríteni, lépten-nyomon régi képeket illeszt az új combinatiók közé, máskor elvont generalizálásokból épített elméleti szerkezeteket (következtetéseket, igazságokat vagy dogmákat, általában tanulságokat) öltöztet fel innen-onnan összelopkodott specialis emlékezeti elemekkel, — midőn a költészet példálózássá, álruhában jelentkező oktatássá válik.

Az egyes, — analytikus módszerünkkel különválasztott működési elemek, — mint az emlékezés, képzelet és következtetés, csupán az elméletben különállók, a működés folyamán azonban annyira egymásba szövődnek, hogy az egyeseknek csak a coafficiens szerepe jut, melyek sohasem mutatkoznak külön-külön elméleti tisztaságukban, hanem együttműködve és egymásra hatva alkotják azon complicált psychikai működést, melyet egészében gondolkozásnak nevezünk.

11. A lelki működések cselekvő (expansiv) nyilvánulásai.

Ha lélektani vizsgálatainkból elvonunk mindent, a mit saját működéseink subjectiv analysálása által nyerhetünk, úgy nem maradnak más positiv adataink, mint azok, melyeket a külvilág változásai és a szervezet változásai (mozgásai) között létrejövő összefüggések tárnak elénk.

A normalis embernél vizsgálva ezen összefüggéseket, azokban bizonyos törvényszerűséget fedezünk fel, mely az ember változásainak, (mozgásainak, cselekvéseinek) czélszerű voltában nyer kifejezést. Nem áll ez másban, minthogy normalis embernél a külső változások által provocált mozgások olyanok, melyek eredménye, hogy egészségét, épségét, életét a változott körülmények meg nem semmisítik.

A czélszerűség fogalmát a posteriori nyerjük az életműködések vizsgálatából, és mégis úgy tűnik fel, mintha azon működések, a melyek szemléletéből utólag abstraháltatott, tényleg mégis valami magasabb erő hatása alatt állának, mely azokat irányítva már eleve praedestinálná olyatén lefolyásukat, mely a czélszerűséghez vezet, vagy azt alkalmas cse-

lekedetek által realizálja. Nem szükség bizonyítani, hogy a czélszerűség tényleg nem irányító factor, hanem csak vizsgálati eredmény, azonban ez még sem jelent annyit, hogy a czélszerűség a physiologiából vagy a psychológiából kirekesztendő fogalom volna. Azt mondhatjuk, hogy a normalis ember mozgásai nagyobbára czélszerűek, azonban nem, hogy ezen mozgások ab ovo egy magasabb vonzerőnek, az életczélszerűségnek szolgálatában állanak.

Nehezebb ép ily tisztán felösmerni ugyanezen viszonyokat azon complicáltabb cselekvéseknél, melyeknél a létrejöttüket megelőző psychikai fermentatio az öntudatos okoskodás, vagy következtetés formájában ment végbe. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a cselekvési akarat ezen fermentatióját, illetőleg ezen fermentatio psychikai tartalmát, úgy megint csak olyan folyamatokat találunk, a melyek cselekvési consequentiája czélszerű, vagyis a czélszerűséget megint az eredmények, nem pedig a motivumok sorában látjuk. Mit sem változtat ezen tényen, hogy a cselekvési akarat fermentatioja legtöbbször épen azon psychikai problema körül forog, hogy bizonyos változott körülmények között mi volna az egyénre nézve leghasznosabb cselekvés.

Az eshetőségeket fontolgató tapogatózás csak arra mutat, hogy a psychikai működések mélyében az önfenntartás törekvése buzog, azonban azt hinni a providentiáról, hogy itt a praedestinált jövő, mint valami incarnált erő, gyakorolna befolyást a jelen működéseire, alapvető tévedés volna, mert hiszen ép megfordítva, a jelen változásai azon factorok, melyekből a jövő általában és így a jövő cselekményei is szülemenek.

Ha tehát a czélszerűség fogalmát mérlegre téve, annak positiv psychologiai értékét akarjuk meghatározni. — úgy benne csak a psychikai munka egy eredményét, egy gyümölcsét, nem pedig egy factorát látjuk. A mi ezen fogalom fejtegetése révén, mint tényleges psychikai factor felmerült, az nem a cél, vagy a czélszerűség, hanem előfutárjai: a reakciókban rejlő providentia és a megfontolt cselekvési akarat cél-tudatossága.

A czélszerű cselekvés psychikai kiválását, vagy fermentatióját vizsgálván úgy találjuk, hogy annak csak egyik alakja a céltudatossággal járó megfontolás.

A psychikai reakciók között találunk olyanokat is, a melyek lezajlanak a nélkül, hogy más subjectiv visszhangot keltettek volna, mint a mennyi a kiváltó inger, vagy a létrejött reactiv mozgás megérzésében áll; — de még ezen subjectiv visszhang is elmaradhat, a mikor ugy a külső változás, mint az általa kiváltott szervezeti változás tudomásunk nélkül mennek végbe. Ezen egyszerű, a psychikai működéseket csak nagyon felszínesen érintő, vagy teljesen azok érintése nélkül végbemenő reactiv mozgásokat *reflexeknek* nevezzük.

A reflexek a szervezet automatismusához tartoznak; ugyan-ezek megtalálhatók a legalacsonyabb rendű állati szervezeteknél is, a hol magasabb értelemben vett psychikai functiokról szó sem lehet. Látszólag ezen reflexek célja, tényleg azonban consequentiájuk szintén csak az, hogy a külviszonyok megváltozásának daczára, ugy az egyén, mint a faj fennmaradása biztosítva maradjon.

Épen ezen, psychikai szempontból felszínes reactiv jelenségek tanulmányozása mutat azon tényre, hogy az, vajjon egy reactio felszínesen, vagy az egész psychikai apparatus közreműködésével zajlik-e le, csak a szervezeten kívüli és belüli viszonyok esetleges összealakulásától függ, hogy azonban a complicált psychikai medreken végig áramló és cselekvéssé váló akarát csak olyan, habár bonyadalmasabb lefolyásu automatismusa az életképes és önfenntartásra képes szervezetnek, mint az egyszerű reflexek.

A reflexeket rövid lefolyásuk és a külviszonyok megváltozását nyomon követő activitás jellemzik, azonban ösmerünk reactiv jelenségeket, melyek a psychikai működések szempontjából csak olyan felszínesek, azonban a belőlük folyó cselekvés még sem a jelen megváltozott viszonyaihoz igazodik, hanem oly változásokhoz, melyek csak be fognak következni, és pedig akár a közvetlenül küszöbön álló, akár a távolabbi jövőben.

Ezen határozott providentiát mutató, habár psychikai szempontból felszínes reactiv jelenségek az *ösztönök*.

Azonban van a providens cselekvésnek is egy complicáltabb, psychikai szempontból nem oly felszínes létrejövési módja, ez a gondolati eredetű, *megfontolt cselekvés*.

A gondolkozásról már láttuk, hogy az alkotó elemeiben, összetevőiben nem homogen folyamat, hanem a szerint, a mint

több vagy kevesebb synthesisból olvad össze, vagyis a tapasztalatok szűkebb, vagy tágabb körére támaszkodik, felületesebb, vagy mélyebb szántást végez. A képzelet, mely a providens gondolkozási műveletek felületesebb és így egyszerűbb faja, speciális tapasztalati elemekből rajzolja meg a jövő képét, a melyhez a cselekvés impulsusait igazítja, míg a mélyebb, több tapasztalatot generalizáló következtetés ugyszólván nem érzéki képekbe festi, hanem matematikai eredményekben számítja ki a jövő esélyeit, a melyekhez a cselekvést hozzászabja.

Miután ösztönök és gondolkodás, mint a providens cselekvések mozgató rugói, egy uton haladnak, egyaránt a jövő változó esélyeihez szabják a cselekvés módját, ezért egymást helyettesíteni is képesek.

Ezen helyettesítés úgy az egyének, mint a fajok különféle fejlettségi foka szerint oly módon jelentkezik, hogy alacsonyabb fokon a felszínes ösztönök, magasabb fokon pedig a complicáltabb gondolkodás teljesítik tulnyomóan a providens cselekvések irányítását. Ugyanezen helyettesítésekből következik, hogy úgy az egyének, mint a fajok életében a gondolkozó képesség evolúciójával arányban veszítik el eredeti erejüket és hanyatlanak az ösztönök.

Ha azonban az elhalványuló ösztönöket szemügyre vesszük, úgy ezek sorában csak azokat találjuk, melyeket az emberi civilisatio közkeletű vívmányai ugyszólván feleslegessé tettek, a mennyiben az egyes embert érő esetlegességek egy nagy részével szemben állandó védelmet, vagy minden pillanatban kész védelmi eshetőséget nyújtanak. Ide tartozik pl. az éghajlati változásokkal szemben való védelem. A pszichikailag fejletlenebb állatok ösztöneiket követve gondoskodnak arról, hogy lakhelyeik a zordonabb időjárás ellen védve legyenek, így pl. fészkeiket jó hőtartó anyagokkal bélelik, avagy elvándorolnak és olyan helyekre építik, a hol az időjárás zordon-sága be nem következik.

A cultura közkeletű vívmányai között élő ember lakhelyei olyanok, melyek árnyas védelmet nyújtanak a tulságos meleg ellen és hőt conserváló, vagy mesterséges hőt termelő berendezések által a tulságos hideg ellen. Ép így a tápszerek providens beszerzése az állatoknál ösztönök alapján történik, míg emberi culturánk, mely a pénzt csereértékké tette, lehetővé teszi, hogy

az egyén pénzt szerezhessen és pénzt költhessen és pénzéért minden időben tápszerekhez juthasson.

Azt lehet mondani ezen a lakhelyre és táplálkozásra vonatkozó culturberendezésekről, hogy bizonyos gyakran jelentkező eshetőségekkel szemben a providens védelmet generalizálják és így az egyes embert, ugyszólván, felmentik az önfeuntartási ösztön szükségessége alól.

Azonban a cultura általános vívmányai nem terjesztik ki az összes ösztönökre gyámkodásukat. Így pl. a fajfenntartás, — habár a házasságra, gyermekvédelemre, stb. vonatkozó társadalmi institutiók által szabályozva is van, — ezen intézmények még sem képesek a fajfenntartó ösztönöket helyettesíteni, — azok érvényesülését nem is könnyítik meg, hanem épen ellenkezőleg, bizonyos korlátok közé szorítják. Ezen viszonyok eredményezik, hogy míg egyes ösztönök feleslegessé téve elfajulnak, addig mások a providens gondolkozási képesség legnagyobb fejlettsége mellett is megtartják eredeti fontosságukat.

A fajfenntartási ösztön példája még egy tényre hívja fel figyelmünket, ez pedig azon sokszor vizás helyzet, mely az egyén biológiai vagy pszichikai törekvései és a civilisált emberi társadalom igényei között fennáll.

Maradjunk a fajfenntartás példájánál. Az állatvilág példáinak tanúsága szerint a nemzés képessége összeesik azon képességgel, hogy a szülő gondoskodhassék leszármazottjainak életszükségleteiről mind az ideig, a míg kifejlődik önfenntartási képességük. Itt az állatvilág tökéletes példáját nyújtja a kis-korúságnak és a nagykorúságnak.

Ámde az ember ivarérettsége távolról sem involválja azon képességet, hogy gyermekeit, ha nem is a társadalmi, de legalább a biológiai nagykorúságig felnevelni tudja. Kétségtelen, hogy ezen időbeli incongruentia, mely az ivarérettség és a gyermeknevelési képesség bekövetkezése között fennáll, nem az ember faji sajátága, nem is degenerálásának egy jele, hanem tisztán társadalmi szervezetének egy műterméke.

Bárhonnan is eredjenek a faji és társadalmi érdekek ezen ellenmondásai, az embert több-kevesebb hatalommal mégis arra kényszerítik, hogy egyes fajilag természetes nyilatkozásairól lemondjon, azokat elnyomni igyekezzék.

Lépten-nyomon találunk ugyanily incongruentiákat az

egyszerű reflexeknél is. Az éhség reflexes uton tápfelvételre ösztökél, azonban csillapítása esetleg csak a más tulajdonjogának megsértésével történhetik. Megtámadtatván védelmi reflexek váltatnak ki, a melyek sokszor egyértelműek az ellenfél megtámadásával, és eredményük a támadó megölése lehet.

Ezer és ezer példa hozható fel, a mikor egyes ösztönök vagy reflexek természetes lefolyása végeredményében nem javunkra, hanem hátrányunkra válik. Ilyenkor ezen természetes folyamatok megakasztása vitalis érdekünk. Ezen gátló szerepet a gondolkozás elnevezése alatt összefoglalt complicáltabb psychikai működések töltik be.

Ha ezen gátlások psychikai mechanizmusát vizsgáljuk, úgy azon eredményre jutunk, hogy itt is, mint minden psychikai folyamatnál, csak tapasztalati elemek specialis vagy generalizáló synthesiseiről van szó, — továbbá, hogy a tulajdonképeni cselekvés, mint az akarat molaris megnyilvánulása, nem választható külön az előkészítő intímabb és rejtett folyamattól, hanem annak természetszerinti végkimenetele.

Elkövetett cselekvéseink csak oly psychikai részjelenségek, mint az azokat előkészítő gondolati folyamatok és az utóbbiakat megindító extrapsychikai érzéki impulzusok: valamennyien együttvéve olvadnak syntheticus egységbe a contemporär és posttemporär psychikai működésekkel és teszik lehetővé, hogy valamely régi cselekvésünk teljes egészében válhassék újabb synthesisek együtttható alkatelemévé, vagyis tapasztalásunk tulajdonává.

Hogy ezen complicáltnak látszó viszonyokat példában illusztráljuk, nézzük azon esetet, mikor valaki kenyeret szel. Egy izben kenyérszeléskor a kés éle hirtelenül győzte le akadályát és beleszaladt az ellennyomást kifejtő hüvelykujjba. Mi alatt most kenyeret szel, — a művelet figyelmét csak automaticusan, nagyon felületesen köti le, — mert már arra gondol, a mi a kenyér felszelését követni fogja. A lanyha figyelem ezen állapotában már majdnem átszelte a kenyeret, a mikor keze hirtelen megáll, szinte megmerevedik, mintha daczolni akarna akaratával. Figyelmét ezen tünet hirtelenül odavonja és látja, hogy keze ugyanazon ügyetlen tartásban van, mint mikor ujjába vágott és hogyha most meg nem áll, ismét ujjába vágott volna.

Számos hasonló példát találunk psychological müvekben,

melyek az öntudatosság és a figyelem különféle fokainak, vagy a gondolati és cselekvési automatizmusnak illusztrálására hozatnak fel. Ilyféle példák csak azt bizonyítják, hogy a cselekvés tulajdonképpen nem más, mint molaris változásokkal, vagyis mozgással járó pszichikai folyamat, mely csak úgy a synthesisek törvényének van alávetve, mint a mozdulatlan gondolkodás; — hogy itt is, mint amott, lassanként bontakozhatnak ki, vagy hirtelenül merülhetnek fel újabb synthesis-elemek.

Mozdulatlan gondolkozásnál egy ily hirtelen fellépésű synthesis-elem sokszor csak gondolatugrást, vagy váratlan fordulatot eredményez. — máskor sajátlagos természete szerint valamely hirtelen akarat, vagy cselekvés rugója lehet; — cselekvés folyamata alatt az eredeti cselekvés hirtelen megakadást vagy megváltozást eredményezheti. Nem kell az ily hirtelenül fellépő synthesis-elemnek okvetlenül a szó scholasticus értelmében gondolati természetűnek lennie, — lehet az bármely a multból felmerülő tapasztalati elem, vagy a jelen egy érzéki impressiója, — lehet annak forrása a cselekvéssel járó izomérzés, vagy a saját mozgást követő változó optikai kép, és pedig akár mint a multból felmerülő tapasztalati elem, akár, mint a jelen friss benyomása.

Az következik ezen fejtegetésből, hogy a cselekvés csak olyan folyamata az egymásba olvadó synthesiseknek, mint a rejtett gondolkodás, — még ha emez csak a subjectumra nézve áll is változások láncolatából, míg amannál molaris és így objective is észlelhető változások állanak fenn.

Az igazság az, hogy úgy, a mint sehol sem látunk egyes pszichikai működési fajokat elméleti tisztaságukban, úgy a mozdulatlan gondolkodás és a rejtett gondolati elemeket nélkülöző cselekvés is egymásba olvadnak és az adott pszichikai folyamat csak uralkodó jellege szerint tartozik ide, vagy amoda.

A psychologusok által oly gyakran hangoztatott példa, — az automaticus zongora játszás, — nem a szellemi működések hijára mutat, hanem arra, hogy vannak oly pszichikai működések is, melyeknél úgy szólván az összes syntheticus együtthatók csupán izomműködések, végtaghelyzetek és hangok emlékeiből és friss benyomásaiból állanak.

A pszichikai működések centrumán kívül, végbemenő passiv gondolkodás és cselekvés más érzéseket kelt és más

tapasztalatok forrása, mint azok, melyek a subjectiv figyelem által megvilágított centrumban (az öntudat fényében) folynak le, ahol ezen működések összes érezhető változásai, mint vizsgálati objectumok szerepelnek. Nem az egyes pszichikai folyamatok öntudati foka más és másféle, hanem a sajátmagából tapasztalatokat merítő figyelem világítása esik egyszer erre a működési térre, egyszer amarra: — ily módon a legkülönbélebb változatok tűnhetnek föl, minő az automata gondolkodás és az öntudatos cselekvés, vagy az automata cselekvés és az öntudatos gondolkodás. Valójában mindannyi csak a passiv és a cselekvő gondolkodás tarka egyvelege, mely egyszer a figyelmen kívül áll, máskor egy-egy részletére esik a figyelem világító reflectora.

Az embernél, — úgy mint minden állati egyénnél is, — az életműködéseket két csoportba osztályozhatjuk.

Az első csoportba tartoznak a vegetatív életműködések, a melyek typicus szabványossággal folynak le mindaddig, míg a szervezet azok teljesítésére kellő erőmennyiség felett rendelkezik, továbbá míg a külső viszonyok lefolyásuk elé akadályokat nem gördítenek.

A másik csoportban oly életműködéseket találunk, melyek a vegetatív működések által fogyasztott erőt táplálkozás segítségével pótolják, továbbá az életműködések egész sorát, melyek egyszerűbb, vagy complicáltabb mozgásokból állanak és a melyek eredménye, hogy az egyén a külső viszonyok változásaiból a fenntartására alkalmasakat javára használja, az ártalmasakat pedig kikerüli, vagy védekezik ellenük.

Ezen két működési csoport egyuttal összességében oly működési elemeket is tartalmaz, melyek eredményét az egyén életén tulterjedő fajfenntartás képezi.

Nincs semmi természettudományi alapunk, hogy a két kör működéseit mereven különválaszthassuk. A tápanyagokban felhalmozott működési energia természetes fogyása, továbbá azon tény, hogy a külső viszonyok sohasem lehetnek egy egyén, vagy faj önfenntartására csupán csak kedvezőek, végül, hogy a vegetatív működések maguk is a szükséglet és a kielégítés folyton változó értékei szerint metricailag folyton ingadozó periodicitást mutatnak: mindez arra mutat, hogy a két kör működései szorosan összetartoznak és együtt képezik

az animalis életnek egyenlő rangu, egyenlően fontos nyilvánulásait.

A physiologia egymás után deríti ki az egyes vegetatív működésekről, hogy azok bekövetkezése és ismétlődése bizonyos vegyi, vagy physikai természetű ingerek behatásától függ, és hogy egy-egy elemi működési részlet, pl. egy belégzés, vagy egy szívösszehuzódás ugyan oly értékűek, mint bármely reflex.

Csak alaki különbség van a külső és a belső reflexingerek között, a mennyiben a külsők, — eltekintve néhány csillagászati periodicitástól (pl. éj és nap váltakozásától, évszakoktól stb.) — esetleges össze-visszaságban érik az egyént, míg a belső reflexingerek önként periodicusan termelődnek a bomlás-termények folytonos felhalmozódása és folytonos reflexes eliminálása által. Ott, a hol egyes vegetatív reflexek inkább mechanikai, mint vegyi ingerek által indíttatnak, pl. az emésztési folyamat bizonyos phasisainál, ott a periodicitas sem oly szabályos többé.

Ezek a vegetatív működések közép helyt állanak a belső és a külső eredetű reflexek között, mert bár az emésztés folyamata belső reflexmechanismus műve, és belső eredetű a tápfelvételre serkentő éhségi inger is, mégis feltételét képezi a tápfelvétel, egy határozottan expansiv, vagyis kiható cselekvéssel járó reflex, a mely nagyon is függ a külső viszonyok kedvező vagy kedvezőtlen esélyeitől.

Végig tekintve a szervezet összes életműködésein, mindenütt ingereket találunk, melyek azokat kiváltják, vagy mondhatjuk erőhatásokat, melyek visszahatásai az életműködések. Azonban a visszahatás rossz terminus, mert a természetben nincsenek független erőrendszerek, ezért a hol visszahatásról, reactionról beszélünk, alatta még sem szabad többet értenünk, mint erők találkozásának syntheticus eredményeit.

A különféle erőalapok felett rendelkező szervezet spontán erőnyilvánításokra csak oly módon képtelen, mint bármely élő, vagy élettelen anyag. A sójegecz látszólag magától mállik szét; egy vegyület componálódása vagy decomponálódása, — a hol semmit hozzá nem tettünk, vagy el nem vettünk, — látszólag spontán folyamat, azonban mai természettudományi ismereteink kétségtelenné teszik, hogy habár nincsen anyag, a melyben akár a parányok, akár a tömecsek között vegyi, vagy physikai

erő ne lappangjon, — mégis az illető anyag, az összes mélyében lappangó erőkkal együtt örökös változatlanságra volna kárhóztatva, (a benne rejlő erők örökösen változatlan egyensúlyi helyzetére) ha nem érnék kívülről erőimpulsusok, melyek a beléje temetett erőkkel találkozáskor, azok egyensúlyát megzavarják, azokkal összeműködnek, — a mely összeműködés eredménye az anyag vegyi, vagy physikai megváltozása.

Legyenek bár az így beható erőimpulsusok még olyan észrevétlenek, változtassák bár meg az anyag hőmérsékét csupán egy hőfok századának határai között, de eredményük változás, — míg ily behatások nélkül (a mi csak elméleti lehetőség) változás léire nem jöhet.

Az élő szervezet csak olyan erőautonomia, mint az élettelen anyag: autonomia oly értelemben, hogy potentialis erőket tartalmaz, melyek kötöttségükből feloldva, hatásokat, változásokat okoznak, — azonban ezen feloldást csak kívülről beható erő hozzájárulása okozhatja. Míg azonban holt anyagnál a feloldott chemiai és physikai erő hatása mindég a legegyszerűbb, addig élő szervezetnél azok sajátlagos szerkezete ezen hatások lefolyását többé kevésbé complicálttá teszi.

A mikor tehát vegetatív működéseknél, reflexeknél, ösztönöknél és megfontolt cselekvéseknél egyaránt a szervezet automatismusáról beszélünk, ez alatt azt értjük, hogy ezek a változások a holt anyagok reactionitól különböznek annyiban, hogy complicáltabb biológiai szerkezeteket találva más alakot nyernek, azonban energetikai lényegükben aequivalensek a holt anyagok vegyi és physikai változásaival.

Ezen felfogás az egyedüli, mely kizárva minden magasabb erő felvételét, ha nem is megfejteti, de egységes szempontból vizsgálni engedi a szerves élet összes nyilvánulásait, kezdve a legegyszerűbektől a legbonyodalmasabbakig.

A szerves élet nyilvánulásaiban nincs semmi spontaneitas, semmi metaphysikai, és bárminő complicáltaknak is tünjenek fel, csak a szerkezetek complicáltak, a melyekben végbemennek. A szerkezetek soha sem szűnnek meg az universum egy részét képezni, melynek változásai mindenütt egységes törvényeket követnek.

Ezen egységes erőtan felfogás világításában, mely izolált erők hatását el nem ismeri, csupán erők összeműködésének

eredményeseit, a czélszerűség teljesen elvesziti a magasabb eredet nimbusát, mert minden működésben csak az universalis erőtvények nyilvánulásait látjuk, a melyek hogyha oly szövevényesek, mint a pszichikai spherában, ez nem ujféle erők közreműködését árulja el, hanem a szervezetnek, mint automatismusnak szerkezeti bonyolódottságát.

Vegetativ működés, reflex, ösztön és megfontolt cselekvés nem különálló erőnyilvánulások, hanem ugyanazon automatismus kívülről impulzált változásai, amelyek hogyha lefolyásuk alakjában, egyszerűbb vagy szövődöttebb voltában különféle típusokat is mutatnak, a határfalak, melyeket e típusok közé emeltünk, nem állanak fenn in re, csupán in subjecto, a mi könnyebb tájékozódásunkra.

Ha most a miértjét kutatjuk az összes biológiai jelenségek czélszerűségének, más választ nem tudunk találni, mint hogy ez az organismusok biológiai szerkezetén mulik. Nem tagadható, — habár ez nem magyarázat, hanem tapasztalatainkból leszűrt philosophiai abstractio, — hogy mi a szervetlen léttel szemben a szerves élet lényegének látjuk a reactiok azon módját, mely biztosítja az életet, vagyis a jövőben való hasonló reagáló képességet.

Az élet ezen felfogása természettudományi támaszt nyer azon tényben, hogy igen sok, főkép vegetativ reactionál kimutatható, miszerint a reactiot kiváltó elemi inger az élethez szükséges szerkezetek vegyi, vagy physikai bomlásából ered, míg a reactió a bomlástermékeket új anyagokkal pótolja, melyek helyreállítják a status quo antét. A biológia oktat arra is, hogy az élet tartama alatt a szervezetben soha sincs pihenés, mert minden reactio erőt igényel, a mely erő a szervezetről lesz meritve, és ezen erőtermelés megint dissolutioval jár.

Fennti philosophiai tételünk a biológia világításában ugy alakul, hogy mi az életet a dissolutio és restitutio folytonosan ismétlődő láncolatának látjuk.

A philosophia, mely mindég csak tapasztalatok általánosítása, sohasem törhet át a tapasztalatok határfalain, — így látjuk itt is, hogy tényleges tudás és philosophia ugyanegy pontig képesek hatolni, — az életjelenségeknek, mint reactioknak megismeréséig, de nem ugyanezek causalis megfejtéséig.

Az élet előttünk a reactiok sorozata, mely a bomlások

alternáló sorozatából fakad. A magasabb, vagy complicáltabb reactiok szintén csak életjelenségek, a melyek complicáltak, mert complicált szerkezetek állanak rendelkezésükre, azonban mégis csak reactiok, és a reactio lényege mindég csak a dissolutiot nyomon követő restitutio. Ez egyuttal az egyszerű és complicált reactiok czélszerű, vagy helyesebben életszerű voltának egyedül elfogadható magyarázata.

A mikor tehát a gondolkozásnak, ösztönöknek, reflexeknek és vegetatív működéseknek czélszerűségét fürkészzük, ne feledjük el, hogy mindezek életjelenségek, a melyek külső és belső erők találkozása által létrehozva és formájukban complicált anatomiai és physiologiai szerkezetek által praedestinálva másfélék nem lehetnek, mint életszerűek.

Egyet azonban ki kell még emelnünk, ez pedig, hogy az életszerűség és a czélszerűség fogalmai nem aequivalensek.

Életszerűnek mondjuk az összes élettüneményeket, tartozzék bár azok fejtegetése a physiologia vagy a psychologia szűkebb vizsgálati köreibé. Az életszerűség nem jelent többet, mint a physiologicus fogalma, csupán szempontja más, mert az életműködések azon consequentiájára utal, hogy általuk az élet, mint ilyen conserváltatik. Synonymnek tehát az életszerűség és a physiologicus fogalmai tekinthetők, a melyek közel egyet jelentenek, és csak a specialis szempontok, melyeknek eredetüket köszönhetik, indokolhatják, hogy, mint találóbb terminust egyszer az egyiket, máskor a másikat használjuk.

A czélszerűségről azt állítottuk, hogy az csak az életműködések vizsgálatából utólag abstrahált szabályszerűséget fejezi ki. Ezen szabályszerűség azonban nincs kivételek híjával. Mig az életszerűség hiánya feltétlenül pathologicus, addig egy étetnyilvánulás czélszerűtlensége még nem involválja sem azt, hogy az organismus, mint szerkezet abnormalis, sem azt, hogy functiói megzavartak.

Az életszerű és a czélszerű fogalmait elméletileg a legplasticusabban úgy delineálhatjuk, hogy életszerű az ép szervezet minden működése, — úgy a czélszerűek, mint a czélszerűtlenek.

Ebből az tűnik ki, hogy az életszerűség nemcsak tágabb fogalom a czélszerűségénél, hanem az is, hogy az életszerű nem

mindég czélszerű is. Azt mondhatjuk, hogy a normalis szervezet működése nem minden körülmények között tökéletes, mert nem mindég az élet folyamát biztosító, — sőt ellenkezőleg, — elég gyakran követ el végzetes tévedéseket, a mikor az élet conserválása helyett siettetni az élet feloszlását. Példa erre a szédülés reflexjelensége, mely a hegymászó életét nem védelmezi, hanem veszélyezteti.

Mindezen fejtegetésekből az következik, hogy a normalis szervezet működései másfélék, mint életszerűek nem lehetnek, és habár az életszerűség természetes fejlődési csiráját, mondhatjuk, gyökerét képezi a létrejött cselekvés utólag constatólt czélszerűségének, ebből még sem következik az, hogy minden cselekvés feltétlenül czélszerű legyen.

Az a hiatus, mely a cselekvények normalis létrejöttében életszerűség és czélszerűség között fennmarad, képezi a kilengési távolságot, melynek határai között a létrejövő reactio nincs előre mereven praedestinálva az adott szervezet adott mechanikai automatismusa *) és a kívülről beható izolált erőimpulsus által, hanem a hol módosító melléktényezők is avatkoznak be, a melyeknek tekinteten kívül hagyása eredményezi a cselekvések esetlegességének, vagy autonom szabad akarathból való fogamzásának látszatát.

Azt lehetne állítani, hogy physiologia és psychologia közötti hagyományos elkülönzést azon elméleti határ teljesíti, melyen innen minden reactio az élő szerkezet és a beható erőimpulsus által mereven praedestinált, a melyen túl pedig a reactiók lefolyása az életszerű és a czélszerű illetőleg czélszerűtlen közötti kilengések által különböző módosításokat szenved. Ezen kilengési távolság képezi a régi értetelemben vett psychológiának tulajdonképeni vizsgálati terrenumát.

Ma physiologia és psychologia között nem látunk többé válaszfalat, legfeljebb az egybeolvadt psycho-physiologia feje-

---

*) A mechanikai automatismus fogalma helyettesíthető az *élő szerkezet* megnevezéssel, mindkettő a phylogenesis folyamán kifejlődött, külső erőhatásokkal szemben érzékeny, határozott szerkezete által előre bizonyos meghatározott módokon reagáló szervezeteket jelent. Ha az anatomia holt physiológiának, a physiologia pedig élő anatómiának mondható, úgy az élő szerkezet a két egyesült tudomány közös vizsgálati objectuma.

zeteiben tárgyalhatjuk külön-külön azon reactioakat, melyek magából az élet folyamatából a dissolutio és restitutio typicus lánczolatának alakjában hasadnak le, továbbá azon reactioakat, melyek typicus (mereven praedestinált) alakban jönnek létre az élő szervezeteket érő esetleges külbehatásokra, végül azokat, a melyek létrejövetelében egy főagensen kívül számos melléktényező játszik közre és a typicus lefolyást sokféleképen megváltoztatja.

Vizsgálódásunk tárgyát főkép a harmadik csoport reactiói képezik. Hallottuk, hogy ezek lefolyása melléktényezők által ki lett vetköztetve eredeti typicitásából. Ezen melléktényezőkkel más czimen már találkoztunk, azokat részletesebben fejtegettük. Ezek a synthesisek. Most csak annyit tartunk szükségesnek recapitulálni, hogy a synthesis legalább két reactioelem működési kapcsolata. Ezen működési kapcsolat egyik componensét mindig a jelen változásai által provocált reactio képezi, másikat pedig vagy egy oly reactio, mely az előbbivel contemporär ingerből fakadt, — tehát azzal egyidejű, — vagy pedig olyan, mely régibb keletű inger által támasztva még mindig fennáll.

Rámutattunk arra, miként alkotnak az egymás után következő synthesisek a szellemi életben egy szakadatlan működési continuumot; azt is láttuk, hogy a syntheticus kölcsönhatások lánczolatában törvényszerűségek találhatók, melyek az azonos motivumok egymást erősítő hatásából alakulva, mint generalizálások jelentkeznek.

Azt is láttuk, hogy mélyebb analysis nem engedi a merev különbségtételt specialis és generalizáló emlékezés között, mert mindkettő alapja azonos: régi működések, a melyek új impressiók által synthetice a jelenhez lettek kapcsolva. Specialis emlékezésnél a multból eredő együttható egyszerűbb geneticiai összetételű, generalizáló emlékezésnél pedig már maga is számos előbbi keletű synthesisek összeszetes eredménye.

A subjectiv önvizsgálat előtt nem oly egybefolyó a két dolog; a köznapi beszédgyakorlat «*tapasztalás*» és »*emlékezés*» kifejezései éreztetik a leginkább ezen különbségtételt: a tapasztalás számos eredményt összefoglaló tudást, az emlékezés egy a multból megőrzött példát jelent.

Ha a szellemi folyamatokat nem úgy tekintjük, mint kincs-

ásót, ki a mult emlékeit hozza napfényre, hanem mint magvetőt, a ki a jövőnek dolgozik; vagyis, ha a folyam partján állva, nem forrásai, hanem torkolata felé tekintünk, úgy megint a szigorú vizsgálat előtt összeolvadó, a subjectív önvizsgálat előtt különváló alakban látjuk a synthesiseket; az emlékezés mint képzelet, a tapasztalás mint következtetés jelennek meg előttünk.

Mindezen jelenségekkel már részletebben foglalkoztunk, most azonban, mikor a synthesiseket, mint oly tényezőket vesszük szemügyre, melyek az élő szervezetek typicus reactioit megváltoztatják, előbb áttatában kell vizsgálnunk, képesek-e és minő módon az élő szervezetek aktivitására befolylni.

Alapvető axioma, hogy hatást csak erő képes kifejteni; erő hatását csak erő képes módosítani. Ha tehát synthesisek reactiokra befolylni képesek, ez csak úgy lehetséges, ha önmaguk is erőt képviselnek.

Miután nem elméletekből construáljuk a tényeket, de tényekből az elméleteket, a pszichikai élet pedig, melyben mint gyűjtő medenczében érzések, hangulatok, indulatok, emlékezés, képzelődés, tapasztalás, következtetés, elhatározás, akarat stb. stb. futnak össze, és mindegyike oly sokszor és oly kétséget kizárólag cselekvés rugója, vagy gátja: ezért a tény, hogy a szellemi élet activ tényező, nem is szorulhat bizonyításra, legfeljebb magyarázatra. Kritikai bonczolatot legfeljebb az érdemelne, vajjon nem téves-e, mikor mi az egész szellemi életet, annak minden jelenségeivel együtt a synthesisek mechanikai formulájába szorítjuk, és a pszichikai részjelenségek helyett ezen általános fogalmat használjuk.

Ugy vélem, hogy ez nem hiba, mert a mint a pszichikai életnek, — tovább megyünk, — az összes életműködéseknek, sőt az universum minden változásának ezen egységes mechanikai alapelvét, az erő-synthesisek törvényét és a syntheticus continuum törvényét felállítottuk, ezen elmélet alapozásában nem találtunk egyetlen ellenmondást, mindenütt csak megrendíthetetlen axiomákat. Csak szokatlan a szellemi élet minden tüneményéről egyaránt hallanunk, hogy azok synthesisek eredményei és bekövetkezendő synthesisek rugói, mert idegen előttünk az a nivelláló szellem, mely előtt az alkotó gondolat nem tartozik magasabb kategoriaiba egyszunyog észrevevésénél.

Ha most problémánk középebe nyulunk és felvetjük a kérdést, mily módon, minő mechanikai elvek szerint válik az intim psychikai élet — vagy mondhatjuk, a gondolkozás, — cselekvések rugójává, úgy kérdésünkre a választ egy más problema felvetésében és megoldásában találjuk.

Nem azt kell vizsgálnunk, mint válik az intim psychikai folyamat expansiv folyamattá, mert erre direct választ nem találunk, hanem vizsgálnunk kell a gondolkozás mechanikai eredetét, mert ez világot vet magának a gondolati folyamatnak mechanikai alkatára. — ha pedig ezt megösmertük, úgy kulcsát birjuk az expansiv hatás megfejtésének is.

Kifejtettük az intim psychikai folyamatokról, hogy azok lényegét synthesisek képezik. Ha most a synthesiseket szét-elemezzük együtthatóikra, azt látjuk, hogy ezen alkatelemek csak elméleti tulzással állithatók elemi reactioknak.

Reactio alatt valami önmagában befejezettet értünk, a mely három egymásba mosódó működési phasishból áll: az első a külbehatás keltette érzéki ingerület, a második az ingerállapot által keltett intim folyamat (az inger tovavezetésének, vagy a reactio lappangási szakának phasisa); a harmadik az expansiv mozgó hatás.

A synthesisek együtthatóiban hiába keresünk ily complette reactiokat. Daczára ennek kétségtelen, hogy a synthesisek együtthatói csak oly természetű külbehatásokból erednek, mint a complette reactiok, A különbség lefolyásukban rejlik.

A synthesisek együtthatói önmagukban incompletek, mert bár szintén érzéki ingerületből indulnak ki, melyre a lappangás időszaka következik, azonban hiányzik az expansiv mozgó hatás phasisa. A természetben soha erőnek hatása el nem sikasztódik, — aprioristicusan állithatjuk tehát, hogy ezen incomplete reactiok hiányzó tagja, expansiv hatásuk sem veszt el, és azt meg is találjuk a synthesiseknek, mint összes reactioknak expansiv hatásában. Synthesisbe olvadó és különálló reactiot kiváltó elemi impulsus között semmi különbség, csak később vár más sors az egyikre, mint a másikra.

A különálló reactionál az ingerület további sorsát az élő szerkezet, mint automatismus szabja meg. Synthesiseknél az ingerületi állapotok hatnak egymásra, a mi abban nyer kifejezést, hogy itt a lappangási phasis nem úgy, mint az isolált

reactionál, egyszerű ingervezetésből, hanem több egyidejű ingervezetés dynamikus egymásrahatásából áll, aminek eredménye több egyidejű ingerületi állapot hatásának közös resultánsa.

Ilyen lappangó, más egyidejű ingerületi állapottal közös egységbe olvadó ingerületi állapotok a multból fennmaradt generalizáló vagy specialis emlékezések, érzések, hangulatok is, stb. stb.

A generalizálásokról láttuk, hogy azok oly synthesisek, melyeknek a multban gyökerező együttthatói önmaguk sem egyszerűek, hanem már praeformált synthesisek. A mikor most, — hogy mechanikai correlativumaikat jobban szemünk előtt tarthassuk, — a synthesisek együttthatóit ingerületi állapotoknak mondjuk, ezt a generalizálásoknál úgy kell értenünk, hogy itt a multból fennmaradt és a jelenben activvá váló ingerületi állapot maga sem *egy* külső impulsusból fakadt, hanem *számos* hasonló impulsusból olvadt össze azok lappangási phasisaiban.

Mindezek után az látjuk, hogy az egész intim pszichikai élet nem más, mint számos egyidejű és különidejű külbehatásból származó ingerületi állapot egymásrahatása, vagy mondhatjuk azt is, hogy számos incomplett reactio közös lappangási phasisa.

Ezen felfogás teljesen kezünkbe adja az intim pszichikai folyamatok expansiv hatásának megfejtési kulcsát. Az intim pszichikai élet egy complicált lappangási phasis lévén, egymagában ép oly incomplett, mint bármely különálló reactio, melyet a lappangási phasis tartama alatt elvágva képzelünk. Az intim szellemi élet csak a benne lappangó és összeolvadt ingerületi állapotok expansiv kitörésével válik teljes reactionvá, ha azonban ezen expansiv hatásoktól eltekintve vizsgáljuk, ugy csak csonka, be nem fejezett valami.

Legutóbbi eredményeink egyuttal egy már tárgyalt kérdést világítanak meg sokkal élesebben. Azt állítottuk, hogy a synthesisekben molaris változással járó és intim működési elemek teljesen egyenrangú munkatársak. Felhoztuk erre az automaticus zongorajátszás példáját, a hol izomérzések és izomérzésemlékek, hangérzések és hangemlékezések syntheticus kapcsolatai tesznek ki egy expansiv pszichikai folyamatot. Hangjegyről való játszás (egy begyakorolt darabnál) szintén lehet többé-kevésbé automaticus, habár itt complicált optikai benyo-

mások és emlékek: a hangjegyzírás és olvasás számos elméleti szabályának figyelemben tartása — járulnak az előző művellet monototonabb syntheticus elemeihez. Ezen utóbbi példában elvegyülve láttunk különféle alaku componenseket: érzéseket, mozgásokat, emlékezéseket, a melyek mind egy szerves feladattá olvadnak össze

Most látjuk, hogy a passiv psychikai munka, a mit intim, vagy mozdulatlan psychikai folyamatnak is neveztünk, csak működési fragmentum, mely teljessé csak az expansiv érvényesülés által válik. De még azt sem lehet állítani, hogy valamely psychikai folyamatnál az expansiv rész okvetlenül a reactio végét, egy egyensúly-zavar kiegyenlítődését jelentené.

Nincs semmi jogunk, sem alapunk, az életműködéseket, melyek egy continuumban ömlenek össze, mesterségesen szét-darabolni, — hogy ez itt egy egész, egy külön befejezett működés, amaz pedig egy másik kezdete. A természet-tudomány arra oktat, hogy sehol az universumban egy tüneményt sem lehet külön, mint önmagában való egészet kihasítani, mert minden tüneménynek gyökerei vannak, a melyek más, talán ugyanazon pillanatban keletkezett, talán régebben fennálló tüneményhez fűzik, — és hatásai, a melyek uj, későbbben kibontakozó tünemények csiráit képezik. Ezen universalis erőegység az, mely nem engedi, hogy kathegóriákat, különálló részegységeket hasítsunk azon psychikai életből, a mely csak úgy külön nem hasítható a szerves élettől, mint emez az erők universalis kölcsönhatásaitól.

A psychikai működések continuitásából folyik az is, hogy soha működés, — akár intim folyamat, akár expansiv mozgás — be nem fejeződhetik, mielőtt uj ingerelemek uj reactio-kezdeteket nem indítanának, melyek az előbbiekkal működési kapcsolatba olvadnak. Tehát még egy-egy reactio kezdetéről sem beszélhetünk, mert az, a mit mi kezdetnek tartunk, már meg van előzve erőhatások által, amelyek lefolyására csak oly fontosak, mint az, a mit mi rövidlátásunkban az első kezdetnek láttunk. Hiába keressük egy körvonal kezdeti, vagy végpontját; az erők körfutásában a kezdet és a vég fogalmai csupán vizsgálódásunk nyugpontjai.

Miután az élő szervezet automatismusa állandó erőkölcshatásban áll a külvilággal, a mely kölcsönhatás az erők

transmissiojával és formai átalakulásával jár, okvetlenül kell momentumokat találnunk, a mikor az egyént a külvilág felől érik psychikailag felfogható erőhullámok, és vice versa, mikor az egyén ad vissza erőt a külvilágnak, — azonban miután a csere mindkét phasisa az élet tartama alatt folytonos, soha sem mondhatjuk, hogy ez a kiadott erő épen ennek a bizonyos kívülről felvett erőhullámnak a visszafizetése. Annál kevésbé állítható ez, mert a biologia arra oktat, hogy a szervezet erőfelvétele nagyobb részét a táplálkozás és légzés által történik és azon erő, mely egy mozgási reactioban nyilvánul, lassu erőszerezéssel már jó előre lett megtakarítva.

Már maga az erőfelvétel és erőnyilvánítás ezen mechanizmusa kizárja annak felvételét, hogy az élettünemények erőtanilag szétdarabolhatók legyenek oly különálló egészekre (reactiokra), melyeknek külön kezdetük és végük volna.

Ha most az erősynthesisek continuumát összevetjük az erőfelvétel és kiadás oeconomiájával, úgy egy hatalmas érvel birunk többet, hogy a psychikai életet, általában az életet és az universumot az erők egy végtelen körfutásának lássuk, a hol minden kezdet és vég csupán illusio, és a mit látunk, amit vizsgálni tudunk, azok csak átalakulások.

Ezen eszmemenet folyamán rá kell jönnünk arra is, hogy a legegyszerűbb vegetativ vagy reflexes reactiok, a melyek syntheticus eredetét már kifejtettük, nem csak benső lényegükben nem különbözhetnek a complicált psychikai reactioktól, de hogy izolált és zavartalan lefolyásuk is csak elméleti tulzás, — mert ha érik, mint a hogy okvetlenül érik a szervezetet ezen egyszerű reactiók lezajlása alatt is egyéb erőhatások, (külső impulsusok és a belső dissolutioból fakadó ingerületi állapotok) úgy okvetlenül létre kell jönniök syntheticus erőkölsönhatásoknak is, melyek ezen legegyszerűbb reactiokat lefolyásukban módosítják.

Különféle combinatiokban állhatnak be a legegyszerűbb reactiok ezen módosító kölsönhatásai: egyik vegetativ reactio módosíthatja a másikat — (a szív működés rythmusának változása belégzés és kilégzés alatt, a légzési rythmus lassabb volta alvás közben, pulsus-szaporodás emésztés közben stb.); — vegetativ reactio módosíthatja a külső eredetű reactiót;

külső reactio módosíthatja a vegetatív működéseket, — végül egyik külső reactio módosíthatja a másikat.

Első pillanatra feltűnik, hogy a typicus reactiok aránylag mily kevésbé képesek egymást befolyásolni, ugyannyira, hogy vizsgálatuk többnyire óvatos experimentálást igényel és akkor sem ad minden esetben positiv eredményt. Ezen vizsgálati nehézség oka, hogy az intim szellemi működéseket nem vagyunk képesek teljesen kizárni, azok pedig eminenter befolyásolják és zavarják az összes vegetatív és külső eredetű reactiok lefolyását.

A szellemi élet kizárása helyett meg kell elégednünk, hogy mindég hasonló psychikai működési állapotban vizsgálunk, a mikor feltételezhetjük, hogy a psychikai működések okozta zavaró agens is hasonló értéket képvisel. Az ily experimentalis milieu azonban soha sem eléggé változatlan, ezért eredményeink is megbízhatlanok. Példa ezen bizonytalanságra, hogy a Jendrassik-féle kézfogásnál*) szinte lehetetlen eldönteni, az izommunka, vagy a figyelemelvonás fokozza-e a patella-reflex élénkségét. Ezen experimentalis nehézségek miatt a typicus reactiokat módosító kölcsönhatások leginkább azon reactioknál vizsgálhatók, melyek psychikai változásokkal szemben aránylag a legkisebb érzékenységet mutatják, minők a vegetatív reactiok. Ugyanezen experimentalis nehézségek azt is bizonyítják, hogy a typicus reactiok, melyek ennyire a lelki állapotok hatása alatt állanak, nem is lehetnek ismételtak, legfeljebb olyanok, melyek kevésbé megzavartatván, kevesebbet vesztenek el lefolyásuk typicitásából.

Itt is azt látjuk, a mit minden elméleti osztályozásnál, hogy csak uralkodó típusokat különböztethetünk meg, de sehol sincsenek merev válaszfalak: — typicus reactio (reflex), ösztön és psychikai eredetű cselekvés egy-azon folyamatnak csupán complicáltságuk foka szerint különváló típusai. Minden reactio már eredetében syntheticus folyamat és egyszerűsége vagy complicáltsága csak attól függ, vajjon kevesebb vagy több együtttható közreműködéséből keletkezett-e.

Vizsgáljuk már most az expansiv működéseket a providentia

---

*) A két egymásba kapcsolt kéz erőteljes széthuzása, mintha kamposzerűen behajlított ujjainkat akarnók kiegyenesíteni.

szempontjából. A priori előlegezhetjük vizsgálatunk eredményét, hogy valamint a reactionok azonos mechanizmussal bírnak és csak többé-kevésbé complicált voltuk domborit ki egyes típusképeket, ép úgy a providentia sem oly vonás, mely sajátjuk volna egyes reactionféléseknek, másoknak pedig nem.

Ha recapituláljuk azt, a mit az életszerűségről mondtunk, úgy meg fogjuk érteni, hogy az nem más, mint az élő szervezet törvényszerű viselkedése, vagy megváltozása külső erők behatása alatt. Mostani fejtegetésünkben eltekintünk a reactionok utólagos bírálatától a czélszerűség szempontjából, mert hiszen láttuk, hogy a normalis szervezet reactioniái akár czélszerűek akár czélszerűtlenek, mindég életszerűek.

Az életszerűség fogalmát szétfejtve azon eredményre jutunk, hogy ha kellően szét tudnók praeparálni egy reaction syntheticus együtthatóit és teljesen ösmernők az élő szerkezetet, úgy ép oly biztonsággal tudnók előre kiszámítani a reaction lefolyását, mint egy erőparallelogrammból a resultans nagyságát és irányát. Ezen számításnak ép oly biztos eredményeket kellene adnia, akár czélszerű, akár czélszerűtlen a resultans; — illetőleg most látjuk csak tisztán, hogy czélszerűség vagy czélszerűtlenség nem a reactionnak egymagában, hanem ennek és a külviszonyoknak összehasonlító bírálatából nyert eredmény.

Képzeljük el, hogy azon minuciosus ismeretek birtokában vagyunk, melyek a normalis ember egy reactionját előre kiszámíthatóvá teszik: — akkor is ezen eredmény csak a szervezet változásait jósolja meg, nem pedig egyuttal a külvilágéit, — úgy hogy még mindég megoldatlan problema marad, vajjon ezen reaction czélszerű-e, vagy czélszerűtlen. Problemánk csak a reaction tényleges megvalósulása után dölhet el, és pedig, — ha ekkor azt tapasztaljuk, hogy a külvilág egyidejű változásai olyanok, hogy a reaction beléjük illik, hogy tehát a szervezet élete ezen változott körülmények között sincs veszélyeztetve, akkor a reactiont czélszerűnek mondjuk, — ha pedig a külvilág változásai nem illenek a reactionhoz, hanem azt mintegy desavouálják, úgy a reactiont czélszerűtlennek mondjuk.

Kövessük most a providentia kérdését egy ponttal tovább. Minden reaction a kezdeti ingerülettől a mozgató hatás kifejlődéséig bizonyos — hosszabb-rövidebb — időt igényel. Miután láttuk, hogy egy reaction sorsa előre adva van az élő szerke-

zet és a közreműködő ingerületi állapotok által, ez a szervezet szempontjából a jövőre vonatkozó praedestináltságot jelent. Ezen praedestináltságban már némi nyomait látjuk a reactiókban rejlő providentiának.

A providentia nem egy a czélszerűséggel. A czélszerűség a végbement reactionak és a megváltozott külviszonyoknak összehasonlító birálatából fakadó ítélet, míg a providentia oly bíráló, ki nem post festa ítélkezik, hanem a mű létrejötte közben, vagy azt megelőzőleg emeli fel szavát, — szava pedig nem semleges birálat, hanem a működés corrigálása a vélt helyes irány felé.

A mit a czélszerűség birálatáról és a providens corrigálásról mondtunk, az ilyen formában távoiról sem személyesített allegoria, — mindkettő tényleg valamely reactio közben, vagy lezajlása után fellépő okoskodás, — és csak annyiban allegorisáltunk, hogy különválasztottuk a cselekvőt a bírálótól.

Az egyén cselekvése közben fellépő providens önbirálat nem magasabb eredetű működés, hanem eredménye a folyamatban levő cselekvés synthesiseinek időközben támadó új ingerületi állapotokkal. Ezen önbirálat, — helyesen vagy tévesen, azt a jövő mutatja meg, — a megindult cselekvést (reactiot) más utra képes terelni. Miután minél complicáltabb egy reactio, annál hosszabb időt is vesz igénybe, ezért nagyon természetes, hogy időközben a szervezetet új impulsusok is érik és befolyásolják, sőt tekintetbe véve a működések continuitását, az is könnyen érthető, hogy soha cselekvés ily időközben beálló módosítások nélkül létre nem jöhet.

Ezen időközben beálló módosító hatások tulajdonképen vagy életszerű reactiók, vagy egy folyamatban levő működésbe synthetice beleolvadó reactio-kezdetek; — az életszerűség pedig, mint deductiv szemlélődésből láttuk, mindég életfenntartó tendenciája, — ezért nem is szabad csodálkoznunk, hogy a cselekvéseket az időközben beavatkozó külbehatások az életfenntartás iránya felé, nem pedig azzal szemközt terelik.

Ezen fejtegetésből kitűnik, hogy a cselekvések providentiája természetes mechanizmus műve; az egymásra torló életműködésű reactiók synthesiseinek közös resultánsa.

Eddig tehát nem találtunk semmi magasabb működést; mindent az élő szerkezet és a külbehatások egymáshoz való

viszonyából, vagyis a szervezet automatismusából tudtunk magyarázni.

Azonban vizsgálnunk kell azt is, vajjon egy megindított reactio önmagában, — ha elméletileg izoláltnak képzeljük, melyet posttemporär ingerületek nem alterálnak, — bir-è az élet-szerűségen kívül, vagy implicite abban bennfoglalva, providens képességgel. Distingválunk kell: nem arról a providentiáról van szó, mely mint gondolati bíráló, öntudatosan kormányozza a cselekvést, sem arról, mely az intercalaris ingerületi állapotokból fakadva automaticusan végezi az előbbi munkáját, — hanem arról, vajjon van-e a szervezet mechanismusában oly factor, mely céltudatosság nélkül is, mint öntudatlan tényező, bizonyos cselekvéseket olyanokká módosít, vagy olyan cselekvéseket impulsál, melyek semmi dynamicus nexusban a jelen behatásával nincsenek, melyek tehát a jelenben feleslegesek, de a melyeket mégis a jövő szükségeseinek igazol. Ha ily factor van, úgy kell, hogy cselekvések is legyenek, a melyek pszichologiai szempontból spontánoknak látszanak, és a melyek e mellett határozott providentiát mutatnak. A kérdést úgy is lehetne feltenni, lehet-e a jövőnek visszaható ereje a jelenre.

Habár felületes bírálatra az ösztönök igenlő választ látszanak adni ezen kérdésre, minekünk azt tagadni kell, — nem csak azért, mert sehol, és így az életműködések terén sincs spontaneitas, — hanem azért is, mert a jövő nem hathat a jelenben. Az ösztönök két csoportba sorozhatók: az első csoport veszélyes eventualitások elleni védelemből, vagy kedvező eventualitások kihasználásából áll, a második csoport az élő szervezet anyagcseréjével járó ingerekből fakad.

Az első csoport ösztöneit azok képezik, melyek önvédelemre, táplálkozásra stb. vonatkoznak; a második csoport ösztönei a faji proliferatio, vagyis a fajfenntartás rugói. Mindkét csoport ösztöneiről azt lehet mondani, hogy az élet öncéljának eszközei; — élet nem képzelhető életfenntartó és fajfenntartó törekvések nélkül, — sőt éppen e törekvések megvalósítása, illetőleg a megvalósítás képessége teszi ki az élet lényegét. Az első csoport ösztönszerű cselekvéseit utóbb tárgyaljuk, — a fajfenntartókról pedig kimondhatjuk, hogy azok csupán távolabb jövőre való providentiájuk, spontaneitásuk és a pszichikai élettől való geneticiai függetlenségük látszata miatt csusztak be az ösztönök

közé, igazi helyük azonban az anyagcserével járó és azt fenntartó vegetatív reactionok között van.

Más az eventualitásokra számító ösztönök eredete. Ezeknél kevésbé ösmerjük fel az élő automatismusból folyó természetes eredetet, mert a ma beálló éhség legfeljebb az elméleti tanulás révén impulálhat gondoskodásra, hogy a jövőben beálló éhség is csillapítható legyen, és ez a nexus távolról sem analog azon direct erőkapcsolattal, mely a nemi inger és a fajfenntartás törekvése között áll fenn.

A mint egyszer egy ösztön *sui generis* ingerületforrását felösmertük, már sokkal könnyebben foghatjuk fel a belőle folyó cselekvés, vagy cselekvések kialakulását. A kialakulás szót használtuk, mert kétségtelen, hogy az ösztön-cselekvések impulsusa nem egyszerre kész valami, — nem hasonlítható a gyújtó zsinóron végig harapózó tüzhöz, az ösztönből folyó cselekvés pedig a beállott explozióhoz, — hanem egy forráshoz, melynek vize természetes esésében medret ás, majd ezen mederbe más patakok is ömlenek, míg végül a kis forrás patakját hatalmas folyamává növekedve látjuk. A fajfenntartási ösztön-cselekvések ilyenén fokozatos kialakulása jól követhető: a nemi mirigyek működése folytonos inger forrása, a mely inger *syntheticus* kapcsolatba lép más ingerületi állapotokkal.

Ugyanez nem állítható az eventualitásokra beállított ösztönökről. Ezeknél nem találunk egy oly állandó, vagy folyton felujuló fajlagos ingert, mint a fajfenntartásnál, a mely mint egy a rendező szerepét vállalja el oly sok heterogen ingerületi állapot *syntheticus* mérkőzésében. De egyben mégis hasonlítanak ezek az ösztönök is a fajfenntartásiakhoz, ez pedig abban áll, hogy itt is valami öntudatlan rendezést látunk, melynek eredménye, hogy oly sok heterogen külbehatás közül azok, a melyek erre alkalmasak, egy következetes reactionlánczatot megteremtésére fordíttatnak; — ezen lánczat igen sokszor meg lesz ugyan szakítva a jelen ingereiből fakadó rövid lejárati reactionok által, — azonban visszatérésének és az elhagyott ponton való újra felvételének *consequens* voltával mégis elárulja összetartozandóságát.

Bármennyire is emlékeztessenek ezen viszonyok a gondolati eredetű cselekvések *consequens* voltára, ez csak annak felvételére jogosít, hogy mindkettőnél a következetességnek azonos

alapmotívumai vannak, de nem arra, hogy a kétféle folyamat formailag is azonos.

Eljutottunk azon pontig, a hol az életműködések mindegyikénél a providentiát az élet *mysteriumának* lényegéül ösmertük fel, — legyenek bár ezen életműködések vegetatív természetűek, az öntudat világító körén kívül végbemenő, úgy nevezett subcorticalis reflexek, ösztönök, vagy a gondolkodás retortáin által szüremkedő megfontolt cselekvések.

Legutóbb a czélszerűség és providentia képezték vizsgálatunk tárgyát. Azon kérdést kell még vizsgálnunk, vajjon az *universum* változásaiban nem található-e meg a czélszerűség és a providentia ép oly fokban, mint a szervezetek élettünetnyeiben.

A priori beláthatjuk, hogy ha azon működési elemeket, melyekről önmagunkban csak subjectiv önvizsgálatunkból meritünk tudomást és a melyek physikai correlatívumai előttünk vizsgálhatatlanok, — hogy ha ugyanezeket nem önmagunkban, hanem a szervetlen világban keressük, — úgy csak szintvakon tapogatózunk, és a mit látunk, az csak a képzelet poeticus antropomorphismusa.

Az emlékezésről már láttuk, hogy a mit ezen működés vizsgálatánál nem subjectiv önvizsgálásunkból, hanem objectiv észlelésből meritettünk, hogy mindaz közös az egész *universumban*; hogy minden változás praeexistáló erőviszonylakkal áll causalis nexusban, a melyek gyökerei a multnak még régibb rétegébe nyulnak vissza, és így tovább. Ebből joggal arra következtethettünk, hogy a szervetlen világban szintén van, — habár öntudati nyilvánulások híján, — emlékezés.

Az öntudat maga, mely a subjectiv érzés felszínére vetődő képek sorozatából áll, nem jár physikai változásokkal. Érzést, — a mennyiben csak subjectiv nyomai vannak, — az *universumban* nem vizsgálhatunk, de a reactiv változások már objective is vizsgálhatók és pedig akár önmagunkon, akár másokon, sőt reactiv változásokat a szervetlen világban is találunk.

Ismét egy tünemény, melynek objective vizsgálható részét nem látjuk a szerves léthez kötve, minélfogva megint csak azt mondhatjuk, hogy a szervetlen világban is feltehető — öntu-

dat hiján, — érzés és reactio. Ugyanezen úton eljutunk egész addig, a hol a szervetlen világ öntudatát sem tudjuk tagadni, mert az öntudat csak bennünk bizonyosság.

A czélszerűség vizsgálatánál nem vagyunk egyedül ily analógiákra utalva. Ha a czélszerűség csak praedestináltságból áll, akkor azt a szervetlen világban is el kell ismernünk, mert ott is minden eredmény előre determinálva van a találkozó együtthatók által. Azonban a czélszerűségben bírálat is foglaltatik, vajjon a létrejött, vagy jövőendő eredmény kedvező-e vagy sem. Tovább mehetünk és azt is állíthatjuk, hogy ha van bírálat, mely meg tudja előzni az eredményt, úgy van providentia is.

A szervetlen életben ezen előre tekintő, vagy bíráló képességnek nyomát sem találjuk, csupán a praedestinatio az, mely objectiv bizonyosság. Providentia és praedestinatio között azonban csak subjectiv különbség van, ezért arról még szólhatnánk, hogy a szervetlen világban is van öntudatlan providentia. Hogy a providentia tényleg irányító factor-e, vagy sem, ezen kérdés a szervetlen létben ép úgy, mint a szervesben azon kérdést jelenti, vajjon a jövő kifejthet-e hatást a jelenben, — és ezen kérdésre, bárhová czélozzon is, — csak tagadólag válaszolhatunk.

A szerves életben azonban, — legalább subjectiv, — a providentia mégis cselekvő factor, vagyis van activ tendentia a czélszerűség felé. Láttuk, hogy a szerves életnél ezen activ providentia nem egységes irányító erő, hanem számos heterogen erőből, melyek mindegyike valami hatást fejt ki, — subsummálódó eredő hatás, vagyis, hogy a szerves életben nincs providentia, mint belső agens, csupán mint külső agensek sorozatának hatása.

Ily szempontból a providentia, — ha nem egy kész esemény genesisére, de egy készülő fejlődésére ügyelünk, — elveszt minden öntudatos elemet és csupán az erősynthesisek, vagy a praedestináltság subjectiv észleléséből áll. Tulajdonképen a praedestinatio feleslegessé is teszi a bírálatot, hiszen önmagában az eredmény soha sem lehet jó, vagy rossz, miután adott praemissák után csak egyféle lehet, — olyan, a milyen.

Minden eredménybírálat tulajdonképen a post festa fennálló subjectiv érzés egy neme, a mely érzés forrása csak indirecte

az elkövetett cselekmény, directe a külvilág körülményei. Ha ezek kellemes érzést keltenek, úgy ez kedvező birálatnak felel meg, ellenkező esetben kedvezőtlennek. Az következik ebből, hogy a czélszerűségi birálat nem is a cselekvésre, hanem a külvilág behatásaira vonatkozik, — hogy az valójában csak egyszerű érzés — és csak az öntudat világításában, mely nexusba hozta egy előbbi cselekvéssel, — válik annak birálatává. Ezen érzések (subjective birálatok) természetesen újabb reactionokat váltanak ki, melyek a praedestinált synthesisek törvénye szerint zajlanak le.

Ha tehát egy complicált és hosszabb ideig tartó cselekvést nézünk, úgy azt elemeire bontván, közbeeső érzéseket találunk, melyek subjective birálatot jelentenek, objective azonban azon cselekvés tovább építésének együttható factorai. Ha eltekintünk minden az öntudatban visszatükröződő subjectiv visszhangtól, — egyszerűen a reactionok sorozatából való successiv felépülését tekintve valamely cselekménynek, — úgy magát a praedestinatiót is csak oly rövid időre látjuk érvényben, a míg az adott erőpraemissákhoz új nem csatlakozik a külvilágból, vagyis egy hosszabb cselekvést szemlélve valóságos fejlődést látunk, mely causalis törvényszerűségével igazodik a szervezet és a külvilág ephemer változási phasisaihoz.

Ezen felfogás nélkülöz minden subjectiv elemet, és ugyanily alakban a szervetlen világ változásaira is érvényes. Mindezek után a providentiát nem látjuk másban, mint a szervezet és a külvilág változásainak folytonos egymásrahatásában, mely hatások a synthesis törvényénél fogva nem összefüggéstelen fragmentumok, hanem szervesen egymásból fejlődő részek. Különkülön tekintve a szerves életet és a szervetlen világot, ezen causalis lánczolatok eredményezik a természeti tünetmények és életjelenségek csoportképeinek benyomását, — ha pedig egyszerre nézzük a szervetlen világot és a benne élő szervezetet, úgy a két tüneténysorozat önmagában is consequens lánczolatát azon magasabb fogalmi egységben látjuk összeolvadni, melyet a változások providentiája fejez ki.

Isteni gondviselés az egyik oldalról, cselekvési czélszerűség a másiktól, azon általános fogalmak, melyek szempontjából a szerves és szervetlen világ consequens változásait ugyanazon deterministicus törvényszerűség alapján látjuk kibontakozni.

12. A pszichikai működések subjectiv nyilvánulásai.

Az előző fejtegetésekben kimutattuk, hogy minden reactio előre meg van határozva a külső és belső tényezők által, melyek létrehozására közreműködtek. Azt is láttuk, hogy valamely complicáltabb cselekvés közreműködő tényezői nem lépnek fel az idő egy keresztmetszetében, hanem részben egyidejűleg, részben egymás után.

Előbb azt állítottuk, hogy ezen intercurrents tényezők, vagy behatások az eredeti reactiot lefolyásában módosítják, most hozzá tehetjük azt is, hogy ily complicált cselekmények nem is egy reactioból állanak, hanem a reactiok egész lánczolatosságból. Habár úgy az expansiv cselekmény, mint a belső szellemi projectum egy-egy ily csoportot önmagában szerves egységnek tüntet fel, tényleg azonban úgy a fogamzás, mint a kivitel, beleértve a módosításokat is, pillanatról-pillanatra alakuló és felépülő folyamatok.

Valamely cselekvény minden egyes phasisánál aható erőket két polus szerint rendezve látjuk: az egyik oldalon azon belső expulsiv erők állanak, a melyek egymásutánja alkotja egy cselekmény rendszeres conceptusát; a tulsó poluson azon intercurrents külső erők (impulsiv erők, vagy impulsusok), a melyek az előbbiekkal találkozáskor, azok hatását módosítják. Miután csak a conceptus eredményé egységes, azonban maga a concipiálás csak úgy pillanatról-pillanatra megy végbe, mint a külbehatások által okozott módosítás, ezért elméletileg úgy képzelhetjük, hogy ha egy cselekvést szét tudnánk bontani pillanatos idősegmentumokra, hogy akkor minden ily segmentum két ható erőt tartalmazna, egy belső tervezőt és egy külső zavarót.

Ha eltekintünk ezen sémában attól, hogy a belső erőt tervezőnek, a külsőt zavarónak mondtuk és csupán az erők bipolaritásának dynamikai eredményeit vesszük tekintetbe, úgy rá kell ösmernünk arra, hogy itt tulajdonképen, — habár más czim alatt, — ismét csak a reactiok elemi törvényére bukkantunk, mely szerint azok az élő szerkezet belső erőinek a külvilág erőivel való syntheticus eredményei.

Ez a visszakerülés a synthesisek elemi törvényéhez sok tanulságot rejt magában.

Először is felösmertük, hogy az, amit mi a reactiok egy syntheticus lánczatában systemának látunk, csak olyan utószülött bírálatból fakad, mint a czélszerűség ítélete, mert tényleg a cselekvés szerves egysége nem praemeditált conceptustól, hanem a belső és külső erőket mindég kiegyenlítő syntheticus mechanismustól függ.

Második fontos tanulságunk annak felösmerése, hogy az, a mit a gondolkozásról, mint reactiokat módosító factorról mondtunk, csak az élettünemények subjectiv személyesítése alapján állja meg helyét, mert tényleg nem a gondolkozás változtatja meg a reactiokat, hanem mi a gondolkozás segítségével, vagyis egy subjectiv érzési állapotból ösmerjük meg önmagunkon, hogy egy cselekvény iránya intercurrent ingerületi állapotaink vagy synthesiseink természete szerint megváltozott. Szigoruan véve tehát a gondolkozás nem oka, hanem subjectiv érzésbeli kísérő tünénye, visszhangja a reactiok módosulásának, és a mikor mégis okának mondtuk, tulajdonképen az igazságot egy metaphora köntösébe öltöztettük, a mennyiben a reactiókat módosító factorok helyébe azok subjectiv jelzőjét, — tehát nem substratumát, hanem minőségét helyeztük. Ugyan oly metaphora ez, mint mikor a költő a rét füve helyett zöld bársonyról, vagyis a tárgy helyett annak egy minőségéről beszél.

Bárminő psychikai tüneményt is vizsgáljunk, előttünk legfontosabbnak mindég az látszik belőle, a mit érezünk, mert egyedül realisnak mindég csak az érezhetőt tartjuk; és ebből következik azon hajlamunk is, hogy a legtöbb psychikai tünet megfejtésénél megelégszünk az erőhatások azon töredékeinek oknyomozó vizsgálatával, a melyek eszméletünk szűk körében, subjectiv érzéseink controlja alatt mennek végbe. Ugyanazon személyesítő, vagy subjectivisáló hajlam, mely a psychikai tünetek szövevényes erőkölsönhatásaiból kiragad egy töredéket és abban személyesítve látja a működés teljességét, képezi egyttal a psychophysikai parallelismus egész tanának alapmotívumát.

Levonván előző fejtegetéseinkből a conclusiókat, ugy a normalis, valamint a pathologiai psychológiára nézve egyaránt

nagyjelentőségű eredményekben állapodhatunk meg. Ezen eredmények birtokában a psychikai tünetek formai sokfélesége, — a mint objectiv észlelésünk, vagy subjectiv önvizsgálatunk előtt jelentkezik, — nem zavar meg többé abban, hogy valamennyi alapjául ugyanazon energetikai törvényt ismerjük el.

Ezen egységes alap az erősynthesisek törvénye, melyből az összes psychikai tünetek praedestináltsága következik egyútt-hatóik által. Ezen egységes energetikai alap tekintetbe vételével azt is megértjük, hogy gondolkozással kísért automaticus, és ösztöneredetű cselekvés között semmi lényeges különbség, — hogy a gondolkozás egymagában nem vezető, vagy cselekvő factor, hanem a cselekvés mechanikai tényezők okozta változásának subjectiv kísérője.

Hogyha mindezek daczára azt látjuk, hogy a gondolkozás nélküli cselekvés a providentia szempontjából még sem oly tökéletes, mint a gondolkozással karöltve járó, ez nem arra mutat, hogy a gondolkozás egymagában expansiv tényező, hanem arra, hogy a szervezet életműködései között a változékonyabbak, — a külső hatásukra nézve passiv, vagy halogató tendenciájú működési conditiók azok, melyek introspectiv figyelmünk előtt a leghatározottabban ébresztik a gondolkozás subjectiv érzését. A gyorsabb cselekvést kiváltó, nagyobb fokban expulzív működési állapotok nem oly alkalmasak a subjectiv figyelem befelé koncentrálására, ezért aztán a cselekvés állapota kevésbé, szinte csak elszórva kelti itt-ott a gondolkozás subjectiv érzését.

Ha szembeállítjuk azon nézeteinket, — melyeket a gondolkozás activ szerepéről nyilvánítottunk, — jelen conclusioinkkal, úgy azok között első pillanatra nagy ellenmondás mutatkozik. Az ellenmondás csak látszólagos.

A mikor a gondolkozás activ szerepét vizsgáltuk, nem azon subjectiv érzési benyomásokról, vagy mondhatjuk, öntudati állapotról volt szó, a melyről észre vesszük, hogy gondolkozunk. Mindaz, a mit az analysáló logica ezen intim öntudati állapotból mint képzetet, emlékeztetést, fogalmat, összehasonlítást, megkülönböztetést, következtetést, ítéletet stb. külön kifejt és definiál, — röviden mindazon öntudati fragmentumok, melyek bonyolultan szervezett egésze teszi ki a gondolkozás

ugy nevezett tartalmát, — minderről a gondolkozás activ szerepének vizsgálatánál nem volt szó.

Bár ismét határt emelünk, a hol a természetben nincs határ, a megértés könnyebbségére különböztessük meg a gondolkozás öntudati visszhangját, — vagyis mindazt, a mi belőle mint logikai tartalom az öntudatba tükröződik, — azon erőhatásoktól, melyek a szervezet és a külvilág erői között az energetica törvényei szerint jönnek létre. Ezen elkülönítés csak olyan mesterkélt, mint mikor a virágot megkülönböztetjük saját színétől, azonban abszurditásában mégis tanulságos. Csak azon hibától kell őrizkednünk, — ismét a virág példájára térve vissza, — hogy a virágot és a virág színét egy-valami összetevő alkatrészeinek tekintsük.

A felhozott példára nézve nem lehet kétségünk, hogy a virág egy természeti valóság, a mely *kivülünk* áll, színe pedig azon különféle benyomások egyike, melyeket ezen valóság öntudatunkra gyakorol, vagyis a melyek *bennünk* keletkeznek.

Valamivel complicáltabb az elkülönítés munkája, hogyha nem tárgyról, de változásról van szó. Egy a hegyoldalról legördülő szikladarabot szemlélünk. Az egész tűnemény *kivülünk* megy végbe: halljuk a gördülés zaját, látjuk a mozgó tömeget, a rombolást, melyet a hegyoldal növényzetében okozott stb. stb.

Maradjunk egyszerűség kedvéért a gördülés okozta hang vizsgálatánál. A hang a lezuhanó kődarab által okozott levegőrázkódás hullámos továbbterjedése, és mint ilyen, részese a vizsgált tűneménynek. Ugyanily részjelenség, hogy dobhártyánk a rázkódási hullám által megütve rezgésbe jő, továbbá, hogy a hallócsontok ezen rezgést tovább adják a tömkeleg hártyás csöveiben levő folyadéknak, és ez ismét a halló idegek végkészülékeinek. A hallóideg tovaterjedő ingerülete még mindig részjelensége a legördülő kő tűneményének.

Azonban a hangtűnemény, — nem physikai mivoltában, — hanem amint öntudatunkra jut, vagyis a *bennünk* létrejött hangérzés már nem mondható a szemlélt tűnemény részének, csupán öntudati (subjectiv) hatásának. Virág és sziklagördülés *kivülünk* álló valóságok, emennek színe, annak hangja még realis physikai nexusban állanak velök, azonban a szín és a hang által keltett öntudati benyomások, bár amazokka szintén kétségtelen okozati összefüggésben állanak, már nem

a tüneményhez, hanem subjectiv érzéseinkhez tartoznak. Habár remélhető, hogy a tudomány haladásával mind tovább és tovább fogjuk követhetni a külső erőhullámok tovaterjedését és átalakulásait, — talán egészen addig, a míg az öntudati képeknek is megtaláljuk physikai correlativumait, — azonban a külső valóságok vagy tünemények részesének akkor is csak az erőhatások physikai lánczolatát fogjuk állithatni, nem pedig az általa keltett öntudati benyomást.

Még ha támpontjaink volnának arra nézve is, hogy az öntudati működés, — vagyis intim öntudati benyomások keletkezése, — nem csak az élőek tulajdona, de az egész szervezetlen világé, és ha ezen supponált öntudati működés physikai correlativumait mindenütt az erőkapcsolatok mikrologiájának legvégső pontjáig tudnók követni, úgy még ezen szervetlen, vagy cosmicus öntudatot is csak physikai keletkezésében sorozhatnók az universum tüneményei közé, azonban soha sem azt a belső subjectiv érzést, mely csak azon szervezetben nyilvánul, de ott sem physikai módon, a melyben keletkezett.

Az *érzést*, mint subjectiv nyilvánulást soha sem fogjuk megfejthetni. Csak a szerkezetet és szabályszerű változásait vizsgálhatjuk, vagyis csak a mechanikai keretet, a melyben jelentkezik, azonban nem önmagát, a mely ép oly hozzáférhetlen, mint az *erő*, az *élet*, a *lét* fogalmai.

Távolról sem üzünk metaphysikát, határokat sem állítunk, hogy itt kezdődik a metaphysika vizsgálati köre, midőn ezen fogalmakat, mint önmagukban vizsgálhatatlan valóságokat állítjuk tudásunkba, a melyről mit sem tudunk, csak hatásait érezzük, tehát a melyekről összes tudomásunk nem áll másban, mint *subjectiv érzéseinkben*.

Habár nélkülöz minden megfejtést és értéke csupán az egységes átnézetben rejlik. el kell fogadnunk a monisticus philosophia álláspontját, mely előtt a physika objectiv és a psychologia subjectiv vizsgálati köre összeolvad azon fel fogásban, hogy csupán a subjectiv érzés az egyedüli realitas, mert mindenről, a mit valóságnak tartunk, csak *általá* tudunk, és a valóságok változásait is csak subjectiv érzéseink változásaiban vagyunk képesek regisztrálni.

Ha másra nem is volna alkalmas a monismus philosophiája, elérte célját azon megnyugvás által, melyet bennünk

kelt, hogy ne az érzést törekedjünk megfejteni, hanem azon viszonyok törvényszerű összefüggéseit, a melyekről az egyedüli realitásnak — subjectiv érzéseinknek — változásaiból arra következtetünk, hogy szintén nem állanak másból, mint változásokból.

A monismus philosophiai álláspontja nagy biztonságot kölcsönöz a pszichologiai tünemények tovább kutatásában. Az érzést, mint önmagában vizsgálhatatlant nem fürkészszük tovább, hálásabb feladat a változások kutatása, melyek amannak változásait provocálják. Azon utas, ki nem ösmeri a szem anatómiáját és a látás physiológiáját, utazásai alatt ép oly értékes tapasztalatokat gyűjthet, mint az, a ki öntudatában egy élő kynematographot hord magával és nem a külvilág változó képeit szemléli, hanem csak a retinájára vetődő változó photographmokat. Vizsgálódásunk technikájában egy nagy ballasttól szabadulunk, a mikor a subjectiv érzést kirekesztjük a vizsgálandók köréből és megtartjuk az egyedül realisnak, a mit nem kell vizsgálnunk, az egyedülinek, a mi által bármit vizsgálhatunk.

Térjünk most vissza azon látszólagos ellenmondás taglalásához, mely a gondolkozás activ szerepének vizsgálatánál merült fel. Most aztán meg fogjuk érteni azt a kényszerítő szükségét, hogy ha egyszer mesterségesen különválasztottuk a gondolkozást, mint erőhatások objectiv eredményét azon subjectiv érzési visszhangtól, melyet azon erőhatások keltettek, — hogy akkor az első szempont alatt összefoglalt erők nem állhatnak az energetica általános törvényein kívül, hanem kell, hogy azoknak tovább vizsgálható objectiv hatásaik legyenek, — míg a gondolkozás subjectiv érzésvisszhangját nem vizsgálhatjuk tovább, mert annak nem lehetnek hatásai, hiszen az nem más, csupán érzésünk, tudomásunk a gondolkozás objectiv erőviszonylatairól.

Érdemes lehet bámulatunkra, azonban nem gyengitheti meg előbbi felfogásunkat, hogy ezen subjectiv visszhang ugy tartalomban, mint változatokban oly mérhetlen gazdasága.

A kynematograph egy tünemény összes optikai nuanceait az érzékeny lemezre rajzolja; képzeljük most el egy készüléket, mely azon tüneménynek nem csak optikai benyomásait

fogja fel, hanem az összes vele járó acustikai, szaglási, izlési, tapintási és hőbenyomásokat

Ezen képzelt szerkezet felvételei változatosságra és tartalmi gazdaságra nézve távol a központi idegrendszer érző képessége mögött maradnak, mert míg amott a külvilág változásai csupán pillanatfelvételek lánczolatossorában tükröződnek vissza, addig a központi idegrendszerben minden egyes külbehatás okozta ingerületi állapot *syntheticus* viszonyba lép régibb keletű ingerületi állapotokkal is, a miből egyszerű, a külvilágot másoló érzések helyett *syntheticus* érzések: a hasonlóság és különbözőség, egymásmellettiesség és egymásutániesség, *causalis* összetartozóság és összetartozatlanság érzései keletkeznek.

Eddig részletesebben csak a gondolkozás mechanizmusát tárgyaltuk, nem pedig *subjectiv* képét. A gondolkozás *subjectiv* képének kifejtése előtt vissza kell idéznünk emlékezetünkbe, hogy mikor a gondolkozás mechanizmusát vizsgáltuk, azt tulajdonképpen egy *reactio* lappangási stadiumának mondtuk, a hol egy izolált ingerállapot helyett több egyidejűleg keletkezett ingerállapot *syntheticus* kölcsönhatását találjuk.

Ezen alapon állítottuk, hogy a gondolkozás, — a mint azt köznapilag értelmezzük, — nem teljes folyamat, mert egésznek csak az előremenő érzéki behatásokkal és a betetőző *expansiv* nyilvánulással együtt tekinthető. Az *automaticus* cselekvések példájában arra is rámutattunk, hogy a gondolkozásnál, — mint összetetes *reactionál* — az ingerületbe jutás, az ingervezetés, vagy lappangás, és az *expansiv* kitörés *phasisai* csak *sematicusan* különíthetők el; ezen *phasisok* összeolvadása létrejön már csak azért is, mert a *synthesisek* multban gyökerező együttthatói, melyeket a *synthesisek* tapasztalati elemeinek is nevezhetünk, egyaránt állhatnak lefolyt *reactiok* *impulsiv*, lappangási, vagy *expulsiv* szakának *functionalis* nyomaiból.

A gondolkozás *subjectiv* képének vizsgálatánál a *synthesisek* mechanikai *phasisai* még ennyire sem különböztethetők meg. Természetesnek kell ezt találnunk, mert ha elképzelünk egy izoláltan lefolyó *reactiot*, úgy annál az egyes *phasisok* között az erőáttételek és átalakulások küszöbei még természetes határokat szabnak, melyek között a működő erő egész más

alakban nyilatkozik, — míg a subjectiv érzés az életnek egy változatlan sajátága: egy tükör, a mely önmagában változatlanul felvesz minden kivülről történő változást.

Subjectiv szempontból az érzés változatlan, annak lényegét egyedül a *tudomás* képezi, tekintet nélkül arra, hogy mi ezen tudomás objectuma. Visszatérve hasonlatunkra, — ha egy tükröt öntudatossággal felruházva képzelünk, úgy érezni, tudni fogja, hogy minő képek rajzolódnak lapjára, azonban tudomása mindég egy változatlan képességnek, az érzésnek változatlan eredménye: sem a tükör, sem eredeti sajátágai nem változnak, csupán a belétükröződő képek,

Jól jegyezzük meg, mert a subjectiv tüneteket tárgyaló psychologia alapvető tétele, hogy az érzés önmagában változatlan, az életnek egy társtüneteménye, mely azzal együtt lobban fel, és együtt alszik el: egyiknek sincsenek fokozatai. A mit az érzések nagyságáról és kvalitásáról hallunk, mindaz nem az élettel járó subjectiv érzésre, csupán annak tárgyára vonatkozik, és a mikor egy érzést a másiktól eltérőnek, vagy a másiknál intensívebbnek állítunk, tudomásunk változatlan és csak tárgya különböző.

Midőn jelen fejtegetéseinkben a subjectiv érzés és a tudomás megnevezéseit felváltva használjuk, ezeket teljesen egy jelentésűeknek vesszük és célunk csak az értelemzavaró formai tautologia elkerülése, — azonban jegyezzük meg, hogy az itt használt »tudomás« szó távolról sem érinti az »öntudat«, vagy »öntudatosság« circulusait, mert mint utóbb látni fogjuk, a subjectiv érzés, vagy tudomás változatlan akkor is, a mikor érzési öntudatlanságról vagy érzéketlenségről beszélünk. Ugy az érzés, mint a tudomás fogalmait az élő szervezetek azon sajátágára alkalmazzuk, melynél fogva a rajtuk, vagy bennük végbemenő erőtan változások bensejükben subjectiv képekbe rajzolódnak.

Jobban fogjuk megérteni, vagy legalább megközelíteni a subjectiv érzés fogalmát, ha a monismus philosophiai álláspontját egy hasonlatban érzékitjük. Képzeljünk el egy tükröt, a melynek reflectáló felülete conserválni tudja a rávetődő kép vonásait, vagy a mi ennél még egyszerűbb, képzeljünk el egy fényérzékeny photographiai lemezt. Csak a fényérzékenység physikai fogalmát helyettesítjük a subjectiv érzé-

kenységével, mely az előbbtől abban különbözik, hogy mindig önmagától nyeri vissza, vagy el sem veszi érzékenységet. A camara többi része megmarad physikai mivoltában, tőlük függ, minő kép vetődik az érzékeny lemezre, és minő éles a beállítása. Az érzékeny lemez mindig pontosan működik, azonban a felfogott képek nem mindig tökéletesek, a mennyiben a szerkezet sokszor homályos és felösmerhetetlen képeket vetít.

Ha most ezen hasonlatunkba behelyettesítjük a psychikai élet factorait, úgy a felfogó lemez mindig egyenlő érzékenysége képviseli a subjectiv érzésképességet, a felfogott képek technikai tökéletessége pedig az érzések tudatosságának fokát. Oly beállításnál, a mikor a camara lencsében átjutó sugarak nem a lemezen találkoznak, vagy amikor a lencse valamely okból elvesztette fenyátbocsátó képességét, olyankor mindig az érzéketlenség tünete jelentkezik; ha azonban a szerkezet hibáiból vagy az exponált kép rossz világításából kifolyólag a kép csak homályos, elferditett vagy hiányos, olyankor a tompult érzésnek és a hamis érzésnek különféle alakjai keletkeznek; ha végül szerkezeti hibák folytán nem csak az exponált tárgyak sugarai vetődnek az érzékeny lemezre, hanem olyanok is, a melyek a camara belsejében keletkeztek, úgy káprázatok és halluciantiok jönnek létre. Ha tekintetbe vesszük azt is, hogy ezen képzelt szerkezet lemeze érzékenységet soha sem veszti el, tehát, hogy a felvételekben oly módosítások vagy hibák elő nem fordulhatnak, a melyek oka a lemez megváltozott érzékenységeben keresendő, úgy meg fogjuk érteni azt is, hogy a lemez szerepe az egész szerkezetben tisztán csak passiv.

Ezen hasonlatban a camara lemezének változatlan érzékenysége képviseli az élettel együttjáró subjectiv érző képességet, a mely érző képesség az élő szerkezet működéseire soha sincs befolyással, csupán azokat önmagának lerajzolja. A camara az ő optikai szerkezetével képviseli az élő szerkezeteket, az exponált tárgyak pedig megfelelnek az élő szerkezetben végbemenő syntheticus működéseknek, a melyek többé kevésbé éles, többé-kevésbé tökéletes képeket rajzolnak a subjectiv érző felületre.

Ezen hasonlat kapcsán azon kérdés merül fel, hogyha, a mint állítottuk, az érzés különféle tökélyű rajzokat ad a szer-

vezet működéseiről, melyek azon tényezők, a melyektől a beállítás teljessége függ. A subjectiv érzés passiv sajátosság lévén, nem igazodhatik az exponált működésekhez. Ebből az következik, hogy csak a működések maguk állhatnak változó viszonyban a subjectiv érzéshez. Egy támpontot már nyertünk ezen különféle viszonyok értelmezéséhez, kifejtettük ugyanis, hogy az ingerületi állapotok synthesisei syntheticus érzési képeket is vetítenek, tehát olyanokat, amelyek nem felelnek meg pontosan sem a jelen ingerületi állapotának, sem a synthesis tapasztalati együtthatójának.

Azon tényben, mikor egy érzési pillanatfelvétel nem a jelen hű tükre, hanem valami elvont képet ábrázol, mely a jelen és mult keresztezéséből származik, megtaláljuk a subjectiv érzés különféle élességének megfejtési kulcsát. Láttuk, hogy a központi idegrendszer állandóan heterogen külbehatások alatt áll. és hogy ennek megfelelően mindég több reactio-kezdet is található, melyek syntheticusan egybeolvadnak. Ebből következik az is, hogy épen úgy, a mint nincsenek teljesen izolált reakciók, ép úgy érzés sem jöhet létre, mely tapasztalati, vagy általában syntheticus elemek felvétele nélkül a jelen külbehatásainak szolgálai másolata volna.

Minél tovább foglalkozunk a subjectiv érzés vizsgálatával, annál jobban fel kell ösmernünk, hogy más nem lehet az érzés tárgya, mint a központi idegrendszer működési állapota, és másféle nem lehet, mint a minő ezen működési állapot. Ebből következik az is, hogy bárminő kérdést vetünk fel a subjectiv érzésre vonatkozólag, arra a választ a működési synthesisek mechanikájában találjuk.

Csak ily módon oldhatjuk meg azon fontos kérdést is, vajjon a subjectiv érzés mindég egységes-e, vagy pedig megosztható. Erre a választ azon mechanikai problema megfejtésében kell találnunk, vajjon fennállhat-e egyidejűleg két reactio, vagy a reakciók két syntheticus köre, a melyek egymástól teljesen függetlenek, egymásra syntheticus befolyást nem gyakorolnak? Mind a pszichologiai észlelés, mind az energetica alapelvei ellenmondanak ezen lehetőségnek, és épen ezért a subjectiv érzést sem tekinthetjük olyannak, a mely két vagy több egymástól izolált részre szakadhatna.

A subjectiv érzés megoszthatóságának, vagy megoszthatat-

lanságának kérdése különös fontosságot nyer az által, mert, — legalább látszat szerint, — az egyidejű működéseknek csupán egy fragmentuma vetődik a subjectiv érzés érzékeny felületére, míg a működések többi része körén kívül esik. Előző fejtegetéseinkre támaszkodva jó eleve állithatjuk, hogy itt csupán az egyidejű működési együttthatók beállítása nem egyenletes.

Ezzel aztán rátérünk a subjectiv beállítás élességének causalis vizsgálatára. A tény nem tagadható, hogy az egyidejű ingerállapotok subjectiv beállítása nem egyforma élességű, a mi abban nyer kifejezést, hogy nem minden külső behatást, vagy belső psychikai folyamatot veszünk egyenlően tudomásul. A subjectiv beállítás élessége, — ha ép idegrendszeret tételezünk fel, — általános felfogás szerint két factortól függ: ezek a figyelem és az öntudati állapot. Mindenek előtt ezen két fogalmat vessük vizsgálat alá.

A figyelem általános felfogása, és ennek hódolunk mi is, hogy az tulajdonképen bizonyos ingerállapotoknak activ beállítása a subjectiv érzésbe. Az aktivitás többnyire molaris mozgásokkal jár, ilyenkor aztán a subjectiv beállítást objectiv beállítás előzi meg: ilyen pl. a szemek conjugált mozgása a figyelem tárgya felé. Más esetekben a figyelem aktivitása inkább negativ irányu és oly behatások kizárásából áll, a melyek a figyelem tárgyára zavarók volnának, így pl., ha gondolataink kötik le figyelmünket, úgy szemeink a végtelenre lesznek beállítva, vagy szemhéjaink becsukódnak. Általában a figyelem activ szerepe nagyon hasonlít egy állatkísérlet rendezőjéhez, a ki a vizsgált tünetet lehetőleg izoláltan és zavaró körülmények beavatkozása nélkül igyekszik előállítani.

A figyelem vizsgálata az által nyer különös fontosságot, mert a vele járó aktivitás kézzel fogható támaszt nyújt nekünk, hogy megtaláljuk azon tényezőket, melyek az éles beállítást elősegítik. Ugy járunk itt a figyelem aktivitásának vizsgálatával, mintha valahová tartunk, de nem ösmerjük az oda vezető utat és ezért követünk valakit, a kiről tudjuk, hogy ugyanoda megy. A figyelem vizsgálata ugyanazon tény felösmérésére vezet, melyet egy hasonlat keretében már láttunk, hogy a subjectiv érző képesség, illetőleg érzés mindég egyforma éles, csupán az általa felfogott képek nem egyforma technikai tökélyűek, — és ebből következik az is, hogyha az

egyes működési együttthatók különféle subjectiv beállítási élességét vizsgáljuk, tulajdonképen a beállítás technikájával kell foglalkoznunk.

A dolog természete szerint ezen technikai tényezők valamennyien az élő szervezet erőműtani spherájába tartoznak és azokban subjectiv visszhangoknak semmi szerepük. Daczára ezen tényezők energetikai értékének, mégis gyakorlatilag hasznos, ha azokat két vizsgálati körbe osztjuk be; — az első körben azon physikailag is hozzáférhetőbb viszonyokat tárgyaljuk, melyek az érzékszervek physiologiájának vizsgálati anyagát képezik, a másodikban azokat, melyeket az érzékszervek psychologiájának gyűjtő neve alatt szoktunk tárgyalni.

A két vizsgálati kör közötti határt az érzéki ingerületek azon phasisa képezi, a mely pontig minden ingerület az érzék-szerv tökélyfoka szerint variáló módon, azonban más érzékszervi ingerületek által befolyásolatlanul folyik le. Ezen első szakasz határai között az érzéki ingerületet joggal illeti meg a reactio-kezdet elnevezés. Részleteire bontva ezen szakasz vizsgálati anyagát, ide sorozandó a peripheriás érzékszervek anatómiája és mechanikája, valamint pathologiája.

A második szakasz a peripheriás érző-szervekben keletkezett ingerületi állapotok további lefolyását foglalja magában. Ezen szakasz szinterét már nem képezik oly egyszerű, mechanikailag annyira áttekinthető szerkezetek, mint a minők az érzék-szervek. Habár még itt is segítségünkre van az anatómia, vagyis holt szerkezettan, de ez már csak az ingerület továbbterjedési irányára nyújt némi támpontot. Joggal azt is lehetne mondani, hogy a mely pontig anatómiai biztonsággal követhetjük az ingerület utját, az érzékszervek physiologiájának határait is ugyanazon pontig kell kitolni.

Minél inkább tömörülnek az érzéki ingerületekre vonatkozó ösmereteink, annál inkább leszünk képesek anatomicise is fixálni azon határvonalat, a meddig az ingerület lefolyása zavartalanul izolált. és a melyen túl egyéb működési tényezők a lefolyást különféleképen módosítják. Habár ezen határ kétségtelenül megvan és megállapítása a tudomány értékes feladata, azonban míg azt biztonsággal nem fixáltuk, mindaddig helyesebb lesz ugy huznunk meg a határt, hogy az inkább

kisebbitse az első kör területét, mintsem nagyobbítsa. Az első körben a szerkezeti viszonyok ösmeretéhez nem szabad működési alternatívák bizonytalanságának férnie, már pedig a működés technikájára vonatkozó kétely egymagában oly felhő, mely a döntést szinte lehetetlenné teszi, vajjon a homályában végbemenő működés mindég egyféle-e. Természetes az is, hogy pozitív ismereteink növekedésével az első kör határai mindinkább szélesebbre tolódnak, egészen azon pontig, mely a működési alternatívák kezdeti küszöbét képezi.

Egy megjegyzéssel azonban tartozunk az első körre vonatkozólag is. Az érzéki ingerület befolyásolatlan lefolyása nem zárja ki az interferentiát, a mely mint szigoruan physikai jelentésű interferentia az érzéki ingerület keletkezése előtt jó létre, ilyen pl. a fény-, hang-, stb. interferentia tüneménye. Azonban tovább megyünk: elméletileg a physiologiai interferentia tüneményét sem zárhaljuk ki, a mely pl. létrejő akkor, a midőn a spectrál szineivel megfestett forgó korong egészben véve a fehér látás ingerületi állapotát kelti.

Habár ez ideig se pro, se contra nem bizonyítható, mégis valószínű, hogy az ily értelemben vett physiologiai interferenciák nem a psychologiai feldolgozás folyamata alatt alakulnak ki, hanem már az érzékszervi ingerület első szakaszában, mindenek szerint az érzékszervek idegvégkészülékeiben. Maga azon tény, hogy a legtöbb specíficus ingerületi állapot hullámzatos erők által keletkezik, és hogy az érzéki ingerületi állapot quantitativ és qualitativ nuance-ai a hullámzás kilengési távolságától és rythmusától függenek; továbbá, hogy bizonyos nagyobb időbeli hullámtávolságnál (hangnál másodpercenként 13.) nem jó létre érezhető ingerület; másrészt, hogy heterogen jellegű hullámok bizonyos minimalis időhatáron belül nem két, de egy éreztető, (interferentiás) ingerületet keltenek, — mindez arra mutat, hogy az érző végkészülékek functionalis labilitása szintén időhöz kötött és ha impulsusok ezen labilitási időhatáron belül érik, úgy akár homogenek, akár heterogenek voltak, azok csak összeszetes (interferentiás, vagy peripheriásan syntheticus) ingerhatást tudnak kelteni. Ugyanaz, a mi a minimalis labilitási határon belől ható homogen erőhullámokra nézve áll, minden valószínűség szerint áll azon heterogen hullá-

mokra is, melyek közt az idő eltérés null, vagyis, a melyek egyidejűek.

Egész más viszonyok állanak fenn, a mikor nem egy, hanem több érzékszervet érő specificus behatásokról van szó; midőn az első szakaszaikban izolált lefolyású reactio-kezdetek a második szakaszban, vagyis a pszichikai feldolgozás stadiumában synthetikusán összeolvadnak. Azonban láttuk, hogy a synthetikusokban nemcsak a jelenben fakadó heterogen ingerületi állapotok vesznek részt, hanem olyanok is, melyek mint a complicáltabb synthetikus tapasztalati elemei, a multból datálódnak.

Ezen synthetikusoknak a subjectiv érzéshez való viszonyát vizsgálva, azt látjuk, hogy az érzés bizonyos electiv sajátyságot mutat, a menyiben a syntheticus együtthatók közül valamelyik, — egyszer a jelenből, máskor a multból fakadó, — éles subjectiv beállításban jelentkezik, a többiek pedig el vannak mosódva, vagy nem is adnak subjectiv képet. Ezen érzésbeli electio egyik faktorául az activ figyelmet ösmertük meg, melyet azonban mindeddig csak mint kész működést, nem pedig kelekezésében vizsgáltuk.

Azon tény, hogy a figyelem érzékszervi beállítással, vagy zavaró érzéki behatások kizárásával járó activitás, már a priori kétségtelenné teszi, hogy a figyelem valamely elemibb, vagy complicáltabb reactio expansiv hatását képviseli. Tényleg a figyelem legelemibb nyilvánulásai az egyszerű reflexek körébe tartoznak, ilyen pl. a szemek conjugált mozgása és a láták szűkülése, vagy tágulása valamely optikai inger feltünésekor, ugyanilyen az orron keresztül történő inspiratio valamely szagos anyag behatásakor.

Ezen reflexes beállítási actiok a figyelmet legelemibb formájában úgy tüntetik fel, mint a pszichikai feldolgozáson innen, vagyis az ingerületek első szakaszában létrejövő ingerület-áttételeket mozgó pályákra, tehát ezek ugyszólván extrapsychikai lefolyású szerkezeti automatismusok. Régibb fejtegetéseinkben azonban eléggé kimutattuk, hogy egyszerű reflexek és complicált syntheticus cselekvések között oly lényeges különbség nincs, melynél fogva az egyiket extrapsychikainak, a másikat pedig pszichikai eredetűnek állithatnók.

Minden reactio, ugy az első, mint a második typushoz

tartozó, — az élő szerkezet erőinek a külvilági erőbehatásokkal létrejövő *syntheticus* eredménye; — a lefolyás egyszerűsége vagy *complicáltsága* pedig az összeműködő erők száma, jellege és nagysága által van az adott szerkezeti alapon *prae-distinálva*, — ugyannyira, hogy magasabb szempontból a reakciók megzavart lefolyása kirekesztendő fogalom, miután a zavaró körülmény maga is a *synthesis*ek egyik együttthatója, a lefolyás egyik *determináló* tényezője.

Az előbb *extrapsychikainak* nevezett reflexes beállításokat tehát olyanoknak kell tekintenünk, a hol az összeműködő erők nagyon egyszerűek, *typicus* összeállításuk, — olyannyira, hogy zavartalan lefolyásuknak tekinthetők. Láttuk, hogy épen a zavartalanság, vagy mondjuk inkább a működési alternatívák hiánya (a mi megint csak a *syntheticus* együttthatóknak, tehát a külső és belső tényezőknek *typicus* alkatára mutat) jellemzi az érzéki ingerületek első szakaszát, a mely a *typicusan* létrejövő reflexes beállítással együtt egy homogen működési egészet alkot.

A reflexes beállítás ezen példájából, — ha a figyelem által irányított élesebb észlelésre, és a belőle következő *complicált* *synthesis*ekre tekintünk, — azt is látjuk, miképen alakul össze egy szerves működési kapcsolat működési részletekből, a melyek elemi tisztaságukban bevégezetteknek, valódi egészeknek látszanak, tényleg azonban csak kezdetek, *complicált* és hosszadalmas folyamatok *syntheticus* csirái. Látni fogjuk azt is, miképen alakul ki a reflexes beállítás, mint a figyelés legelemibb alakja, a következő behatásokkal létrejövő *synthesis*ek retortáin át azon magasabb értékű figyelemmé, mely távol az előbbi szerkezeti tisztaságától, bonyolódottságában szinte magasabb eredetűnek látszik.

Ha azon fejlődési folyamatot vizsgáljuk, melynek kapcsán a pusztán reflexes eredetű figyelem a magasabb értelemben vett figyelem forrásává lett, úgy a viszonyok oly lavina szerű torlódását látjuk, melynél fogva ezen fejlődési folyamat bátran tekinthető *automaticusnak*. Amint egy érzéki benyomás létrehozza a figyelem elemi beállítását, akkor természetes, hogy a figyelem tárgyán előforduló változások mintegy előnyben részesülnek a környezet egyéb változásaival szemben. Ezen előny abban áll, hogy most már a beállított *objectum* újabb

változásai nyitott ajtót találnak a szervezeten, melyen át impulzusai ki tudják fejteni érzést keltő hatásukat.

Ha most egy objectum változásait az időegység sematicus keresztmetszetei szerint tagolva képzeljük, úgy hogy minden keresztmetszet egy új ingerhatásnak feleljen meg, akkor a viszonyok úgy alakulnak, hogy az első ingerhatás létre hozza a reflexes beállítást, e miatt a második ingerhatás könnyebben férkőzik az érzékelésbe; ezen utóbbi a maga részéről új elemi beállítást provokál, mely megint a harmadik ingerbehatás könnyebb érvényesülését segíti elő, és így tovább.

Ezen lavina szerű láncolat mindaddig meg nem szakad, míg csak a környezet más oldaláról egy hatalmasabb ingerhatás nem illeti a szervezetet, a mikor a heterogen egyidejű behatások versengésében az új behatás győzhet és válhatik egy új lavina kezdeti factorává.

A hol a tárgyalás didacticus érdeke arra készítetett, hogy a való viszonyok képébe sematicus elemeket csempésszünk, sehol sem mulasztottuk el, hogy utólag az ábrázolás segítő vonalait ki ne töröljük, melyek határokat vontak ott, a hol tényleg nincsenek határok. Most sem mulasztjuk el a correctiót, hogy a figyelem illetén folytatólágos láncolatai tisztán alig fordulnak elő, hogy a róluk előbb rajzolt kép hibás felfogásra vezetne, ha azt képzelnök, hogy a külvilág felé irányozott észlelésünk egyes izolált figyelmi tagokra szakadozik, a mely segmentatio alapját a heterogen behatások ököljoga képezné.

A működések syntheticus continuumából következik, hogy minden behatás psychikai reactiojában a megelőző működési állapot is, mint résztvevő tényező szerepel, és ez óvja meg az észlelés belső folytonosságát, — mert különben a külvilágról nyert subjectiv kép a heterogen benyomások chaosa volna, melyben csak akkor állana be rövid időig tartó rend, ha a véletlen úgy akarná, hogy egy észlelési objectum által producált ingerbehatások intensitása állandóan oly magas értékű legyen, hogy azok felett más irányból jövő intercurrens behatások ne győzedelmeskedhessenek.

Ha most az egy objectumra szegezett figyelem continuitásának külső okait, vagyis a beállított ingerből folyó automaticus figyelemirányulást szembeesítjük a figyelem continuitásának belső tényezőivel, vagyis a synthesisek belső continuitá-

sával, úgy a tényezők két köre domborodik ki előttünk, melyek mindegyike saját egységre törő és zavaró elemeivel egy változatos szövédékké olvad össze, a melyben az egyik körben beálló zavarokat a másik kör rendező elemei ellensúlyozzák, úgy hogy egészben véve létrejő a figyelemnek és subjectiv szülöttének, az érzésnek, vagy magasabb horizontról tekintve az öntudati életnek azon változatos, részleteiben sokszor széthasadozott, egészében mégis összeolvadó karaktere, a mely tulajdonképen hű tükre a külvilág részletekben össze-vissza dobált, magasabb látponthból törvények szerint rendezett heterogen változásainak. A subjectiv élet ezen párhuzamosságát a külső körülmények változásaiival nevezzük a psychikai élet *adaequáltságának*. Látni fogjuk, hogy az összes psychikai betegségek legfontosabb kóros tünetét az adaequatio megzavartsága képezi, vagy még praecisebb és az igazságnak megfelelőbb azt állítanunk, hogy az összes kóros psychikai nyilvánulások tulajdonképen az inadaequatio különféle nyilvánulásai.

13. Az intellectualis élet, mint a szervi működések subjectiv visszhangja.

Realis tünetemények subjectiv érzést (öntudati visszhangot) csak az által keltenek, hogy szervezetünkben dinamikai változásokat, reactiókat indítanak meg.

Az adaequatio fogalma tulajdonképen a külvilág változásainak a normális egyén psychikai tüneteivel való folytonos szerves kapcsolatát jelenti. Ezen szerves működési kapcsolatnak a subjectiv érzésben való tükröződése teszi ki a normalis öntudati életet.

Maga az öntudat, ép úgy mint az érzés, indefiniabile — és tulajdonképen nem áll másból, mint a subjectiv érzés egymásután következő pillanatnyi tartalmainak folytonosságából. A mikor külön előtérbe nyomuló öntudati állapotról beszélünk, mely más öntudati állapotoktól különbözik, ez könnyen azon csalódásba ejt, mintha itt a subjectiv érzőképeség időszakos változásairól volna szó, tényleg azonban egy-egy sajátlagos öntudati állapot alatt nem érthetünk mást, mint időszakokat, melyekben az érzés tartalma, vagyis az érzésben tükröződő

objectiv változások bizonyos uralkodó sajátságai által különválnak más időszakok érzéstartalmától. Az előző fejtegetések kapcsán természetesnek fogjuk találni, hogy az itt említett uralkodó sajátságok nem subjectiv természetűek, hanem a szervezet objectiv változásaiban és ezek kapcsán a külvilág (általában ingerforrás) változásaiban keresendők.

Ki kell emelnünk, hogy a szervezet és a külvilág sphéráinak elkülönítése mesterkélt és szintén csak a megértetés eszközeül szolgál, mint már annyi sematicus megkülönböztetésünk. Szervezet és külvilág között, — ha eltekintünk az élet folyamatától, — az ember köztakaró felülete szab határt. Az élő szervezet és a változó külvilág között nincsenek ily merev határok, sőt épen azt látjuk, hogy a két sphaera változásai szerves működési kapcsolatban állanak egymással.

A monismus egyedül összhangzatos felfogása alapján belső és külső között nem a köztakaró szab határt, egyáltalán materialis határok nem is vonhatók, — a mi pedig egymással szembeállítható, az nem más, mint az egyedül realis érzés és azon subjective valóságoknak feltűnő képek, melyek beléje tükröződnek. Gondolkozásunk egy superpositiója jó itt létre: az érzés önmagában nem érezhető, csak tárgyai által, a melyeket érezünk, és ezért előttünk épen a monismus tanításaival ellentétesen az érzés tűnik fel irreálisnak, és tárgyai realitásoknak. A fogalmak ezen önkénytelen helyettesítése okozza a látszatot, hogy az élesebb és kevésbé éles, vagy teljesen elmosódott érzési képeknek megfelelőleg az érzés különféle foku, vagy a mi ugyanazt jelenti, hogy bizonyos körülmények között a különféle foku érzésképességnek különféle teljességű öntudati állapotok felelnek meg.

Vizsgálunk kell most azon feltételeket, melyek az ingerületvezetés második szakaszában, vagyis a szorosabban vett pszichikai feldolgozás stádiumában, — függetlenül az érzékszervi működés tökéletességétől — befolyásolják az érzési kép élességi fokát.

Vizsgálataink jelen állása mellett a specificus érzések központi localisatiójára nézve még némi bizonytalanság áll fenn, azonban ez nem érinti az összefoglaló eredmény bizonyosságát, hogy az agykéreg bizonyos területeinek épsége a kül-érzéki ingerületek tudatos érzéki felfogásához szükséges.

Habár a lelki vakságok vagy érzéketlenségek különféle kéreglocalisatiói szorosan véve a specialis agypathológiához tartoznak, belőlük mégis az érzékelés mechanikájára vonatkozólag azon általános érvényű tétel vonható le, hogy a subjectiv képek keletkezése, vagyis a subjectiv érzés, ha nem is feltétlenül szűkebb helyhez kötött, de legalább is bizonyos körülírt helyeknek, mint átmeneti állomásoknak anatomiai és működési teljességét tételezi fel. Ebből távolról sem következik az, hogy a subjectiv érzést specificus érzésenként ezen körülírt helyekre localisálhatnók, sőt számos jel arra mutat, hogy ezen kéregterületek csak határállomásokat képeznek, vagy a működések szempontjából transformatió-helyeket, a hol a különféle érzéki ingerületek syntheticus egymásrahatása, vagyis a tulajdonképeni psychikai feldolgozás kezdődik.

Goltz alapvető kísérletei óta számos bűvár foglalkozott a látás kéregközpontjával, és habár az ide vonatkozó állatkísérletek sokban eltérő eredményei az adatok értelmezésében nagy óvatosságra intenek, — annál is inkább, mert nagy individualis eltérések mutatkoztak az egyes állatfajok között, — azonban embereknél észlelt 50 eset, melyek közül 35-nél bonczolás is eszközöltetett, kétségtelenné teszi, miszerint a cuneus és fissura calcarina tájékára localisált megbetegedés esetén a kéregvakság egy alakja áll be, melynél a látás meg nem szűnik, csak intenzitásában csökken, — azonban teljesen megváltozik a nyert látási képek psychikai feldolgozása. Lissauer a kéregvakság ezen alakját associativ lelki vakságnak nevezi és azon szövettanilag is kimutatható tényből származtatja, hogy a látó kéregterületet egyéb kéregterületekkel összekötő associáló rostok tönkre mentek.

A mindkét oldali corticalis látó területek nagyobb terjedelmű elroncsolása ritka eset, de valahányszor észlelve lett, a klinikai tünetek teljes vakságot, — mig ugyanezen kéregterület egy oldali laesioja a retinák azonos oldalain jelentkező féloldali vakságot (homonym hemianopsiát) tüntettek fel. Ezen különféle pathologiai észleletek összegezése arra mutat, hogy a jelzett kéregterületek épsége az optikai képek percipiálásának és a keletkezett optikai ingerület syntheticus feldolgozásának sine qua nonját képezi, másrészt azonban azt is bizonyítja, hogy a subjectiv érzés és a syntheticus feldolgozás — részeit, vagy hatá-

sait tekintve — nem egységes folyamat, mert hol a subjectiv érzés, hol a feldolgozás bizonyos kvalitásai hiányozhatnak.

A syntheticus feldolgozás működési kvalitásianak és subjectiv hatásainak egymástól való függetlenségét a dissociatio oly példái bizonyítanák, a melyekben a subjectiv optikai érzés teljes hiánya mellett a syntheticus feldolgozás hiánytalan. Bonczolati laesioval járó ily eseteket nem ösmerünk, azonban vannak észleleteink, melyek analysálása teljes figyelmünket érdemli.

Az észleletsorozat hystériások érzéketlenségeire vonatkozik, melyek közül mint példával, csak a hysteriás látási zavarokkal akarok közelebből foglalkozni. Laségue, Pitres, Charcot, Regnard, Perinaud, Bernheim, Janet és más észlelők a hysteriások látási zavarainál (ugy a teljes vakságnál, mint a színvakságnál) a látási érzéketlenség egy oly különös faját találták, mely ugy jellemezhető, hogy a subjective veszendőbe ment optikai érzések syntheticus továbbfeldolgozása ép olyanak találatott, mint teljes subjectiv érzőképeségnél.

A különféle idevágó észlelések taglalásánál találunk olyanokat, a melyeknél a paradox működéshiány mellett (igy neveztük rövidség kedvéért a subjective hiányos, objective változatlan érzési működéseket) az objectiv ingerfeldolgozás az érzési ingerület mindkét szakaszán át követhető. Legegyszerűbb ily észlelés, hogy teljes hysteriás vakságnál a láták fényreációja ép oly tetjes, mint a subjective látó szemnél.

A retinák paradox érzéketlenségét két észlelet is mutatja. Ezek közül egyszerűbb, mely a színvakság eseteire vonatkozik. Charcot és Regnard kimutatták, hogy a zöldvak hysteriás a zöld szint, ha ez más szinnel együtt egy mozgó korongon szerepel, együttesen ugyanoly színűnek látja, mint az ép látású, ha azonban a korong megáll, a zöld sectorok ismét kiesnek subjectiv látásából. Ezen példa azt mutatja, hogy az interferentiás színösszetevés egy subjective fel nem fogott és egy subjective fel-fogott szín között ugyanoly eredményt ad, mintha mindkét szint fel tudná fogni.

Ugyancsak Regnard azt találta, hogy a vörösvak hysteriás, a ki egy vörös négyszöget fixálván azt szürkének látja, a négyszög eltávolítása után épen oly zöld utóképet lát, mint a nem színvak egyén. Ugy az interferentiás színösszetételek, mint a

complementär utóképek valószínűleg a retina-végkészülékekben jönnek létre, — mint ezt már jeleztük is, — úgy hogy a fenti példák a retina-végkészülékek változatlan objectív működését bizonyítanak paradox érzéketlenség eseteiben is.

Nézzük a további ide vágó észleleteket. Az irodalomban citált féloldali hysteriás vakságoknál egy eset kivételével a vak szem csak addig nem lát, a míg az egyén tájékozva van, hogy mely szemének felel meg az optikai kép, vagy a kép hiánya: a vak sötétség. Ha az ily egyént egy Flees apparatusba nézetjük, melyben két ügyesen alkalmazott prisma észrevétlenül megcseréli a képekből jövő sugarakat, — hogy a mit a jobb szem vél látni, tényleg a bal látja és megfordítva; ily műszer alkalmazásakor a beteg mindkét szem képét felfogja, vagyis épen úgy viselkedik, mint egy leleplezett simulans.*)

Janet, Laurent**) és Schaffer***) kimutatták, hogy oly complicáltabb reakciók, melyeknek magasabb pszichikai eredete el nem vitatható, létrejönnek olyankor is, mikor a reakciót kiváltó optikai kép kívül esik a retina tudatosan érző és felfogó látóterén. Janet egy beteget tűz látására mindég megkapta hysteriás rohamait; ez esetben oldalról észrevétlenül közelített égő gyufa már a perimeter 80°-ánál rohamot váltott ki, míg a látótér felvétele ugyanezen meridiánban 30—35°-os szűkületet tüntet fel; — hasonló észlelete van Laurentnek, a hol a rohamok agent provocateurjét egér látása képezte, és a hol az egér képe, mielőtt a látótérben megjelenék, már rohamot vált ki.

Schaffer†) egy contracturákra hajlamos egyénnél hypnosis közben a retinákat bevetített fénynyel ingerelte, mire a beteg mindég a chiasma rostlefutásának megfelelő féloldali contracturákkal reagált, — vagyis a keresztezett rostokkal összefüggő nasalis retinafelek ingerlésére azonos testoldali, a keresztezetlen rostokkal összefüggő temporalis retinafelek ingerlésére pedig a vizsgált szemmel ellenkező testoldali reflexcontracturákat észlelt. Ennél a betegnél is a reflexcontracturák már jóval a látóterek határain kívül megjelenő optikai inger által kivált-

*) Janet. Der Geisteszustand d. Hysterischen. Deuticke. 1894.

**) Schaffer. Reflexphenomene u. Hypnotismus.

***) Laurent. Arch-Cliniques de Bordeaux. 1892.

†) Schaffer op. cit.

hatók voltak. Érdekes ezen észleletnél, hogy ugyanezen beteg féloldali hysteriás vakságban is szenvedett, és a vak szem felől a hypnoticus opticus reflexek ép oly pontossággal bekövetkeztek, mint a látó szem felől, — daczára annak, hogy ezen esetben a vak szem nem mutatta a Flees készülékkel való vizsgálatnál a simulánsok paradox viselkedését, sőt a vakság hypnoticus suggestiok által sem volt soha egy pillanatra sem megszüntethető.

A hysteriás vakság ezen makacssága, mely a paradox tüneteknek egyedül az intrahypnoticus fényreflexeknél adott helyet, inspirált engem és Ranschburgot*, hogy ugyanezen féloldali vakságot a hysteriás értéketlenségek functionalis paradoxonjai után behatóbb kísérleti vizsgálatnak vessük alá.

A kísérleti módszer mellőzésével csak annyit tartok szükségesnek elmondani, hogy a vakság semmi módon nem volt, akár csak mulékonyan is megszüntethető, e helyett azonban el volt érhető a látási érzés subjectiv transformálása oly módon, hogy a transformált érzés teljes psychikai feldolgozást nyert. Ezen elméletileg determinált eredmény ugy értendő, hogy bár a beteg vak szemén subjective soha sem látott, vagyis a retinalis képeket soha sem érezte meg, mégis ugyanezen képek sajátlagos természetük szerint associative feldolgoztattak. Ezen feldolgozás legelemibb alakja az érzés suggerált transpositiója volt: különféle optikai ingerek más és más suggestiokkal lettek párosítva, pl., hogy valahányszor gyertyafény esik vak szemére, mindannyiszor hangvilla bugását hallja; valahányszor keztyüt tartunk vak szeme elé, oly kézmozgásokat kell végeznie, mintha keztyüt huzna fel; valahányszor írást tartunk vak szeme elé, egy lapra ugyanazon betűket vetnie, a melyek a felmutatott íráson vannak, stb. stb.

A kísérletek hypnosis alatt történtek a látó szem exact lekötése mellett. A kísérletek eleinte nehezen mentek, talán mert a betegnek számos differentiált suggestiót kellett emlékezetében tartania, másrészt a beteg vakságának tudatában nehezen fogadott el oly suggestiókat, melyekről úgy vélte, hogy

---

*) Ranschburg u. Hajós. Neuere Studien über Geisteszustand d. Hysterischen. Deuticke. 1897.

csak látóképesség mellett követhetők, hiszen számos suggestiv kísérletre emlékezett, melyek célja látásának visszaadása volt, azonban mindezen kísérletek kudarczczal végződtek.

Mindezen kételyeit és nehézségeit a beteg önként elmondta. Kételyei ilyféle hypnosisban suggerált magyarázatokkal lettek megszüntetve; »De nézze, hisz mi tudjuk, hogy kegyed vak, és hogy vaksága meg nem szünhetik, de azt beláthatja, hogy vak szemébe is esnek fénysugarak, ámbár azokat nem érzi meg. Már most mi azt parancsoljuk, hogy valahányszor ezt-amazt tartjuk szeme elé, ezt-amazt kell hallania, tennie, sőt hogy jobban megértse, mindezt nem is mi parancsoljuk, hanem a vak szembe eső sugarak.« — Ily intensivebb előkészítés után a suggestiokat teljes siker koronázta és csakhamar el volt érhető, hogy a kísérleti egyén nem látta ugyan a felmutatott tárgyakat, azonban azokat tudomásul vette. Ennek elérésére oly suggestiok adtak, hogy valahányszor egy tárgy képe vetődik vak szemébe a bevetődő sugarak hatásakép képzeletében egy ugyanoly tárgy képe fog felmerülni, mint a minő mutatva lett.

Az így adott suggestio teljesülése azon sajátos viszonyt teremtette, mintha egy vak egyén a kivüle álló optikai benyomásokat teljesen felfogná, azonban nem látása segélyével, hanem vezetőjének informátiói alapján, aki szóval leír neki mindent. A különbség csak az volt, hogy itt nem informatiok alapján lett felkeltve egy képzeleti kép, hanem a képzeleti kép realis másának objectiv, — de meg nem érzett — behatásai által.

Ezen különös viszonyból következik, hogy kísérleti egyén a képzeletében felmerülő képeket spontanoknak érezte és csak az adott és emlékezetében megőrzött suggestioba vetett hiténél fogva merete következtetni, hogy ezen képek valóságos benyomásoknak felelnek meg. Hogy visszatérjünk a vak és kísérőjének hasonlatára: a tájékozódás itt olyan volt, miként a kísérőjében eleinte bizalmatlan vak lassanként bizni kezd a kapott informatiokban, melyekről tapasztalja, hogy mindég a valóságnak megfelelők. — A transformált látás ezen alakja posthypnoticus suggestiok segélyével rövidebb időn át a hypnosist követő éber állapotra is ki volt terjeszthető, azonban a látás subjectiv tudatossága soha sem volt ezen egyénnél, sem hypnosisban, sem éber állapotban elérhető.

Érdekes volt a subjective transformált látás ezen eseténél, hogy a felmutatott tárgy fixálása a szemtekén soha sem volt észlelhető; — annak beállítása mindég oly téveteget volt, mint a vakoknál szokott és valószínűleg ezen beállítási bizonytalanság okozta, hogy a felmutatott tárgyat a szem előtt különféle helyzetben és távolságban kellett felmutatni, hogy a retina sárga foltjára elég éles képe vetődjék. Az is mindenek szerint a fixálás hiányának rovására irandó, hogy a betegnek suggestiv adott képesség, felmutatott tárgyakat subjectiv transformatio segélyével felösmerni, soha tájékozásának eszközéül nem szolgált.

Mindezen észleletek arra mutatnak, hogy az érzékeléssel járó organicus változások és az általuk keltett subjectiv visszhang egymástól tényleg dissociálhatók, ha pedig ezen tanul-sághoz hozzá vesszük az érzékelés kéregközponti betegségeihez fűződő tapasztalatokat, úgy azon helyzetben vagyunk, hogy a működési bifurcatio azon helyét anatomicis is localisálhassuk, — a mely pontig egyedül az érzékelő apparatus épségétől függ az ingerülettel járó erőhullám változatlan továbbadása, a mely ponttól kezdve azonban az organismus egyéb működéseinek ezen egy működési változással létrejövő synthesisei praedestinálják az objectiv érzés további sorsát. A mi a subjectiv visszhangot illeti, mely ezen objectiv érzési működésekkel jár, az keletkezési helyére nézve felsorolt pathologiai adataink alapján sem localisálható.

Minél aprólékosabban követjük a subjectiv érzés nyomait a pszichikai működések benyolódott utvesztőjén át, annál közelebb kerülünk annak felösméréséhez, a miből kiindultunk, hogy a subjectiv érzés az életnek egy állandó és elválhatatlan tüneménye, és miként nincs élet érzés nélkül, ép úgy az érzés egyedüli feltétele az élet, és hogy élettünemények sincsenek soha érzés nélkül.

Hogy ezen tétel valódiságát egész tisztán átlássuk, distinguálnunk kell a subjectiv érzés és annak tudatossága között. Habár úgy látszik, mintha az érzés tudatossága, vagy mondjuk egyszerűen, a perceptio, nem állana másban, mint a subjectiv érzés associativ feldolgozásában, — ezen látszatnak nem szabad félrevezetnie, ezen felfogást a limine ki kell zárunk gondolkozásunkból. A subjectiv érzés nem factor, nem dynamicus

érték, és ezért változásokra befolyást sem gyakorolhat, mert csak erő léphet erővel *syntheticus* viszonyba.

Egy nagyon is vaskos példával illusztrálom a *subjectiv* érzés *extradynamicus*, vagy *extrasyntheticus* állását.

Elemezzünk egy égi háborút. Meteorológiai tudásunk, vagy sejtésünk nagysága szerint különféle távolságig követjük visszafelé a vihar okait, — azon erőtani tényezőket, melyek *synthesis*ének eredménye a vihar. A mint a vihar tüneteményeit észleljük, azokban részint előre ment tényezők eredményeit látjuk, részben tényezőket, melyek a jövő újabb változásaihoz járulnak, mint azok alakító tényezői. Röviden: minden tüneteményrészletnek a multba furódó gyökereit és a jövőbe kapaszkodó indáit látjuk.

Habár túlön-túl *physikai* felfogásnak látszik, — de elég széles látókörbe gyűjtve a vihar tüneteit, — azok közé nem csak a dörgés okozta levegőhullámokat és a villám okozta *aether*-rezgést sorozzuk, hanem a vihar által eltört fákat, a megdagadt és rohanó patakokat, az állatok és emberek menekülését is, stb. stb.

Egy ily gyakorlati példában követve az erély megmaradásának törvényét, nem csupán a vihart képező erőtömeg felaprózódását és átalakulásait látjuk, hanem ezen felaprózott erő-fragmentumok *syntheticus cooperatioit* más erőkkal, és ezek közös hatásaiként azon tüneteményeket, melyek, mint pl. az állatok menekülése, bár még határozott *nexusban* állanak a viharral, de a rájuk fordított erő forrását már nem a vihar képezi, vagy ha igen, úgy csak elenyésző csekély hányadaiban.

Ily egyoldaluan energetikai szempontból vizsgálva a világ változásait, azokról oly megcsonkított képet nyerünk, mely hasonlít a siket ember világszemléleti képéhez, a melyben a külvilág teljes plasticitásában és szingazdagságában jelentkezik, azonban minden hangqualitás nélkül. A minő *defectuosus* a süket ember világszemléleti képe a hangtalanság miatt, ugyanoly hiányos a világ energetikai képe érzések híján. Azonban ezen kép csak hiányos, de nem hamis.

A vihar elől menekülő ember és a megdagadt patak áramlása között alig van különbség, mindkét tünet *causalis* *nexusban* áll a viharral és mindkettő önmagából meríti a moz-

gáshoz szükséges erőt. Az, hogy a patakot a víz sulyában rejlő helyzeti erély mozgatja, az embert pedig életereje, — hogy az elsőnek változásai önmagában visszhangtalanok, míg a menekülő ember érez, — mindez csupán a patak és az ember, mint subjectumok között tesz különbséget: ha azonban mindkettő, mint objectum jelenik meg szemléletünk előtt, úgy csak a tünemények formája és complicáltsága, de nem dinamikai tényezők között találunk különbséget.

Fel kell tételeznünk, hogy a menekülő ember, — ha élet lehetne érzés nélkül, — ha nem is érezné a vihart, ép úgy menekülne, — a patak pedig, ha érezni tudna is, akkor is csak úgy áramlanék, mint teszi érzéstelenül. A menekülő ember azon subjectiv érzései, melyek a közhit szerint menekülésre készítik és melyek confluálásának eredménye a félelem, cselekvésében csak oly kevés szerepet játszanak, mint azok, melyek a futás izomműködése által keltetnek.

Látszólag mindez a psychologia eredményeinek vaskos tagadása.

Nem úgy van. Távolról sem tagadjuk az érzésingerületek syntheticus szerepét, vagy mondhatjuk energetikai részvételét az élet-tünemények létrehozásában, azonban mindazon subjectiv érzés, mely ezen ingerületekből és dynamicus hatásaiból a szervezet élő tudatába vetődik, — mindaz nem az előbbi tényezők okozata, (mert minden okozat később oka lesz új változásoknak), nem is physikai kísérő tünete az ingerületeknek és hatásaiknak, hanem az élet originär sajátysága.

A subjectiv érzés az élő lényre nézve saját életének egyedüli definitiója, melyet hogyha elveszit, úgy élete is elvész. Minden változás, — akár a szervezetben, akár a külvilágban, — mely az előbbire hatást gyakorol, az életben egységgé olvad, és egészen mindegy, az életet, vagy a subjectiv érzést tekintjük-e ezen egység összeforrasztó elemének; bizonyos csak annyi, hogy az érzés életünk egyedüli realis tulajdona, mely önmaga nem tesz semmit, de azért egyben keret és kép, mely befoglalja és teszi az egész universumot, mint a kívülünk és bennünk végbemenő változásoknak, a létnek és életnek egyetemességét.

Láttuk, hogy a subjectiv érzőképeség az élet elválaszthatlan tulajdonsága, mely nem dinamikai hatások következ-

ménye, és a mely ennél fogva kifejtteni sem képes dinamikai hatásokat.

A subjectiv érzés ezen irrelativ vagy absolut voltában rejlik realis volta és egyuttal vizsgálhatatlansága is, mert mindent csak az okok és okozatok lánczolatába illesztve tudunk vizsgálni, — a mi pedig ezen lánczolon kívül marad, az érzékeinknek is mindég hozzáférhetetlen.

Érzés nélkül nincs élet és nincs élettünemény, és bár változatlansága és megoszthatatlansága mellett nincs jogunk tartalmáról beszélni, mégis annyira belénk rögzött azon logikai superpositio, hogy ne az érzést, de a benne tükröződő képeket lássuk realiáknak, hogy e miatt a képek egyes töredékeit az érzés részeinek, egészüket pedig tartalmának szeretjük tekinteni.

Ezen fogalomcseréből, melyet a monismus csak mint a kifejezés kényelmére szolgáló metaphorát fogadhat el. következik az a folyton visszatérő kényszerítő szükség, hogy mindég és ismételten rámutassunk arra, miszerint a subjectiv érzés nem része, vagy tényezője a pszichikai működéseknek és az életműködéseknek általában, hanem csupán az étellel járó és közelebbről nem analysálható sajátosság, melynél fogva az élő lény saját életműködéseiről tudomással bír.

A subjectiv érzés egy az étellel, annak önmaga előtt és önmagában való tudatossága: az pedig, a mi a subjectiv érzés változó tartalmának látszik, nem más, mint az életfolyamat változásainak visszhangja ezen tudatosságban.

Bárminő tágnak is lássék az a kör, mely a subjectiv érzésben tükröződik; habár látszat szerint az egész universumot magába öleli, tényleg a subjectiv érzés csak a saját szervezet működéseit registrálja és mindaz, ami úgy tűnik fel, mint a külvilág subjectiv érzési képe, nem más, mint a saját működések változása külvilági behatások folytán, illetőleg ezen változások subjectiv visszhangja.

Két vizsgálati kör jó így létre: az elsőben a szervezet automatismusának a külső erőkkal való dinamikai relatioit vizsgáljuk, — ez egy nagy távolságokat felölelő, bonyolódott, de exacte vizsgálható terület, a hol érzésről nincs is szó, csupán physikai correlativumairól; a második kör az elsőnek csak egy részét foglalja magában, — azon színteret, melyet az egységes érzés az egyéniség pszichikai egységévé, szemben a testi szerve-

zettel — subjectiv szervezetté, énné alakít. Ezen subjectiv én, — mely tulajdonképen, akár csak az öntudat, a subjectiv érzés folytonosságát fejezi ki, — a világ egyedüli objectiv szemlélője; ha pedig a realist és az objectivet egynek tekintjük, úgy azt mondhatjuk, hogy az érzés, — ezen egyedüli realitás, vagy objectiv valóság — csak önmagában, saját változásaiban látja a világot, melynek léte rá nézve csak a hit egy cathegoricus imperativusa,

Ezen pontig követve fejtegetéseinket, látjuk, hogy a subjectiv érzés az egyénnek, csupán mint pszichikai én-egységnek tulajdona, és habár más egyéneknél is hasonló subjectiv érzéseket és önmagukról tudomást szerző »ént« tételezünk fel, ez csak olyan következtetés, mint minden egyéb a külvilágra vonatkozó következtetésünk, midőn subjectiv érzéseink törvényszerű változásait külső változások törvényszerűségeinek visszhangjául tekintjük.

Epen azért, mert más egyének subjectiv énje csupán a mi érzéstapasztalatainkból levont következtetés, nem vagyunk képesek tagadásba vonni az élettelen tárgyak saját változásait regisztráló subjectiv érzést sem. A tagadás egyedüli positiv alapja az lehetne, ha a subjectiv egyéniségek vagy ének érzése conflualhatna, és mi tényleg tudnánk másokkal együtt érezni, nem pedig csak érzéseikre következtetni; — ez esetben mindaz, a mi érzéstelen, mint idegen test, mint holt anyag válnék ki énünkből. Így ezen kiválasztást csak illusioinkban hajthatjuk végre.

Subjectiv énünk olyan, mint a kristálymedenczében uszó aranyhal, mely börtönének átlátszó falain a külvilág tükörképeit is látja, azonban direct látásával csak medenczéjének, énjének tartalmát tudja felölelni, — a tükröző falakon nem lát keresztül, mert azok mindég csak a medence tartalmát, közöttük önmagának képét tükrözik vissza; úgy hogy végtére minden: önmagának, börtönének és a külvilágnak képe talán nem is a valónak megfelelő, hanem a falak domború felületei által eltorzított tükörképek.

A látás kéregközpontjára vonatkozó állatkísérletek és klinikai észleletek tanúságaiból csak az érzési ingerületnek, mint dinamikai változásnak lefolyására és pályáira birtunk következtetést vonni, a subjectiv érzésről azonban csak annyit álla-

píthatunk meg, hogy ezen pályák roncsolása, bármely szakaszban történjék is, a subjectiv érzés élességének és teljességének rovására történik. Nem lesz szükséges újból kiemelnünk, hogy ezen kísérleti és kóros esetekben nem a subjectiv érzés szenvedett, hanem csupán a beléje vetődő kép.

A mint a subjectiv érzésről beszélünk, el kell vetnünk az anatómiai alapra ágyazott physiologia mindazon tanításait, melyek az érző működésekre vonatkoznak. A minő becsesek és positiv értékűek az érzésphysiologia eredményei, ép úgy meg is kell azokat becsülnünk, de ezt nem akkor tesszük, ha azokat problematicus értékű speculatiókba csempészsük, vagy akár azok kiindulási pontjául tesszük, — midőn végül a positiv tudás elbizottságával daraboljuk szét és localisáljuk a lelket Gall, vagy a modern Flechsig mintája szerint.

Érző működés (physiologiai szempontból) és *subjectiv érzés* távolról sem egy jelentésű fogalmak és a kettő elcserélése csak zavart képes okozni. Annál könnyebben esünk ezen fogalomcserébe, mert a physiologiai érzésfunctio határozott nexusban áll a subjectiv érzéssel: ezen viszony azonban csak a liferánsé az elfogadóval.

Felfogásunk szerint élet és subjectiv érzés egymástól elválaszthatatlanok és az egyik csak a másik által létezhetik.

Ezen felfogásunkból folyik, hogy ép úgy, amint nem állítható, hogy az individuum élete ezen, vagy ezen szervbe localisált, — mert székhelye az egyén szervezetének egész összessége, — ép úgy a subjectiv érzést, mely az egész élő szervezethez kötött, szintén nem localisálhatjuk differentiált organumokba.

A physiologiai érzést szolgáló idegrendszer a syntheticus reactiók, vagy működések szolgálatában külön differentiált szerv, mely azonban nem elmaradhatlan feltétele az életnek, mint ezt alsórendű állatok bizonyítják. A subjectiv érzés tudatossága a szellemi élet terméke, mely önmagát, vagy helyesebben, tartalmát, introspectio által vizsgálati objectummá teveli, azonban maga a subjectiv érzés nem graduálható sem egyének, sem fajok szerint, — az független úgy a benne felmerülő képek élességétől, mint ezen képek megértésének fokától. A subjectiv érzés együtt jár az étellel és mindkettőt egyformának kell állítanunk, akár alacsonyabb, akár magasabb rangú is a szervezet, a melyben lakozik.

Hogy ezen viszonyokat tisztán foghassuk fel, óvakodnunk kell a subjectiv érzés tulságosan tág értelmezésétől.

Nagyon könnyen úgy tűnhetik fel, mintha azt akarnók állítani, hogy az egyének és fajok különböző tökélyű érzési tudatossága a subjectiv érzési képek utólagos syntheticus feldolgozásának kvalitásaitól függ. Ez nem felel meg a ténynek és ezt nem is akarjuk állítani. A subjectiv érzés, mint a mely nem dynamicus tényező, synthesisek együtthatója sem lehet, tehát fel sem dolgozható.

Ugy tűnik fel, mintha a subjectiv érzés értelmi teljessége egyének, vagy állatfajok szerint graduatiót mutatna. Tényleg csak a dynamicus folyamatok, a melyeket valamely inger-impulsus a szervezetben támasztott, mutatnak az organismus differentiáltságának és szerkezeti complicáltságának foka szerint különböző alakokat (fokozati typusokat), a subjectiv érzés azonban sem több, sem kevesebb, mint a dinamikai folyamatok szolgálai visszhangja. Ezen visszhang ép oly teljes, akár nagyon egyszerű, akár nagyon complicált dinamikai folyamatra is vonatkozik, — ép úgy, mint a hogy nem változik meg egy öböl visszhangjának tökélye a szerint, a mint állati hangot, vagy emberi beszédet ad vissza.

Ha összehasonlítjuk egy-azon észleleti benyomás subjectiv visszhangjait a műveltség különféle extrem fokain levőknél, úgy azokat azonosaknak találjuk, — de csak teljességükre, nem pedig tartalmukra nézve. Vegyük például, hogy a vonat átrobogását egyszerre észleli egy paraszt, a ki vonatot még soha sem látott és nem is hallott felőle, és egy valaki, a ki gyermekkora óta nagyon gyakran utazott rajta. Az érzéki benyomás képe mindkettőnél azonos lesz, azonban egész másféle eszméleti milieube foglalva.

Mindkettőnél a robogó vonat érzéki behatása syntheticus kapcsolatba lép előbb fennálló működésekkel. Az, a ki előbb vonatról mit sem tudott, csodát lát benne, és oly emlékei kapcsolódnak hozzá, melyek rémes csodákra vonatkoznak. Azt lehetne mondani, hogy jelen érzéki benyomását oly emlékezeti körbe helyezi, a melynek reá gyakorolt subjectiv hatása analog a vonat behatásával. Ilyféle syntheticus kapcsolódás eredménye a parasztnál azon hit, hogy egy veres szemű szörnyet látott, a mely füstöt okádott magából stb. ; — ebből azután olyféle követ-

keztetéseket von le, hogy eljön a világ vége, vagy dögvész lesz a marha között, stb.

A másik szemlélőt, a kinél a vonat, mint sok tapasztalának forrása szerepel, a vonat átrobogása arra indítja, hogy az időből megállapítsa, melyik vonat volt, — majd saját uti terveire gondol; eszébe jutnak utazási élményei, távol lakó ösmerősei, — függő ügyei, melyek tárgyában most levele érkezhethet, stb. stb.

Összehasonlítván a két szemlélő intim szellemi működéseit, közösnek csak azok objectiv külső forrását és azon elsőleges subjectiv visszhangot találjuk, melyet ezen ingerforrás mindkettőjükénél keltett. Mindkettő egyformán látta a mozdony vörös lámpásait, a kéményből tóduló füstöt, a hosszú kocsisort; egyformán hallotta a dübörgést, érezte a kőszénfüst szagát, stb. Daczára az észleleti elemek (ingervisszhangok) azonosságának, a két észlelet mégis egész mivoltában különböző: az egyik a meseképzelet megtestesült tűz- és füstokádó sárkányát, a másik a fiumei gyorsvonalat látta.

Ha a vonat átrobogása csak egy pillanatra gyakorolna érzéki benyomást a két szemlélőre, úgy példáját láthatnók, amikor azonos erő-impulsus két egyén különféle praeexistáló működési állapotaival lépven syntheticus viszonyba, különféle eredményeket hoz létre. Ezen így konstruált példánál, ha a két egyén érzékszervei egyformán működésképesek, úgy a pillanatos behatás teljesen egyenlő objectiv érzésfolyamatokat is kelt. Azonban, mint láttuk, az érzés ébredése még nem zárköve a folyamatnak.

A subjectiv érzés nem csak pillanatok működési képét regisztrálja, hanem a működések folyamatos változásainak egész continuumát, és innen van, hogy habár azonos kezdeti impulsusnak azonos subjectiv visszhang is felel meg, hogy később mégis a kezdeti folyamattal társuló heterogen együtthatók subjectiv visszhangjai egymástól eltérő visszhanglánczatokat eredményeznek.

Ezen mesterkelt példából nyert eredményeinket módosítanunk kell. Azonos subjectiv visszhangból indultunk ki, melyhez később egyénenként eltérő folytatólagos visszhangok járulnak. Azt vettük fel, hogy azonos érzékszervi épség mellett valamely külső impulsus minden szemlélőben azonos elsőleges subjectiv

visszhangot kelt. Ez nem áll, mert csak annyit állíthatunk, hogy egyenlő subjectiv visszhangot csak egyenlő szervi működési állapotok kelthetnek, már pedig kérdéses, vajjon az érzékszervek azonos működés-képessége azt is involválja-e, hogy azonos külső behatás csak egyféle működést támaszthasson? Ezen kérdésre tagadólag kell válaszolnunk.

Még ha abból is indulunk ki, hogy az ingervezetés első szakaszában az interferentiás tünetényeken kívül nem léteznek syntheticus módosítások, akkor is csak ezen első szakaszban végbe-menő működési fragmentumról mondhatnók, hogy subjectiv visszhangja mindenkinél egyforma. Ha fönn is tartjuk ezen szakaszbeosztásunkat, akkor sem vagyunk képesek a felkeltett subjectiv visszhangot sem valamely vezetési szakaszra localisálni, sem valamelyikből kizárni.

Minden valószínűség szerint úgy van, — klinikai és kísérleti tapasztalataink is azt látszanak bizonyítani, — hogy az ingervezetés minden szakasza subjectiv visszhangot kelt, a mely, mint pusztá photographia (minden intellectualis értelmezéstől eltekintve), annál distinctebb, minél előrehaladottabb ingervezetési phasisból származott, és annál elmosódottabb, vagy hiányosabb, minél közelebbi eredéstű az ingervezetés peripheriás, külérzékszervi szakaszához.

Ezen felfogást látszik megerősíteni azon észlelet is, hogy a corticalis vakság minden esetében a látásélesség, tehát a megkülönböztetési képesség is kevesebb, és hogy ezen látásélességi defectus egyenes arányt mutat a kéregvakság súlyosságával, ugyannyira, hogy a kéregvakság legsúlyosabb, vagyis complette alakját a teljes vakság képezi.

Tekintetbe véve ezen körülményeket, az ingervezetés szakaszbeosztásának csak elméleti értéke lehet, mert a meddig izolált ingervezetésről lehetne szó, addig subjective eléggé distinguishálható visszhang nem is keletkezik, — a mikor pedig subjectiv distinctio már lehetséges, ott a visszhang oly ingervezetési szakaszokból ered, a melyekben többé fel nem tételezhetjük, hogy az ingerületi állapot minden syntheticus befolyástól függetlenül, izoláltan folyhatnék le.

Hozzátehetjük ehhez, hogy a mint egyszer ily syntheticus befolyások által az ingerületi állapot lefolyása módosítást szenvedett, ennek természetes következménye, hogy a subjectiv

érzés is eltér azon sematicus normától, mely egy oly érzési impulsusból eredhetne, a mely tabula rasa-t találván a szervezetben, más egyidejű működések által nem zavarva, teljesen izoláltan folynék le.

Sem időbeli szakaszaiban, sem az ingerpálya mentén nem vagyunk képesek határpontokat kijelölni, hogy valamely idegfolyamat ezen pontig primär érzékelés volt, ezentul pedig a megérzett behatás psychikai továbbfeldolgozása. Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy alig ösmerünk oly külbehatast, mely egyszerre nem több érzékszervet occupálna, miért is a legtöbbször egyidejűleg több oldalról meginduló és egymásra a legkülönbébbi syntheticus hatásokat gyakorló érzésfolyamatokról lehet csak szó. Minden érzékszervi behatás, azon stadiumtól kezdve, midőn már elég distinct subjectiv képeket kelthet, valamint azon phasistól kezdve, midőn akár elemi részeiben, akár egészében psychikai továbbfeldolgozás, értelmezés tárgyává válthatik, — egyaránt ki van téve oly egyidejű működések oldalbehatásainak, melyek nem csak az érzésműködést, mint dynamikai változást, hanem subjectiv visszhangját is megváltoztatni képesek.

Ha most visszatérünk az átrobogó vonat példájához, mely nem csak egy pillanatnyi behatást, hanem számos behatás eseményyszerű lánczolatát tartalmazza, úgy azt, a mit az első pillanatos impulsusról sem állithatunk, hogy különféle egyénekben egyforma distinct subjectiv érzéseket kelthetne, — még kevésbé állithatjuk az esemény további ingerhatásairól, ahol már most az első reactio egyéni eltérései befolyásolják a következőket; ennek eredménye, hogy az esemény előrehaladásával nem csak az általuk keltett dynamikai hatások, hanem subjectiv visszhangjaik is az egyes szemlélőkben egymástól mindinkább divergálnak.

Vegyük ehhez, hogy az észlelés nem tisztán passiv, hanem érzékszervi activ beállításokkal is jár, a melyek, mint a figyelem forrásai és eredményei, a legheterogenebb működési elemek synthesiseiből fakadnak, és hogy az egyéni beállítással járó figyelem bármely eseménynél már physikailag is praedestinálja, hogy az észlelők egyes részleteket különféle teljességben foghassanak fel, vagy hanyagoljanak el, — továbbá, hogy a kevésbé élesen fixált részletek az észlelés psychikai folyamatában gyakran nagyon éles belső eredetű, képzeleti képek által sub-

stituáltatnak; — mindezt egybevetve nem csodálkozhatunk, hogy ugyanazon esemény, — a vonat átrobogása, — annyira eltérő subjectiv képeket adhat, hogy míg az egyik szemlélőnek úgy tűnik fel, hogy ösmerőse nézett ki a vonatablakon, a ki integertett és kiáltott is feléje, addig a másik egy szörnyet látott, a mely egész érthetően az ő nevét kiáltotta és tüzes nyelvét is feléje öltötte.

Foglaljuk röviden össze azon eredményeket, melyeket az adaequatio vizsgálatából nyertünk. Míg a psychophysikai parallelismus nem jelent többet, minthogy a szervezet physikai változásai szerves kapcsolatban állanak az ugynevezett psychikai változásokkal, — sőt hogy a kettő között nincsenek is igazi határok és csak egy-azon működési complexum különböző szempontokból való szemléletének eredményei, addig az adaequatio vizsgálatánál két elem került egymással szembe, melyek teljesen különbözők: az egyik oldalon tényleges erőhatásokat látunk, (tűnjenek bár azok fel szemléletünk előtt a physikai vagy psychikai spherában), a tulsó oldalon pedig subjectiv visszhangokat, a melyekről láttuk, hogy azok nem működések, csupán a szervezet tudomásai a benne végbemenő változásokról.

A külvilági változások és a subjectiv visszhangok adaequált-sága a legegyszerűbb viszonynak látszik, mintha a külső változások mindég valódi mivoltukban rajzolódnának a subjectiv érzésbe. Valójában a külső változások és a subjectiv visszhangok között mindég szervezeti változások képezik az összekötő kapcsolatot, a melyek nagyon is ki vannak téve a legkülönbélebb módosításoknak, — úgy hogy végeredményében nem is a külvilág változó képei, hanem mindég csak a szervezet saját változásai rajzolódnak a subjectiv érzésbe.

A szervezeti változások bekapcsolódása külvilág és subjectiv érzés közé — okozza, hogy az utóbbi nem képezheti a külvilág typicus visszhangját, hanem egyénenként és pillanatos működési állapotonként folyton változó. Ily változandóság mellett nehéz volna megállapítani, hogy mely subjectiv visszhang normalis, és melyik nem, — hacsak a szervezet működési állapotainak és a külvilág ingerbehátásainak egyes hasonló conjuncturái nem ismétlődnének oly gyakran, hogy belőlük általános tapasztalatok vonhatók le, — ha nem is a subjectiv érzések egész folytonosságára, hanem legalább bizonyos momentumaira

nézve. Ezen momentumok, — mint a rezgő hur csomópontjai, — hasonló conjuncturáknak hasonló subjectiv visszhangokkal való találkozását jelentik, melyek az egyéni és a körülmények szülte pillanatnyi eltérésekből is mint fix pontok emelkednek ki.

Paradoxon ugyan, de ezen fix pontok subjectiv visszhangjait objectiveknek nevezhetjük, és ezen objectiv visszhangok azok, melyek a világ subjectiv szemléleti képének szilárdabb vázát képezvén, az összehasonlítást lehetővé teszik több egy-azon külvilági tünetcsoportra vonatkozó subjectiv érzés között, — és még nagyobb általánosságban — a subjectiv érzés normalis és kóros alakjai között.

Ezen szilárdabb váz segélyével vagyunk csupán képesek a subjectiv individualis psychológiát határaiban annyira kitágítani, hogy valamely speciesnek, pl. az embernek ép, vagy kóros psychológiája a descriptiv tudományok objectiv értékére emelkedhessék. Ha visszatérünk az átrobogó vonat példájára, úgy azt látjuk, hogy a nagyon is eltérő subjectiv visszhangok mégis annyi közös elemet tartalmaznak, melyeknél fogva kétségtelen, hogy egy és ugyanazon külső valóságra, vagy eseményre vonatkoznak. Ily közös elemek az irány, a melyből a vonat feltűnt és az ut, a melyen végig futott, továbbá a sebesség, az okozott zaj, az éjszakába világító tüzfény, stb.

Bárminő jelenséget vegyünk is például, annak subjectiv hatásából könnyűséggel tudjuk kikeresni azon universalis elemeket, a melyek közösek azon jelenség minden észlelőjének subjectiv visszhangjában, — tekintet nélkül az észlelők különböző tapasztaltságára, vagy műveltségi állapotára.

Ha azonban az emberiség subjectiv érzéseinek végtelen tarkaságát tekintjük, a mint e tarkaság ugyanazon egy tünény észleletéhez, pl. egy hirtelen villámcsapáshoz és égdörögéshez tapad; — úgy nem kell megállapodnunk azon első nagyon primitiv csontváznál, a mely minden észlelőben ugyanaz, mert még tovább is objectiv területen maradhatunk, — oly területen, melyet ki nem kezdenek individualisan subjectiv érzésetlérek, — daczára annak, hogy most a subjectiv visszhangok oly részleteihez jutunk, a melyek már nem közösek minden észlelőnél.

A villám és dörgés példájához támaszkodva, ezt jobban

fogjuk megérthetni. A tünetmény mindenkiben a hirtelen támadó intensív fény és hang subjectív benyomását kelti. Azonban a tünetmény okozta idegrendszeri változások nem szűnnek meg oly hamar, mint maga a tünetmény, mert az eredeti erőhullám a primär visszhang keltése után is, — habár megváltozva és újabb behatások reactioiba beleszövődve, mint a későbbi reactiók egyik syntheticus együtthatója, — még mindig működésben marad. A reactio erőhullámának ezen változott és újabb reactiókba syntheticusan beleolvadó alakja, vagy helyesebben a reactio ezen későbbi phasisa valamely tünetmény okozta ingerület pszichikai feldolgozásának tekintendő.

Nem csak valamely tünetmény primär reactiója, hanem további pszichikai feldolgozása is visszhangot kelt a subjectív érzésben. Tudjuk azt, hogy az ily pszichikai feldolgozásban minő fontos szerepük van az emlékezés által megőrzött tapasztalati elemeknek. Tapasztalati generalizálások jönnek létre, a mely generalizálások jegeczedési váza individuálisan a legkülönbélebb lehet. A műveltebb, vagy a tapasztaltabb embernél gyakran alakulnak oly emlékgeneralizálások, melyeknél a közös motívumok a tünetmények mélyebb vizsgálásából fakadtak.

Hatásukban ezen mélyebbre ható tapasztalások ép oly értékűek, mint a gyakorlati kísérletezéssel, vagy az elméleti tanulással szövetkezett tapasztalások. Mindegyik esetben, midőn tapasztalati generalizálások fűződtek valamely primär reactiohoz, azok subjectív visszhangokat is keltenek, melyek a tanultság, vagy tapasztaltság fokmértéke szerint különféle mélységűek és szélességűek lehetnek.

Az eredetére, vagy jegeczedési vázára nézve értékesebb generalizálások között vannak olyanok, melyek az individuum sui generis sajátosságai, és olyanok, melyek az individualis eltéréseket áthidalván, a hasonló tanultságu, vagy tapasztalatu egyéneknél közösek. Ez utóbbiak az egyes külbehatásokhoz fűződő positiv ösmeretek. A minők a működések, olyanok subjectív visszhangjaik is; — innen következik, hogy úgy a pszichikai feldolgozásnak, mint a primär reactióknak subjectív visszhangjában megtaláljuk azon fix elemeket, a melyek állandóságuk miatt öntudatunkban az objectivitás értékére emelkednek.

Bármennyire el is fedik és átszövik a szellemi életet az

ephemer viszonyokból és a szorosabban vett individualismus-ból fakadó jelenségek, — a melyek eredménye a subjectiv világ-személet erősen alanyi színezete, — mégis mindég elég könnyen kiérezhetők és kifejthetők ezen alanyi visszhangok objectiv alaphangjai.

A szellemi élet ezen általános közhelyei, — vagy más szempontból: a subjectiv visszhangok közös alaphangjai — képezik vizsgálódásunk célpontjait, a melyek alapján képesek vagyunk megösmerni a normalis szellemi élet sajátosságait. Ugyanezen fix pontok elmosódása, hiányai, vagy fonákságai a szellemi élet abnormalis voltának legérzékenyebb indexei.

14. A psychikai közlekedés.

Az adaequationak conditio sine qua nonja, hogy a külbehatások normalis belső psychikai reactiokat váltsanak ki, mert csak normalis működéseknek lehetnek normalis subjectiv visszhangjaik.

Minden intim psychikai zavar a reactiok megváltozott voltában áll, a mely directe soha sem vizsgálható, csupán azon anomáliákban, melyeket a subjectiv spherában okoz. Ez képezi indokát, hogy az intellectus specialis zavarait egyedüli vizsgálati médiumában, a subjectiv spherában tanulmányozhatjuk.

Igaz, hogy a subjectiv érzés azonnal objectiv észlelésünk tárgyává lesz, a mint egyszer nem a magunk, hanem mások subjectiv érzéseit vizsgáljuk, — azonban ne feledjük el, hogy mások subjectiv érzései directe vizsgálhatlanok, és a mire képesek vagyunk, az csupán annyi, hogy a külbehatások és reactiok folytonos áradatából kihalászunk egyes felöltőbb causalitásokat, s azokat a mi életünk folyamán felmerülő azonos causalitásokkal összevetvén, arrra következtetünk, hogy ott ezen működésekkel ugyanoly subjectiv visszhangok járnak, mint a minők a mi azonos reactioinkat kísérni szokták.

A fix kereteket, a melyekhez önmagunkból a subjectiv analogiákat kiválasztjuk, illetőleg a melyekbe beléillesztjük, mindég a külbehatásnak a physikai visszahatáshoz való mechanikai viszonya képezi. Ezen visszahatások physikai mivoltát

nem kell úgy érteni, hogy az mindég igazi cselekvés: lehet az annak oly töredéke is, mint a gestus, mimjáték, — vagy a vegetatív jelenségeknek, légzésnek, szívműködésnek, az arczbőr vérteltségének megváltozása, stb. stb. Készakarva hagytuk ki, — habár ide tartozik, — a beszédet, a mely bővebb méltatást igényel.

Kétségtelen, hogy a beszéd a reactiv jelenségek sorába tartozik, habár első pillanatra úgy tűnik fel, mintha ezt csak a beszédnek, mint tagolt hangképzésnek technikai kiviteléről mondhatnók.

Az a kérdés merül itt fel, vajjon nem-e válik a beszéd az általa közölt eszmei tartalom következtében mássá, magasabb értékűvé minden egyéb cselekvésnél? Behatóbb vizsgálásra azt kell mondanunk, hogy nem. Azt azt aphorismát lehetne mondani, hogy nem a beszéd teszi a magasabb intelligentiát, hanem a magasabb intelligentia a beszédet.

Az ember fejlettebb syntheticus képessége nemcsak a beszédben, hanem minden más cselekvésében is nyilvánul, és ha például vesszük a beszédre nem oktatót siketnémát, úgy azt csak a bajával társulni szokott, illetőleg amazzal közös pathologiai forrásból fakadó agyműködési zavarok teszik más ép egyéneknél szellemileg inferiorisabbá, nem pedig beszélési képtelensége. A beszélni nem tudó siketnéma cselekedeteivel ugyanannyi intelligentiát árulhat el, mint az, ki elsajátította az intelligentia-elárulás közkeletű eszközét, a beszédet.

A beszéd csupán specialis rendeltetésénél fogva válik külön egyéb reactiv cselekvésektől. Az emberek társas együttéléséből következik, hogy a cselekvések céljai nem izoláltak, illetőleg, hogy az egyes ember célszerű cselekvése más egyénre nézve is hasznos, vagy ártalmas, — vagy pedig, a mi fontosabb, — hogy egy cél elérése több egyén aktivitását követeli. A *célközösség* és a *cselekvési közösség*, mint a társadalmi együttélés alapmotívumai az egyének pszichikai közlekedési képességét tételezik fel.

A pszichikai közlekedés nem fakad sajátlagos tehetségéből. Az egyes embernek közlekedése másokkal, — akár receptív formájában, mint mások jeleinek megértése, akár productív formájában, mint másoknak való jeladás, — nem tüntet fel semmi mást, mint az érzésekből fakadó cselekvéseknek, tehát a közön-

séges reactioknak megjelenési alakját a társadalmi élet specialis conjuncturái között. Ne vizsgáljuk egyelőre a pszichikai közlekedést, mint a művelt emberek együttélésének complicált termékét, hanem legegyszerűbb alakjában, amint azt az alsóbb rendű állatoknál találjuk.

Ily primitív környezetben nem találunk sem közlekedést szolgáló jeladást, sem jelmegértést, csupán az egyént érő specialis behatások megérzését és azokra bekövetkező cselekvési reactiokat. Jeladássá a cselekvés, jelmegértéssé az egyszerű érzés csak akkor válik, midőn több egyén közös élete folytán az egyik cselekvése érzésimpulsusokat ad a másiknak, és vice versa. Primitív formájában az érzés és a cselekvés nem a közlekedés szükségérzetéből fakadó tudatosan választott eszközök: — a jel nem azért adatott, hogy más megértse, hanem mert a körülmények egy cselekvést indítottak, melynek értékén és jellegén mitsem változtat, hogy az más egyén cselekvéseire befolyhat.

Nézzük a szérű tájékát ellepő verébcsapatot, a mint szedegeti az elhullott magot. Az egyiket egy zörrenés megijesztette, mire felrebben és egy közeli fára repül, — utána az egész csapat, mely csakhamar ellepi a fa koronáját. Hatásában a megijedt veréb repülése határozott jeladás, ámbár intentiójában nem tekinthető annak, csupán az önvédelem egyszerű reactiv cselekvésének. Kérdésesebb, vajjon a többi verebet a veszély közvetlen megérzése birta-e felrepülésre, — vagy a specialis esetben, — vajjon valamennyi veréb meghallotta-e a zörrenést? Az, hogy az első veréb felrepülése és a csapat szárnyra kelése között idő-különbség található, arra mutat, hogy a csapat veszélyérzete nem közvetlen eredetű, hanem közvetítve lett az elsőnek jeladása által. Minden arra mutat, hogy bár az első veréb felrepülése nem volt okvetlenül intendált jeladás, hogy a többi veréb ezt mégis jeladásnak értette; — ezt látszik megerősíteni azon tény is, hogy az egész csapat az első menekülésének irányát követte és ugyanazon fára repült.

Ezen egyszerű tény be nem következhetnék azon tapasztalati synthesisek nélkül, melyek eredménye, hogy az egyik veréb menekülésének észlelése a többi verébben is a mindannyiukat külön-külön fenyegető veszély érzetét kelti. A tapasztalati synthesisek negligálásával még az első veréb felre-

pülését sem érthetnők meg, mert hisz a hallott zörejt nem képviselte magát a veszedelmet, csupán annak egy előre küldött intelmét, vagyis az esetleg fenyegető veszedelem jeladását. A jeladás intendált, vagy intendálatlan volta mindég másodrendű szempont; hiszen azon zörrenés lehetett tudatos jeladás is, — ha egy kő dobásától származott, melynek célja a verébcsapat elriasztása volt, — épen úgy az első veréb felrepülése nem esetleges intentiója miatt tekintendő jeladásnak, hanem azon körülmény folytán, hogy a többi veréb az első felrepülése után szintén elrepült.

Az említett példához hasonló jeladások képezik a pszichikai közlekedés legegyszerűbb alakját. A jelközlekedés pszichikai sulypontja ily primitív viszonyok között is a jelmegértésben, nem pedig a jeladásban található. Azon mulik ez, hogy a jelmegértés okvetlenül feltételezi a jelnek észlelését. míg a jeladás még csak azt sem involválja, hogy a jeladó értesüljön jeladásának következményeiről. Ily primitív formájában a jelváltás még egyoldalú — és nem valódi közlekedési eszköz.

A közlekedés csak akkor teljes, a mikor reciprocitáson alapszik, ez pedig csak akkor állhat fenn, a mikor a jeladás és a jelmegértés a tudatosság azonos fokán állanak. Csak így lehetséges, hogy egy bizonyos egyén ugyanazon jelt egyszer célirányosan producálja, máskor pedig kövesse, — a mi csak úgy állhat be, ha az egyes jelek bizonyos jelentőségekkel állandóan szövetkezvén, minden egyén használati közkincsévé válnak. Ily módon fejlődik ki a symbolica, mint a pszichikai közlekedés általános alakja, a melyből állandó használat folyamán a jelbeszéd differentiálódik ki.

Hiába keresünk a jelbeszédben más motivumokat, mint az egyszerű izolált jelváltásban. Azt mondhatjuk a jelbeszédről, hogy annak tökélye és complicáltsága azon törekvésből fejlődött, hogy a közlekedő felek syntheticus képességeiket minél teljesebb mértékben hasznosítsák az egymással való érintkezésben. A közlekedés lényegét a cselekvési intentiók összeegyeztetése és szétosztása képezi, — a mint pedig ezen intentiók a magasabb pszichikai fejlettségnek megfelelőleg a syntheticus együtthatók tágabb körének, számosabb elemének együttműködéséből alakultak, — kell hogy a közlekedés érintkezési felületei is a syntheticus elemek nagyobb körét foglalják magukba. Ki kellett a

közlekedés oly formájának fejlődnie, mely nem csak a külön-külön motivumaikból izoláltan fejlődött kész cselekmények kölcsönhatásának eszköze, — amelyben a társadalmi kölcsönhatás már az egyes cselekmények *syntheticus* fejlődési processusa alatt is érvényébe léphet.

Az adott és megértett jel legprimitivebb formájában is a közlekedés érintkezési felülete szélesebb, mint két egyén cselekvéseinek egyszerű *causalis* kapcsolatához szükséges.

Vegyünk segítségül egy példát. Az útján haladó vándor kikerüli a ledöntött fát, mely útját keresztezi. Kikerüli pedig, akár villám sujtotta le a fát, akár szélvihar, akár egy favágó fűrésze. Azon esetben, ha favágó műve volt, úgy a favágás és a vándor kitérése között két emberi cselekvés egyszerű *causalis* kapcsolatát látjuk. Lehet, hogy a favágó épen azért döntötte le a fát, hogy az arra járók kikerüljék, vagy talán az volt a szándéka, hogy csupán szekérrel ne lehessen arra menni, mert a gyalogosok le tudnak kerülni, és a fatörzsön túl ismét a járt uton folytathatják útjokat. A pszichikai közlekedés ismerveit hiába keressük ezen példában, mert úgy a gyalogjáró letérése, mint a szekeres megakadása csupán a kényszer és a lehetetlenség révén függenek össze a fa ledöntésével.

Egész más az eset, akár arról van szó, hogy a fát döntő munkás az arra menő vándort figyelmezteti, hogy kerüljön egyet, mert a fa rádőlhet, vagy, hogy erre nem szabad mennie, — akár arról, hogy a ledöntött fa nem zárja ugyan el az út szélességét és szekér is átférne még, azonban célja tilalmi jelül szolgálni, hogy erre a szekérrel áthajtás nincs megengedve.

Mindkét utóbbi jeladás: úgy a favágó figyelmeztetése, mint a holt tilalomfa — már a pszichikai közlekedés fejlettebb eszközei. A vándor arra mehetett volna, és akkor megtörténhetik, hogy a ledülő fa reá esik; ha azonban akár a favágó figyelmeztetése folytán, akár azért, mert látta a favágó munkáját és ebből következtetni tudott a fa ledőlésére és az őt érhető veszélyre, — kitért a veszély útjából: — mindkét esetben egy értelmi művelet következtében cselekedett, melynek megindító forrása hallgatag, vagy szóban kifejezett jeladás volt.

Az öntudatos és az öntudatlan jeladás példáit látjuk ezen felhozott eset alternatíváiban kifejezésre jutni. Ha most a le-

döntött fát, mint a szekérrel közlekedés tilalmi jelét tekintjük, úgy az arra hajtó szekeres viselkedése két alternatív typust mutathat: — az első esetben megérti a jeladás értelmét és annak vagy engedelmeskedik, vagy ellene szegül; — a második esetben nem érti meg a jelt és úgy viselkedik, mint egy véletlen physikai akadálylyal szemben.

Ezen példacsoport eshetőségein végigtekintvén, a pszichikai közlekedés különféle tökélyfokait látjuk, és pedig legalul cselekvések egyszerű causalis kapcsolatát, azután az öntudatlanul adott jeladást, majd a tudatosan alkalmazott és megértett jelváltást.

Ezen példából is láthatjuk, hogy a jelváltás tökéletesebb formáinál nem annyira egy ember cselekvésének a másikéra gyakorolt causalis kölcsönhatása szerepel, hanem egy ember intentiójának a másikkal való közlése. Ugy az intentio közlése, mint ezen közlés megértése tágabb körű, az idő nagyobb részletét felölelő synthesiseket kíván. Mindenek előtt szükséges a közlekedés technikai eszközének, a jelnek, illetőleg a jel értelmének közös ösmerete, ez pedig csak a multból meritett tapasztalati synthesisek segélyével lehetséges. Az, a ki intentiójával másra akar hatni, kell, hogy előbb intentióját önmaga tudatosságra emelje, aminek feltétele, hogy a viszonyok által befolyásolt jövőndő körülményeket képzeletében előre construálja.

A jelbe foglalt intentio megértetéséhez kell, hogy a multból meritett és a jövőt előre képző synthesisek, — melyek a jeladás alapját képezték, — átvitessenek arra, ki azon jelt felfogja. Nem is szükséges ez teljes mértékben, mert elég, ha tapasztalati synthesiseink alapján felfogjuk a jel értelmét, vagyis tudjuk, mily cselekvésre akar ösztönözni a jeladó, még ha nem is ösmerjük fel azon intentionak a multban gyökerező miértjét és a jövőben bekövetkezendő consequentiáit. Még ha nem is volt teljes az intentio syntheticus keletkezésének és vélt következményeinek átvitele és csupán a szándék nyers továbbadásából áll, akkor is a jeladó és a felfogó közlekedésének érintkezési felülete tapasztalati és következtetési elemek szélesebb syntheticus köreit öleli át.

A pszichikai munka egész synthesisekre kiterjedő közlését a jeladások, mint technikai rövidítések eszközlik, melyek a

pars pro toto, totum pro parte elve alapján teljesítik a transmissiót. Ezen rövidítésekől álló jelek, — mint a közlekedés technikai segédeszközei — önként keletkeznek az egyforma *syntheticus* képességgel bíró egyének társadalmi érintkezéséből.

Vegyük például a társadalmi jelenségek egyik ősfarmáját, az egyének egymás iránti ellenségeskedését. Egészen primitív viszonyok között az ily ellenségeskedés nyilvánulási módja az, hogy az egyik egyén megtámadta a másikat és az erőmérkőzés eredménye: hogy az egyik legyőzte a másikat. A tapasztalati *synthesisek* természetes folyamánya, hogy a megtámadott, vagy helyesebben, a megtámadtatástól féltő egyén életét és tulajdonát előre tekintően megvédeni igyekezett, minek eredménye az volt, hogy az ellenségeskedés nem fejlődött mindig véres mérkőzéssé, mert a gyengébb a veszély első jeleire vagy idegen erőhöz fordult segélyért, vagy megfutamodott.

A társadalmi fejlődés ezen fokán az ellenségeskedés megkezdése hadüzenetté válik, mely eleinte öntudatlan: csak az ellenséges hajlamok elárulásán és megsejtésén múlik; — később mint tudatos fenyegetés vagy hadüzenet a hatalmi viszálkodások egy technikai eszköze, mely a nyers erő joguralmának bonyodalmas nyilvánulásait sokban egyszerűsíti.

Felhozott példánk két irányba is veti világosságát. Látuk azt, hogy az ellenséges hajlamot annak első nyilvánulása elárulta, vagyis ismét a *pars pro toto, totum pro parte* alapján egy technikai jelrövidítés képezte a pszichikai közlekedés kapcsolatát.

Azonban mást is látunk ezen példából. A jel ezen esetben nemcsak két egyén pszichikai közlekedési eszköze, hanem egyuttal a két egyén egymáshoz való viszonyában szerepelő *factor is*, a mely ezen viszony következményeit módosítani, vagy egyszerűsíteni képes; — példa rá a nyílt küzdelmet megelőző megfutamodás.

Ha most a felhozott példát tovább követjük a társadalmi fejlődés emelkedő pályáján, úgy azt látjuk, hogy csakhamar az ellenséges hajlamot közlő hadüzenetből és az általa keltett védekezésből valóságos jelháború fejlődik, amely nagy részben eliminálja a véres erőküzdelmeket, és helyökbe a hatalom egyensúlyát szabályozó *activ jogrendszereket* lépteti. Ép így látjuk, hogy a fejlett társadalmak oly nagy összeütközéseiben

is, melyek csak véres erőlközdelemmel, háboruk formájában egyenlíthetők ki, a továbbfejlődés folyamán fellépnek a technikai egyszerűsítés közlekedő elemei, a melyek a hadijog megteremtésével a vérkimélő diplomatiái vagy taktikai háboruk felé irányítják az ily nagyarányu küzdelmek sorsát.

Azt látjuk ezen példából, hogy a pszichikai közlekedés nem öncél, hanem az egyéni cselekvési körök összhangba rendezésének szükséges eszköze, mely önmagától, a lelki működések sajátlagos mechanismusából alakul az egyének külön-külön életműködéseinek érintkezései és kereszteződései folytán.

Ezen felfogás egyuttal világot vet ama tényre is, hogy a pszichikai közlekedés ép úgy, mint annak technikai eszközei, nem az izoláltan élő, hanem a társadalmilag csoportosult emberek egymáshoz való viszonyának termékei.

Ezek után úgy definiálhatjuk a pszichikai közlekedést, hogy az több egyén *syntheticus* működéseinek egymásra hatása, — vagy ha a közlekedést nem keletkezésében, hanem eredményeiben vizsgáljuk, — úgy azt mondhatjuk, hogy alatta azon erőkölsönhatásokat kell értenünk, melyek az egyének homogen vagy heterogen érdekeit coordinálják.

Ezen pontig vezetve a kérdés fejtegetését, tisztán látjuk azon egyszerű *dynamikai* alapszerkezetet, melyre a pszichikai közlekedés látszólag oly bonyodalmas folyamata építve van. Ezen alap a *syntheticus* működések társadalmi coordinatiója. De ha ez így van, úgy még nagyobb bizonyossággal kell látnunk, hogy a pszichikai közlekedésben nem fordulhatnak elő más együttműködő elemek, mint a melyek az izolált ember pszichikai működéseit hozzák létre, sőt tovább mehetünk, hogy az együttműködő erő konfiguratiója, vagyis egymással való *dynamikus correlatioik* típusai sem lehetnek másfélék, mint ugyanezen erő társadalmilag elszigetelt kölcsönhatásainál.

Az, a mit a pszichikai közlekedés technikai típusának ösmertünk fel, az erő-átvitel *pars pro toto, totum pro parte* alakja, vagyis a közlés *intentiojának* jelrövidítésekbe foglalása és a megértett jel *syntheticus redintegratiója*, — ugyanezen technikai formula kell, hogy a társadalmi kölcsönhatásoktól elszigetelt pszichikai működéseknél is feltalálható legyen.

Következtetésünk menetén *aprioristicus*, vagyis az ide-

vágó észleléseket megelőző módon jutottunk ugyanazon pontra, a hová ép úgy eljutottunk volna a társadalmilag izolált működések egyszerű megfigyeléséből.

A synthesisek megelőző tárgyalásánál láttuk, hogy azok dinamikai lényege az erőhatások causalis continuuma, mely szerint minden reactionak egy multba furódó gyökere van: az előző működési állapotnak a jelen reactio alakulására kifejtett hatása, — és egyelőre kapaszkodó indája: a jelen működési állapotnak a következő reactiot módosító kihatása.

Láttuk azt is, hogy a continuum törvényéből önként folyik a hasonló reactio-elemek tapasztalati csoportokba való alakulása és generalizálása. Ezen generalizálásokban ösmertük fel azon szabályozó momentumot, mely az embert képessé teszi, hogy tapasztalatainak rengeteg halmazát közös részek szerint rendezett csoportukban condensálva elbirhassa. Láttuk azt is, hogy a generalizálás egyszerűsítő munkája kiterjed a szellemi élet egész szélességére, — hogy a logica egész technikai készsége: a képzetek, fogalmak, causalitások, stb., alapjokban nem egyebek, mint egyszerű generalizálások eredményei, sőt azt is láttuk, hogy az emlékezés és a képzelődés, másrészt az oknyomozás és a következtetés szintén csak a jelen benyomásához fűződő generalizálások, melyek a jelen tapasztalati töredékét kiegészítik a mult felé, vagy a jövő felé.

A syntheticus mechanismus a homogen reactio-elemek folytonos összeolvasztásával, a heterogenek folytonos külön választásával jár; — ily módon a homogen vegyületekéhez hasonló kristályosodási központok képződnek, és habár a peripheriákon a homogen anyagba keveredő specialis alkatrészek a jegeczedés alaptypusát eltorzíthatják, — a központ körül a homogen elemek centripetalis ereje egész tiszta kristályos szerkezeteket, specialis elemektől fertőzetlen generalizálásokat hoz létre.

Ezen tiszta generalizálások a későbbi synthesisekben mint egységek szerepelnek, sőt több ily egység újabb generalizálásokba olvadhat össze, — amire példát képeznek a különféle specialis tapasztalásokból összeolvadt fogalmak, és a többféle fogalomból összealkotott általános tapasztalatok, causalitások, törvények. Ha most tekintetbe vesszük, hogy a szellemi élet synthesisei az összes szervezeti erők működésének csak egy fragmentumát, a subjectum mélyében lefolyó és kevésbé vizs-

gálható phasisát képviselik, továbbá, hogy a snytheticus generalizálás principiuma nem csak ezen intim működési fragmentumokra, de a szervezeti reactiok egészére nézve áll, úgy érteni fogjuk, hogy a szervezetek expansív, cselekvő életében is nyomait, mondhatnók visszhangjait, vagy demonstratioit kell találnunk a működések intim és rejtett szakaszában végbemenő generalizálásoknak. A cselekvésben kifejezésre jutó generalizálás példájául hoztuk fel az automaticus zongorajátszást, most ide iktathatjuk az összes begyakorolt cselekvéseket, ugyszintén a kevésbé monoton és complicáltabb cselekvések begyakorolt cselekvési elemeit is.

Végeredményében azon consequentiára jutunk, hogy a szellemi életet egyszerűsítő, nagyobb működési csoportokat egységes ágenssé rövidítő generalizálások expansive is kifejezésre jutnak az egyén cselekvéseiben.

Ezen fejtegetések már megmutatják nekünk azon fejlődő csirát, melyből kedvező viszonyok között a szellemi élet intímebb sajátságait nyilvánító jeladás fejlődhetik, oly jeladás, mely önmagában egyszerű, azonban egy tágabb snytheticus kör összevont eredményét képviseli.

Előző fejtegetéseinkben több egyén társadalmi érintkezését jeleztük a psychikai közlekedés létfeltételének. Hogy azonban generalizálásokból fakadó cselekvések, mint jeladások, más egyénekben ugyanoly generalizálásokat kelthessenek, mint a minőkből fakadtak, ehhez több is szükséges, mint azon egyszerű mechanikai lehetőség, hogy intim generalizálások expansív hatásokat támasszanak.

Habár a közlekedés fogalma logikailag legalább két egyént tételez fel, ebből még nem következik, hogy ugyanazon relatiok, melyek két, vagy több egyén cselekvései között állanak fenn, ne legyenek feltalálhatók a társadalmilag elszigetelt egyén saját cselekvései között is. Főkép nem vonhatjuk ezt kétségbe a nem egyidejű, de egymásután beálló cselekvésekre nézve.

Az a megfűrészelt törzszű fa, mely dőlésében leütéssel fenyegeti és menekülésre inti az arra haladó vándort, ép úgy fenyegetheti és inti a munkást is, a ki a fa ledőlésének okozója. Ezen egyszerű példa bizonyítja, hogy nem csak lehetséges, de szükséges is, hogy az egyén önmagát is irányíthassa valamely cselekvésének következményeihez, ne csak másokat.

Azt is lépten-nyomon látjuk, hogy valaki önmagának valódi jeleket csinál, hogy valamiről meg ne feledkezzék. Az ily mnemotechnikai jelek olyannyira közösek a másoknak adott jelekkel, hogy ezekről szólva valóságos önmagával folytatott pszichikai közlekedésről beszélhetünk.

Az önmagával történő jelközlekedésnek, mint mnemotechnikai eljárásnak felösmerése rendkívüli fontosságu további vizsgálódásunkhoz. Általa ösmerjük csak meg azon működési berendezést, mely nélkül a generalizálások távolról sem képeznék oly értékes és mindég használható kincseit a szellemi életnek. Az elébb láttuk, hogy ép ugy, a mint minden pszichikai folyamat tulajdonképen csak a homályban lefolyó phasisa egy expansiv reactionak, hogy ép ugy a generalizáló psychicus folyamatok is csak egy működési szakaszát képviselik valamely generalizáló reactionak.

Ily alakban ez nehezen látszik elfogadhatónak, mert generalizáló motoricus jelenségek gyanánt mindeddig csak a begyakorolt cselekvéseket ösmertük meg. Különbséget kell ugyanis tennünk oly complette reactiok között, melyeknél a rejtett pszichikai szakasz tartalmaz generalizálást, és azok között, melyeknél a generalizálás főképen az expansiv mozgató szakaszban jelentkezik.

A begyakorolt mozgások a reactiok utóbbi féleségéhez tartoznak. Könnyen feltűnik a kétféle reactiok között azon különbség is, hogy az előbbieik inkább contemplativ természetűek, vagyis a jelenre nézve passivak, és oly pszichikai fermentatio értékével birnak, mely talán csak hosszabb idő mulva és talán csak indirecte válik egy expansiv cselekvés rugójává, — míg a reactiok második félesége nagyon rövid, vagy semmi intim pszichikai előkészülődést sem mutat és azonnal az activitás stadiumába lép.

Minden motoricus nyilvánulás nélkül azonban a contemplativ természetű pszichikai munka sem jár. Míg azonban az expansiv reactioknál a motoricus nyilvánulás igazi consequentiája az előkészítő pszichikai munkának, vagy az azt helyettesítő érzési ingerületnek, — addig a contemplativ reactioknál pszichikai munka és motoricus nyilvánulás között nem látjuk oly tisztán a phasisokra daraboló időközszöböt, miért is a kettő

majdnem egyidejű jelenségnek, — valódi psychomotoricus társ-folyamatnak látszik.

Megszokott kifejezés, hogy ezeknél a psychikai folyamat associativ kapcsolatban áll bizonyos motoricus jelenségekkel. Annál találóbbnak látszik az associatiós elmélettől kölcsön-zött ezen kifejezés, mert azt látjuk, hogy ezen folyamatoknál a két társ egymást helyettesíteni képes: — oly értelemben, hogy egyszer a psychikai működés látszik felkelteni motoricus ki-sérőjét, máskor a motoricus jelenség kelti fel a hozzá tartozó intim folyamatot. Jellemző ezen psychomotoros kapcsolatokra a két társ exclusiv egymáshoz tartozása: minden intim folya-mat tapasztalati tartalma szerint más és másféle motoricus ki-sérő jelenségekkel jár, és vice versa.

Sokkal erősebb érv a két társ associativ kapcsolata mel-lett, hogy csak az exclusiv egymáshoz tartozás elve változatlan, nem pedig az, hogy concret esetben valamely psychikai tartalom mily motoricus jelenséggel társul. Ugy tapasztaljuk, hogy ezen társszövetségek sokszor mesterséges kapcsolások eredményei és forrásuk a véletlen, vagy az utánzás. Akármily eredetűek legyenek a concrét psychomotoricus kapcsolatok, állandó jellemvonásuk összetartozásuk makacssága, mely azon állandó reci-procításban nyilvánul, amelylyel egyikük a másikat felidézi.

A motoricus társjelenségek alaki szempontból nagyon különfélék, sőt hiányozhatnak is, — mely utóbbi esetben ugrás jó létre és másodrendű kapcsolati viszonyban álló motoricus jelenségek, vagy specialis érzések által helyettesítettnek. További tapasztalásunk, hogy a motoricus társnyilvánulást helyettesítő kapcsolt mozgások, vagy érzések ép olyan exclusiv szövetséget alkotnak a helyettesítendő motoricus nyilvánulással, mint azt az eredeti psychomotoricus kapcsolatoknál látjuk.

Ezen associált társjelenségek rendkívül alkalmasak arra, hogy belőlük saját használatra szolgáló mnemotechnikai jelek fejlődjenek. Azon sajátság, hogy a contemplativ psychikai munka is motoricus jelenségekkel áll kapcsolatban, — bár ezen kapcsolat másféle, mint az expansiv reactioknál, — nem igen magyarázandó, hanem annál inkább szorul regisztrálásra. Minden magyarázatot feleslegessé tesz azon általános psychikai tény ösmerete, hogy syntheticus kapcsolatok nem csak egyenlő kvalitású működési elemek között létesülnek, hanem minden

féle között, mert mindannyia erőnyilvánulás és mert a synthesisek nem az organicus élet monopoliumai, hanem az erők egymásra hatásának alapformái az egész universumban.

Kétségtelen, hogy a contemplativ reactiok és a velők associált motoricus társjelenségek, vagy helyetteseik egyszerű synthesiseket képviselnek és ha egymással állandóan összeforrottak, úgy együttvéve oly generalizálásokat alkotnak, melyekben különféle kvalitásu alkatrészek: intim psychicus jellegek és motoricusak olvadtak össze. Ezen generalizálások, — valahányszor bárminő körülmény folytán csonka alakban állíttatnak be a jelen működések közé, csak úgy redintegrálódnak, mint a homogen kvalitásuak. Ezen szempontból tisztán látjuk, hogy a generalizálásokból fakadó redintegratio teljesen azonos a mnemotechnikai formulával, illetőleg, hogy az a mnemotechnikai jelemlékeztetés egy spontán nyilvánulási módja.

A generalizált synthesis-csoportok belső szerkezetét most némileg új világításban látjuk. Mindeddig csak úgy beszéltünk a generalisálásokról, hogy azok számos tapasztalat*) homogen reactio-elemeiből alakulnak, azonban a tapasztalati elemek gyűjtő fogalmát bizonyos szűk látással mindeddig csak azon reactio elemekre alkalmaztuk, a melyek megfelelnek a tapasztalás közönséges jelentésének. Ezen szűklátás folytán mindeddig a generalizálásokról oly képet nyertünk, mely csupán a kívülünk álló és ránk beható külvilág objectiv ingerelemeiből alakult, vagyis, a mely kiküszöbölte minden a külvilág változásaihoz fűző intimebb személyes vonatkozásunkat.

Ezen így generalizált külvilág a mi számunkra egy nagy objectiv ingerforrás, vagy tapasztalat-forrás, melynek velünk csak annyi személyes vonatkozása van, hogy csak a bennünk keltett érzések által birunk róla tudomással. Nem voltunk eddig tekintettel arra, hogy a synthesisek és a belőlük keletkező generalizálások mechanizmusára nézve teljesen közömbös, vajjon a résztvevő ingerületek a külvilágnak, vagy a szemlélő

---

*) Ugy az előbbi, mint a még következő fejtegetésekben a „tapasztalat” szó legáltalánosbbb jelentésében értelmezendő, és minden a multban keletkezett psychikai működést jelent, mely későbbi keletkezésű, vagy a jelenben fennálló psychikai működésekre syntheticus befolyást gyakorol.

szervezetének *conditioi* által indokoltak. Bármily állandóan ismétlődő ingerület-összetétel alkalmas arra, hogy egy generalisálásba foglaltassék, így pl. déli harangszó hallása az ebéd, egy név hallása valamely egyén képzetével társulhat, stb.

Fontosak az ily mesterséges viszonyokból fakadó generalizálások, mert a tartalmukat képező egyik rész eszmélete könnyen redintegrálódik a hiányzó másik rész képzetével és ez lehetővé teszi, hogy az eszméleti, vagy intim pszichikai működések az esetlegességeket kihasználva egy-egy mesterséges járulékkal egészítettessenek ki. A generalizálások ily kiegészítése eleinte talán véletlen congruentiak eredménye, a mint például valakinél a balszerencse bizonyos következetességgel a hét bizonyos napjaira eshetik, a miből a balszerencsének és azon bizonyos napnak állandó eszméleti kapcsolata jöhet létre. Ily véletlenül keletkezett kapcsolatok is határozott befolyást gyakorolhatnak az egyén cselekvéseire, még ha téves előítéletek, vagy indokolatlan hangulatok keltése által is, ha pedig az ily befolyásoltságok miértjét kutatjuk, úgy külső jelek által keltett emlékezéseknek, — az eszméleti életben generalisálásokká organisált ingerületcsoportok egy felvetődött részletének — redintegrálását találjuk.

A mint egyszer az ily mnemotechnikai folyamatok képessé válhatnak az egyén cselekvéseit befolyásolni, kell, hogy fontosak is legyenek. A cselekvő élet számos körülményhez való igazodást feltételez, a mely körülmények nem mindég árulják el magukat, nem is hatnak a cselekvő egyénre mindég egészükben, hanem csak egyes phasisaik, vagy fragmentumaik. Ezen tény szükségszerű feltétele, hogy az egyén a ráható töredékeket saját eszméletéből egészítse ki, hogy belső látköre a redintegrált generalizálások által sokkalta tágabb legyen, mint érzékeinek tapogatózási gyűrűje.

Hogy a belső látkörnek meg legyen ezen szükséges tágasága, ez folytonos visszamerülést tételez fel saját tapasztalati multjába, a mi csak úgy lehetséges, hogyha azzal állandó *syntheticus* kapcsolatokat tud fenntartani önmagának alkotott, vagy környezetéből eltanult jelzések által. Az önmagával fenntartott *syntheticus* kapcsolat fegyverkésztségében a mesterségesen alkotott kapcsolatok, vagy jelek értékesebbek, mert használhatóbbak, mint azon spontán eredetűek, a melyeknél a mnemotech-

nikai társulás mélyében a két társjelenség között bensőbb causalis relatio áll fenn. Az utóbbira példa, midőn a hajóról eszünkbe jutnak távoli országok, vagy méhkasról a takarékoság. Bárminő szerves is a kapcsolat az ilyféle társulások között, mégis tágabb generalizálásokat foglalnak magukba, semhogy az önmagával közlekedés könnyű eszközei legyenek. A társult részek közötti syntheticus kapcsolat állandósága fontosabb a bennük foglalt realitások intim rokonságánál. Hajóról ép úgy eszünkbe juthat a tengeri vihar, méhkasról a méz is.

További fejtegetéseink helyes irányát csak úgy találhatjuk meg, ha a jelzéseket többé nem vizsgáljuk egyoldaluan, mint az önmagával közlekedés technikai eszközeit, — hanem, ha tekintettel vagyunk az egymással érintkező egyének viszonyaira is.

Legutóbbi taglalásainkban a jeleket mindég az egyénen kívül álló külvilág szolgáltatta, és mi csak azon értelmi műveleteket vizsgáltuk, melyek révén nagyobb jelentőséget nyertek. A társadalmilag elszigetelt egyént venni további vizsgálataink tárgyául, csak hamis praemissákból levont hamis eredményekhez vezethetne, mert a társadalmi izoláltság mesterséges felvétel, melyre csak annak bizonyítására volt szükségünk, hogy a jelközlekedés alapját képező mnemotechnikai formula az embereknek természetes és önmagában is fennálló sajátsága, — a generalizáló képesség egyszerű folyománya.

Előzőleg azt állítottuk, hogy a mnemotechnikai jelkapcsolatoknál a társulás állandósága, — most hozzá tehetjük, hogy kizárólagossága is, — fontosabb, mint a kapcsolt részek belső rokonsága. Jeleztük azt is, hogy ennek oka a jelek mnemotechnikai használhatóságában rejlik.

Ha most a jelek használatára figyelünk, úgy látnunk kell, hogy azok sokkal gyakrabban fordulnak elő a másokkal való, mint az önmagával való közlekedés technikai könnyítésére, — habár lényegük mindkét esetben a mnemotechnikai redintegratio. Könnyen képzelhető, hogy ily mnemotechnikai használhatóságuk mellett a jelek mennyire megkönnyíthetik a pszichikai közlekedést, — midőn a közölt intentio egy vele társult jelbe szorítható, a mely a másik egyén által felfogva ismét eredeti tartalmára egészíthető ki.

Hogy a mnemotechnikai jel másokkal való közlekedés

eszközéül szolgálhasson, ehhez szükséges, hogy nyilvánítható, vagyis motoricus természetű legyen, hogy pedig gyakorlati értékű legyen, ennek feltétele, hogy könnyen alkalmazható és rövid legyen.

Mig az önmagával való mnemotechnikai közlekedésben az egyén aktivitásán kívül álló, a külvilág által termelt és általa passive felfogott érzések is jelek gyanánt szerepelhettek, addig a társadalmi közlekedésnek csak oly jelek felelhetnek meg, a melyek egyaránt producálhatók és felfoghatók. Már ezekből is látható, hogy ily sokirányú követelményeknek leginkább mesterségesen választott jelek felelhetnek meg, a melyek mindenki által elsajátíthatók úgy productiv, mint receptiv alakjukban, a melyek könnyen alkalmazhatók és rövid alakban lehetőleg sokat fejeznek ki.

A beszéd, a mely tulajdonképen hangképzés által producálható jelekből áll, oly complicálttá vált a benne foglalt jelek combinált alkalmazása által, hogy tisztán látás helyett inkább zavart okoz, ha belőle akarjuk levonni a pszichikai közlekedés alaptörvényeit. Miután a nyelvek képződését csak egyes történelmi nyomaikban tudjuk követni, le kell mondanunk a fejlődéstani vizsgálatról és eredményt csak azon esetek vizsgálatától várhatunk, midőn gyermekek kezdenek beszélni, vagy midőn egymás nyelvét nem értők érintkeznek egymással, végül azon esetek vizsgálatából, midőn a beszédképesség pathológiai okokból ki nem fejlődött, vagy megsemmisült, azonban ép intellectus áll fenn.

Mig a gyermekek első beszélési kísérletei főképen arra tanulságosak, hogy lássuk a pszichikai közlekedés szükségérzetének kifejlődését, továbbá a közforgalomban levő beszédjeleknek utánzás által való elsajátítását, — addig az egymás nyelvét nem bírók érintkezéséből maguknak a közlekedési jeleknek fejlődésére és alkalmassá csiszolódására nézve nyerünk értékes támpontokat.

Azt látjuk, hogy ily esetekben a közlekedés legelső alakját a közölni szándékoló intentio lehetőleg plasticus demonstrálása képezi; — mimjáték, taglejtés és hangutánzás lépnek egymás segélyére; a felkeltendő tárgyképzet panthomimikai mozgásokkal szinte le lesz rajzolva, vagy mintegy ki lesz a levegőből modellálva, ha pedig a közlés tárgya cselekvési szán-

dék, úgy a szándékolt cselekvés panthomimicus előadása jó létre.

Az ily primitív közlekedésben, mely uralkodó jellege miatt panthomimikainak mondható, alig fordul elő számba vehető mnemotechnikai rövidítés, ha csak ide nem soroljuk azon megszokott gestusokat, melyek a beszéd kíséretében annak élénkebbé és plasticusan érthetőbbé tétele végett amugy is állandó alkalmazásban vannak és pedig minden nyelvet beszélőnél ugyanazon alakban. Ide sorozhatók az erősebb érzéseket, vagy indulatokat kifejező tagolatlan hangok is, mint a sóhajtás, zokogás, kaczagás. stb.

Fontosabbak, mert mintegy a nyelvközlekedés primitív alakját képviselik, a megértetés céljából producált hangutánzások, midőn például egyes állatok képzete hangjoknak utánzása által keltetik fel. Ezen hangutánzások, habár többé kevésbé átalakulva, a fejlett nyelvközlekedésben is feltalálhatók, mint a szókincsek onomatopoeicus alkatrészei.

Minél gyakoribb két egymás nyelvét nem bíró egyén érintkezése, annál számosabbak a közlekedés hangképzés által producált jegyei és annál inkább háttérbe szorulnak a panthomimikai elemek, míg végül a közlekedésnek majdnem egyedüli eszközeül a hangképzés szerepel.

Ezen további fejlődés menetéből két tényt ösmerünk fel. Az első, hogy a közlekedő egyének felösmerek, miszerint legkényelmesebb eszközük a gazdagon modulálható hangképzés, és ebből folyólag, — még ha eleinte az érthetőség rovására is, — mindent hangképzés által igyekeznek kifejezni; — a második, hogy nem lévén képesek hangképzéssel mindent úgy utánózni, mint panthomimiával, kénytelenek oly jeleket teremteni, melyek teljesen mesterkéltek, a melyek hangzása semmiféle rokonságban nincsen a szándékolt megértetés tárgyával. Ezen utóbbi beszédjelek mesterkéltségtől következőleg, hogy első hallásukra lehetetlen, vagy legalább valószínűtlen, miszerint ugyanoly tartalmu psychikai synthesissé redintegráltassanak, mint a minő synthesis jelzésére fogalmaztattak.

Egy példa keretében mindez érthetőbbé válik. Vegyük előbb azon esetet, midőn a megértetés szolgálatában panthomimia és hangutánzás külön-külön, vagy egymás kölcsönös segítségével együttesen alkalmaztatnak. A. és B. nem értik egy-

más nyelvét. A megakarja értetni B.-vel, hogy meglőtt egy kutyát. Panthomimikai mozdulatokkal emeli czélzásra karjait, arcját a képzelt fegyverhez fekteti, szemeit czélzóan hunyorítja, ujjával meghúzza a ravaszt, azután hangképzéssel utánozza a fegyver eldördülését. Most az esemény másik fasisához jut: karjaival hömpörgető mozdulatokat végez, mintha valami bukdácsolna, azután mintha egy eleső tárgy után kapna; közben a kutya ugatását, majd a megsebzett állat fájdalmas vonítását utánozza; végül fejét oldalt fekteti, halkan nyög, karjait, mint az agoniában, rángatja; — következik az előadás vége: szemeit becsukja, karjait ernyedten ejti le, nyögése megszűnt. —

Az előadást szemlélő és hallgató B. lelkiállapotát könnyű analysálni: minden jel, vagy beszédismeret nélkül is az esemény — habár fictive, — de oly plasticusan lett elébe tárva, hogy azt meg kell értenie, még ha nem is nyer felőle oly élénk képzeleti képet, mint a minőből az előadás fakadt. Ha most tekintetbe vesszük, hogy A. előadása nem csak a vázolt momentumokból állott, hanem, hogy egész idő alatt beszélt is, ebből könnyen construálhatjuk azon tényt, hogy B. pszichikai működéseiben az érthetetlen beszédkiiséret, vagy legalább annak egyes szavai syntheticus kapcsolatba lépnek azon megértési működéssel, melynek forrása az előadás panthomimikai és hangutánzó része volt.

Néhány eset, midőn A. és B. érintkezésében a panthomimikai előadás tárgyai között hasonló alkatrészek, pl. a *kutya* képzete, fordulnak elő, és azokat A. mindig ugyanazon szóval kíséri, oly állandó és generalizált kapcsolatot fog B. működéseiben az ugató *kutya* képzete és a »*kutya*« szó között létrehozni, hogy később már a »*kutya*« szó hallása minden panthomimikai kiiséret nélkül is könnyen ki fog egészülni a vele egy generalizálásba foglalt *kutya* képzzettel.

A mesterségesen képzett szavak első megértetéséhez nem feltétlenül szükséges a panthomimikai közlekedés, mely, ha sok természetes elemet is tartalmaz, tulajdonképen mégis csak mesterséges pótszere a cselekvésnek. A mimeltnél fontosabb szerepe van a valódi cselekvésnek, már csak azért is, mert a cselekvés azon gyűjtő medencze, melyben az emberek érdekei találkoznak, és a melyben a közlekedés lehe-

tősege szükségszerűséggé válik. Forduljunk egy újabb példához.

A magyar építő pallér alatt olasz kőműves dolgozik. A pallér meg akarja értetni, hogy itt a falat fél téglákból kell rakni. Teheti ezt úgy, hogy panthomimice mutatja a téglát két félbe ütését és a fél téglák lerakásának módját. A megértetés azonban teljesebb és gyorsabb, ha a pallér elfoglalja az olasz kőműves helyét, elveszi kalapácsát, ketté üt egy téglát és megkezd a munkát oly módon, mint kívánatosnak tartja; — azután elhagyja helyét és egy gestussal mutatja az olasznak, hogy ugyanily módon folytassa. Akár panthomimikai módon, akár példaadással teljesíti oktatását a pallér, mindkét esetben plasticus tanítása csupán oktató beszédének kísérete, melyből az olasz egyuttal néhány szónak, pl. a *tégla*, *fél*, *egyenes* szavaknak értelmét is elsajátítja.

Az egymás nyelvét nem értők közlekedése mindég cselekvési köreik természetes érintkezéséből fejlődik az egyszerű utánzás és az oktató mimelés phasisain át a mesterséges alkotású beszédjegyek megértéséig. Az, hogy a mesterséges beszédjegyek nem kettejük első közlekedése alkalmával nyerik véletlen alakjukat, hanem valamelyiknek anyanyelvéből lettek merítve, nem változtat semmit a beszéd pszichikai jelentőségén, mert csak arra mutat, hogy az, a ki a másikat a közlekedés egy új jegyére tanította, maga is azon jegy alkalmazását gyermekkorában ugyanoly módon sajátította el, mint a mily módon most egy másikat birt megértésére.

Ha a nyelvtanulás ilyen példáit tovább követjük, úgy azt tapasztaljuk, hogy az érintkezés folyamán mind nagyobbra nő a pszichikai közlekedésre alkalmas szójegyek bősége, a mely szóbőség elsajátítása mindég könnyebbé is válik, mert most már nem csak a panthomimikai elem plasticus oktató módszere juthat alkalmazásba, hanem hozzájárul a már elsajátított szókincs által intensivebbé vált közlekedés is. Természetes, hogy a közlekedés igényeinek leginkább azon szójegyek felelnek meg, a melyek nem csak egy emberrel, hanem a környezet minél több tagjával szemben értékesíthetők.

Ez képezi indokát, hogy vegyes nyelvűek között nem mindkettő tanulja meg egymás nyelvét, hanem azon nyelv válik a közlekedés eszközévé, mely adott viszonyok között a

tágabb környezettel való közlekedésre alkalmasabb. Azon idegen nyelvű, ki távol tartózkodik hazájától, nem csak azért sajátítja el környezete nyelvét, nem pedig az övét amaz, mert ez rá nézve a többoldalú közlekedés lehetősége miatt hasznosabb, hanem azért is, mert így számosabb egyén cselekvéseinek és szavainak összhangját tapasztalván, több esetből és így hamarabb is konstruálja azon generalizálásokat, melyek segítségével a hallott szókat egész jelentésükre egészítheti ki.

Eddig nem esett róla szó, de természetes, hogy a pszichikai közlekedés kölcsönös szükséglet lévén, beszédértés és beszélési képesség karöltve fejlődnek. A beszédértés tapasztalati alapjából következik, hogy mennél jobban gyökeresednek meg az emlékezetben az egyes ide vágó tapasztalatok, annál gyorsabban áll be a beszéd megértése. Tapasztalati rögzítés és generalizálás tulajdonképpen azonos folyamatok, csupán más és más szempontból: egyszer genetical, máskor morphologiai szempontból tekintve, már pedig tudjuk, hogy a tapasztalatok annál maradandóbbak, minél több synthesisbe foglaltattak, minél többféle generalizálás közös részét képezik.

A hallott és megértett beszédjel motoricus reproducálása egy újabb psycho-motoricus synthesis keletkezését jelenti, mely ceteris paribus erősen hozzájárul az illető jel emlékezeti megőrzéséhez. Az utánnási ösztön bármely téren sokszor nem más, mint psychomotoricus mechanismussal végbemenő mnemotechnikai törekvés, tehát alapjában nem másféle, mint a homogenebb, minden összetevőjében intim működési elemekből alakuló synthesisek melyek eredménye szintén a generalizálásokra támaszkodó mnemotechnikai redintegratio.

Tapasztalatból győződve meg a beszédjelek fontosságáról a pszichikai közlekedésben, a mnemotechnika spontán létrejövő alakjai öntudatos módszerekké fejlődnek. Egyes beszédjelek hasonlósága folytán egy szó hasonmásának értelme kapcsolódhatik az elsajátítandó szó jelentőségével. Midőn pl. az ácsok faragó eszközét először halljuk szekerczének nevezni, a »szekercze« szó hallása a *szekér* képzetét kelti bennünk; és ezentul mindaddig, míg ezen új szó használata nem válik szinte öntudatlan képességünké, — ha az ácsok meghatározott eszközről akarunk beszélni, előbb annak képzetéről a *szekér* kép-

zete, utóbbiról annak beszédjele jut eszünkbe, és csak ily uton találjuk meg a »szekercze« kifejezést.

Az, a mi ezen példában önkéntelen mnemotechnikai nyilvánulás, ugyanaz a tapasztalat folytán öntudatos módszerre válhatik, a midőn a »szekercze« szó hallása többé nem spontán kelti fel a *szekér* képzetét, hanem öntudatosan indul meg a keresgélés valami hasonhangzásu szó után, melynek értelmét a megtanulandó szó értelmével mesterségesen összekötve a szó emlékezetben tartása könnyebbé válik.

Csupán példakép hoztuk fel a hasonhangzás alapján képződő mnemotechnikai működést, annak illusztrálására, miképen válhatik mindenből, a mi könnyíteni képes a beszédjelek el-sajátítását, öntudatos és céltudatos módszer.

Természetesen, a különféle módszerek közül az válik uralkodóvá, melynek alapját a mnemotechnikai synthesiseknek azon válfaja képezi, a mely akár a véletlen szeszélyes számaránya, akár valami benső törvényszerűség folytán a spontán emlékezet-rögzítő módszerek között a leggyakoribb.

Leggyakoribb synthesisek azok, melyek psychomotoricus, — vagy talán még találóbban — sensomotoricus synthesiseknek nevezhetők. Ezen synthesisek két főalkatrészét a szó által keltett hangérzés, és a reproducálására fordítandó mozgató működés képezik. A sensomotoricus synthesisek alakulása már elő van készítve valamely szó első hallása által, a mennyiben a hallás, mint acustikai érzés össze van kötve a beszédnek, mint mozgásokban nyilvánuló cselekvésnek észlelésével.

Ezen két észlelési elem syntheticus egyesülése teszi ki mások beszédére vonatkozó tapasztalásunkat, úgy hogy később, — ha sötétben, vagy távolból is hallunk beszédet, — ez bennünk a vele járó mozgások emlékezetét, vagy képzeletét kelti. Ha egy tárgy látása a vele összeforott megnevezés képzeletét kelti, úgy ezen képzeleti kép nem csak acustikai, de mozgási elemeket is tartalmaz.

Az ily mozgási képzetek, — vagy helyesebben, cselekvési képzetek — belső természetüknél fogva állandó syntheticus kapcsolatokba lépnek saját hasonló cselekvéseink emlékezetével. Ne feledjük el, hogy saját cselekvéseink is tapasztalásunk tárgyát képezik, minélfogva felőlük a jövő számára cselekvési képzeteket, vagy cselekvési emlékezéseket őrizhetünk meg;

— továbbá, hogy a legkülönbélebb emberi cselekvések tulajdonképpen csekély számú alapmozgások különféle combinatioi, hogy tehát bármely legegyszerűsített cselekvési combinatio is oly emlékeztetést hagyhat bennünk vissza, melyben az egyes alapmozgások saját hasonló cselekvés-motivumaink emlékeztetével társultak.

Ha most saját cselekvéseinkre vonatkozó érzésünket vizsgáljuk, úgy abban nem csak optikai elemeket találunk, sőt azok a háttérbe is szorulnak azon különféle beidegzési-, izomműködési- és saját testrészeinkre vonatkozó helyzeti érzések elől, melyek cselekvésünket kísérik. Ugyanazon érzésqualitások, melyek saját cselekvésünket kísérik, a reá való emlékezésben is fennmaradnak és pedig az emlékezés intensitása szerint oly különféle fokban, hogy a nagyon élénk vagy plasticus emlékezésnél szinte a cselekvés illusioját keltik, (mint álmainkban gyakran tapasztaljuk). Azon szerves syntheticus kapcsolat miatt, mely ezen érzések és az effectiv cselekvés között fennáll, könnyen következhetik be az ily nagyon élénk mozgási érzések, vagy mozgásemlekezések kiegészülése a hozzájuk tartozó mozgató impulsusokkal, a mikor az emlékezés tárgyát képező cselekvés *reproductioja* jó létre.

Normalis körülmények között a cselekvéseinkre való emlékezés nem szokott olyannyira élénk lenni, hogy az valódi reproductiót váltson ki, — hanem vagy azért, mert az így létrejövő mozgató impulsus nem oly expansiv erejű, mint a cselekvés eredetijénél, — vagy mert expansiv ereje elé öntudatlanul, vagy tudatosan gátakat emelnek a jelen változott viszonyai, — a reproductionnak oly tompított alakjai jönnek létre, melyek intensitási árnyalataik szerint színlelt (markirozott) cselekvésnek, mozdulatlan cselekvésnek, üres cselekvésnek, üres cselekvési beidegzésnek, vagy néma intonálásnak, avagy végül minden motoricus elemet nélkülöző cselekvési képzeletnek nevezhetők. A képzeleti működésből fakadó ezen tompított reproductiók, melyek a teljesen plasticus reproductiókkal szemben különféle domboruságu reliefeknek mondhatók, rendkívül fontos szerepet játszanak a psychikus közlekedés eszközeinek elsajátításában.

Láttuk, hogy saját cselekvéseinknek és mások cselekvéseinek emlékeztetből fakadó reproducálása egy-azon folyamat,

mivel az idegen cselekvést elemeire tagolván szét, azokat saját cselekvéseinkből eredő emlékekkel helyettesítjük, és az idegen mintát utánozva, csak ezen elemek combinálása az, mely nem sajátunk. Ebből következik az is, hogy a mennyiben az idegen cselekvés nem tartalmaz általunk soha sem producált elemeket, — a reproductio nehézségét csak az új combinálás, a szokatlan coordinatio képezi.

A cselekvések emlékezeti, vagy képzeleti reproductioja általános psychologiai sajátságunk, és alapját képezi annak, hogy a mnemotechnikailag kihasználható synthesisek között legfontosabbak és leggyakoribbak a sensomotoricusak. Ha most a beszédre, illetőleg a beszéd elsajátítására térünk vissza, úgy az emlékezeti reproductióról mondottakat teljességükben adaptálhatjuk, és akkor el is tekintve a reciproc psychikai közlekedés szükségszerűségétől, látni fogjuk, miként vannak megadva mindazon feltételek, melyekből önként következik, hogy a beszéd-megértés képessége együtt fejlődik a beszélés képességével.

Láttuk, hogy a cselekvés emlékezeti reproductioja a jelen viszonyoktól is függ, — azok gátolhatják, vagy elősegithetik, — a miből a relief különféle domborúsága származik. Hogyha ily reproductiok a beszédtanulás szolgálatában állanak, úgy a tanulás czéltudatosságából folyik, hogy legjobb segédeszköze elé nem gördít akadályokat, sőt az öntudatlanul feltorlódókat is elhárítani igyekszik, és ennek eredménye, hogy a beszédértés elsajátítására, mint alkalmas mnemotechnikai módszer, a hallott szók reproducálás általi memorálása fejlődik ki. Ezen módszer annál alkalmasabb, mivel általa ép úgy a megértés, mint a reciproc psychikai közlekedésre vezető beszélő-képesség is elérhető.

Térjünk most át a beszédre, mint a psychikai közlekedés activ eszközére. Mint ilyet, vizsgáltuk már a hangok onomatopoeicus utánzását. Látni fogjuk, hogy a beszéd — egész teljességében, még ha nem is directe hangutánzó, — bizonyos szempontból onomatopoeicus eredetű.

A beszéd-megértés fejtegetésénél láttuk, hogy valamely tárgy képzete és az azt megjelölő szó egy emlékezeti generalizálás részeivé olvadnak össze, a melyek kölcsönös redintegratiót tesznek lehetővé. Ha ez úgy van, akkor áll az is, hogy

bármely képzet, még az is, melynek tartalmában nem szerepel hangtűnemény, a rá alkalmazott szó által oly generalizálássá egészítették, melynek egyik része, — a hozzá ragasztott szó, — hangtűneményből áll, mely utánosztható. Így tehát hangképzéssel utánosztható része van nem csak olyféle tárgy generalizálásnak, mint az ugató kutyaé, hanem pl. az asztal képzetének is, mert az asztal nem ad ugyan hangot, azonban az asztalnak, mint tapasztalati generalizálásnak hangzó és hangképzéssel utánosztható alkatrészét képezi a beléje foglalt hangzó jel, az »asztal« szó.

Ily módon látjuk, hogy összes képzeink a megjelölésükre használt szókkal együtt oly tapasztalati generalizálásokká szervezkednek, melyek egyik integráló része, — a hangzó szó, — épen úgy reproducálható hangképzés által, mint azt az onomatopoeicus utánzásoknál látjuk. — és ez képezi indokát annak is, hogy folyékony, vagyis jól begyakorolt beszédnél az egyes képzetek ép oly erős syntheticus kapcsolatokat alkotnak a reájuk szabott szókkal, mint pl. a kutya képzete az ugatás hangtűneményével. Ugy a természetes onomatopoeicus utánzások, mint a képzetekhez mesterségesen hozzáragasztott hangjelek reproducálása complicáltabb syntheticus folyamatok activ nyilvánulásait képezik, a melyek mechanikai alapja soha sem más, mint hogy minden psychikai állapot a syntheticus continuum törvényénél fogva kihatással bír a következő psychikai állapotra.

A psychikai állapotok ezen syntheticus correlatiojában mindég felfedezzük azon belső szabályszerűséget, hogy bármely új reactio tartalmi gazdagságát nem egyedül a reactiot kiváltó ingerbehatásnak, hanem ezen kívül, sőt tulnyomó mértékben a régebbi keletű psychikai működéseknek köszönheti, a melyekből electiv képességnél fogva kiválasztja azon működési elemeket, illetőleg azokkal lép dynamikai kapcsolatba, a melyek hasonló ingerállapotokból fakadtak, vagy hasonló ingerállapotokat tartalmaznak. Ezen leírás, mely tulajdonképen a jelen ingerállapot által keltett tapasztalati generalizálások eszméleti feltűnését rajzolja, inkább csak arról ad képet, mint szélesednek ki egy belső tágabb és passiv látókörben az activ külbehatások szervezeti visszhangjai, arra azonban csak következtetni enged, mikép válnak az ily széles folyamatokból, —

amint a mozgató apparatus pályáira ömlenek, — tömör mozgási jelenségek.

Ha a mozgási jelenségeket egészen más természetűeknek tekintenők, mint a tapasztalati elemek kiegészítésével létrejövő érzésállapotokat, nem pedig mindkettőt azonos törvényeket követő pszichikai működési állapotoknak, — úgy sem a cselekvések intimebb pszichikai létrejöttét és az abban nyilvánuló tömörülési folyamatot, sem pedig azon egyszerű tényt meg nem érthetnők, hogy valahányszor az érzésállapot által felkeltett tapasztalati generalizálás cselekvési elemeket, vagyis mozgási tapasztalatokat tartalmaz, mindannyiszor a tapasztalati redintegratio oly plastikai fokot érhet el, hogy a cselekvési emlékezés expansiv reproductióvá válhatik.

Az, a mit mi a pszichikai érzésállapotok expansiv tömörülésének véltünk, csak látszólagos. A látszat onnan ered, hogy bennünk az expansiv nyilvánulás észlelése tapasztalataink segítségével ugyanolyan tartalmu és épen oly széles syntheticus érzésállapottá redintegrálódhatik, mint a minőből a cselekvő egyénben keletkezett, és ezért mi az ily cselekvést hajlandók vagyunk egy szélesebb medrű folyamat mozgási tömörülésének tekinteni. Az ily emlékezeti redintegratióból fakadó cselekvés csak egy részletét, nem pedig condensatumát teszi ki az egyidejűleg felkeltett tapasztalati elemek összességének. Ezen optikai csalódás magyarázatát adja annak is, miként válthatik oly hatalmas pszichikai közlekedési eszközzé a cselekvés.

Ugyanezen optikai csalódás másra is oktat. Láttuk, hogy a képzeteket jelző szók activ és passiv gyakorlás, vagyis ismételt reproductio és hallás által oly generalizálásokká tömörült synthesisekbe olvadnak a képzeteket kitevő pszichikai állapotokkal, hogy ezeknél a kölcsönös redintegratio mindég könnyen beáll; — most azt is megértjük, hogy egy képzet felmerülése, amint azonnal szó alakjában tolul ajkunkra, csak oly tapasztalati redintegratióból fakadó expansiv nyilvánulás, mint minden más tapasztalati eredetű cselekvés.

Az előző fejtegetések még egy correctiora szorulnak. — Azon különféle tapasztalati elemekből construált belső működési állapotokat, melvek bennünk valamely külső ingerforrás behatása által támadtak, mi egyszerűség céljából ismételten

syntheticus érzésállapotnak neveztük, — pedig praecise csak tapasztalati synthesisekről beszélhetünk, melyek elemei azon széles eszméleti látókört, a melyben feltűnnek, eredetüknek megfelelő mivoltukban, mint érzési és mint mozgási elemek, vegyesen töltik ki. — Teljes joggal tehát az intim pszichikai működési állapotokat, melyek egyrészt érzésingerületekből fakadnak, másrészt cselekvési impulsusok forrásai, nem nevezhetjük complicált érzésállapotoknak, hanem sokkal helyesebben tapasztalati működéseknek.

Analysálván az érzésimpulsus által felkeltett, vagy redintegrált tapasztalati működéseket, azokban esetenként a legkülönbébb tapasztalati elemek együttműködését találjuk, amelyek resultánsa mindég a dynamika általános törvényei szerint jó létre.

Adott esetben lehetséges, hogy a felkeltett tapasztalati működésekben több egyidejű mozgási elem is találkozik. — ha ilyenkor plasticus cselekvési reproductio jó létre, úgy ez vagy egyes mozgási elemek elnyomásával, vagy pedig mindannyiának közös részvételével történhetik. Utóbbi esetben a cselekvés nem tiszta emlékezeti reproductio, hanem többfelől összehordott elemek új coordinatiojának, — mondhatnók, — compilatiojának eredménye.

Máskor a felkeltett tapasztalati működésekben az expansiv cselekvési impulsusok annyira háttérbe szorulnak, vagy pedig ellentétesek lévén, egymást ellensúlyozzák, hogy ilyenkor kiható cselekvés helyett csupán contemplatoricus pszichikai működés jó létre.

A beszéd keletkezése csupán annyiban tér el más cselekvések létrejöttétől, hogy itt a psychomotoricus kapcsolatok képzet és szó között oly erősek, — közöttük azonos tapasztalások oly nagy tömegéből construált generalizálások állanak fenn, — továbbá a beszéd oly könnyen fér össze a legtöbb más cselekvéssel, vagy pszichikai működési állapottal, — hogy ezek eredményeként a beszéd létrejövési feltételei sokkal gyakrabban vannak adva, esélyei sokkalta kedvezőbbek minden más cselekvésénél.

Ha még ehhez tekintetbe vesszük, hogy a cselekvések létrejövetelének többé-kevésbé akadályozott volta szerint a tapasztalati reproductiók különféle domboruságu reliefeket ad-

nak, akkor érthető lesz, hogy az oly könnyen létrejövő beszéd ritkán nyomható el teljesen, legfeljebb plastikai teljességében szenved.

Ily kedvező létrejövési esélyek mellett alig fordul elő, hogy valamely pszichikai működési állapot expansive ne nyilvánuljon a vele társult szóban, — ez által a generalizált kapcsolatok tapasztalati tőkéje oly rohamosan növekszik, hogy csakhamar a képzet és szó közötti *syntheticus* kapcsolat helyét a *képzet-szó* egységének látszata foglalja el. Ezenszinte egységgé fogózkodás képzet és szó között tetőpontját éri el akkor, midőn a *contemplativ* pszichikai működések a beszéd köntösében nyernek az eszmélet előtt tudatos alakot. Annyira a megtévesztésig egy egységgé forrottaknak tűnhetnek fel képzet és szó, hogy gyakran a gondolkozás már in statu nascenti szavakba öltözködik és létre jó a hangos gondolkozás (monolog), vagy ennek kevésbé plasticus válfajai, a hangtalan monolog és a képzelt beszéd.

Hogy a beszéd a pszichikai közlekedés alkalmas eszköze lehessen, szükséges, hogy a pszichikai működések minden modulációjához igazodhassék, illetőleg azokat kifejezni tudja.

Mindeddig a beszédjelek által kifejezésre jutó pszichikai működéseket durván sematizált alakban mutattuk, mintha minden pszichikai állapot oly működési fragmentumok egymásutánjából állana, amely fragmentumok mindegyike generalizált kiegészítést nyert egy-egy szóban, úgy hogy a beszéd ezen egymást követő fragmentumoknak megfelelő szóhalmazból állana. Ily módon a beszéd merev szavak halmazából állana, melyek, — mint a stenographikus rövidítések a szavakat, — képviselnék a pszichikai működések egymásra következő szakaszait.

Tudjuk, hogy a pszichikai működések nem ily mereven széttagolt és felujulás esetén mindég azonos alakban jelentkező segmentumokból állanak, hanem, hogy az egyes phasisok a *syntheticus principiumból* folyólag a következőkre hatást gyakorolván, azokkal szerves *combinatiókká* olvadnak. A beszéd csak úgy lehet a pszichikai működések hű kifejezője, ha már maguk a szavak és nemcsak *combinativ* összeállításai, különféle apróbb változtatások által egy bizonyos működésnek időhöz, helyhez és egyéb működésekhez való viszonyát is képesek kifejezésre juttatni. Ily módon jó létre a beszéd *syntacticus szer-*

kezete, melynél fogva a pszichikai működések, habár rövidítve és sematisálva, azonban continuális lánczolatuknak megfelelő folyékonysággal nyerhetnek szóbeli kifejezést.

A pszichikai közlekedés, úgy a mint eddig tárgyaltuk, csak azon esetekben teljesítheti rendeltetését, midőn a közlekedő egyének direct érzéki kapcsolatban állanak egymással, vagyis, midőn a közlekedés térben azon határok közé van szorítva, melyen belül gestusok, vagy cselekvések láthatók, illetőleg beszéd hallható, — időben pedig azon minimalis határok közé, melyeket a jelzett térhatárokon belől a fény, vagy a hang tova-terjedési ideje határoz meg. Ezen tér- és időhatárok korlátain kívül a közlekedésre szolgáló jeladás kárba vész, mert más egyén által fel nem fogható.

Primitív társadalmi viszonyok között eleinte ily szűk határok közé szorított közlekedés is elégséges lehetett, azonban nem volt elkerülhető, hogy mihamar oly érdekek vagy contro-versiák ne merüljenek fel, melyek az egyének nagyobb számát, vagy egymástól távol tartózkodó egyéneket utaltak egymásra, avagy midőn nem csupán a jelenben, hanem a jövőre kihatóan, — tehát túl az érzéki kapcsolat minimalis időhatárain, — vált szükségessé több egyén cselekvéseinek coordinálása. Mindezen esetekben kétségtelenül fennáll a pszichikai közlekedés szükségszerűsége, még ha az eddig tárgyalt eszközökkel az el sem érhető.

A legtermészetesebb módon, — hasznos véletlenekből levont tapasztalások alapján fejlődhetett a szűk tér- és időbeli határokat ledöntő pszichikai közlekedés módszere. A veszély elől menekülő ember a vele találkozónak elmondta, hogy mi félemlítette meg, és most már vele futottak azok is, kiket ugyanazon veszély fenyegetett; ezen utóbbiak ismét újabb találkozókat ragadtak magukkal.

Alapjában véve azon egyszerű tényt látjuk itt, hogy a pszichikai közlekedés szűk térhatárait kiterjesztette az egyének helyváltozási képessége; — ilyféle esetekből fejlődhetett a hírek szájról-szájra adása, mint a nagyobb embertömegeket és távol-ságokat áthidaló pszichikai közlekedés czéltudatos módszere. —

Ugyanezen módszer az időhatárok szűk korlátait is ledöntötte, mert valamig egy ember emlékezett arra, a mit hallott, vagy tapasztalt, mindaddig képes volt azt beszéd által tovább

is adni; — ha már most a szájról-szájra adást a generatiók perspectivájában szemléljük, úgy kibontakozik előttünk a szájhagyomány nagy időközöket áthidaló közlekedési módszere.

Nem csak az egyén helyváltozási képességének és emlékezetének alapján álló szóbeli közlekedés képes a direct érzéki kapcsolat hely- és időhatárait lerombolni. Eleinte talán kevésbé fontosak voltak, a társadalmi fejlődés folyamán azonban fontosabbakká váltak azon véletlenek tanulságai, midőn a közlekedő egyének tért és időt áthidaló kapcsolatait nem az élő szó, hanem holt jelek hozták létre.

Egy felégetett gunyhó látása, az égő ház felszálló füstje, távolba világító lángjai megelőzhették a menekülő emberek hiradását. Idegenszerű lábnyomok az uton elárulhatták, hogy erre ellenség járt. Mindezek a közlekedés holt jelei, melyek távolabbra hatnak, és tovább maradnak meg, mint az emberi szó.

Egy ház üszkös romjai, egy megjelölt sirhely évek, sőt talán generatiók mulva is pszichikai közlekedést létesítenek a multtal. Holt jelek helyüket is változtathatják. Butordarabok, házalkatrészek, emberi hullák, melyeket a folyam elsodor, nagy távolságokba vihetik egy szerencsétlenség hiradását.

Véletlen tapasztalások holt jelek mesterséges előállítására tanítanak. Ezek egy része helyhez kötött; — jelző tüzek, siremlékek, tilalomjelek a távolabb élőket, vagy az arra menőket különféle cselekvésre buzdíthatják: támadásra, vagy védekezésre, — imára, az utról való letérésre, stb.

Fényüzésből, — vagy sokkal inkább szükségből, — emberek és tárgyak megkülönböztető jelekkel lesznek ellátva, a melyek szerepüket, foglalkozásukat, vagy rendeltetésüket hirdetik. Az előkelőbbek diszesebb ruhát viselnek, a katonák felismerhetők fegyverzetükről, a papok szertartásaik eszközeiről; az árulót megbélyegzik; boltok elé hirdetőnek vagy csalogatónak mérleget tesznek ki, vagy mutatót az ott kapható czikkekből, — kocsmá elé hordót, lopót, vagy poharat.

Kényelemből és takarékoságból, másrészt nagyobb feltűnést keltendő, a külső megkülönböztetések és jelzések jelképekké válnak: az álarcz képviseli a színművészetet, két keresztbe tett kalapács a bányászatot, kiakasztott patkó a kovácsműhelyt, kerék a kocsigyártót, stb.

Maradandóbb jelzéseket kőbe faragnak: az uralkodó házára

koronát, a kereskedőére mérleget; a sirhelyekre kőemléket helyeznek, melyre a meghalt rangjának vagy foglalkozásának jelvényeit, eszközeit vésik, stb. Fokozatosan fejlődik ki ezen alapon a jelképirás. Elvétve találunk ezen primitív jelvények között olyanokat is, melyeknek értelmet csak a közös megállapodás ad, legtöbbje azonban valódi ábrázolás, még ha symbolicus háttérrel, vagy metaphorás rövidítésekkel is, mint pl. a püspökséget pásztorbot, a bányászmesterséget két kalapács, a lakatosságot egy kulcs jelképezi, stb.

Ezen ábrázoló jelzések feltűnő rokonságot mutatnak a direct közlekedés primitív panthomimikai formáival. — Hova tovább, — ép úgy mint a direct közlekedésnél, — a holt jelzéseknel is háttérbe szorul a képzőművészeti ügyességet igénylő természetutánzás és helyét sokkal egyszerűbb mesterkélt jelek foglalják el. Az értelemjelzés helyét lassanként a szójelzés foglalja el.

A fejlődés typicus menete, hogy a képirást követő stadiumban a fogalmat képviselő jelt az ábrázolás könnyebben reproducálható alakja (pl. az ökör szarvas fejét az »a«) helyettesíti, a mely többé már nem a fogalmat magát, hanem csak a rá alkalmazott szót képviseli.

A mint egyszer a jelírás a szavakat és nem az értelemket veszi alapul, azonnal, mint hatalmas egyszerűsítő elem lép fel a szavak, vagy szórészletek phonetikai hasonlósága. Lassanként mindaz, a mi egyformán hangzik, egyforma írásjeleket is kap, végül az írás teljesen elveszíti értelemábrázoló elemeit és a hangzó beszéd phonetikai jelsorozatává válik.

A generatiók tapasztalatából fokozatosan elérhetőbbé váló kézügyesség és könnyebbé váló tudás a szavak írásos jelképezését a pszichikai távközlekedés általános eszközévé teszik; hozzájárul az is, hogy míg a kőbe vésés a beszéd documentumait a szikla sulyával kötötte egy helyhez és csak építmények jelzésére tette alkalmassá, — később a sulyos kőlapot fakéreg, viaszszal bevont fatáblák, kikészített állati bőrok, növényrostokból készített papirlapok foglalták el, — a véső helyett pedig a stylus, az ecset, a toll, és a sokszorosításra alkalmas ólomból öntött nyomdabetű válnak az írás eszközeivé.

A mily mértékben válik egyszerűbbé az írásjelek előállítása, és szállíthatóbbá az írott documentum, ugyanoly arány-

ban nőnek a tér és idő azon distantíái, melyekkel a psychikai közlekedés a direct érzéki kapcsolat szűk határait túlhaladta.

Ha most az írásjelek, vagy általában az írás psychologiai jelentőségét analysáljuk, nem találunk oly momentumokat, melyek elő ne fordulnának a közvetlen érzéki kapcsolatban állók psychikai közlekedési módszereiben is. Mindenütt az intim psychikai működések oly expansiv nyilvánulásait, vagy az utóbbiak maradandó nyomait találjuk, a melyek alkalmasak arra, hogy más egyéneken ugyanoly szélességű psychikai folyamatokat keltsenek, ugyanolyanokká redintegráltassanak, mint a minő folyamatokból támadtak.

Kimutattuk, hogy az expansiv nyilvánulás módja, vagyis a létretövő cselekvés alakja nem az intim működés és a mozgató kihatás közötti tartalmi rokonság által praedestináltatik, hanem tapasztalati alapon válik olyanná, a minő adott esetben. A tapasztalati alap mechanikai kulcsát a redintegratio folyamata képezi, a mely valamely küleredetű impulsus által felkeltve, az eredeti érzésimpressio kiegészítését eredményezi. Ezen functionalis kiegészítés tárgyát vegyesen érzési (vagy contemplatoricus természetű) és mozgási tapasztalati elemek képezik, a melyek dinamikai aránya szerint az együttműködés eredménye is contemplativ, vagy mozgató. A létrejövő eredmény plasticitása csupán a résztvevő factorok intensitásán vagy quantitásán mulik: kedvező esélyek mellett egyszer plasticus emlékezés, máskor expansiv cselekvés jó létre; azonban ugy az emlékezés, mint a cselekvés tartalma, tárgya első sorban a működésbe vont tapasztalati elemek tárgyától függ.

Tekintetbe véve, hogy gyakran ismétlődő tapasztalások generalizálásokká szervezkednek, melyek a redintegratio folyamatát épen bizonyos tapasztalati elemek felé terelik: végeredményében annak felösmeréséhez jutunk, hogy minden psychikai működési állapot sorsát, és így a cselekvését is első sorban az uralkodó, vagyis leggyakrabban ismétlődő tapasztalások döntik el. A tapasztalatok uralkodó volta csupán ismétlődésük számbeli nagyságától, nem pedig máshonnan meritett szempontoktól, pl. természetességüktől függ. Nem fogunk csalódni, midőn azt állitjuk, hogy oly tapasztalatok ismétlődnek a leggyakrabban, melyek forrásait a mindennapi élet (embernél tár-

sadalmi élet) legközönségesebb conjuncturái és érdekei képezik.

A psychikai közlekedés állandó szükségszerűségéből és gyakorlásából folyik, hogy a rendelkezésére álló tapasztalati tőke tömegesebb, mint bármely más psychikai működése; ez, valamint kivitelének könnyedsége eredményezik, hogy csakhamar az összes tudatos psychikai működések felveszik a beszéd syntactikai szerkezetét és fogalmazási köntösét, — úgy hogy végül a gondolkozás contemplativ művelete is a psychikai beszédközlekedés néma alakjában megy végbe.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

III.

A SYNTHETICUS MŰKÖDÉSEK
ÁLTALÁNOS PATHOLOGIJÁJA.

Országos Széchényi Könyvtár

15. Tartalmi zavarok.

Legutóbbi fejezetünk, melyben a psychikai közlekedés minden alakját egységes szempontokra vezettük vissza, azon viszony folytán, melyet a beszéd minden más közlekedési móddal szemben elfoglal, *a beszéd általános psychológiájának* tekinthető. — Azt láttuk ugyanis, hogy ép úgy az élő panthomimia, mint az utánzás ábrázolatokban nyilvánuló alakja a természetes evolutio előre haladó pályáján a beszédnek és a phonetikai írásnak adtak helyet, úgy, hogy később eredeti alakjukban már csak, mint a beszéd és az írás élénkségét, vagy közvetlenségét emelő segédeszközök maradtak meg. A panthomimia ezen degradált szerepkörét a beszédet kísérő mimjáték és az írást tarkító illustratiók tüntetik fel.

A psychikai közlekedésre vonatkozó általános vizsgálatok legfontosabb eredményeit két tételben foglalhatjuk össze:

1. A psychikai közlekedés képessége a *syntheticus continuum* alapján álló *redintegration*-ból folyik, melynek tárgyát tapasztalati generalizálások *praedestinálják*. A *syntheticus principium* és ennek további folyományai képezik a psychikai közlekedés belső feltételeit, illetőleg *belső factorait*.

2. A psychikai közlekedés az egyének működéseit társadalmilag koordinálja: a közlekedés formáit pedig társadalmi czélszerűségek, illetőleg erre vonatkozó tapasztalatok határozzák meg. Ezen társadalmi elemek képezik együttvéve a psychikai közlekedés külső feltételeit, illetőleg *külső factorait*.

Ugy a belső, mint a külső factorok körében jelentkező zavarok befolyásolhatják a psychikai közlekedést. Az utóbbiak körében beálló zavarok hatásai nem az individualis, hanem a tömegpsychológiának képezik vizsgálati tárgyát, és így tanulmányozásuk sajátképen a sociológiához tartozik. A psychikai közlekedés, mint az egyéni működések társadalmi coordinatiojának eredménye és eszköze, már önmagában is oly vizs-

gálati tárgy, mely tulterjed az individual-psychologia határain és sociologiai vizsgálatot igényel.

Azok alapján, amiket az előző fejezetben kimutattunk, hogy a pszichikai közlekedés nem keletkezik sajátlagos potenciákból, hanem a syntheticus és generalizáló szellemi működések természetes folyománya, a mely csupán alakját köszönheti speciális társadalmi eredetű tapasztalásoknak, következik, hogy a pszichikai közlekedés belső zavarainak tárgyalása tulajdonképen nem lehet más, mint a syntheticus szellemi működések psychopathológiája, még ha nem is általános szempontokból tárgyalva, hanem a pszichikai közlekedés receptív és productív elemeire való különös tekintettel.

Munkánk bevezető részében rámutattunk arra, hogy az intim pszichikai működések tárgyilagos vizsgálata csak indirecte lehetséges, és hogy számunkra csak a külvilág erőbeavatkozásai, továbbá a szervezet physikai változásokból álló reactioni hozzáférhetők, és hogy mindarra, a mi ezen két objective vizsgálható momentum között, mint a reactio lappangási phasisa, — más szóval, mint intim pszichikai működés — meggy végbe, csak önmagunkból meritett analogiákra támaszkodva tudunk következtetni.

Ha most ezen indirect vizsgálati módnak, vagy mondhatjuk, subjectív analogiákra támaszkodó következtetéseknek szilárdabb alapja után kutatunk, — mert hisz minden indirect vizsgálatnál arra, a mit el nem érhetünk, következtetünk valamiből, a mit objective el tudunk érni, és minden, még oly subjectív eredetű analogiánál is egyenletünkben összevethető objectív elemek szerepelnek, — ugy ezen elérhető, összemérhető, analogiákba sorozható szilárd elemek között ránk nézve azon mozgási jelenségek a legértékesebbek, melyekben a pszichikai közlekedés productív elemeire ösmerünk.

Nem szorul magyarázatra, hogy a pszichikai közlekedés receptív része, midőn mi törekvéseinket egy más egyén megértett törekvéseivel koordináljuk, teljesen analog azzal, mintha mi azon egyén törekvéseinek, vagy cselekvéseinek psycho-genesisét vizsgálónók.

Rámutattunk azon tényre, hogy psychologiai szempontból nem állithatók fel értékbeli kategoriák a tapasztalások különféle körei között, a szerint, hogy a tapasztalás adatai maguk-

tól kínálkoznak-e érzékeinknek, avagy utánok fáradságos buvár-munkával kell-e a felszín alá merülnünk. A pszichikai közlekedés mindég a tapasztalatgyűjtés egy neme, melynél az egyik fél a másik vizsgálati objectumát képezi, az pedig a tapasztalás szempontjából teljesen irrevelans, vajjon oly felszínes adatoknál állapodunk-e meg, mint az illető egyén kiné-
zése mozgásai, cselekvései, avagy az illető egyén belsejébe me-
rülünk, hogy cselekvéseinek keletkezése felől nyerjünk tapasztalatokat.

A pszichikai közlekedés productiv elemei oly cselekvések, melyek az expansiv élettevékenységek minden neménél alkalmasabbak arra, hogy belőlük valamely egyén intim működéseire, illetőleg — önmagunkból meritett analogiák alapján — intim eredetére következtessünk.

Ugyanoly subjectiv analogiák, vagy mondhatjuk, önmagunkból meritett tapasztalatok képezik vizsgálódásunk alapját, midőn egy beszédközlés intentióját akarjuk megérteni, mint midőn a beszédben nyilvánuló intentio psychogenesistét fürkészszük, — a különbség csupán annyi, hogy első esetben subjectiv tapasztalatainkból a közlésjelentőségére, vagy intentiójára, a második esetben pedig az intentio pszichikai eredetére vonatkozó generalizált emlékezéseinket értékesítjük.

A vizsgálás technikájának szempontjából az is teljesen mindegy, hogy minő expansiv cselekvés psychogenesistét kutatjuk, mert hisz kimutattuk, hogy a beszéd egyenértékű minden másféle expansiv cselekvéssel. Hogy azonban ily psychogenetikai vizsgálatok legalkalmasabb tárgya a beszéd, ez onnan van, mert míg a cselekvések legnagyobb része az önmagára utalt egyén magános törekvése valamely pillanatos, vagy providens öncél felét, addig a beszédnek épen az a rendeltetése, hogy általa valaki intim belsejét mások előtt feltárja és ily módon saját és mások öncéljainak coordinálását hozza létre.

Tudva azt, hogy az intim működések tulajdonképen expansiv reactioknak érzékeink elől rejtett, lappangó előkészítési szakai, teljesen mindegy, és csupán egy-azon dolognak kétféle elnevezése, hogy vajjon a cselekvések psychogenesistét, vagy az intim pszichikai változásokat vizsgáljuk-e.

Annál kevésbé tehetünk a kettő között különbséget, mert a mikor az intim lelki állapotokat, mint egyes complette reac-

tiok különszakított fragmentumait izolált vizsgálat alá akarjuk vetni, akkor is csak az expansiv nyilvánulás az egyedüli index, melylyel, mint eszközzel, az intim működéseket vizsgálatunk körébe tudjuk vonni.

Végeredményében tehát cselekvések psychogenesiséét, vagy intim psychikai működéseket vizsgálni, nem csak tárgyra nézve, de módszertanilag is azon-egy dolog.

Láttuk azt, hogy a syntheticus szellemi működések egyik componense a külső inger okozta primär reactio, másika pedig a megelőző működési állapot. Ezen kettős eredetnek megfelelően a kóros synthesisek pathologiai forrása is vagy a primär reactioban, vagy a tapasztalati componensben keresendő.

A primär reactio a kül eredetű ingerállapotok commentálatlan érzékeléséből, vagy röviden, a kül behatások megérzéséből áll. Minden egyéb, a mi az ingerállapotok tudatos distinctioját, vagy bárminő feldolgozását illeti, már összevetéssel, vagyis tapasztalati elemek igénybe vételével jár.

Vegyük először szemügyre a primär reactioknak, vagyis az érzékelésnek zavarait.

A tulajdonképeni kóros érzékelés oka az ingerületfelfogó készülékeknek, vagy az innen haladó centripetalis érző pályáknak megváltozott voltában keresendő. Mindkét spherában a változás vagy durván anatómiai, vagy psychikailag ki sem mutatható; utóbbi esetben functiók zavarokról beszélünk.

A változások hatása nyilvánulhat az érzésingerületek *quantitásában*, és pedig az érzésdefectustól kezdve a tultengett, vagy hyperaesthesiás érzésig, és az érzésingerületek *quantitásában*, a mikor inadaequált, vagy hamis érzések jönnek létre.

Tekintetbe véve, hogy a primär reactiok sem anatómiailag, sem psychologice mereven el nem határolhatók az érzések syntheticus feldolgozásától, a működések közbeeső kétes zónájában végbemenő psychikus interferentia tünetényét és zavarait is részben a primär reactiókhoz sorolhatjuk.

Mint tudjuk, psychikus interferentiának az egyidejű, vagy a közvetlenül egymás után megindított ingerfolyamatok synthesiseit értjük, azonban az érzővégekészülékekben beálló physikai interferentiás tünetények kizárásával. A psychikus interferentia tüneténye a legszorosabb kapcsolatban áll a figyelemmel, mert épen ezen factor teljesíti, — és pedig többnyire motoricus

eszközökkel, — az érző készülékek beállítását, így tehát a psychikus interferentiára gyakorolt befolyása ugy az egyidejű, mint a közvetlenül egymásután következő ingerbehatásoknál el nem vitatható.

A figyelem azonban nem csak a tömeges külbehatások érző kiválasztásánál fontos, hanem izolált külbehatásoknál is: — először azért, mert alig van oly külbehatás, mely nem volna egyszerre több specificus érzőkészülékre hatékony, — csak gondoljunk az átrobogó vonatra, mely egyszerre a látást, hallást és szaglást foglalkoztatja; — másodszor azért, mert az izolált külbehatás még a külvilág egyoldalú szempontjából is a valónak meg nem felelő suppositio, főkép tekintetbe véve, hogy nem csak a köztakarón kívüli külvilág, hanem az élő szervezet is szakadatlanul ingereket termelnek.

A figyelem szereplése főkép azért kiváló fontosságu, mert benne egy oly factort látunk, mely a primär reactiokat normalis körülmények között, tehát teljesen ép szervezeti viszonyok mellett is, — tisztán functionalis uton, — befolyásolni képes.

A maga tisztaságában csak a motoricus elemekkel társuló figyelem befolyását tudjuk megérteni, azonban rámutattunk azon analogiákra, melyeknél fogva jogosnak véltük feltételezni, hogy azon belső, vagy elvont figyelem is, melynél sem activ, sem passiv érzékszervi beállítást nem tapasztalunk, szintén ugyanazon alapokon keletkezik és fejti ki hatását.

A primär reactioknál, vagyis a commentálatlan érzékelésnél a figyelem elvont, rejtett alakja alig jó számba, — azt oly fictiv fogalomnak tekinthetjük, mely csupán a contemplativ psychikai működések syntheticus eredményeit látszik kísérni, illetőleg azokat a létrehozó elemi együttthatók felé emelni a subjectiv érzés előtt. — A motoricus beállítással járó figyelem szintén csak fictiv fogalom, mert ha látjuk azt, a mit élesen beállítottunk, úgy látásunk nem a figyelemnek, hanem a jó beállításnak eredménye, a figyelem maga pedig nem egyéb, mint az érzékelés kedvező feltételeinek általánosítása, illetőleg azok subjectiv visszhangja.

A motoricus figyelem fogalmáról mégis az állitható, hogy ha általános jelentőségében fictio is, azonban mégis valódi tényekre támaszkodik, tehát olyféle csalódás eredménye, mintha

azt hinnők, hogy szemünkből érzékeny tapogatók nyulnak ki, a látásról pedig, hogy a kinyújtott tapogatók segélyével érezzük meg a tárgyak távolságát és alakját. Ezen hamis fictio daczára, mely be lett csempészve a tények sorozatába, a látás folyamata mégis kétségtelen valóság.

Ha elfogadjuk, hogy a motoricus beállítást teljesítő figyelem pusztá fictio, — az okozat fölcserélése a personificált okkal, — úgy az elvont figyelmet, melynél külső activitást sem találunk, még bátrabban tekinthetjük a képzelet szülöttének.

Az elvont figyelmet, melynek territoriumát nem a primär érzékelés, hanem a contempláló szellemi működés képezi, korai dolog volna most tárgyalnunk, ha nem látszanék szükségesnek, hogy a figyelem psychikai jelentőségét egyszerre és egész terjedelmében megvilágítsuk.

Ha valaki önvizsgáló szemmel saját contemplatív szellemi működéseit követi, akkor úgy tűnik fel, mintha egyes működési részletek felemelkedése a tudatosság fénykörébe, mások alámerülése az indifferens homályba, egy magasabb potentiának, a figyelemnek műve volna.

Tudjuk, hogy ezen észrevétlenül munkáló figyelem csak úgy a subjectiv érzés illúziója, mint a figyelem másik formája, amely valódi mozgásokkal jár és úgy válogatja ki egyikét-másikát a külvilág realis behatásainak.

Kétségtelen, hogy a contemplatív folyamatok egyes részleteit, — csak úgy, mint a külvilág egyes behatásait — egyaránt realis (nem metaphysikai) tényezők emelik a többiek fölé, a subjectiv érzés fénykörébe. A contemplatív folyamatoknál ezen realis figyelmi tényezők nem oly észrevehetők, mint az egyszerű érzékelésnél, de lényeges különbség nincs közöttük.

A syntheticus működések természetéből folyik, hogy együtthatói, akár gyéren, akár egyszerre tömegesen olvadnak össze, mindég ugyanegy principium szerint tükröződnek a subjectiv érzésben. Ezen principium abban áll, hogy a subjectiv érzés mindég a maguk realis hűségében, az együtthatók kölcsönhatásának realis conjuncturái szerint fogja fel a psychikai működéseket, nem pedig valami metaphysikai erő hatása alatt ezt-amazt válogatván ki a résztvevő működés-elemek közül.

A figyelem fejtegetéséből az tűnik ki, hogy ezen fogalom,

mint fictio, a psychologia tényleges factorai közül kitörülendő, és oda kell utalnunk, a hová tartozik, a subjectiv érzéshez.

A subjectiv érzésről általánosságban kifejtettük, hogy az csupán felfogja a psychikai változásokat, de azokra soha sem folyhat be, most a figyelemről, mint a subjectiv képek egymáshoz való viszonyának termékéről, szintén ugyanezt állíthatjuk.

A figyelem jelentőségének megállapítása egész psychologiai felfogásunkat egyszerűbbé teszi, mert ezentul ugya primär reactiok, mint a syntheticus működések tárgyalásánál eltekint-hetünk a figyelem fogalmától, és helyébe azon körülményeket kell helyezni, melyek élesebb subjectiv képek keletkezésére vezetnek.

Mindeddig a figyelem tárgyalásánál csupán primär érzékelésről és érzés-synthesisekről beszéltünk, — most ezen eredményeinket változatlanul kiterjeszthetjük az elemi és a syntheticus reactiók egész terjedelmére, — tekintet nélkül elemeik érzési, vagy mozgási eredetére, valamint fennállásuk időtartamára.

Ha nem érzési, hanem mozgási elemekről beszélünk, ugy csak annyit kell előző eredményeinken módosítani, hogy itt a subjectiv érzésből folyó látszólagos figyelem nem magához a mozgáshoz, hanem a belőle folyó és vele járó érzés-ingerület-hez fűződik.

További fejtegetéseinkben egyszerűség okáért a figyelem eliminált fogalma helyett a figyelmi tényezők kifejezésével fogunk élni. Láttuk, hogy ezen *figyelmi tényezők* normalis körülmények között egyes külbehatások megérzésére kedvezőek, máskor kedvezőtlenek, — most hozzátehetjük, hogy directe csak az érzés-ingerületek nagyságára birnak befolyással, azenban soha sem kvalitásukra.

A figyelmi tényezők normalis körülmények között a szervezetet érő folytonos ingeráradattal szemben szabályozzák az érző egyén adaequáltságát, melynél fogva az egyén nem válik ezer heterogen ingernek játéklapdjává, — egyik célirányos reactióját nem nyomja el azonnal a másik, — hanem képessé válik egy a külingerekhez nagyjából hozzásimuló, önmagában szervesen összefolyó psychicus existentiát folytatni.

Azt lehet állítani, hogy a figyelmi tényezők az egyén szer-

vezeti és pszichikai életére fontos behatások kiválasztó eszközei. Ösmervén a figyelmi tényezők motoricus elemeit, meg fogjuk érteni, hogy ezen kiválasztás önmagában nem más, mint az együttthatók mérkőzésében az erősebbek győzelme a gyengébbek felett. Ha egyidejűleg fény- és hangbehatás éri az egyént, úgy bár önmagában bármelyik képes volna kiváltani az érzékszervi beállítás reflexét, azon beállítás fog létesülni, a melynek megfelelő ingerforrás erősebb impulzust fejtett ki.

Könnyen érthető, hogy ha egyszer anomáliák állanak fenn a figyelmi tényezőkben, úgy ezek felöltő zavarokat okoznak a heterogen behatások érző kiválasztásában, és így az érzékelés normalis adaequatiojában is.

Durván physikai szempontból az érző kiválasztás zavarait csak oly alapon tudjuk elképzelni, ha az egyidejűleg igénybe vett különféle érzékszervek nem egyforma érzőképességűek. Így előbbi példánkra visszatérve, midőn egyszerre hang és fényimpulsus éri az egyént, és a fénybehatás volt erősebb, rendes körülmények között optikai beállítás létesülne, és a hangtűnemény érzékelése szenvedne a relativ figyelmetlenség folytán, ha azonban az egyén vak, úgy az érzékszervi beállítás kétségtelenül a hangtűnemény előnyére dőlne el.

Nem csak ily durva körülmények döntenek el, hogy mely külbehatás győzedelmeskedik. Már a figyelmi beállítás tárgyalásánál láttuk, hogy ha pillanatos impulsusokról van szó, úgy létrejöhet ugyan az érzékszervi beállítás, azonban post festa: — a fegyver eldördülése után, ha hirtelen oda is figyelünk, a lövést nem halljuk jobban, mintha az acustikai figyelő reflex be sem következett volna.

Az ily post festa létrejövő érzékszervi beállítás is szolgálhat a tájékozás eszközeül, — a mennyiben most már a váratlan behatás érzése helyett az utólag létesülő beállítás izom-érzései azok, melyekből tapasztalataink segélyével az illető behatás természetére és eredetének körülményeire következtethetünk.

Egy ily hirtelen lövés után képesek vagyunk a beállott figyelési reflex segélyével oly távoli és alig hallható lövéseket is észrevenni, melyekről különben tudomást nem vehettünk volna.

Ezen példa a figyelmi tényezők egy belső componensére

tereli vizsgálatunkat, a mely kétségtelenül a praeexistáló. vagyis az emlékezeti működések körébe tartozik. Példánkban a lövés okozta acustikai beállítás még fennállott, a mikor a következő gyengébb lövéseket meghallottuk, ezért ugy is tünhetik fel, mintha itt az emlékezés nem is foglalna helyet a figyelmi tényezők között, csupán a physikai beállítás.

Az előbbi eshetőségnél sokkal gyakoribb és könnyebben is példázható, midőn az emlékezeti componens fontosabb a beállításánál. Az a nem vadász, a ki esthomályban sétál a mezőkön, nem veszi észre a nyulat, vagy, mert nem figyel rá, vagy, mert szeretné ugyan látni, de nem képes észrevenni. Ugyanezen embert az ismételt figyelés, vagy néhány vadászati kísérlet képessé teszi, hogy most már, a nélkül, hogy látó élesége fokozódott volna, jól észrevegye a nyulat. Ezen példában az emlékezeti, vagy tapasztalati elemek nem csak érzékszervi beállítást hoztak létre, hanem bizonyos irányban az érzéköpességet is fokozták.

Számos példával lehetne igazolni, hogy bár a primär érzékelés, mint egyszerű ingerészrevevés, genetikailag egy ephemer külbehatáshoz fűződik, — hogy ennek daczára létrejövetelében tapasztalati elemek is működnek közre. Nem csak azt látjuk ez által bizonyítva, hogy az érzési kiválasztást a praeexistáló működési állapot bizonyos határok között prae-destinálja, hanem azt is, hogy az érzékelés már önmagában is tapasztalati elemekből meritett összehasonlításokat tartalmaz.

Az ily primär synthesisek által a syntheticus redintegratio szerepköre nem csak a képzeleti működésekre és a cselekvésekre, hanem a primär érzésre is kiterjed. Eddig is láttuk, hogy a primär érzésreactio tapasztalati redintegratio által kibővített. azonban a kiindulást képező elemi érzékelésben nem találtunk tapasztalati elemeket. — most azután látjuk, hogy a syntheticus principium nem csak a complicált psychikai működésekben, hanem azok elemi összetevőiben is egyaránt érvényesül.

Ezen tény a psychikai működések elemi szerkezetlanát egységesen világítja meg: — fényében látjuk, hogy a figyelmi tényezők is ép ugy, mint minden más psychikai együtttható, egy a jelen impulsusához fűződő és egy a tapasztalati multban gyökerező componensből alakulnak.

Ezek alapján érthető az is, hogy az érzékelés, — teljesen eltekintve annak tudatosságától, csupán mint commentálatlan észrevevés, — önmaga is tapasztalati iskolázást, érzésben való gyakorlottságot igényel, amit az is bizonyít, hogy az újszülöttek csak lassanként tanulnak meg impulsusokat észrevenni, és hogy nálok eleinte, habár reflex-mechanismusuk már működésképes, figyelmi fixálást nem találunk. A fixálás, mely az érzésingerület motoricus pályára terjedéséből áll, szorosan összefügg az érzésingerület teljességével, amihez, mint láttuk, tapasztalati elemek *syntheticus* hozzájárulása szükséges.

Oly kölcsönviszony áll be érzés és fixálás között, hogy a mint ismétlődő véleltenek folytán egy specifiuss ingerbehatás többször *activ* fixálás nélkül is kedvező érzékszervi beállítást talált, ezen véletlenekből tapasztalati generalizálások keletkeznek, melyekben a kedvezően érvényesülő érzések emlékezései a kedvező beállítások érzékszervi helyzetének emlékezéseivel forottak össze.

Ezen utóbbi érzékszervi helyzeti emlékek az érzékszervek mozgási emlékeivel társulnak, illetőleg egészülnek ki; így módon egy működési *circulus* fejlődik ki, melynek eredménye, hogy az észrevevés és a figyelmi fixálás karöltve fejlődnek ki az ismételt ingerbehatások tapasztalati alapján.

Jeleztük, hogy a primär érzékelés már önmagában összehasonlítási elemeket tartalmaz; — most az érzékelés fenti genetikai képét azzal egészíthetjük ki, hogy a mint egyszer az érzés és az érzékszervi beállítás tapasztalati alapon nyugvó működési *circulusa* kifejlődött, — egyuttal már az érzés további *syntheticus* feldolgozásának csirái is adva vannak, a melyek ismét csak tapasztalati alapon, vagyis hasonló tapasztalatok *syntheticus* összevetése által fejlődnek a kiképzett szellemi élet complicált termékét képező tudatos megismeréssé.

Mindezen eredményeinket összevetve azt látjuk, hogy mikor a *syntheticus* működéseket két *componensre* vezettük vissza: primär reactiókra és tapasztalati elemekre, hogy behatóbb vizsgálatra már magának a primär reactionak létrejövetelében is oly figyelmi tényezőket találtunk, melyek tapasztalati eredetűek.

Ezen *circulus vitiosus*, mely abban nyilvánul, hogy tapasztalati elemekkel kiegészülő *synthesisek* külső forrását érzéki inge-

rületek képezik, — a külbehatások tömegéből pedig az érző kiválasztást ismét tapasztalati elemek eszközlik: — a szellemi életet nem csak belső nyilvánulásaiban, hanem erőforrásainak használatában is az autonomia bizonyos fokára emeli. — A szellemi élet autonomiája abban nyilvánul, hogy reá a külvilág exigenciái befolynak ugyan, azonban némi korlátozással, mert nem minden külbehatás van reá hatással, csak azok, amelyeket érző kiválasztás útján acceptál.

Látni fogjuk, hogy a syntheticus eredetű kiválasztás még sokkalta fontosabb szerepet tölt be, mikor az érzések feldolgozásáról, nem pedig csupán primär érzékelésről van szó, és hogy ott a psychicus élet autonomiája is sokal tágabb keretben érvényesül.

A primär érzékelésnél a tapasztalati eredetű kiválasztás csak azon határok között érvényesül, melyeket physikai módon szabnak meg az érzékszervi beállításnak egy inger felfogására nézve kedvező, vagy kedvezőtlen conditioi. A dolog úgy értelmezendő, hogyha, — a mint kimutattuk, — az érzékszervi beállítás tapasztalati componensektől is függ, hogy akkor pl. a mozdulatlan szem látóterében megjelenő különféle tárgyak közül azon tárgy képe fog a retina sárga foltjára beállíttatni, a melynek megfelelő tapasztalati elemek épen legutóbb a psychikai működések uralkodó tartalmát képezték. Így pl. a lesben álló vadász merev tekintete a talajnak, növényzetnek és égboltozatnak elég tág látókörét öleli fel, azonban emlékezet, vagy tapasztalati működései, melyek mind a vadászat körül forognak, arra praedestinálják, hogy látóterének tárgyai közül ne a talajt, vagy a mozgó felhőket, hanem a megjelenő nyul alakját helyezze a legélesebb beállítása.

Példánkan azonban a felszínen levő vagy uralkodó tapasztalati működések nem csak a mozdulatlan látótérbe eső vad éles beállítását eszközlik, hanem ezen passiv kiválasztás a fej és a szem combinált mozgásai által activ kereséssé fokozódik.

Az ingerkiválasztás azonban így is csak positiv irányban érvényesülhet, soha sem negativ irányban. Negativ irányu kiválasztás az volna, ha a vadász csak a nyulat látná, és minden más képpel szemben, mely lálóterébe vetődik, a vakság állapota állana fenn.

A negativ kiválasztás, mely figyelmetlenségnek is nevezhető, ép úgy korlátok közé szorított, mint a positiv kiválasztás; ezen két functionalis véglet együttvéve sem képes az érző működéseket tágabb határok között, mint az éles beállítás és a tompa beállítás, módosítani. Csak az érzékszervek helyzetét és irányát változtató activ keresés, és antagónja, az elhanyagolás, hozhatnak létre oly physikai helyzeteket, midőn a különben veszendőbe menő ingerbehatás felfoghatóvá válik, vagy midőn a különben érvényesülő ingerbehatás veszendőbe megy.

A synthesisek pathologiájában az érzékszervi defectusok után legfontosabbak a figyelmi tényezők kóros alteratioi. — A figyelmi tényezők egymagukban nem képesek a külső inger által keltett érzést quantitative fokozni, vagy leszállítani, mert az csak az inger nagyságától és az érző apparatus épségétől függ; hatásuk csupán a tapasztalati működések által kiválasztott ingerforrás élesebb beállításában nyilvánul.

Ebből következik, hogy a figyelmi tényezők csak az érzékelésnek és közvetve a synthesiseknek tárgyára birnak befolyással. Ha ez úgy van, akkor ennek logikai következése, hogy a figyelmi kiválasztásban beálló zavarok csak a synthesisek tartalmába hozhatnak kóros elemeket, azonban soha sem szerkezetökbe.

Nézzük most a figyelmi kiválasztás zavarait. Mint láttuk, a figyelmi tényezők alapját tapasztalati működések képezik, a melyek motoricus kihatása egyes, az érző körben jelentkező ingerek élesebb beállítása. Ebből következik, hogy a tapasztalati működések abnormitásai a figyelmi kiválasztás zavarait vonják maguk után.

Nézzük ezen viszonyokat egy példa keretében, — és pedig maradjunk a vadász eseténél. A vadászó ember normalis körülmények között tarsolyában, — hogy úgy mondjuk, — nem csak töltényeit viszi, hanem vadászati tapasztalatait és azon szándékot is, hogy vadat ejtsen el. Ez azt jelenti, hogy a mint lesbe áll, a vadászatra és nem másra gondol. Azonban ez csak normalis körülmények között van így. Lehetséges, hogy mi alatt társait a vadászat köti le, emberünk egy fontos üzleti ügyének lebonyolításán gondolkodik, vagy papírt vesz elő, és verset ír; úgy lehet, hogy fájdalmai vannak, vagy hallucinatioi, melyek lekötik figyelmét; és mialatt egyik nyúl a másik

után jelenik meg előtte, és keze ügyében töltött fegyvere, — a nyulat nem veszi észre, fegyverét nem használja.

Ezen példából látjuk, hogy a normalis figyelmi kiválasztás normalis, vagyis a körülményekhez adaequált tapasztalati működéseket tételez fel. Azon tapasztalati működések adaequáltak, melyek tárgyuknál fogva egybevágnek az egyén cselekvési szándékával, momentán érdekeivel, és azon cselekvések vagy érdekek normalisak, melyek alkalmoszerűek, vagyis a melyek beleillenek az egyén külső körülményeibe. Az, a ki vadászni ment és mialatt szándékát kivihetné, verseket ír, csak olyan abnormalisan cselekszik, mint a minő abnormalisan emlékezik az, a ki, mikor fegyverét vadra emeli, annak már előbb kilőtt és töltetlen csövét süti el, vagy az, a ki tapasztalatait nem értékesítve rálő a vadra, a mely a lőtávolon kívül áll.

Az inadaequált cselekedetektől most eltekintünk, a melyek többé-kevésbé kóros indokokból fakadnak ugyan, de azért önmagukban motiváltak és talán az odavágó tapasztalatok segélyül vételével, a kínálkozó alkalmas külbehatások figyelmi kiválasztásával jöttek létre és csak a külső körülmények, vagy az egyén előre eltökélt heterogen szándékának szempontjából abnormalisak.

Most, midőn a figyelem zavarait csak a primär érzéklésre gyakorolt hatásaiban vizsgáljuk, példánk azon adatai, midőn amneszticus, vagy figyelmetlenségi alapon a máskülönben adaequált cselekvésbe hibák csusszantak, mint pl. a töltetlen cső elsütése, vagy a ráhibázás a lőtávolon kívül álló vadra, tárgyunk vizsgálatára alkalmatlanok, azonban alkalmassá válnak, ha ugyanezen eseteket általánosabb szempontokból nézzük.

Eseteket láttunk, midőn az észrevevés szenved és eseteket, midőn a cselekvés kivitele hiányos, és mindkettőnél a tapasztalati működésekben találtuk a zavar okát: egyik helyütt inadaequált, a másik helyütt hiányos tapasztalati működéseket; — az elsőre typicus példa a vadászat közben való üzleti tervezgetés, mialatt a vadász nem veszi észre a vadat, — a másikkra, midőn a töltetlen csövet süti el.

Példánk még egy alternatív eset felállítására alkalmas. A vadász figyelmenek teljes összpontosításával vár a fegyvere elé kerülő vadra, — midőn mozdulni lát valamit; eleinte nem veszi ki jól, de élesebben beállítva látja, hogy az egy lassan

közeledő nyúl, mely hirtelen felemelkedik és figyelve körülnéz. Rásüti fegyverét, és a mint a lövés füstje eloszlik, nem lát sem meglőtt, sem menekülő vadat, csupán egy nagyobb rögöt, melyben felösmeri lövésének céltárgyát.

Itt a tapasztalati működések túltengését látjuk ; — a rög észlelésében syntheticusan résztvevő emlékezés plasticussá vált és érzékcsalódás jött létre. Még erősebb túltengése az érzékelésben résztvevő emlékezésnek, vagy helyesebben képzeletnek, midőn az nem csak egy érzéki képet hamisít meg, hanem annak egész környezetét, midőn azt mondhatnók, hogy az egyén képzeletének kelléktárából illusiojához teljes sceneriát épít. Az ily hallucináló érzékelésnek physiologicus példája azon vadász, ki álmában vadászik.

Ugy az illusionáló, mint a hallucináló érzékelés kóros tulajdonságaiban demonstrálja a tapasztalati elemek részvételét az érző kiválasztásnál.

Mindazt összegezvén, a mit az érző kiválasztás pathológiájáról megállapíthattunk, fel kell tűnnie, hogy az elemi érzékelésnél, a hol az érzés teljességét csak a beállítás élessége, vagy tompasága alterálja, fontosabb zavarokat alig találtunk, ellenben az elemi benyomásokat térbeli, vagy időbeli csoportokba szedő tárgy- és esemény-érzékelésnél a kóros szélsőségek sokkal nagyobb arányúak : — ingadozásuk óriási hullámtávolságát egyik oldalról a psychikai érzékellenség, tulról a hallucinálás határolják.

Mikor a tárgyak és az események észlelését tárgyaltuk, már akkor kimutattuk, hogy az *egy tárgy*, vagy az *egy esemény* képzete mindig időben egymásután következő elemi érzéki ingerületek syntheticus terméke, és hogy az elemi benyomások egymásutánját tárgyaknál az észlelődés sorrendje, eseményeknél az ingerkeltő változások egymásutánja okozzák. Most a tárgyészlelés leírását még azzal egészíthetjük ki, hogy az érzéki behatások itt nem csak azért egymásutániak, mert a legtöbb tárgyat több oldaláról szemléljük, sőt annak képe sokszor bele sem fér egy látótérbe, — hanem főképen azért, mert a tárgykép egy látótérbe férő korongjának is egyszerre csak egy kisebb részlete állhat éles beállításban. Innen van, hogy valamely nagyobb tárgy éles képe soha sem keletkezhetik egyszerre, hanem successive alakul össze a méretező szemmozgásoknak megfelelő egymásutáni részletekből.

Az a tény, hogy az érző kiválasztás zavarai nagyobb arányu érzékelési anomaliákat okoznak a csoportos, mint az elemi érzékelésnél, arra mutat, hogy a tapasztalati működések részvétele soha sem alterálja az érzőkészülékek érzékenységet, hanem csupán azok beállítását és a nyert pillanatos benyomások syntheticus összeállítását. Eredményeink ezenkívül azt is bizonyítják, hogy a primär érzékelés a syntheticus érzékeléstől mereven külön nem választható, és pedig sem azon alakjától, midőn egyidejű, vagy egy ténycsoportot képező érzés-ingerületek olvadnak egy syntheticus működési egységbe, sem pedig azon alakjától, midőn régibb keletű ingerületek tapasztalati maradványai alkotnak syntheticus egységet a jelen érzés-ingerületével.

Itt is úgy, mint eddig mindenütt, azt tapasztaljuk, hogy mesterséges eredetű psycho-analiticus osztályozásaink csak a megértetést szolgálhatják, hogy azonban a psychikai működések, bármily külső formában is jelentkezzenek, mindég egységes principiumokon nyugszanak.

Fejtegetéseink, melyekben az érző kiválasztásnak a primär érzékelésre gyakorolt hatásait vizsgáltuk, azon laza és mesterséges válaszfal ledőlése által, melyet primär érzékelés és syntheticus feldolgozás közé emeltünk, majdnem észrevétlenül vittek minket a syntheticus működések általánosabb vizsgálatához.

Ha most visszaemlékezünk a psychikai redintegrációról mondottakra, úgy az érző kiválasztás tapasztalati elemeinek szereplésében, kell, hogy ráösmernünk a motoricus redintegratio ugyanazon módjára, mely a képzetet in statu nascenti a vele társult szó motoricus alakjába önti. A tárgy-, vagy eseményemlékezés ép oly syntheticus és generalizált egységbe van forrva a primär érzékelésnek, — melyből eredett, — érzékszervi beállításával, mint a képzet a vele tapasztalati egységbe forrott szóval. Az emlékezésből, vagy képzeletből fakadó fixáló keresés tehát csak oly motoricus redintegratio, mint a beszédben nyilvánuló gondolkodás.

Ha most a redintegratio szempontjából vizsgáljuk az érzékelést irányító figyelmi tényezőket, és összevetjük azon már ösmert ténnyel, hogy az emlékezés a primär érzés-ingerületek tapasztalati kiegészüléséből keletkezik, úgy kétirányu per-

spectiva nyílik előttünk: egyik oldalról látjuk, hogy az érzés electiv tényező az emlékezések keltésében, a másik oldalról, hogy az emlékezések activ szerepet játszanak az érzések kiválasztásában.

Az electiv képességek oly egymást kiegészítő módon forranak össze egy autonom működési körre, hogy végeredményében az érzés az, mely, — mint a körfolyamat megindítója, — a következő érzésimpulsusok érvényesülését, vagy veszendőbe menését, és így indirecte a következő körfolyamatok sorsát praedestinálja. Ezen önszabályozó circulus, melynek rugóit a primär érzés és a tapasztalás képezik, hozza létre az egyén *passiv és activ igazodását* környezetéhez.

Ezen körfolyamatból nem csak azon synthesisek sorsát construálhatjuk, melyek az érzékelés folyamatának direct résztvevői, vagy irányítói, — hanem azokét is, melyek, mint contemplativ munka, az érzékelési folyamat további feldolgozásából állanak.

Láttuk, hogy a feldolgozás csiráit, mint tapasztalati összehasonlításokat, már az érzékelés is tartalmazza. A contemplativ folyamatok, vagy másként értelmi műveletek, ép oly viszonyban állanak az egyszerű érzéshez, mint a képzetek a fogalmakhoz, — kettejük között csak a résztvevő tapasztalati generalizálások szűkebb, vagy tágabb volta tesz különbséget, azonban ugyanazon dynamikai elv képezi keletkezésök alapját.

Kimutattuk az ujszülöttek első érző működéseiről, hogy bármely elemi specificus benyomás megérzése hasonló tapasztalatokat igényel, tehát már itt is szűk körű syntheticus generalizálásokat találunk. A képzeteknek, mint elemi érzések csoportjainak megérzése hasonló csoportérzések generalizált emlékeinek syntheticus részvételével jár; — ily generalizált specificus csoportok további generalizáló összevetése a fogalmak, majd a még általánosabb causalitások alakulására vezet; — és ezen egész, mind tágabb tapasztalati körökre támaszkodó érzőműködés subjectiv visszhangja parallel fokozatokban emelkedik a bizonytalan érzéstől a megismerésig és megértésig. — A gondolkozás maga sem egyéb, mint a tapasztalatokkal kiegészülő complicált syntheticus folyamatok subjectiv visszhangja.

Miután a primär érzéki impulsus a tapasztalati működésektől csupán fennállásának időtartamára nézve különbözik,

mindkettő tartalmát pedig a figyelmi kiválasztás által határok közé szorított és némileg praedestinált érzékelés szolgáltatja, ezért a figyelmi tényezők pathologicus zavarai a syntheticus működéseket ugyanoly módon befolyásolják, mint a primär érzékelést. Ugy az egyik, mint a másik téren a kóros kiválasztás csak tartalmi zavarokat okozhat, azonban a keletkező működési elemek ép oly módon hatnak egymásra, mint a normalis érző kiválasztásból eredettek, vagyis általuk *alaki zavarok* sohasem okoztatnak.

Sokkal mélyebbre ható és nem pusztán a pszichikai működések tartalmára fontos zavarokat okoznak azon anomaliák, melyek a tapasztalati működések fennállási időtartamát, vagy a mi ugyanazt jelenti, az emlékezések multba tekintő hordképességét befolyásolják.

A psychophysikusok külön e célra construált eszközökkel és vizsgálati módszerekkel [a legkülönfebb somaticus és pszichikai állapotoknál, valamint betegségeknel megállapították az emlékezeti hordképesség időértékeit.

Tudjuk, hogy az emlékezés tulajdonképen nem áll másban, mint hogy a pszichikai változások, vagy működések hosszabb ideig tartanak, mint azon érzéki behatások, a melyek által egyoldaluan okoztattak.

Azért beszélhetünk itt egyoldaluságról, mert minden érzéki behatás a szervezeti automatismus egy dynamikai egyensúly zavarát okozza, és akár csak az inga, melyet egy lökés indított meg, azonban nyugalomba téréséig sokáig leng ide s tova, éppen úgy a szervezet is megzavart egyensúlyát felszabadult potentialis erőinek igénybe vételével csak lassanként nyeri vissza. Az inga mozgásának is csak egyik okát képezi a lökés, másikat a felszabadult potentialis erő, éppen így a szervezeti reactioknál is az élő automatismus lappangó erői azok, melyek a belső, vagy consecutiv ok szerepét töltik be.

Ha elképzelünk, — a mint az a valóságban elő nem fordul, — tabula rasa-t a szervezetben, a mikor az él ugyan, de nincs benne semmi működés, úgy ilyenkor bármely külbehatás izolált és befolyásolatlan reactiot indíthatna. Az ily izolált reactio fennállásának időtartama képezné az emlékezés hosszmértékét. Tényleg minden reactio régebben keletkezett reactiokat (emlékezéseket, vagy tapasztalati működése-

ket) talál, a melyekkel dynamikai kölcsönhatásba lép, synthetiseket alkot.

A tapasztalati elemek syntheticus beolvasztása miatt egy megindult reactio nyugalmi végpontját sem találhatjuk meg: az idő bármely keresztmetszetében a reactiok egész tömege áll fenn, melyek különféle időkben keletkeztek, de mindannyian syntheticusan egybeolvadván, csak kezdeteiket találhatjuk meg, végeiket azonban soha sem, mert végeik nincsenek is.

Könnyen szemléltethető ez az inga példájával, melyet szabálytalan egymásutánban löknek meg: — itt is feljegyezhetők és chronometrice mérhetők az egyes lökések, sőt dynamikai értékeik is, azonban egy lökésről sem állapítható meg, hogy az általa okozott lengés meddig tartott: — legfeljebb a lengések szaporaságában és irányában beálló zavarok vizsgálhatók. Miután egy reactiv folyamat sem végződik nyomtalanul, hanem újabb reactiok egyik componensévé válik, és ezen törvény alól nincs is kivétel, ezért oly psychikai élet, melyben az emlékezés képessége hiányoznék, még pathologicus körülmények között sem fordulhat elő.

Az emlékezés-zavarok pathologicus osztályozása két szempont szerint végezhető: időbeli localisatio és pathogenesis szerint.

Az első szempont alá sorozhatók azon amnésias alakok, a melyek bizonyos időhöz kötött psychikai működések emlékezési nyomtalanságában állanak. Az ily emlékezési defectusok egy kóros állapot időtartamára vonatkoznak, vagy pedig azt megelőzik: első esetre példa az alvás, nehézkóros, vagy más természetű eszméletlenségek, bizonyos psychoticus állapotok, lázdeliriumok időtartamára localisált amnesiák; — az utóbbira némely nehézkóros rohamot, psychikai shockot, megmentett akasztási strangulatiót, egyes hysteriás állapotokat keletkezési idejükben megelőző retrograd amnesiák.

A második szempont alá tartozik a legelőbb Charcot által hysteriásoknál észlelt anterograd amnesia, midőn (Janet szerint szórakozottság alapján) emlékek nem is képződnek, úgy hogy az egyén, mint egy chameleon veszi fel a külbenyomásokat, azonban a következő pillanatban új benyomások színében tündöklék és előbbi színének már egy árnyalata sem áll fenn. Részben az előbbi localisáló, részben az utóbbi patho-

genetikai szempont alá tartozik a systematisált amnesia, mely abban áll, hogy bizonyos tapasztalati csoport-egységre pl. egy összefüggő eseményre vonatkozólag az emlékezés nem marad rögzítve, vagy nem is képződik, azonban minden más benyomás, mely azon eseménynyel egyidejűleg érte az egyént, normalis emlékképződés által rögzítettik.

Eltekintve attól, hogy a legtöbb amnesia nem teljes, hanem az emlékezés csupán elmosódott, vagy elveszett, de ismét feléleszthető, vagy magától visszatér, — az emlékezés ezen defectusai csak egy észlelés tárgyi substratumának az öntudatból kiesését jelentik, nem pedig azt, hogy itt pszichikai működések a következőkre nem fejtették volna ki *syntheticus* befolyásukat.

Miután ezen utóbbi eset soha sem áll be, ezért amnesziákról sem lehet szó dinamikai értelemben, és mivel az, vajjon egy érzésfolyamat felkelti-e bennünk tárgyi substratumának képét, — habár dinamikai körülményektől is függ, azonban a *subjectiv* tudat spherájába tartozik, — ezért a tartalmának tudatosságával járó emlékezést *subjectiv emlékezésnek* nevezhetjük, szemben a működések *syntheticus continuumából* folyó *dynamikai emlékezéssel*.

Külön fejtegetés tárgyát fogják képezni az amnesziák azon alakjai, melyek nem a *syntheticus* működések kóros zavarai folytán, hanem az agy kisebb-nagyobb roncsolásai következtében állanak be, — ezek tulajdonképen nem is igazi amnesziák, hanem működési kiesések, a melyek az emlékezés egyoldalú szempontjából tekintve — *inter alias* — emlékezési hiányok fennállására is vezettek.

Mint az elébb jeleztük is, és mint a *subjectiv* érzés tárgyalásánál ki is mutattuk, egy érzésfolyamat *subjectiv* tudatossága csak magának az érzés-folyamatnak dinamikai kvalitásaitól függ, mert a *subjectiv* érzés olyan változatlan képesség, mely az érzésműködésre soha sem folyik be, csupán azt ugy, a mint van, érző felületére felveszi.

Az emlékezés tudatossága miben sem különbözik valamely érzésfolyamat tudatosságától, mindkettőnek dinamikai feltételei ugyanazok.

Habár kerestük és talán meg is közelítettük, még sem voltunk képesek az érzés-működések *subjectiv* tudatosságának

dynamikai feltételeit megállapítani. Most, a mikor az érzékszervi fixálásnak és általában a figyelmi tényezőknek szerepét közelebbről megismertük, ez közelebb vezetett a subjectiv tudatosság kérdésének megoldásához is.

Minden¹ azt bizonyítja, hogy a subjectiv érzés nem egyes szervi működések eredménye, hanem az összesek visszhangja, — miután pedig mindég több működési elem olvad egy syntheticus egységgé, ezért a subjectiv érzés is, a mely minden működési elemnek szolgálai tükre, azokat nem, mint külön összeillesztett és külön értékű fragmentumokat fogja fel, hanem egymásra gyakorolt hatásuk szervessé olvadt egységében.

A subjectiv érzés szolgálai hűségét a dynamikai folyamatokhoz, — melyeket visszatükröz, — *a subjectiv érzés dynamikai paritásának* nevezhetjük.

Ezen paritásból következik, hogy valamiképen a dynamikai működések syntheticus egységében, — épen úgy a subjectiv visszhangok syntheticus egységében is egyes praeponderáló elemek megtartják relativ függetlenségöket, és pedig azok, a melyek keletkezésüket a dynamikai tulsulyban levő működési elemeknek köszönhetik.

Ezen alapon vagyunk csak képesek azon emlékezés-zavaroknak, melyeket elébb subjectiv amnesiáknak nevezünk, dynamikai feltételeit vizsgálni. Ha egy élelmény után nem marad vissza tartalmára tudatos emlékezés, ez arra mutat, hogy maga az élelménnyel járó, vagy általa felkeltett psychikai folyamat nem volt az egyidejű működési elemek között oly praeponderans, hogy az összműködési állapot subjectiv visszhangjából épen azon élelményhez kapcsolódó működési elemek váltak volna ki uralkodó accentussal.

A psychikai működéseknek a subjectiv tudatosság súlypontjához való viszonyára nézve bizonyos általános tapasztalatok felett rendelkezünk. Ezen tapasztalatok egyrészt arra vonatkoznak, hogy a külvilág változatos sceneriájából mely jelenségek azok, a melyek az egyén subjectiv érzésében az egyidejű benyomások közül a domináló accentust el szokták nyerni, másrészt arra, hogy melyek nyerik el ugyanazt az egyén működéseiből.

Természetesen, ezen tapasztalati egybevetés nem elemi behatásokat és elemi szervezeti működéseket, hanem mind-

kettőből alakuló összefüggő csoportokat vesz alapul. Ily tapasztalati egybevetések általános eredménye, hogy a tudatosság subjectiv accentusa rendszeren az egyén életét, existenciáját erősebben befolyásoló benyomás-csoportokra és cselekvésekre esik. Normalis körülmények között a biológiai fontosság scálájával párhuzamos intenzitásban szokott az élmények subjectiv tudatossága jelentkezni.

Tekintetbe véve, hogy a tapasztalati élet ismétlődő combinatioi generalizálások képződésére vezetnek, melyek az alapjukat képező tapasztalások számával egyenes arányban könnyítik meg, illetőleg praedestinálják a reactiok emlékezeti, vagy motoricus redintegrációját, — vajmi könnyen áll be azon eset, hogy mi alatt a subjectiv érzés súlypontja más működési elemekre esik, — egyes, a megszokottság, vagy automaticus begyakoroltság határai közé eső psychikai jelenségek egész szabályosan folynak le. Ugyanezen jelenséget normalis körülmények között is gyakran látjuk, pl. a járásnál, azonban feltűnőbbek azon pathologicus alakulásai, midőn a subjectiv érzés súlypontját, vagy mondhatjuk, a subjectiv figyelmet kóros érzések, vagy contemplativ folyamatok kötik le, — és mégis az egyén reactiv viselkedése, a külvilághoz való activ és passiv igazodása mindaddig külsőleg teljesen normalis marad, míg csak a gyakran ismétlődő tapasztalatok körén kívül álló behatások nem érik.

Ezen psychikai automatismusnak nevezhető esetek, melyekből az öntudati élet, vagy a személyiség meghasadására szoktak következtetni, tulajdonképen annak bizonyítékai, hogy a subjectiv érzés súlypontja nem mindig a jelenségek tapasztalati fontosságának scálája szerint esik valamely működési elemre. Adott körülmények között más, motoricus redintegratióban alig, vagy semmit sem nyilvánuló psychikai működési elemek is léphetnek az egyidejű működések syntheticus egységének vezérlő élére és nyerhetik el ily módon a subjectiv érzés uralkodó accentusát.

Ugyanezen kóros automatismusok még egy, eddigi fejtegetéseinkből természetszerűen folyó felfogásunkat erősítik meg, és pedig azt, hogy a subjectiv érzés nem dinamikai factor, hanem csupán visszhang, amelynek keletkezése dinamikai feltételekhez van ugyan kötve, azonban önmagában mégis teljesen

indifferens. Ha azon cselekvéseink létrejöttében, melyek öntudatunkban normalis körülmények között subjective accentuáltan jelennek meg, a subjectiv érzésnek activ szerepe lenne, úgy lehetetlen volna, hogy ugyanezen cselekvések ily accentus nélkül, az automatismus homályában is épen oly szabatosan mehessenek végbe.

Miután a subjectiv érzés tartalma az egyidejű működés-elemek syntheticus egészének tükörképe, — ezért a kiemelkedő accentus a legkülönfélébb momentumokra eshetik, a melyek győztesen kerültek ki a különféle erők syntheticus egymásra hatásából. Egyaránt tartozhatnak az ily subjective accentuált elemek a primär érzékeléshez, az emlékezéshez, vagy a cselekvéshez, — megjegyezvén, hogy ezen osztályozás csak a vezérműködések főjellegére támaszkodik, — már pedig tudjuk, hogy a vezérműködések tulajdonképen nem a működési ensemble hatalmasabb együtthatói, hanem a syntheticus egységbe olvadó ensemble dynamicus eredményei. Habár ezen összműködési eredményesekről többnyire az állitható, hogy bennök egy relativ függetlenségét fenntartó elemi reactio foglaltatik, még sem vesz soha kárba egy elemi együttható sem, még ha hatása észrevétlen is marad a vezérreactio uralkodó tulsulya miatt. Ugyanazon eset áll itt be, mint mikor többen különféle irányba huznak egy tárgyat, és az a legerősebb huzás irányába mozdul el, — látszólag, mintha az ellentétes huzások hatásaikat nem is érvényesítették volna, — tényleg azonban haladásában meglassítva az antagonista erők által. Azt látjuk tehát, hogy a subjective accentuált működési vezérmomentum uralkodó jellege szerint érzési, emlékezési, vagy cselekvési, — azonban együtthatóit tekintve vegyes eredetű, mert az összes egyidejű működési elemek synthesisének terméke.

Ha a felkeltett subjectiv visszhang szempontjából vizsgáljuk az emlékezés expansiv redintegrációját, — egy jelenséget látunk, melynek ösmerete ránk nézve különös fontosságu. A contemplativ psychikai működés, mely többnyire majdnem tisztán tapasztalati működésekből alakul, tulajdonképen egy expansiv reactio lappangó fermentatiójának tekinthető, a hol az erők sorakozásában már előre praedestinálva van a létrejövő cselekvés. Ösmerve azon viszonyt, mely emlékezés és képzelet között fennáll, könnyen megérthető, hogy a praedes-

tinált cselekvést a képzelet előre megrajzolhatja, és hogy ezen képzeleti kép a motoricus redintegratio hatásánál fogva active hozzájárulhat, hogy épen az előre elképzett, ne pedig másféle cselekvés jöjjön létre. Sokszor a contemplativ pszichikai működés több ellentétes és egymással viaskodó cselekvés csiráját tartalmazza, ilyenkor a képzelet is több cselekvést festhet előre, a melyek közül az fog létesülni, melynek belső és külső feltételei a motoricus redintegratióra nézve a legkedvezőbbek. A cselekvések ezen képzeleti eredetű kiválási folyamata, — ha reá esik a subjectiv érzés figyelő accentusa, — az *akarat* érzését kelti.

Szokásos dolog az akarat szabad, vagy megkötött volta felett vitatkozni. Az akarati tényezőkben a szervezet egy autonom kiválasztási eszközét ismertük fel, mely az érző kiválasztást teljesítő figyelmi tényezőkkel együtt az egyén activ igazodásának fegyverzetét képezi. Ezen egész fegyverzet anyagát az egyén tapasztalati multja képezi, mely azonban csak a jelen érzésimpulsusaival kötött syntheticus szövetségében válik actio képessé; — mindez a cselekvő, vagy mondhatjuk általában, pszichikai életnek megkötött, az egyénen kívül álló tényezőktől determinált voltára enged következtetni.

Ha most a cselekvési kiválásban nyilvánuló autonom mechanizmus belső componensein végigtekintünk, úgy azt látjuk, hogy ezek a véletlen érzéki behatások uralma alól emancipálják az egyéneket, és bizonyos határok között oly érző kiválasztást létesítenek, melynek eredménye, hogy a külvilág tömeges behatásai közül a nagyobb rész elvész az egyénre nézve, és csak egyesek, vagy egyes csoportok érvényesülhetnek, mint a synthesisek *külső ephemer componensei*.

Tudva azt, hogy ezen *külső componensek* azok, a melyek mint források, az embert élete folyamán át tapasztalatokkal ellátták, és hogy a jelenben ugyanezen componensek azok, a melyektől függ, hogy az emlékezeti redintegratio az élet multjának tapasztalataiból mily tárgy emlékezéseket merit a működések felszínére, — a melyek ismét a motoricus redintegratio útjain a cselekvési kiválás hatalmas factorai: — mindezeket látva egy circulus vitiosus előtt állunk, a mely épen olyan alkalmatlan a pszichikai élet autonom függetlenségének, mint a véletlenek halmazától való teljes függésének bizonyi-

tására. A szélső nézeteket egyeztető és egyedül igaz felfogás csak az lehet, mely az erősynthesisek általános törvényén nyugszik, és mely a kiválási folyamatok összes tényeit: úgy az érzés, mint az emlékezések és cselekvések terén végbemenőket a szervezetben potentialis állapotban nyugvó, vagy működő és a külvilágból beható erők syntheticus eredményeinek tekinti.

A lelki életnek subjectiv analysis által nyert részei, mint az észrehevés, a figyelem, az emlékezés, a képzelődés, a következtetés és az akarat, — objectiv természettudományi szempontból nem tekinthetők másnak, mint a syntheticus pszichikai élet különféle irányból támadó visszhangjainak, a melyek tehát nem önálló részek, hanem egy-azon összeszövődő és bonyodalmas működési egésznek más és más vizsgáló szempontokból feltűnő képei.

Olyan ez épen, mint a hogy nem állitható, hogy a gőzgép működésének részeit képezik a kazánból kitóduló meleg, a kerekek zakatolása, a kőszén-füst és olaj-szag, a gépész és a munkások szorgoskodása; — és daczára annak, hogy ezek külön is vizsgálhatók, még sem részei a gép összműködésének, — csupán mi előttünk, szemlélők előtt megjelenő képfragmentumok, a melyekből az egész működés menetét magunknak construálhatjuk.

A megzavart pszichikai életet vizsgálva ugyanezen fictiv tényezők kóros alakjaival találkozunk, — és szemléletünk előtt ismét kórtünetekre felaprózva jelentkezik a kóros összműködés képe, mintha amazok ezen összműködésnek, nem pedig róla alkotott szemléleti képünknek képeznék külön részeit. Csak ezen correctio által, mely dinamikai felfogásunkból eliminálja a subjectiv érzés optikai csalódásait, vagyunk képesek akár az ép, akár a kóros pszichikai életet a maga szerves egészszé olvadt organisatiójában vizsgálni. Már a logica törvényénél fogva is kizárható, hogy particularis zavarok a lelki működésekben előforduljanak, midőn pl. különben ép működések mellett csak az emlékezés, vagy csak az akarat szenved. Itt, a psychopathológiában is alkalmazható azon mondas: »de strigis vero, quae non sunt, nulla mentio fiat.«

A kórtünetek beható analysise, összevetve psychologiai ösmereteinkkel, lehetővé teszi, hogy a működési zavarok me-

chanikai feltételeit közelebbről felismerjük, — ezen működés zavarok alapját azonban minden esetben csak az élő szervezet szerkezeti anomaliáiban kereshetjük.

Megösmervén a pszichikai élet relativ autonomiáját, mely abban nyilvánul, hogy a kívülről beható erőimpulsusok a szervezet erőivel cooperálva active szabályozzák az egyénnek későbbi erőimpulsusokhoz való viszonyát, — egészében oly existenciális feltételeket látunk, a melyek között kóros lelki tünetmények csak úgy keletkezhetnek, ha physikai feltételei, vagyis a szervi conditiók másfélék, mint a normális pszichikai életü egyéneknél.

16. Alaki, vagy dinamikai zavarok.

Tartalmi zavaroknál mindég vagy a figyelmi beállítás inadaequált, vagy a környezethez nem illő emlékezések jutnak activ szerepléshez. Mindkét esetben az érző kiválasztás abnormalis; nem azt veszik észre az egyének, a mi rájuk nézve külső szempontból fontos, hanem inadaequált érzések és inadaequált tapasztalati működések által vezetve egy többé-kevésbé hamis légkörben élnek, éreznek és cselekszenek.

Ezen tartalmilag inadaequált pszichikai működések minden más tekintetben oly annyira correctek lehetnek, hogy majdnem hajlandók vagyunk azokat tisztán functionalis zavaroknak tekinteni, annál is inkább, mert epizodikusan normalis egyéneknél is előfordulnak. Látjuk, hogy a normalis egyén is, ha valami intensive foglalkoztatta szellemét, abból keletkező emlékeinek propulsiv hatásától nem képes szabadulni, és mindent ezen emlékei által félrevezetve, meghamisítva lát.

További fontos feladatunk azon általános viszonyok megismerése, melyek között a synthesisek *lefolysa* válik abnormallissá, — a midőn hasonlatban példázva nem a folyam viztartalma változik meg, hanem áramlásának körülményei; a mikor a víz megváltoztatja folyásának sebességét, örvényeket alkot, megakad és visszafelé folyik, vagy előnti partjait, stb.

Következő vizsgálatunk tárgyát a syntheticus működések alaki, vagy dinamikai zavarai fogják képezni. Előre bocsátjuk, hogy qualitative bármennyire változott is a pszichikai élet, a

résztvevő erőknek egymásrahatása soha sem szenved, az mindig a synthesisek változatlan törvényének alapján marad, és ami megváltozik, az csupán az együtt működő erők értéke, és együtt működésük eredménye.

A qualitativ zavarok dynamikai alapjait még majdnem mindenütt a bizonytalanság homálya fedi, — itt tűnnek ki leginkább az idegphysiologia hiányai; — a mi adataink vannak, azok inkább a pathológiának köszönhetők, mert hisz a vivesectios eredmények, a melyek mesterséges és így abnormalis viszonyokból vonatnak, tulajdonképen direct ismeretekkel szintén csak a pathológiát gazdaditják. Direct physiologiai ismereteink csupán az agyvérkeringés néhány külsőleg vizsgálható tünetére, némely a pszichikai változásokkal karöltve járó változásra a zsigeri tüneteketben, és a psychophysika időmérési eredményeire szorítkoznak.

A psycho-physiologia ily foku fejletlensége mellett a pszichikai működések qualitásainak objectiv feltételeit egységesen át sem tekinthetjük és a mire képesek vagyunk, az csupán, hogy a meglehetősen gazdag ismeretanyagot rendezve, megkiséreljük a qualitativ zavarok tüneti alakjainak felsorolását. Természetes, hogy az objectiv dynamikai alapok kellő ösmereite nélkül felsorolásunk mesterséges szétदारabolás: úgy állunk a symptomatice ösmert alaki zavarokkal szemben, hogy a mit szétválasztani és felsorolni képesek vagyunk, az csak szemléletünk előtt válik külön, mint vizsgálatunk egy-egy külön szempontu látkörének tartalma, — azonban kérdéses, vajjon ezen külön látkörök külön tényeknek is felelnek-e meg, nem-e csak egy-azon tény különféle oldalainak. A valóság az, hogy mikor látszólag az alaki zavarokat soroljuk fel, tulajdonképen azonsubjectiv szempontok felsorolását végezzük, a melyek sorrendjében ide vonatkozó ösmereiteinket generalizált csoportokba foglaljuk.

Az érzés ingerületi küszöbének magasabb, vagy alacsonyabb állása, avagy ingadozása az *érzőképesség zavarait* hozzák létre. — Előre bocsátjuk, hogy csak azon zavarokról van szó, a melyek okát nem az érző apparatus helyi bántalmazottsága képezi.

Nagyon kérdéses, vajjon jogunk van-e ezen zavarokat ide sorolni, nem tartoznak-e mindég az érző kiválasztás tar-

talmi zavaraihoz. Tünettani szempontból úgy látszik, mintha volnának oly esetek is, midőn nem a kiválasztás szenved, vagy nem csak a kiválasztás, hanem az érzőképesség is.

Ha mintegy personificáljuk a kiválasztást, úgy azt mondhatnók, hogy az nem intensitásuk, hanem tárgyuk szerint ejti el, vagy emeli fel a benyomásokat. Kétségtelen, hogy vannak zavart psychikai állapotok, a melyekben ily kiválasztási zavarokat nem látunk, hanem csak az érzések intensitására vonatkozókat. Ide tartozik az érzéki tompaság, az emelkedett érzékenység, és a kórosan hullámozó érzékenység.

A syntheticus működések tartalmilag adaequáltak lehetnek, és ennek megfelelőleg a külvilághoz való activ igazodás is normalis, azonban az *összes psychikai folyamatok lomhábbak, vagy pedig élénkebb, gyorsabb menetűek a rendesnél*. Többnyire karöltve látjuk ezen anomaliák fellépését az érzőképesség kóros emelkedésével, vagy csökkenésével. Könnyen gondolhatnánk az ideg-ingerületek terjedési sebességének kóros változásaira, azonban nincsenek rá támpontjaink, mert az intracerebralis vezetés időértékeit semmi körülmények között sem vagyunk képesek directe mérni. Azonban, még ha fel is tételeznénk ily vezetési anomáliákat, egyedül ezekből nem tudnók magyarázni azon távol álló végleteket, melyek között a psychikai reactiok lefolyási ideje ingadozik.

A végletek ezen nagy távolsága arra enged következtetni, hogy a reactiok redintegrálási folyamata, a mint mindég tágabb és generalizáltabb tapasztalati körökre terjed, nem a physikai erőhullám tovaterjedéséhez hasonlít, hanem a vegyi kölcsönhatások lánczolatához, a midőn egy anyalúgban két vegyület egymásrahatásából új vegyület keletkezik, a mely más vegyületekkel találkozáván újra bomlásnak indul és ismét új vegyületek képződésére ad alkalmat. Ezen átalakulási lánczolat minden egyes tagja több-kevesebb időt vesz igénybe, a míg csak a keveredésnek, vagy hőfoknak oly physikai feltételei nem állanak, be, a melyek a vegyi erővel karöltve megindítják a fermentatiót. Még így is a keletkezett új oldat csak akkor lép vegyi actioba az anyalúg más, eddig intact vegyületeivel, a mikor kellő mennyiségre szaporodott, és alkalmas physikai körülmények között kellő időig volt alkalma azon vegyületre hatását kifejteni.

Ugy az érzékelés, mint a másodlagos synthesisek physiologiájában megszoktuk azon rejtett hatásokat, melyek csak bizonyos ideig való fennállás, vagy más körülmények segítő beavatkozása után vezetnek activ változáshoz, az ingerületek lappangásának nevezni.

Az érzékszervek physiologiájából tudjuk, hogy minden érzéki behatásnak bizonyos időig kell tartania, hogy egyáltalában érzést kelthessen, így pl. csak az ismétlődő hanghullámok bizonyos számánál kezdődik a hangérzés. Az elemi érzésnél azon időt, a meddig egy ingerbehatás tart, az expositio időtartamának szokás nevezni: a psychophysikai mérések eredményeiből pedig tudjuk, hogy egy specialis behatás distinct emlékeztést csak az érezhetőség időminimumánál tovább tartó expositio után szokott kelteni. és pedig az emlékezés biztossága, sőt tartóssága is egyenes arányban áll az expositio hosszúságával.

Az expositio érezhetőségi minimumáról nehéz azt képzelni, hogy ennél rövidebb ideig tartó behatás indifferens volna az érzékszerv érző idegelemeire. sőt minden arra mutat, hogy csak a syntheticus működéseknek és a velök járó subjectiv visszhangnak felkeltése van a behatás ily időcensusához kötve. Ha az érezhetőség további feltételeit vizsgáljuk, hasonló viszonyokat találunk az érzéki behatás ingerhullámainak szaporaságára nézve is, így pl. a hangérzés akkor veszi kezdetét, midőn a hanghullámok száma másodperczenként legalább 14.

Ha most azon időcensusokat, a melyek úgy az expositio hosszára, mint az ingerhullámok időbeli szaporaságára nézve az érezhetőség feltételeit képezik, összevetjük a mozgató ingerületek hatásaival, úgy nagyjából hasonló viszonyokat találunk. Izommozgások csak akkor jönnek létre, ha a mozgató ingerimpulsus legalább bizonyos ideig állott fenn és hogyha ingerhullámai ezen minimalis időhatáron belül bizonyos szaporasággal ismétlődtek.

A mozgás ezen ismertetett ingerfeltételein kívül áll a pillanatos inger keltette rángás, melyet csak pathologicus viszonyok között látunk, — normalisan pedig csak némely reflextümenynél. Ha ezen reflexrángások genesisét vizsgáljuk, úgy mindég egy pillanatos érzésimpulst találunk, mely a nélkül, hogy érezhetővé vált volna, azonnal, és pedig többnyire periphériás áttételi duczokban egy mozgató idegre tétetett át és így kel-

tette a reflexrángást. Ösmerünk oly reflexrángásokat is, a melyek directe a contractilis izomnak mechanikai insultusa által okoztatnak, a hol tehát sensomotoricus áttétel sem történik; — ilyenek az *idiomuscularis* mechanikai reflexek.

Ha érzés létre is jön a pillanatos behatásoknál, ez valószínűleg soha sem directe a behatás által, hanem a rángás izomtüneménye által létrehozott egyszerű mozgási érzés, — ha pedig látszólag mégis az érzéki impulsus az, mely érezhetővé vált, ez csupán a mozgási érzés tapasztalati redintegrációjából fakadó *plasticus* érzékcsalódás.

Számos más támpontunk is van annak felvételére, hogy minden idegfolyamat az ismétlődő ingerhullámok rezgésének alakjában megy végbe. Ha minden más indiciumtól eltekintve csak azt vesszük figyelembe, hogy az elemi érzésnél és a mozgásnál az alaperők rezgő karaktere be van bizonyítva, ugy ez egymagában kellő alapot nyújt arra, hogy ugyanezen eredményt a tapasztalati működésekre is kiterjeszthessük.

Miután ugy a tapasztalati működések elemei, mint egymásra hatásuk *syntheticus* eredményei directe hozzáférhetlenek, ezért ezekre vonatkozólag a rezgési felfogást csak valószínűséget elméletnek tekinthetjük. Ezen elmélet annál inkább nyer biztosságban és annál inkább képes a bizonyított valóságot substituálni, minél több támpontot nyerünk arra nézve, hogy érzés, tapasztalati működés és cselekvés lényegükre nézve nem csak hasonló, de azonos folyamatok, a melyek között csak az erők iránya, hatásaiknak többé-kevésbé *moralis* karaktere, és a külvilág erőihez való relatiojuk tesznek különbséget.

Hogy ez így van, arra mutat a tapasztalati működések genesise, — hiszen azokban egyszerű tovább tartó érzéseket ösmertünk meg, melyek már *in statu nascenti*, vagyis, mint a külbehatással egyidejű érzések, *syntheticus* kapcsolatokba ölelkeznek más ugyanakkor keletkezett érzésekkel és régibb érzések tapasztalataival. Talán még erősebb támpontunk az érzés, tapasztalati működés és cselekvés *aequivalentiájának* bizonyítására a mindhármuk között lépten-nyomon beálló formacsere: — midőn a tapasztalati működés a tényleges érzésnek, sőt a képzelt cselekvésnek *plasticus* ruháját ölti fel; midőn a tényleg észlelt valóság képében tapasztalati működésekhez tartozó vonásokat látunk; végül midőn érzések tapasztalati működésekkel, tapasztalati

működések cselekvésekkel és vice versa egészítik ki egymást, mint a redintegrálások különféle alakjai.

A legutóbbi eshetőségre, midőn egy cselekvés pszichikai folyamata tapasztalati működésekkel egészül ki, például szolgál az illusoricus cselekvés, mely nem teljesen irreális, mint a hallucinált, hanem egy valódi cselekvés képzeleti tulszinezése. A legtöbb gyermekjátékban érzésillúsiok mellett cselekvési illúsiok is találhatók, midőn pl. a falován egy helyben hintázó gyermek képzeletben nem csak élő paripát lát, hanem valósággal lovagol: lépésben, majd vágtatva halad, árkot ugrat, — megáll, hogy lova legeljen, majd ismét nyargalni kezd, stb.

Az is a mellett szól, hogy érzés, tapasztalati működés és cselekvés aequivalens folyamatok, hogy hiszen a centemplativ szellemi működések morphologiai szempontból sem tekinthetők önálló folyamatoknak, hanem az érzőműködéssel bevezetett és mozgásban végződő complette reactiok egy fragmentumának, — helyesebben a külső vizsgálat elől megbúvó, lappangó phasisának.

Visszatérve a tapasztalati működések mind plausibilisabbá váló rezgési elméletére, ha ezt magunkévá tesszük, úgy semmi ellenmondásba sem jutunk előzően kifejtett felfogásunkkal a synthesisek alakulásáról, a redintegratio és a generalisálások szerepéről. Hogy az idegműködést képező rezgések physikai természetűek-e, mint a fény, hő, hang, villamosság rezgései, vagy inkább a chemiához tartoznak, mint az anyagszere hullámzatosan váltakozó mollecularis változásai, — erre vonatkozólag csak sejtelmeink lehetnek, mert a mi támpontjaink volnának, — mint a működő idegtől, vagy agykéreg-részlettől elvezethető villamos áram, vagy a működő agyrészlet hőváltozásai, — ezek is csak indiciumokat szolgáltatnak egyes felfogások valószínűbb voltára, de nem bizonyítékokat.

Ezen kérdéstől, a mely úgy sem fejthető meg, eltekinthetünk, — úgy is csak a működő erőknél, mint elemi együttműködőknél benső mibenlétéről, keletkezésükről, vagy zavarainak belső feltételeiről nyernénk általa felvilágosítást. A mint erőknél egymásrahatásáról van szó, fontos tudnunk nagyságukat, irányukat, egyenletes vagy hullámzatos hatásukat, azonban az erőtevézők genesisé teljesen mellőzhető szempont. Így pl. látjuk, hogy az optika physikai törvényeit minden hézag nélkül

construálhatjuk, a nélkül, hogy a fény alapját képező rezgő erőnek közelebbi sajátságait ösmernők; — ép így vagyunk a villamossággal, delejességgel is, stb.

Rezgés alakjában sokszorosán ismétlődő erőhullámok felvételével nem csak azt tudjuk jobban megérteni, mikép maradhat fenn hosszabb időre az elemi érzés alapját képező egyensúlyzavar, hanem azt is, hogy az egymásra torlódó egyensúlyzavaroknak, (tapasztalati működéseknek) mint kütönféle rezgésqualitásoknak syntheticus összhangjából miképen emelkedik ki a zene melodiájához hasonló vezérműködés.

A rezgő erőhatás hypothesisével a syntheticus tapasztalati működések különféle gyorsaságu lefolyása is érthetőbbé válik; nem kell mást feltételeznünk, csak azt, hogy a redintegratio folyamata valamely régibb ideje fennálló rezgésnek egy új rezgéssel való assonantiája, melynek létrejöttéhez az assonans rezgést kiváltó relative primär rezgésnek bizonyos időig tartó fennállása szükséges.

Ezen intrasyntheticus lappangások még érthetőbbé válnak, ha tekintetbe vesszük, hogy a mikor mi egy új syntheticus működési kapcsolatról beszélünk, — tulajdonképen nem annak keletkezéséről van subjectiv tudomásunk, hanem csak egy előre haladottabb phasisáról, — vagy más szóval, hogy mi ugy magunkban, mint analogiákra támaszkodva, másokban, csak a subjectiv tudatosság ruhájába öltözött folyamatokat ösmerjük meg, már pedig egy folyamat keletkezése és annak öntudatra emelkedése között mindég több-kevesebb idő telhetett el.

Előzőleg kifejtettük már, hogy egy érzés subjectiv accentuálása, vagy a mi ezzel egyjelentésű, tudatossága, dinamikai feltételektől függ, azt is láttuk, hogy ezen dinamikai feltételek többnyire az egyén prosperatiójára nézve fontos behatásoknál, vagy változásoknál kedvezőek, az indifferenseknél pedig kedvezőtlenek. Az alapfolyamat és a tudatosságra emelkedés ezen párhuzamos scáláját, melyben a kedvező vagy a kedvezőtlen esélyeket a fontosság szempontja határozza meg, a normalis öntudati élet alaptörvényének kell tekintenünk.

Ezen törvény egy mélyebb bio-psychologiai igazság felösmérésére vezet, hogy az egész psychikai élet, valamint annak egyes tünetényei, nem egy izolált sphaera jelenségei, hanem az életműködések animalis összhangjának részesei, a melyek-

ben minden electiv képesség az élet alaptényének, az élet-fenntartásnak eszköze, — vagy egyoldaluan symptomaticus szempontból, — kifejezése. Ennyire mélyen gyökerező biológiai tények képezvén az összes életműködések dynamismusának talaját, a pszichikai jelenségeket ezen talajból fakadó és ezen talaj alkotta mederben áramló folyamnak tekinthetjük, melynek folyását külső tényezők befolyásolják ugyan, azonban csak kóros viszonyok között képesek a meder eliszapolása, vagy kivájása által az áramlás alapföltételeit, medrét megváltoztatni.

A meder viszonyai és a külső erők határozván meg a folyamfelszín hullámzását, semmi befolyást sem gyakorol reá, hogy ezen felszín mily külső dolgok képét tükrözi vissza, — annak daczára, hogy ezen képek a folyam belső dynamikai viszonyaitól is függenek: folyásának irányától, felszínének hullámalakulásától, vizének tisztaságától.

A szervezet egyes organumai némi tekintetben önálló automatismuskok, amennyiben a bennök keletkező egyensulyzavarok hullámai nem terjednek azonnal az egész organismusra, hanem saját spherájában törekszenek az egyensulyi helyzet visszaállítására. Ha azonban az ily localisált reactioakat közelebbről vizsgáljuk, úgy csak egyes felszínesebb tüneteiket látjuk localisálva, mert valamint az erők, a melyek létrehozták, az össz-szervezet diffus életenergiájából fakadnak, — ép úgy a localisált kiegyenlítés is az összeszervezet energia egyensulyát állítja helyre, vagy igyekszik fenntartani.

A legtöbb szervi functió erő-görbéje emelkedő hullámvonal, és bár úgy lehet, hogy ezen görbe sekélyebb lejtőjén a működés még relative izolált, vagyis saját szűkebb spherájának erőkészletéből fedeztetik, azonban a görbe tetőpontján már a localis erőtartalékon kívül távolabbi erők is vonatnak el, melyek az egyensulyzavart szélesebb körűvé, sőt talán általánossá teszik. Az egyensulyzavarok hullámgyűrűjének kiterjedettsége egyenes arányban áll az illető functio biológiai fontosságával, a mi ismét a subjectiv érzés élesebb visszhangjában nyer kifejezést.

Az egyensulyzavarok hullámgyűrűinek terjedése tulajdonképen egy reactio erejének más erőcsoportokkal való syntheticus egyesülését jelenti, és ezért minden synthesis úgy fogható fel, hogy ott egy szűk körnek egyensulyzavara nem volt saját

spherájában automaticusan kiegyenlíthető, hanem egy másik kör erőit is igénybe vette.

Ha most tekintetbe vesszük, hogy a tapasztalati működések szintén egyensulyzavarokat képviselnek, úgy érthető a synthesisekben résztvevő együttthatók kölcsönös egymásra hatása, de egyuttal az is, hogy az együttthatók nem in statu nascendi egyesülnek, hanem csak akkor, midőn erőgörbéik oly hullámmagasságra emelkedtek, a hol már a localisált kiegyenlítődés lehetősége megszűnt.

Ezen felfogás nem csak az intrasyntheticus erőlappangásokat, de azok különféle időtartamát is magyarázza: — ott a hol az egy synthesisbe olvadó elemi reactiok intensivebbek, vagyis a hol erőgörbéik hirtelenebb emelkedésűek, ott a synthesis gyorsabban jó létre; — másrészt, a hol egy elemi egyensulyzavar szűk automaticus spherájában kóros viszonyok miatt megcsökkent a potentialis erő mennyisége, ott az emelkedő erőhullám alacsonyabb pontján, — a hol fokozódott, ott magasabb pontján lépi át keletkezési körének határait, hogy más reactiokkal syntheticus egységbe olvadhasson. Minél intensivebb tehát egy localis egyensulyzavar, továbbá loco originis minél kevesebb potentialis erő áll rendelkezésére, annál gyorsabban alkot más elemi reactiokkal synthesiseket.

Mint látjuk tehát, az intra-syntheticus erőlappangás időtartama fordított arányban áll az együttthatók intensitásával és egyenes arányban a potentialis erőkészletek mennyiségével. Ezen arányból a reactio intensitások és a potentialis erőmennyiségek relativitása is kiolvasható: minél intensivebb egy elemi reactio, viszonylag annál kevesebb és minél gyengébb, relative annál több localis erőkészlet áll rendelkezésére.

Azon beteges conditiót, midőn a központi idegrendszer potentialis erőmennyisége kevesebb a normalisnál, *hypokynesisnek* nevezzük. Hypokynesis állapotában nem csak az intra-syntheticus erőlappangás rövidebb, hanem az elemi erők syntheticus kölcsönhatásai is felületesebbek. Egy-egy elemi reactiot nem hasonlíthatunk össze valamely változatlan zöngével, a mely bizonyos ideig tart, hanem, mint emelkedő görbéje is mutatja, egy intensitásában növekedő hanggal. De nem csak intenzitása, hanem karaktere is változik fennállása alatt.

Minden egyes elemi reactio, legyen az primär érzés, vagy

tapasztalati működés, egy ideig direct összefüggésben marad keletkezési gyökerével: a külső érzéki behatással, vagy azon elemi működéssel, a melyhez, mint *syntheticus* kiegészítés járult. Az *originalis* összefüggés ezen phasisában az elemi *reactio* önállósággal nem bír: oly módon változik intenzitásában, vagy karakterében, mint a gyökerét képező erőimpulsus. A hol zárólag tapasztalati elemek lépnek *syntheticus* kapcsolatba, ott ezen phasis változásait nehezebben követhetjük, mivel itt a pro- és a contra-hatás egyidejűen érvényesül. Primár érzékelésnél külső hatás és *reactio* jobban válnak külön; itt a *reactio originalis* összefüggésű phasisát is élesebben különböztethetjük meg a további lefolyás phasisaitól.

Mialatt szemeinkkel egy mozgó pontot fixálunk, addig a pont keltette érző *reactio originalis* összefüggésben marad a külső optikai benyomással; — úgy lehet, hogy már az érzés ezen phasisában a mozgó pont homályos érzése az abroszon sétáló légy *distinct* érzésévé fejlődik. Egyelőre eltekinthetünk azon mellékhatásoktól, melyek a légy felismerésére vezettek, és további fejtegetéseinkhez csak azon eredményt rögzítjük, hogy a légy *distinct* felismerése az érzékelés *originalis* phasisára esett. Az is lehet, hogy mivel a mozgó feketeséget csak egy bizonyos pontig fixáltuk, — vagy mivel az hirtelen eltűnt, — hogy mielőtt felismertük volna, a hozzá fűződő érzés *originalis* phasisa megszakadt. Azonban a fekete pont eltűnésével a hozzáfűződő érzés *reactio* nem szűnik meg, az tovább tart, — *stricte véve* immár, — mint emlékezeti működés.

Hogy ezen gyökerétől elvágott, de azért tovább élő érző működés régibb tapasztalati elemekkel egészülhet ki, — és ily módon utólag ösmerhetjük meg, hogy az egy légy volt, amely elrepült, — ezen további eshetőségek most csak annyiban érdekelnek, amennyiben jellemzők a *reactio* második, külső gyökerétől elszakadt phasisának szabadabb lefolyására.

Ezen példában az érzés folyamatát úgy ösmertük meg, mint egy külső változás által keltett, azzal eleintén párhuzamosan fellépő és csak később szabaddá váló belső változást. Habár az érzésfolyamat lefolyását *complicáltabbá* is teszi, mitsem változtat annak lényegén, hogy az úgy az *originalis* összefüggés phasisában, mint azon túl is, *syntheticusan* kiegészített, feldolgozott alakban jelentkezik. Ily *complicatióktól* mentesen

egy elemi reactiot sem láthatunk, mert hiszen már az érzéki beállításban is, — azon tul pedig a reactio fennállási idejével egyenesen növekvő arányban — vesznek részt ily hozzájáruló oldal-synthesisek.

Épen ezen viszonyok miatt minden részekre daraboló analysis hamis képet ad azon működésekről, melyek sorsát nem sematicus erőconstellatiók szabják meg, hanem a külső és a belső erőconditiók pillanatról-pillanatra bekövetkező változásai.

Az is, a mit intra-syntheticus erőlappangásnak nevezünk, csak egy mesterséges szempont szűk látköréből az, mert mi-alatt *A*) elemi reactio még nem alkot synthesist *B*-vel, az alatt már hatást fejthet ki *C*-re; maga az *A*) reactio pedig, a mit eleminek nevezünk, talán *x*), *y*) és *z*) reactiok syntheticus közreműködésével keletkezett.

A működési elemek ily szövevényes halmazatából hiába akarnók egyes syntheticus társulások sorsát vizsgálatunk tárgyául izolálni; a mire képesek vagyunk, az legfeljebb annyi, hogy egyes kézzelfoghatóbb psychikai problemákat, mint a minőket egy észlelt esemény appreciálása képvisel, veszünk zsinórmértékül. Ezeknél azon előnyös helyzetben vagyunk, hogy azon eseményt, mely a vizsgálati subjectumra gyakorol behatást, magunk is észleljük, és így a magunk észlelésének eredményét a vizsgálati egyénével összevethetjük; — így nem csak a kettő közötti divergálásokról nyerünk tudomást, hanem gyakran szembeötlő módon világlanak ki azon különbségek is, melyek a syntheticus folyamatok dynamismusában az észlelt esemény képviselte problema eltérő megoldásait okozzák.

Annál használhatóbb ezen módszer, miután az észlelt esemény appreciálása a legtöbb esetben közkeletű tapasztalati generalizálások segítségül vételét igényli, és hiatusai leginkább épen a hiányos tapasztalati kiegészítések révén árulják el a syntheticus folyamatok kóros alteratioit.

Ilyféle tapasztalatokból látjuk, hogy a hol a synthesis-képződés gyorsított, ott egyuttal a szellemi élet is felületesebb, — akár azért, mert egy-egy reactio további hatását kifejti, mielőtt intensitásában és karakterében kellő teljességi fokra emelkedett volna, akár pedig azért, mert a hypokynesis

állapotában a tapasztalati működések energiája csökkent és ez által a primär érzés tapasztalati redintegratioja is szenved.

Tudva azt, hogy a szellemi élet, úgy mélységét, mint tartalmát nem annyira az egyidejű primär érzések synthesiseinek, hanem inkább a tapasztalati működések syntheticus részvételének köszönheti, — elképzelhető, hogy a hypokyneticus szellemi működés, mely javarészből csak az egyidejű, vagy közel egyidejű primär érzések syntheticus egybeolvadásából alakul, sekélyebb, felületesebb, mint a normalis lelki működések. Minden generalizáló képesség a hypokyneticus működéstől sem tagadható el, azonban itt azon tapasztalatot tehetjük, hogy az ily generalizálások közös gerinczét tulnyomóan csak a nagyon kedvező keletkezési feltételekkel bíró senso-motoricus redintegratiók képezik.

A psychikai közlekedés fejezetében kifejtettük, hogy egy elemi reactionak, — akár primär érzés, akár tapasztalati működés, — a redintegratióban nyilvánuló electiv hatása legkönnyebben nem a működések eszmei tartalma, hanem mnemotechnikai külsőségei, felületesebb, de feltűnőbb sajátosságai szerint érvényesül.

A normalis psychikai életnél, — főkép a psychikai közlekedés igényei következtében, — legkönnyebben azon mesterséges és felületes kapcsolatok érvényesülnek, a melyek egyes működések eszmei tartalma és ezen tartalmat kifejező szó között létesültek. Habár láttuk azt, hogy ezen kapcsolatok redintegrálási feltételei oly kedvezőek, hogy szinte in statu nascenti szavakba öltözve jelenhetik meg a szellemi működés, normálisan még sem jár ez karöltve, — mint talán gondolni lehetne, — a kifejezendő eszmei tartalom elsekélyesedésével.

A hypokynesis állapotában oly gyorsá válhatik a contemplativ szellemi munka motoricus redintegrálása, hogy mielőtt, tartalma határozott alakot nyert volna, már is motoricus kifejezést nyer, a mikor a sekély eszmei tartalom értelmetlen beszédben, verbigeratióban nyerhet kifejezést.

Mi sem árulja el jobban ily eseteknél a szellemi élet megváltozott karakterét, mint azon gyakori jelenség, hogy az eszmei tartalom teljesen elveszti vezető szerepét a redintegrálásokban, és a beszéd lép ez első helyre, a mely csak post festa inducál tapasztalati redintegrálás által eszmei tartalmat.

Legecclatásabb példája ennek az üres verbigerálásnál lépten-nyomon jelentkező alliteratio, rim, vagy más, a kötött verses beszéd technikai készségéhez tartozó zenei formaságok.

A synthesisek hypokyneticus zavarai a legkevésbé azon felületes sensomotoros redintegrálásoknál nyilvánulnak, melyek a beszédet hozzák létre. Ennek oka, hogy épen ezen redintegrálások azok, a melyeknek keletkezési feltételei a lehető legkedvezőbbek. Innen van az, hogy a beszéd, mint a pszichikai működések hű kísérője, azok megzavart lefolyását is nyomon követi, mi által a lelki élet dinamikai zavarainak vizsgálatában legértékesebb, úgy szólván egyedüli utmutatónk.

Ha így, a beszéd köntösébe öltözötten vizsgáljuk a hypokyneticus zavarokat, úgy azok a beszéd bőségében, gyorsaságában, egyuttal incohaerens ugrásaiban és zavartságában nyilvánulnak; — a beszéd tartalmi mélységét a szavakkal való játék helyettesíti, a mely egy szó különféle jelentőségéből, hasonhangzásu szavakból, rimekből, vagy más zenei elemekből kovácsol tőkét és az üres beszédet gyakran fordulatossá, élcesszé, ötletessé teszi.

Egy optikai csalódástól kell óvakodnunk. Az ily játékos beszéd egy-egy részlete gyakran mélyebb gondolatot kelt bennünk, és könnyen azon tévedésbe eshetünk, hogy azon gondolati mélységet, melyet egy-egy ily ötlethez, szójátékhoz önmagukból kölcsönözünk, a normalis pszichikai közlekedés tapasztalati alapjára helyezkedvén, úgy tekintjük, mintha azon kifejezés ugyanazon mélységből fakadt volna, mint a minőt bennünk keltett. Tévedésünkben még tovább mehetünk, és az ily beszédben elszórva nem csak tartalmas sententiákat fedezünk fel, hanem egyuttal bámulunk, gyakran mily találó, a mellett formailag meglepő és szép szóbeli formákban jelentkeznek ezen sentenciák.

Ellentétet kereső hajlamunk arra vezet, hogy a szellemi működések hypokyneticus zavaraival szembe a *hyperkynesis* kóros állapotát állítsuk. Vajjon jogunk van-e ily állapotokat feltételezni, az még kérdéses. Azon feltevésből kellene kiindulnunk, hogy ha a hypokyneticus zavarok oka a központi idegrendszer potentialis erőkészletének csökkenése, úgy a hyperkyneticus állapotoknál ugyanennek fokozódása áll fönn. — Physiologiai szempontból ily potentialis erő fokozódás képzelhető,

legyen bár ennek oka a kedvezőbb anyagcsere, vagy a takarékosabb erőelhasználás. Eltekintve egyelőre ez alapvető conditiók vizsgálásától, azon tény registrálására szorítkozunk, hogy a beszéd gyakran oly alakban jelentkezik, mely az előbb leírtak sokban ellentéte, és a melyből a hypokyneticussal ellentétes pathologiai alapra vagyunk hajlandók következtetni.

Rövid jellemzését adjuk ezen működési állapotoknak, — lehetőleg mindenütt szembe állítva a hypoknetikus működésekkel. A felületes továbbsietést, — melyben a kiváltó, relative primär reactiocsoportnak csakhamar minden nyoma eltűnik, — a localis elmélyedés hajlama váltja fel, a mely egyes synthesis csoportok makacs megátalkodottságára, valódi örvényképződésre vezet. Ha időközben újabb primär reactiok más irányba is ragadják a syntheticus működések vezér folyamát, — innen is csakhamar visszatér az előbbi örvényhez — és a mi új alkatrészeket felvett, azzal, mint megnövekedett víztömeggel ugyan ezen körforgásban vesz részt; az örvény tengelye ugyanaz marad, csak medre lesz öblösebbre vájva.

Tényleg, mint az örvény, a mely egyben vonz és taszit, ugyanoly szerepet játszanak a syntheticus működések örvényképződései; az egyidejűleg keltett működések jelentőségre csak akkor emelkednek, ha ezen örvények centripetal erejétől elragadva annak tengelyére csavarodnak; a mi pedig tartalmukból, mint ezen kavargó tömeg anyagába nem illő alkatrész különválik, azt centrifugalis erejük eliminálja.

A syntheticus működések normalis mechanismusában is vannak örvényképződések, azonban egy-egy ily circulus vitiosus csak rövid időre akasztja meg a psychikai működéseknek adaequált, a külső benyomások változatos áradatát nyomon követő folyamatosságát, mert csakhamar új benyomások új örvényalakulásokat hoznak létre. — Tulajdonképen ezek a kisebb, váltakozóan feltűnő és elenyésző örvénylések a subjectiv accentussal bíró syntheticus vezérmomentumok adaequált változásait, a szellemi élet normalis electiv mechanismusát hozzák létre.

Azon kóros viszonyok között, a melyekkel most foglalkozunk, a normalis mechanismus csak annyiban módosul, hogy az örvényképződések hosszabb időig állanak fenn; ennek következménye, hogy a figyelmi tényezők bizonyos makacssággal

egy pont felé terelik, vagy helyesebben, egy ponthoz szabják a psychikai működések electiv gravitatioját. Az ily makacs ragaszkodás egy vezérmomentumhoz sokkal alkalmasabb arra, hogy tartalmát gazdagítva mélyítse, semhogy tengelyét elhajlítsa, vagy áthelyezze más syntheticus körök centrumául.

Egy átmeneti stadiumban, amely még közel esik a normalishoz, talán csak annyit veszünk észre, hogy a syntheticus mechanismusban valami conservativ lomhaság és mélység foglalt helyet, a mely electiv szerepkörét nagyobb szigorral, többet elejtve és kevesebbet, de csak értékesebbet felkarolva tölti be. Ugyanezen pathologicus conditio kifejezettebb eseteiben egyes fix gondolatkörök képződnek, melyek soká maradnak fenn, vagy végkép állandósulnak, és dynamikailag annyira uralják az egyidejű működéselemeket, hogy azok csak annyiban emelkednek némi jelentőségre, vagy jutnak a subjectiv accentus focusába, a mennyiben ezen fix gondolatkörökbe syntheticusan beleolvadtak.

17. Psychikai hiányok.

(Működési kiesések.)

Már a hypokyneticus és hyperkyneticus zavarok tárgyalásánál némi utalásokat találtunk a localis energia viszonyokra. Már ott is, habár csak hypotheticus alapon, bizonyos provinciákat ösmertünk meg a központi idegrendszerben, a melyek az egyidejű reactiok tömegéből kiemelkedő vezérműködés szinterei. Arról, vajjon ezen provinciák tisztán mechanikai értelemben veendő-e, vagy pedig anatomiailag is elhatárolhatók, mind-edig nem esett szó.

Annyit már régebben láttunk, hogy a központi idegrendszer bizonyos anatomiai laesiói kieséseket okoznak, pl. a látási képek psychikai feldolgozásában. Még nagyobb számú és határozottabb tapasztalataink vannak oly anatomiai laesiókról, melyek a mozgató működésekben járnak meghatározott kiesésekkel. A beszéd specialis pathológiájából egyes anatomiai laesiókkal kapcsolatos különdifferentiált részkieséseket ösmertünk meg, melyek két főtypusa a beszéd-némaság és a beszéd-siketség.

Ezen pathologiai észleletek kétségtelenül bizonyítják, hogy bizonyos specialis működési elemek helyhez kötöttek, azt azonban még sem állithatjuk, hogy pl. a látás, egy végtag mozgása, a beszéd, vagy akár külön a beszéd-megértés és külön a beszéd-productio pszichikai művelete azon körülírt agyrészben menne végbe, a melynek laesiója a felsorolt működések defectusait okozza.

Amit biztonsággal állithatunk, az csak annyi, hogy ezen működések normalis létrejöttéhez, *ceteris paribus*, vagy talán első sorban, a jelzett agyrészek épsége szükséges. De ha ezen agyrészeknek még oly csekély szerepük is jut a specialis működések létrehozásában, vagy ha nem is képviselnek mást, mint azon működésekben résztvevő idegfolyamatok transito- vagy átkapcsolási állomásait, annyit mégis bizonyítanak, hogy a központi idegrendszerben helyhez kötött működési differentiált-ság létezik.

Tekintetbe véve az összes pszichikai működések *complicált syntheticus mechanizmusát*, nem hihetjük, hogy a központi idegrendszer működési differentiált-sága oly természetű volna, a mely mellett lehetséges egy működést összes *syntheticus* együtthatóival együtt mereven localisálni. A merev localisálás, mint ezt már egy helyütt kifejtettük, keresztülvihető egyes specialis reactiok érzési forrásaira és mozgási végstadiumaira nézve, azonban a kettő közé eső lappangási szakaszban már azért sem teljesíthető, mert ugyanazon érzési forrás és mozgási végkimenetel között számtalan combinatióban történhetik az erők *syntheticus* kapcsolódása.

Ha egy tavat képzelünk, melybe patakok ömlenek és melyből levezető csatornák erednek, úgy ezen vízrendszer áramlási irányát pontosan megállapíthatjuk az odavezető és az elvezető medrekben. A tómedencze áramlási viszonyai attól függenek, hogy mely patakok mennyi vizet, minő sebes áramlással, minő hőfok-, stb. kvalitásokkal öntenek beléje, továbbá, hogy a medencze vizét a külső hőmérsék vagy talaj mennyire hűtik le, vagy melegítik fel, végül hogy mely levezető csatornák mily arányban apasztják a vízmennyiséget. Tekintetbe véve azt is, hogy ezen felsorolt feltételek folytonosan változók, — csak empiricus alapon leszünk képesek a leggyakoribb áramlási viszonyok fő meneteit megismerni, nagyobb praecisitással pedig leg-

feljebb azon áramlási viszonyokat differentiálhatjuk, melyek az odavezető és elvezető medrekkel szorosabb localis kapcsolatban állanak, tehát a beömlő patakok vizének továbbáramlását a medencze torkolatközelségében és azon tömörebb áramlási szálakat, melyek több oldalról összegyűlvén egy levezető csatorna kapuja felé haladnak.

A psychikai reactiok intim szakaszában oly sok együttműködő factor szabja meg az idegáram útját, — itt a tisztán agyszerkezeti praedestinatio oly másodrangu fontosságu a folytonosan változó dynamikai conjuncturák szerepéhez képest, — hogy ezen szakaszban sem physiologiai, sem pathologiai vizsgálatok nem vezethetnek stabil működési differentiáltság felismeréséhez.

Gazdagodjék bármennyi újabb adattal az agy anatomiája, physiologiája és pathologiája, — a tulsó oldalról pedig ösmerjük fel még oly minuciosus részletekig a gondolkozás menetének logikai törvényeit, — soha sem leszünk képesek a kétoldali ismeretek között oly változatlan nexusokat megállapítani, mint például egy gép mechanikai szerkezete és munkájának eredménye között. Lehet, hogy némely esetben, ha a munkaeredmény hiányos, úgy belőle a gép vizsgálata nélkül is felismerhetjük a gép specialis hibáját, a legtöbb esetben azonban csak általánosságban constatálhatjuk belőle, hogy a gép hibás.

A localis eredetökre nézve differentiálható kiesések nem annyira a szellemi működések psychopathológiájához, mint inkább a központi idegrendszer specialis pathológiájához tartoznak. Ezen kieséseket jellemzi, hogy mindég csak a reactiot bevezető primär érzésnek, vagy a reactio motoricus végszakaszának épségén ütnek rést, azonban a tapasztalati elemek syntheticus részvétele alakilag intact marad.

Hogyha elő is fordulnak a tapasztalati feldolgozásban tartalmi hiányok, ezek csak következményei az elsődleges hiányoknak, így pl. a vakság következtében létre nem jött optikai érzési kép ki sem egészülhet hasonló képek generalizált tapasztalati elemeivel, daczára annak, hogy ugyanazon egyénnél a legplasticusabb optikai emlékezések is keletkezhetnek más, nem optikai természetű impulsusok közreműködése által.

Szorosabb értelemben vett psychikai *kiesési tüneteknek*

csak azokat tartjuk, a melyeknél a reactio contemplativ szakaszában fordulnak elő alaki és consecutiv tartalmi zavarok. Miután a contemplativ szakasz egy elemi reactionak tapasztalati elemekkel való syntheticus kiegészüléséből áll, bátran mondhatjuk azt is, hogy a szorosabb értelemben vett pszichikai kiesések tulajdonképen *a tapasztalati redintegratio alaki zavarai*.

Ugy nyilvánulnak ezen zavarok, hogy régibb működések tapasztalati eltűntek, vagy meg vannak roncsolva, miért is legmegszokottabb generalizálások elmaradnak, vagy hiányosan alakulnak. Végeredményében azt látjuk, hogy a jelen észlelés, mely normalis viszonyok között is a figyelmi beállítások egyoldalúsága és az érzékek korlátolt érzőköre miatt hiányos, és egészsze csak tapasztalati kitoldozással válik, — ily zavarok következtében vagy nem nyer semmi kiegészítést, avagy oly hiányosan, hogy még mindég ki nem toldott hiatusok maradnak fenn.

Miután a szellemi élet magasabb fejleményei, — mint a causalitások felösmerése, következtetések és ítéletek, — tulajdonképen szintén csak jelen benyomásoknak generalizált tapasztalati kiegészülései, ezért a hiányos redintegratio eredménye nem csak korlátozottság az észlelésben, hanem *gondolkozási korlátozottság* is.

A következőkben symptomaticus jellemzését kíséreljük meg a kieséses vagy defectuosus pszichikai működéseknek. Előre bocsátjuk, hogy azon kieséseket, a melyek a reactiok primär érzési, vagy motoricus végkimeneteli szakaszára esnek, csak akkor soroljuk ide, ha okai nem ezen szakaszok anatómiai localisatiojára esnek. Azért szükséges ezt kiemelnünk, mert látni fogjuk, — és utóbb okait is kimutatjuk, — hogy a synthesisek contemplativ szakaszában előforduló kiesések másodlagos uton az érző és a mozgató működéseket is kórosan befolyásolhatják.

A pszichikai működések defectusai ép úgy jelentkezhetnek az egyidejű, vagy közel egyidejű érzésreactiok syntheticus kapcsolódásánál, mint ezen reactioknak régibb tapasztalati elemekkel való redintegrálásánál.

Fel kell tételeznünk, hogy utóbbi esetben, — vagyis a reactiok tapasztalati kiegészítésénél, — a kiesések kétféle ter-

mészetűek lehetnek: *vezetési*ek, mikor a régibb működés, mint tapasztalás, normalis módon fennáll, azonban megszakadt azon vezető összeköttetés, a mely szükséges volna, hogy az újabb reakcióhoz kiegészítésül járulhasson; — másodszor pedig *amnesziák*, mikor a vezető összeköttetés talán intact, azonban az a tapasztalati működés, a mely normalis körülmények között syntheticus kapcsolatba lépett volna egy újabb reakcióval, megsemmisült.

A kiesések mindkét alakját kivétel nélkül a központi idegrendszer *vezető rostjaiban, vagy idegsejtjeiben* székelő szöveti elváltozások okozzák, miért is ezen kiesések szigoruan megkülönböztetendők azon tartalmi zavaroktól, midőn a synthesisek anyagának *kiválasztásában* állanak fenn oly anomaliák, a melyek normalisan létrejövő tapasztalati redintegratiók helyett másfélék keletkezésére, a szellemi folyamatok eltévelyedésére vezetnek.

Előfordulhat, hogy a normalis, vagy helyesebben, megszokott syntheticus kapcsolási utak helyett a synthesis képződés oly következetes makacssággal tér le oldalutakra, hogy ez azon látszatot kelti, mintha oly vezető rostok, vagy idegsejtek mentek volna tönkre, a melyek a megszokott synthesis képződéshez feltétlenül szükségesek.

Ezen abnormalisan eltérített synthesisek, a melyekben a pszichikai élet valóságos negatív kiválasztása nyilvánul, tulajdonképen a normalis kiválasztásnak hamis irányban való érvényesülései. Ezeknél a pszichikai összműködésben egy normalis együttható sem hiányzik, csupán az egyesek dinamikai értékében állanak fenn a normalistól eltérő egyensúlyarányok: — mások veszik át a vezető szerepet és ragadják magukhoz a subjectiv érzés accentuatioját, mint megszokott körülmények között.

Az abnormalis kiválasztás és abnormalis accentuáltság alapján létrejövő utánzati kiesések nem csak változékonyságuk által különböznek az anatómiai kiesésektől. — A legsikerültebb utánzatoknál is találunk a valódiaktól eltérő vonásokat, a melyek alapján adott esetben hosszabb megfigyelés és ismételt vizsgálat nélkül is, — egyedül a jelen tüneti képre támaszkodva, dönthetünk organicus és utánzati kiesések között.

Ezen jellemzetes tüneti különbség abban áll, hogy míg a

kórosan eltérített syntheticus folyamatoknál mindég compacte önzetartozó reactio-elemek, — vagyis olyanok, amelyeknek egyes elemei praeformált syntheticus complexumokat alkottak, — maradnak ki a subjective accentuált vezérműködés felépítéséből, — addig organicus kieséseknél synthetice szervezett elemcsoportok helyett csak egyes elemek mennek veszendőbe. Ennek eredménye, hogy organicus kieséseknél a szellemi működések tartalmi szerkezete nagyjából változatlan marad, és csupán többé-kevésbé sűrű sporadicus elem-hiányok jönnek létre.

A kiesési szigetek morphológiás különbségein kívül azt látjuk, hogy az utánzati kiesések csak látszólagosak, vagyis nem okozzák a szellemi működések tartalmi folytonosságának megszakadásait. csupán eltévelyedéseit; — ezzel szemben az organicus keletkezésű sporadicus kiesések a tartalmi folytonosság valódi szakadásait, defectusait hozzák létre.

Az utánzati kiesések egy írásfogalmazvány stylaris defectusaihoz, nevezetesen mondatok, vagy mondatrészek kihagyásaihoz hasonlítanak. Ily fogalmazvány folyékonyan olvasható, ámbár értelme elferdített, vagy hiányos. Fzzel szemben az organicus kiesések betűkihagyásokhoz hasonlítanak, melyek miatt az érthetőség csak akkor szenved, ha nagyon sok betű marad ki; de már ilyenkor a fogalmazvány többé meg sem érthető, folyékonyan fel sem olvasható.

A szellemi élet syntheticus mechanismusának természetéből folyik, hogy az, a mit egy reactio tapasztalati együtthatójának, vagy gyökerének nevezünk, maga is előbbi működésekben bírja egyik együtthatóját, a miből következik, hogy minden emlékezés több tapasztalatnak syntheticus complexuma. Az emlékezés taglalásánál kifejtettük, hogy nincs oly generalizáló emlékezés, a mely ne volna fertőzve specialis tapasztalati elemekkel, — vagyis, hogy nem létezik tiszta emlékezeti abstractio; — kifejtettük továbbá, hogy nincs oly specialis emlékezés, a mely más hasonló emlékezések generalizált elemeitől mentes volna, — vagyis, hogy tisztán specializált emlékezés sem létezik.

A tárgy-, vagy esemény-észlelés, mely az éles beállításnak momentumról momentumra kalandozásából subsummálódik, már magában is oly folyamat, melyből az összetartozó tárgy, vagy esemény subjectiv érzése csak generalizáló kiegé-

szítések, új és tapasztalati benyomások syntheticus egybeolvádása árán keletkezhetik, — vagyis már itt is megtalálható a specializáló és generalizáló elemek összekuszálódása. Még sokkal inkább áll ez fenn a szorosabban vett tapasztalatok, vagy emlékezések szöveti szerkezetében.

A tapasztalati működések ezen normalis mechanismusa kettős consequentiával jár az organicus kiesésekre nézve.

Az első consequentia, hogy miután tisztán specialis tapasztalások nincsenek, ezért, ha egy bizonyos benyomás, vagy benyomáscsoport meg is semmisült, — akár vezetési, akár amnesiás defectusok folytán, — ebből nem következhetik a hasonló tapasztalások egész generalizált cemplumának megsemmisülése.

Ha azon hypotheticus alapra helyezkedünk, hogy azonos működések mindég azonos centralis projectioban, ugyanazon szövetelemekben mennek végbe, akkor ugyanazon működési elemek, melyek egy tapasztalásban organicus defectus következtében elpusztultak, kell, hogy minden más generalizált emléksorból is, a melyekben szintén részök volt, kiessenek.

Minden arra mutat, hogy ezen supponált elemi működési differentiáltság tényleg fennáll és hogy a psychikai működések alkatelemei, — vagy elemi együtthatói — nem lehetnek többfélék, vagy számosabbak, mint a működésképes szövetelemek; azon óriási gazdagság és változatosság pedig, melyet a szellemi élet feltár, ezen adott elemek, vagy együtthatók végtelenül sokféle syntheticus combinációjából keletkezik.

Miután felfogásunk szerint egy szövetelem sem képezi egy egész psychikai reactionak, vagy akár csak egy reactio elemnek keletkezési hőlcsőjét, hanem csupán valamelyik együtthatójáét, — ezért ha egyes szövetelemek a működésből kiesnek, ez csak annyit eredményezhet, hogy azon reactioelemek egy együttható közreműködésével szegényebbek, vagyis tökéletlenek maradnak, azonban létrejöttük egyéb feltételei meg nem semmisülván, egészben sohasem maradnak ki a reactio elemek syntheticus összjátékából. Ugyanez képezi annak indokát is, hogy az organicus kiesések mért nem szakítják meg és miért teszik csupán szegényesebbé a psychikai folyamatokat.

Az organicus kiesések második consequentiája az intim psychikai működések expansiv nyilvánulására vonatkozik. Ott,

a hol egy reactio intim lappangási szakában hiányok vannak, a belőle létrejövő cselekvés sem lehet oly tökéletes, mint normalis körülmények között.

A cselekvések kieséses zavarai, csak úgy, mint az intim pszichikai működéseknél, itt sem összefüggő részleteknek, hanem csupán ezek egyes együttthatóinak hiányában állanak. Ezen hiányok a *cselekvési coordinatio megromlásában* nyernek kifejezést.

Az ily pszichikai coordinatiós zavarokat szigoruan meg kell különböztetnünk azoktól, a melyek, mint spinalis, vagy bulbaris eredetűek, a mozgás kivitelének szabatosságát a peripherián rontják meg. Utóbbiaknál a cselekvés jól van megfogalmazva, és csupán kivitele hibás, — míg pszichikai coordinatiós zavaroknál a cselekvés executiv eszközei önmagukban szabatosan működnek, azonban hiányos terv áll rendelkezésükre.

Bármennyire is hasonlitsanak egymáshoz a kétféle eredetű coordinatiós zavarok, mégis elég könnyű közöttük a differentiáló döntés, ha vizsgálatunkat a szorosan vett mozgási jelenségeknél tágabb körre terjesztjük ki.

A legfőbb differentiáló momentumok a következők:

1. A peripheriás eredetű coordinatio zavar elég jól corrigálható gyakorlás által, mert okát a mozgás phasisait ellenőrző érzés affectiója képezi, úgy, hogy ha az ellenőrzés szerepét más érzékek, pl. a látás, vagy beszédnél a hallás veszik át, úgy csakhamar ezen új módszer mellett is correct cselekvés jöhet létre. A pszichikai eredetű kiesések, melyek nem oly systematicusak, mint a peripheriások, és elszórtan igen nagy mozgási területre, — ugyszólván az összes akarati mozgásokra kiterjednek, — gyakorlás által csak oly módon javulnak, mintha egy egészben elrongyolt ruhát helyenként új foltal látunk el: a folt csakhamar levásik, mivel nincs elég tartása a széjjelmáló alapszöveten.

2. Második fontos különbség, hogy a peripheriás coordinatio-zavar mindég pontosan localisálva van a megszakított idegpálya projectiós területére, — míg centralis kieséseknél a syntheticus kölcsönhatások számtalan combinatioi folytán ily egy helyre korlátolt projectiós localisatio nem fordul elő. Ez képezi magyarázatát, hogy míg a peripheriás coordinatio-zavar

bizonyos idegterületekre szorítkozik, addig a centralis mindég általános, és ez kifejezést nyer abban is, hogy előbbieknél a cselekvés hiányai sokkal vastagabbak, mint utóbbiaknál.

Az, a mit a mozgási kiesések vicariáló pótlásának nevezünk, sohasem az elvesztett mozgás újra éledése, hanem oly mozgások létrejötte, melyek több-kevesebb sikerrel ugyanazon czélt teszik elérhetővé. Ily vicariáló pótlást látunk, midőn a beteg egyes szavakat, melyeket nem képes kimondani, más synonymákkal helyettesít, vagy értelmüket körülírással igyekszik determinálni.

3. A vicariáló pótlások figyelembevételére adja a harmadik differentiáló tényezőt centralis és peripheriás coordinatiós zavarok között. Mig ugyanis centralis kieséseknél a hiányos mozgási terv executiv eszközei épek és ezért ugyanazok más mozgás kivitelére alkalmasak maradnak, addig peripheriás coordinatio-zavaroknál egy idegpálya egész projectiós területe támadtatván meg, az másféle mozgás kivitelére is alkalmatlannak bizonyul. Így pl. azt tapasztaljuk, hogy a nyelv, melynek beidegzése centralis beszédataxiánál hiányos, evésnél egész szabatosan működhetik, ellenben a peripheriás eredetű kéz-ataxia, mint a minő neuritisnél fordul elő, kiterjed a kezekkel végzett minden műveletre.

A centralis mozgási defectusok pathogenesise kizárja, hogy épen oly módon — compensálás által — pótoltsanak, mint a localisált peripheriás defectusok, ahol az akarat engedetlen szolgálja helyett más, még ha ügyetlenebb, de legalább engedelmes szolga bizható meg az előbbinek mozgási feladatával; — emittén a cselekvés terve az, mely defectuosus, és bármely mozgató szervre is lesz bízva kivitele, az még sem lehet másféle, mint tökéletlen. Ez teszi érthetővé, hogy már egy magányos centralis defectus is legkülönbébb mozgások hiányos alakulásában, — a cselekvő élet egész terjedelmére diffundálva — jut kifejezésre.

4. Végül fontosak azon differentiáló momentumok, melyek a coordinatio zavarral egyidejű egyéb tünetek figyelembevételéből erednek. A centralis kiesések a cselekvések végső kialakulásán innen székelvén, a legkülönbébb reactiok intim fermentatioján ütnek rést; hozzájárul ehhez, hogy az ily kiesést okozó szöveti destructiok elszórtan többes számban szoktak

előfordulni; mindkét tényező együttes hatása a kiesési tünetek diffus szétterjedése a cselekvő élet összes nyilvánulásaira. Ezen diffus motoricus kiesések az intim syntheticus folyamatok kiesési zavaraival együtt a dementia apró szigetekben elszórt alakját hozzák létre, úgy a contemplativ, mint az activ életben.

Peripheriás kieséseknél ily dementiás tünetek nem fordulnak elő, vagy ha igen, úgy csak akkor, ha egyidejűleg centralis szövetdestructiok is állanak fenn. A hol tisztán centralis eredetű coordinatio-zavar áll fenn, ott a peripheriás idegpályákat önmagukban épeknek találjuk, míg peripheriás ataxiáknál a megtámadott idegterület vizsgálata igen sokszor az érző, vagy a mozgató idegek defectusait mutatja.

18. Kóros középalakok.

A hypokyneticus és a kieséses zavarok vizsgálatából láttuk, hogy míg előbbieknél a szellemi műveletek diffuse, addig utóbbiaknál szigetesen elszórt alakban veszítenek értékükből. Találunk oly alakú zavarokat is, melyek a kettő között közép-helyet foglalnak el. Ezen középalakokra jellemző, hogy itt a szövetelemek tönkremenése helyett csak működésképtelenséget találunk, továbbá, hogy ezen zavarok nem állandóak és véglegesek.

Jelzett középalakok klinikai képe a szellemi működések diffus, vagy szigetes hanyatlásából áll, mely azonban ritkán válik állandóvá. — A diffus hanyatlás alakja sokkal gyakoribb: a szellemi működések a hypokyneticus nehézkességtől a teljes tompaságig variálhatnak; — ritkábbak a szigetes kiesések, melyek csak összes hatásukban nyújtják a dementia különféle súlyosságú tüneti képét.

Mindkét esetben a szövetelemek táplálkozási anyagcséréjének zavarait tételezzük fel. Az anyagcsere hullámlásai normalis körülmények között is bizonyos amplitudo határai között alterálják a szerkezetileg ép szövetelemek működésképtelenségét, a most tárgyalt syntheticus zavaroknál ezen határon túl is korlátolják, vagy ideiglenesen fel is függesztik.

A táplálkozási anyagcsere ezen pathologicus apályállapo-

taít a *kifáradás* általános kifejezésével szoktuk jelölni, a mely kifejezés egyaránt alkalmas az általa okozott psychikai tünetképnek, valamint az okául feltételezett dinamikai conditionak jelölésére. Épen ezért a középalakokat kifáradási zavaroknak is nevezhetjük, — annál is inkább, mert ugy a normalis, mint a pathologicus hullámmozgások okait a pihentség és a fáradtság alternáló hatásaiban találjuk.

Mint fontos tényrt kell kiemelnünk, hogy a pathologicus fáradékonyság többnyire egyidejűleg fennálló tartósabb syntheticus zavarokhoz járul és ezek hatását nagyítja, úgy hogy sokszor az alig észrehevető alaki zavarok a fáradtság hatása alatt feltűnőekké fokozódnak. Ott, a hol a pathologicus fáradtság mélyében ily állandó alaki zavarok ki nem mutathatók, vagyis a hol egyéb okok hozzájárulása nélkül, egyedül a normalis energiahullámmozgás pathologicus kiszélesedése forog fenn, — ott a fáradási zavarok kifejezésénél találóbbnak látszik az *astheniás zavarok* megnevezése. Klinikailag az astheniás zavarok azon felőlő sajáttságot mutatják, hogy sokkal tovább állanak fenn, mint az organicus defectusokhoz járuló fáradási apályállapotok, — vagyis a legtöbb esetre találó lesz, ha azt mondjuk, hogy a fáradási zavarok inkább felelnek meg a pihentség és a fáradtság normalis hullámmozgási szakainak, míg az astheniás állapotok abnormalisan hosszú apályhullámokat képviselnek.

Gyakran az astheniás állapotok alternáló ellenképűl a szellemi működések hyperkyneticus elevatioját látjuk jelentkezni.

Az astheniás és a hyperkyneticus állapotok hullámphasisai gyakran hosszabb időt, — napokat, sőt heteket ölelnek át, — ilyenkor a pihentség és fáradtság normalis hullámmozgása sem tűnik el, hanem az előbbi szélesen elterülő hullámgörbét az utóbbiak apróbb csipkékre osztják.

Az ily rövid hullámmozgást jellemzi, hogy mindég azon phasisai intensivebbek, a melyek a hosszú ideig tartó pathologicus hullám ephemer hullámphasiséval egyértékűek, vagyis astheniás állapotban a normalis fáradtsági hullámphasisek, hyperkyneticusnál pedig a pihentségiek az intensivebbek. Ezzel szemben azon hullámphasisek, a melyek ellenértékűek a hosszú hullám fennálló phasisaival, a normalisnál kevésbé intensivek:

az astheniás szak alatt elhalványul a normalis pihentség, a hyperkyneticus alatt a normalis fáradtság.

A psychikai működések hyperkyneticus zavarai ép oly gyakran szövődnek össze organicus kiesési tünetekkel, mint a hypokneticusak.

Láttuk, hogy a hyperkyneticus működések legkiemelkedőbb sajátága a normalisnál makacsabb és tartósabb syntheticus örvény-képződés. Viszont, — kiesések a szellemi működések értékének általános csökkenését okozzák. Az elmeegyenség és egy eszmekör tulintensiv feldolgozása távolról sem zárják ki egymást.

Idegelemek elpusztulása, vagy működéshiánya még oly nagy réseket is üthet a normalis szellemi folyamatokon, azonban a működésre tovább is képes idegelemek az értékükben devalvált syntheticus működéseket ugyanoly törvények szerint bonyolítják le, mint normális körülmények között.

A mig csak a redintegratiók positiv kiválasztásától függött, hogy egy szellemi folyamatban minő syntheticus együttható elemek vesznek részt, — ezen együtthatók ép oly kölcsönhatásokat fejthettek ki, mint most, midőn a positiv kiválasztással szemben egy negativ determináló tényező, — egyes szövetelemek destructiója is jelentkezik. — A negativ kiválasztás, mely egyes elemi tényezőket, — a melyek máskülönben részt vettek volna a szellemi folyamatokban, — azokból ki-rekeszt, tulajdonképen csak a psychikai folyamatok tartalmára van befolyással, nem pedig dinamikai alkatára.

Hogy a működési kieséseket mégis a dinamikai, nem pedig a tartalmi zavarok között tárgyaltuk, ennek oka, hogy itt a normalis kiválasztás anomáliái — bár lényegükben szintén csak kiválasztási anomáliák, — mégis a szervezet kóros alkata által determináltak.

Egy gépszerkezet hiányosan működhetik azért, mert a gépész rosszul vezeti, pl. nem pótol egyes elszakadt szijtransmissiókat; de hiányosan működhetik azért is, mivel valamely tengelye, vagy kereke eltörött. A működés defectusa mindkét esetben ugyanaz lehet: ugyanazon kerekek maradnak ki az összműködésből, — és mégis az első esetben a gép jó és csak a vezetés rossz, mig a második esetben jó vezetés mellett is hiányos a működés.

Hasonlatunk teljes képét nyújtja a kétféle eredetű, de eredményeikben azonos pszichikai defectusoknak.

Ha most még azt is tekintetbe vesszük, hogy az organicus hiányok elosztása a központi idegrendszerben nem mindég egyenletes sűrűségű, úgy megértjük nem csak azt, hogy szervi defectusok mellett hyperkyneticus örvényképződések állhatnak fenn, hanem azt is, hogy adott esetben egy-egy ily örvény a központi idegrendszer aránylag ép területein folyhatik le.

Nem csak mint lehetőség áll ez fenn, sőt inkább azt tapasztaljuk, hogy ott, a hol szervi destructiók vannak, a központi idegrendszer relative épebb működésű szigetei különös hajlamot mutatnak, hogy bennök hyperkyneticus örvények képződjenek. Ez képezi okát, hogy az elmeegyensúly miatt párosul oly gyakran téveszmékkel.

Kimutattuk, hogy a dinamikai kiesések csak oly tartalmi zavarokat okoznak, mint a kiválasztási anomáliák. A mi az eredmények symptomatologiai különféleségét illeti, ez onnan van, hogy míg a kiválasztás functionalis zavarai minden együtt-ható között szabadon válogathatnak, de rossz systema szerint válogatnak, — addig az idegelemek szervi destructiója minden tartalmi rendszer nélkül iktat ki egyes együttthatókat az összműködésből.

A kóros középalakok között tárgyalandók tulajdonképpen mindazon esetek is, midőn tisztán tartalmi, vagyis kiválasztási zavarok együttesen lépnek fel dinamikai zavarokkal.

Tudva azt, hogy a kiválasztás zavarai in ultima ratione szintén csak a szervezet hibáin mulanak, azért nevezzük őket mégis tartalmiaknak, mert csak tüneteiket látjuk, nem pedig pathogen forrásaikat. Ezek után nyilvánvaló, hogyha kóros tüneteket vizsgálunk, a melyek szervezeti rugóit részben megtaláljuk, részben pedig nem, úgy azok tulajdonképpen mindég a kóros középalakok közé sorozandók.

Ugy a tartalmi, mint a dinamikai zavarok tárgyalásánál csak mesterségesen izolált típusokat mutattunk, — míg a természet mindég csak vegyes, átmeneti és középalakokat producál.

A középalakok külön való tárgyalásának legfontosabb indoka volt, hogy a természetes átmenetek néhány kiemelkedőbb típusával megösmarkedjünk.

IV.

INDIVIDUAL-PATHOLOGIA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

19. A személyiség normalis és kóros factorai.

Személyiség, individualitás alatt nem a subjectiv érzések azon complexumát értjük, mely bennünk physikai és psychikai működéseinkből alakulván, azon szervezett provinciát képezi, melyen belől minden mihozzánk tartozik, mint énünk alkatrésze, kivüle pedig minden a külvilághoz. Az így felfogott személyiség egy volna a subjectiv érzéssel, a melyet már analysálni és leírni igyekeztünk.

A személyiség fennáll, mint objectiv forgalom is. Érzéseinknek önmagunkban fellépő én-visszhangjával szemben, a személyiség objectiv fogalma nem jelent mást, mint bizonyos egyéneket másoktól megkülönböztető specialis alakulásokat, a melyek a külvilághoz való activ és passiv igazodásukban nyilvánulnak.

Hogy az ily igazodásnak speciális alakulásai vannak, azt számos egyén ösmeréséből tudjuk és minden újabb egyén megösmerésekor ujfennt tapasztaljuk.

Mielőtt ezen specialis formák részletesebb tárgyalásához fognánk, szükséges, — ha erre képesek vagyunk, — azon okokat felkutatni, a melyek a psychikai élet mindenkinél egyforma tényezőit egyénenként az összhatások bizonyos utjai felé terelik.

Miután hatás nincs erő nélkül, egytorma tényezők eredményei pedig csak akkor lehetnek különfélék, ha az egyformák sorába specialisan különböző tényezők tolakodnak, — feladatunkat, kell, hogy ezen specialis tényezők felkutatása képezze.

Munkatervünk ezen megállapítása csak akkor lehet helytelen, ha téves praemissából indul ki, vagyis, ha nem felel meg a valóságnak az, hogy a psychikai élet mindenkinél egy-

forma tényezők hatásaiból alakul. Ezen alternativ ellenmondások mindkettejében van valami a valóságból, és valami elméleti tulhajtás.

Ha a következtetés kényelméért physikailag egyformán construált egyéneket veszünk tekintetbe, akkor is lehetetlen, hogy mindegyiköket a külvilág azonos eventualitásai ériék. Itt látjuk tehát a pszichikai élet individualis alakulásának egyik okát. Másikát azon hamis kiindulás helyesbitése által nyerjük, hogy azonos physikai szervezeteket vettünk fel, a minők nincsenek. A szervezeti eltérések képezik a pszichikai individualismus második okát.

Ha azonban ezen két megállapított okot hatásaik szempontjából vizsgáljuk, úgy a pszichikai élet individualis alakulására alig nyerünk több támpontot, mintha azon okokat vizsgálónók, a melyek eredményeként a külvilág szolgálilag hiven, összes mellékkörülményeivel együtt soha sem reproducálja önmagát, — sem nagy általánosságban, sem egyes, még oly apró részletében, — egy izolált tünetmennyében sem.

Itt is azt találjuk, a mit a pszichikai élet vizsgálatánál, hogy sem az objectumok, a melyekre az erők behatnak, sem a beható erők dynamikai configuratioi, nem lehetnek két tünetmenny minden részletében azonosak, — még akkor sem, ha ugyan azon objectum sorsát vizsgáljuk, a mint azt ismételtten hasonló erőbehatások érik. Természeti, vagy pszichológiai tények azonossága soha sem terjed ki egész mivoltukra, csupán azon részekre, a melyeket belőlük tapasztalataink alapján generalizálunk.

Ha a pszichikai élet egyéni alkata nem következne másból, mint a szervezeti állapotok és a külviszonyok örök változóságából, akkor az nem is volna más, mint a véletlenek egyénenként változó conjuncturáinak visszhangja. Joggal nevezhetnők ezt *passiv individualitásnak*.

Mindennapi emberösmeretünkből tudjuk, hogy az egyének nem hánykódnak iránytalanul a véletlenek felszínén, hanem, hogy mindegyikök kormánynyal is bír, a mely bizonyos irányok felé van beállítva, — és hogyha vihar, vagy hullám ezen irányoktól el is téríti, mindég constatálható legalább a törekvés, hogy oda vissza térjenek. A mit képletesen kormányznak neveztünk, az emberek *activ igazodása*.

Egymagában ezen tény még nem adja meg az individualis pszichikai alkat kulcsát, mert ha el is fogadjuk, hogy az egyén saját kormánynyal bír, azonban ezen kormány beállítása még mindég a véletlen műve is lehetne.

A pszichikai élet mechanizmusának mélyébe kell szállanunk, hogy megösmérjük azon factort, mely az egyének activ igazodását individualis önkormányzássá teszi, — a mely megteremti az *activ individualitást*.

Ha tényezőinek causalis continuumában vizsgáljuk a pszichikai életet, úgy azonnal megtaláljuk az activ individualitás alakulásának feltételeit. Azt a határozott és egyéni irányt, melyet az activ igazodás feltüntet, a *tapasztalati működéseknek* a reactiók keletkezésében való részvétele biztosítja.

A tapasztalati működéseket egy az idők folyamán lassanként aquirált tőkéhez hasonlíthatjuk, mely normalis körülmények között soha sem apad, hanem mindég csak növekszik. Már most azon tény, hogy minden egyes reactio tapasztalati együtthatói ugyanazon tőkéből kerülnek ki, még ha újabb keletű tőkegyaropodás hozzájárulásával is, biztosítja, — legalább bizonyos határok között, — az egyéni kiválasztás, vagy igazodás egyéni irányzatát.

Úgy foghatjuk ezt fel, hogy a tapasztalati tőke régibb keletű contingense, a mely már eddig is számos reactio alakításában vett részt, képezi a reactiók tapasztalati gyökerében azon componenst, a mely az activ kiválasztást egyénileg conservativ, vagyis individualis irányban tereli; — az újabb keletű tapasztalatok közül pedig azok, a melyek még nem olvadtak régibb hasonló tapasztalatok generalizált általánosságába, képezik az egyéni kiválasztás másik, a conservativ-irányoktól eltérő tapasztalati componensét.

Ezen második componens sokszor nem is tartozik a tapasztalati működésekhez, hanem egy új, az eddigiektől elütő benyomás, vagy benyomás-csoport, a mely tulajdonképen a reactio-nak a jelenben gyökerező szárát képviseli. Könnyen beláthatjuk, hogy a reactio együtthatóinak a multból, vagy jelenből való származása csak az illető együtthatók fennállási időtartamára nézve tesz különbséget, hogy azonban a reactio sorsára nem az együtthatók különféle keletkezési ideje, hanem dinamikai karakterük birnak fontossággal.

Épen ezért, midőn az egyénileg conservatív és az egyéni irányzatoktól eltérő reakciók keletkezési feltételeit vizsgáljuk, helyesebb lesz, ha az együtthatók keletkezési korától eltekin-tünk és csak arra vagyunk tekintettel, vajjon az illető együtt-hatók számos hasonló tapasztalat syntheticus generalizálásá-nak eredményei-e, — avagy létrejöttük generalizált működési elemek syntheticus részvétele nélkül történt.

Ezen utóbbi lefolyásmódnak két oka lehet, — vagy hiány-zik a hasonló tapasztalatok összevetési alapja, vagy pedig meg volna ugyan az alap, mely a generalizáló redintegratiót lehe-tővé tenné, azonban más körülmények ezen tapasztalati tőke rész-vételét lehetetlenné teszik, illetőleg elhárítják. Az első eshető-ségre példát szolgáltatnak a szokatlan helyzetek, melyekbe az egyén juthat, vagy általában, az egyén tapasztalatlansága, — a másodikra, a hosszabb contemplatív feldolgozást mellőző reflexes reakciók.

Behatóbb vizsgálatra fel kell tünnie, hogy épen azon con-juncturák, a melyek az individualis irányról való letérést ered-ményezhetik, vagyis a szokatlan helyzetek és a rövid uton lét-rejövő reflexek, képviselik az individualitás irányának legked-vezőbb megállapítási pontjait. A szokatlan helyzetben való cselekvések és a rövid lefolyású reflexek között első pillanatra nagy antagonismust látunk, de csak a megszokottság, vagy be-gyakoroltság szempontjából nézve Annál nagyobb a kétféle reakciók mechanismusának hasonlósága. Mindkét esetben az okozott egyensúly-zavarok minél gyorsabb kiegyenlítése áll be: — impulsiv megoldások, melyek létrejötténél az individuali-tással bíró tapasztalati mult tanácsadó befolyását nem érvé-nyesítette, a melyek sorsára csupán az élő szervezet autonom berendezése folyt be. Elméleti tulzásban úgy látjuk, hogy mind-két reactio-alak keletkezése nélkülözi a multba fűrődő causalis gyökeret, és ezért nem táplálkozhatik az individualitás talajából.

Kétségtelen, hogy hypokyneticus állapotoknál beállhat az individualitás ily devalvatioja, a szellemnek impulsusról impul-susra való fel-fellobbanása, midőn a psychicus élet a tapasztalatoktól elszakadt és irány nélkül hanykódik. Normalis psy-chikai alkatnál a reakciók keletkezésében mindig tetemes részök marad a tapasztalati működéseknek, és ha ezen részvétel még sem nyilvánul a cselekvések megfontoltságában, úgy ez a tapaszt-

talati elemek túl gyors motoricus redintegrációjában leli magyarázatát.

Általában azt lehet mondani, hogy a szervezeteredeti tendenciája minden külbehatásra motorice minél gyorsabban reagálni, és ha még sem ez következik be, hanem a lassúbb contemplativ tapasztalati feldolgozás, ennek oka, hogy az érzésingerülettel synthesisbe olvadó tapasztalati elemek közül olyanok voltak dinamikai túlsúlyban, a melyek kedvezőbb redintegrálási feltételekkel birnak contemplativ, mint cselekvési irányban. Láttuk, hogy egy elemi reactio ugy a subjectiv érzés accentuálási fokára, mint dinamikai értékre nézve az életfenntartásra való fontosság arányában növekszik, az pedig a redintegrációk alaptörvényének tekinthető, hogy mindég a dinamikai értékekre nézve kiemelkedőbb működés-elemek között áll be legkönnyebben a kölcsönös redintegrálás syntheticus kapcsolata.

Ezen viszonyok eredménye, hogy adott esetben valamely reactio kialakulása különféle fontosságú reactio-elemek syntheticus tusára keléséből áll, a mely tusában a győzelmet a legfontosabbak redintegráló kapcsolata dönti el. A reactiot kiváltó érzésimpulsus csak keletkezési idejére nézve különbözik a vele kapcsolatba lépő reactio-elemekkel, és így mindannyian hasonló fegyverzettel, és egy küzdő porondon, csupán különféle erőhatalommal ütköznek össze a reactio sorsának eldöntéséért.

Végeredményében minden reactio az egyén tapasztalati multjának egy külső behatással történő összeütközése. Az individualitás a fennálló tapasztalati működéseknek a cselekvésekre gyakorolt kiválasztó hatásában áll, mely hatás a tapasztalati működéseken kívül a szervezet alkatától és a benne kívülről okozott egyensúlyzavarok természetétől is függ. Ha most egy természeti változásnak, a mely egyidejűleg és egyenlő módon több egyént illetett, hatásait vizsgáljuk, úgy annak okát, hogy ezen egyének nem egyformán reagálnak, egyrészt különféle szervezeti alkatukban, másrészt különféle tapasztalati működéseikben találjuk.

Az érző és a tapasztalati működések feltűnőbb hatást fejtenek ki az individualitás alakulására, mint a szervezeti factorkok, mert előbbieknél az eltérések is nagyobbak, mint a szervezetek physikai alkatai között; — ugyanezen okból közöttük az

okozati összefüggések is kézzelfoghatóbbak, mint egy-egy szervezeti anomalia és egyéni sajátosság között.

Az individualitás alakulását a genetikai szempontok mesterséges elkülönítésével tárhatjuk fel a legkönnyebben. Külön vesszük szemügyre az új benyomásoknak és a tapasztalásoknak determináló hatásait, és csak utóbb fordulunk azon determináló factorokhoz, melyeket a szervezet ép, vagy kóros alkata szolgáltat.

A személyiséget egy folyamhoz hasonlíthatjuk, mely vízbőségét a medrében összefutó patakoknak és forrásoknak köszönheti, — ezek képviselik a tapasztalati elemeket, — továbbá a medrébe szivárgó talajviznek és a beléhulló esőnek; — utóbbiak felelnek meg a friss benyomásoknak. A meder viszonyai képviselik a szervezet alkatát. Habár mindezen factorok szerves működési kapcsolatban állanak, és a folyam áramlási viszonyait közös munkájuk hozza létre, mégis az egyesek szerepköre jobban ösmerhető fel, ha lehetőleg egymagában képezi vizsgálatunk tárgyát.

20. Az érzés befolyása az individualitásra.

Előző tárgyalásainkból tudjuk, hogy az érzések indítják meg a reactiokat, képezik a tapasztalati működések forrását, és szolgáltatják az activ érzési kiválasztás syntheticus elemeit. Mint már tárgyalt viszonyoktól, eltekintünk most az érzési kiválasztás technikai zavaraitól, azok specialis hatásaitól, — és csak általában vizsgáljuk azon individualis jellemvonásokat, melyek az érzések zavaraisal függenek össze.

Egyes specialis érzékszervek általános, vagy részleges defectusai csak annyiban bírnak hatással az individualitásra, a mennyiben általuk a tapasztalati működések sokoldalúságukból veszítenek. Különös fontosságuk csak a veleszületett, gyermekkorban fellépő, vagy régóta fennálló ilyen defectusoknak van, mert csak ezen esetekben okozzák a tapasztalati anyag specialis defectusait.

Direct hatásuk abban áll, hogy bizonyos külső változásokat kizárnak az egyénre befolyó ingerforrások közül, — indirect hatásuk pedig a fenmaradt érzésqualitások vicariáló tul-

tengése, mint a szűkebb térre szoruló, de intenzitásában nem csökkent activ érzési kiválasztás természetes mélyülése. Távolabbi hatásuk ezenkívül a defectuosus tájékozódásból eredő bizalmatlanság, mely a vicariáló figyelemfokozódás tapasztalati alapját képezi.

A hypoknesis mélyebb fokai az érzőkéesség általános csökkenését idézik elő: — ez szórakozottságban, részvétlenségben, tompaságban, eszméletlenségben nyilvánul. Mi alatt az új behatások többé-kevésbé elvesznek az egyénre nézve, tapasztalati működései tovább fennállanak és egymással új synthesis combinatiókba kapcsolódhatnak, — innen az érzéstompasággal gyakran párhuzamosan fellépő elszóródás, emlékekbe, képzelődésekbe való elmerülés, sőt valóságos képzeleti deliriumok fellépése. Vajjon az érzéstompulás okozza-e ezen jellemtüneteket, vagy megfordítva, azt nehéz eldönteni, még adott esetben is.

Az elalvás, mint a hypokyneticus állapot physiologicus fellépése, arra mutat, hogy mindkét eset lehetséges. A sötétben, nyugodtan fekvés ugyyszólván kísérleti előállítása a nagyfoku érzéstompaságnak, habár nem az érzéskéesség csökkentése, hanem az érzést keltő ingerek elvonása által. Ily helyzetben csakhamar beáll az elálmosodás és elalvás. Az elálmosodás, ha világos nappal, változatos ingerek behatása mellett áll be, érzéstompulással jár. Az álom a hypokyneticus érzéstompulással egyidejűleg fennálló képzelődés physiologicus pendentja. Az álmoság és alvás példája arra látszik mutatni, hogy a kutatott oki hatás kölcsönös.

Az érzőkéesség fokozódása önállóan még kevésbé fordul elő, mint az általános tompulás. Két alakját ösmerjük. Az első abban áll, hogy olyan elemi külbehatások is, melyek különben hatástalanok maradnak, önálló elemi érzést keltenek, és magukhoz ragadják, habár csak egy újabb érzés keletkezéséig, a subjectiv érzés accentusát: eredménye a szellemi élet mozaikszerű széttöredezése, felületessége. Többnyire a hypoknesis enyhébb fokainál látjuk ezen képet, mely igen sokszor lép fel a physiologicus kimerülést megelőző excitáltság állapotában.

Az érzőkéesség fokozódásának második alakja nem oly általános: egyes ingerek intensívebb felkarolásából áll, melyek

szélesebb körű és tartósabb contemplatív feldolgozásra vezetnek. Ezen képpen ráösmerünk arra, melyet a hypeknetikus működésekről rajzoltunk. Mindkét alak, ha eltekintünk dinamikai alapjaiktól, az érző kiválasztás zavaraihoz tartozik.

Általában az érzőképeség, vagy talán helyesebben, az érző kiválasztás zavarai csak felületes változásokat okoznak az individualitás ephemer képén, amit természetesnek is kell tartanunk, hiszen tudjuk, hogy az érzés a reactioknak csak egyik gyökere, melynél sokkal fontosabb, — főkép az individualitás szempontjából, — a tapasztalati gyökér, a melyből tartalmának java részét, expansiv hatásának legfontosabb determináló factorait nyeri.

A közérzetek és hangulatok zavarai, — már huzamosabb fennállásuk következtében is, — az individualításra nagyobb befolyást gyakorolnak, mint az egyszerű érzések.

Minél több részök van valamely működési állapotban tapasztalati elemeknek, annál erősebben látjuk összeforrva azon működést az individualitással és annál nagyobb befolyást is gyakorol annak alakulására. Az érző működés egymagában csak indirecte bír az érző kiválasztás útján tapasztalati alappal és ezért a személyiségre gyakorolt befolyása is csekély.

A közérzetek és a hangulatok tartósabb volta elárulja, hogy ezek tulajdonképen egyszerű érzésekből, vagy érzéscsoportokból fakadó tapasztalati működések, a melyek a subjectiv érzés focusában állanak. Ez okozza, hogy az individualításra gyakorolt hatásuk is sokkal tetemesebb, mint az egyszerű érzéseké.

A közérzeteket és a hangulatokat bizonyos specialis színezeteiktől eltekintve, kellemesekre és kellemetlenekre oszthatjuk fel: az első csoportba tartozik az euphoria és az örömteljes hangulatok, a másodikba a nyomott és rossz közérzet, valamint a fájdalmas és félelmes hangulatok. Az egyéniségre gyakorolt általános hatásuk főkép az érző kiválasztás egyoldaluan befolyásolt voltában nyilvánul, oly módon, hogy kellemes közérzetek és hangulatok alatt a kellemetlen érzések, — kellemetlenek alatt pedig a kellemesek el lesznek elejtve, — az általános érzéssel homogen jellegűek pedig a normalisnál erősebb subjectiv accentust nyernek. A subjectiv accentus egy folyamat dinamikai tulsúlyának visszhangja lévén, —

együttal bizonyítéka az elébb jelzett fajlagos kiválasztás dinamikai természetének. Az ily kiválasztás további következménye, hogy a kóros közérzetek és hangulatok kellemes, vagy kellemetlen jellegük szerint a hasonjellegű érzések által automaticæ táplálatnak, és ezen jelenség hozzájárul, hogy fennállásuk minél tartósabb legyen.

Azon körülmény, hogy a közérzetek és hangulatok foglalma alá tartozó érzések nem mutatnak redintegrálási hajlamot specialis tapasztalati elemekkel, — sőt specialis tartalmu generalizálásokkal sem, — eredményezi, hogy az ily általános érzések tulajdonképen tartalom nélküliek, időben és térben localisálatlan és differentiátlan érzésabstractiok. Még a közérzet és hangulat azon zavarai is, a melyek egy distinct fájdalomból, pl. fejfájásból indulnak ki, többnyire ezen causalitás tárgyi tudatossága nélkül valók.

Ha fönn is áll egy általános fájdalmas közérzet localis forrásának tudatossága, — ez nem oly directe jó létre, miként pl. a tüszurást szuró fájdalomnak érezzük, hanem csak utólagos következtetés útján keletkezik az a vélemény, hogy a localis fájdalom és a bizonytalan általános fájdalom oki összefüggésben állanak egymással. Máskor a distincte felfogott localis fájdalommal egyidejűleg, mint annak következménye, általános fájdalmas közérzet áll fenn, azonban ezen okozati viszonyt fel nem ismerjük, és a közérzet zavarát valami más képzelt okra vezetjük vissza.

Más esetben az általános érzés bizonytalansága eleve eltakarja a fájdalomforrás distinct érzését, a mit kisebb mérvben az egyszerű fájdalomszétsugárzásnál is tapasztalunk, midőn pl. egy romlott fog fájdalmát az egész fogsorban érezvén, nem vagyunk képesek azt distincte localisálni.

Az általános érzések vázolt bizonytalanságából folyik a törekvés objectiv indokolásukra, a mi kóros közérzeteknél arra vezet, hogy a szervezet bizonyos változásait, — kóros hangulatoknál pedig, hogy bizonyos külső változásokat, eseményeket supponáljunk okaik gyanánt. Normalis körülmények között az általános érzések supponált okai többnyire megfelelnek a valódiaknak, kóros lelki életnél azonban ezen supponálások többnyire irreálisak, habár gyakran oly képzeleti plasticussággal jelentkeznek, mintha kézzel fogható valóságok volnának.

Tartósan fennálló kóros közérzetek többnyire szervezeti téveszmék keletkezésére vezetnek, a melyek euphoriánál testi és szellemi kiválóság érzetében, kellemetlen közérzeteknél pedig hypochondriás téveszmék alakjában szoktak fellépni.

A kóros hangulatok feltűnőbb befolyást gyakorolnak úgy az individualitás ephemer képére, mint további alakulására nézve. Természetesnek kell ezt látunk, ha tekintetbe vesszük, hogy itt nem a saját szervezetnek, hanem a külvilágnak viszonyai lesznek meghamisítva; a képzelt betegségek helyét képzelt események foglalják el, melyek könnyen téveszmék keletkezésére, a külvilág egész eszméleti képének meghamisítására vezethetnek.

A kóros eredetű kellemes hangulatok hatása sokban hasonlít az euphoriáéhoz, — hiszen az utóbbi ugyszólván egy része az előbbinek, — azonban a testi és szellemi kiválóság érzete képzelt események keretébe foglalva jelentkezik, a melyek ezen kiváló sajátságokat mintegy documentálják; — máskor, ha a kellemes hangulat igazi euphoria nélkül jelentkezik, — mert ez is előfordulhat, sőt emelkedett hangulattal egyidejűleg rossz közérzet is léphet fel, — úgy a jó hangulat forrását tisztán képzeleti események mimelik: úgy mint kiváló származás, gazdagság, nagy jövőre hivatottság, váratlan szerencse, stb.

Azok az ellentétes érzések, midőn emelkedett hangulat mellett rossz a közérzet, sok esetben két egymással nem communicáló külön téveszme-kört alakítanak, pl. kiváló származás, gazdagság, külső szerencse mellett betegségi téveszme-ket; — még gyakoribb, hogy a kóros képzelet két centrumból indul ugyan ki, de egy szerves egészsze kapcsolódik: ilyenkor a kiválóság érzete a kiválókat érni szokott tragicumnak, félreértetésnek, üldöztetésnek félelmével, a megmérgezettség, megrontás tudatával, stb. társul.

A rossz hangulatok supponált okait szerencsétlenségek, a lelkiismeretre nehezedő vétkes cselekmények, félelmes hangulatoknál üldöztetés érzete képezik; — ha pedig egyidejűleg — mint többnyire, — rossz a közérzet is, úgy ez, mint külön téveszme-kör, ritkábban jelentkezik, — gyakoribb, hogy a betegség a csapásoknak, rossz lelkiismeretnek, bánatnak, üldözésnek, mérgezésnek, rontásnak direct eredménye. Azon elég gyakori esetekben, midőn rossz hangulat mellett a közérzet jó,

sőt euphoriás, — többnyire az előbb tárgyalt antagón érzések által provocáltakhoz hasonló téveszmék lépnek fel, azonban a jó érzés a martyrium megdicsőültségének, az üldözött nagyság érzetének alakjában lép fel.

Gyakorisága miatt fontos az individualitás azon alakulása, mely a különben adaequált hangulatok egyszerű tultengéséhez csatlakozik, midőn vagy a normalishoz hasonló hangulatok állnak fenn, — azonban nagyobb intensitással, — vagy pedig, mikor oly behatások is, a melyek normalis egyéneknél hangulati hatásukat tekintve indifferensek, élénk hangulatokat váltanak ki. Az ily hangulati hyperaesthesia a kellemes és kellemetlen külbehatások gyakori váltakozása miatt hangulati ugrásokat, kedélybeli labilitást eredményez.

21. Az emlékezés befolyása az individualitásra.

Emlékezés alatt szorosabban véve oly tapasztalati működéseket értünk, melyek a generalizálás jegecedési képződésein kívül álló specialis működési elemeket tartalmaznak. Az egyes benyomáscsoportok legszolgáibb emlékezeti reproductiójában sem hiányzanak generalizált fertőző elemek, vagy helyesebben, ezek képezik a nivellált alapsíkot, a melyről a specialis eltérések kiemelkednek, — melyek nélkül specialis emlékezés nem is volna lehetséges.

Legszűkebb értelemben emlékezésnek csak azt nevezzük, midőn a subjectív érzés focusában megjelenő tapasztalati működés tudatosan csak *egy bizonyos* tapasztalatra, és nem hasonló tapasztalatok generalizált lánczolatára támaszkodik. Persze ezen kizárólagosság csak az önmagát vizsgáló, vagy abból fakadó tudatosságra nézve áll fenn, — csak az tesz különbséget generalizált és specialis emlékezés között, mert tényleg mindenféle tapasztalati működés csak egyféle mechanismussal bír. Az emlékezés specialis voltának tudata az *emlékezés realitásának* érzetében nyer subjectív kifejezést. Miután a realitás érzete rendkívüli fontosságu az egyéniség alakulására nézve, ezért azzal genetice is behatóbban kell foglalkoznunk.

Ha a realitás érzetét az egyszerű érzékelésnél vizsgáljuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy az egy ingerállapot érzésének synthe-

ticus kapcsolatából áll azon mozgási érzésekkel, melyek az illető inger activ beállításával járnak. A realis szag érzése kapcsolatos a szimatolással járó mozgások érzésével, az optikai képeket is csak akkor érezzük realisaknak, ha az optikai érzés a fixáló szem mozgásainak érzésével párosul.

A realitás tudata tulajdonképen egy következtetés eredménye, hogy a mikor egy érzés csak bizonyos érzékszervi beállítás, vagy mondhatjuk, specialis mozgás segélyével érhető el, hogy akkor ezen mozgás egy külső valóságnak, vagy külső változásnak nyitott kaput, hogy az a szervezetben érezhető változást okozhasson. Ha egy fénytünemény érzése a szemek lecsukása után, vagy bár merre pillantva is fennáll, úgy ebből a látott fényforrás irreális voltára, endopticus eredetére következtetünk. Az érzésekkel egyidejű specialis beállító mozgások érzése teremti tehát meg a parallelismus azon kapcsolatát, mely érzések és külső változások között létesülván, a külvilág realis voltának tudatát kelti.

Tudjuk, hogy realis észlelésnél a jelen impressioin kívül, melyek egymagukban sokszor a tüneménynek csak egyes fragmentumaira szorítkoznak, generalizáló kiegészülés alakjában tevékeny részt vesznek régebben észlelt hasonló tünemények tapasztalatai is, melyek az észlelés hiatusait egy folyamatos egészsze pótolják ki. Ily esetekben a tapasztalati generalizálás, mint a realis és specialis érzés becsempészett surrogatuma szerepel. Tudjuk azt is, hogy bizonyos esetekben a tapasztalati elemek annyira tulhatalmasodhatnak, hogy érzécsalódások, sőt képzeleti hallucinatiók is jöhetnek létre.

A tapasztalati működések csak úgy, mint a friss észlelés, a realisnak és az irreálisnak jól megkülönböztethető alakjait mutatják. Ha ezeket egymással szembe állítjuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy az irreális emlékezés számos hasonló emlékezés részleteiből van összeconstruálva, és hogy az így keletkező emlékezet egész soha sem kelti azon érzést, mintha azon emlékezetbeli eseményt, vagy tárgyat már egyszer ugyanily alakban észleltük volna. Eltekintve azon fertőzésektől, midőn az ily constructiókban oly részletek fordulnak elő, a melyekben egyes specialis észlelet töredékeire ösmerünk, az egész emlékezet congruatum a test nélküli abstractio szintelen bényomását kelti.

A realis emlékezés sokkal színesebb, plasticusabb. Ha Meynert példájára emlékezünk, hogy a menydörgés képzete nem kelt oly erős érzést, mint egy a víz felszínére eső hajsza, úgy ezt csak a generalizált, irreális emlékezésre alkalmazhatjuk, mert ha emlékezésünk *egy bizonyos* menydörgésre vonatkozik, mely például félálmodból riasztott fel, úgy a hangérzés oly plasticus lehet, hogy szinte a realis észlelés intenzitásával bir. Az emlékezés tárgyalásánál rámutattunk, hogy annak plasticus alakja, — a képzelet, — szinte kiszakad a multból és a jelen benyomásai közé lesz transplantálva, miután pedig ez képezi a specialis, vagy mondhatjuk realis emlékezés legtisztább formáját, ezért itt tanulmányozhatjuk legjobban a realis emlékezés feltételeit.

Ily példák vizsgálása mutatja, hogy ezeknél, — ép úgy, mint a realis észlelésnél, szemben az irreálissal, — nem csak a passiv érzés játszik szerepet, hanem a létrejöttéhez segítő érzékszervi beállítások mozgási érzése is, — csak hogy itt régibb keletkezésű passiv és mozgási érzésekből fennmaradó tapasztalatok, nem pedig épen csak keletkezettek lépnek syntheticus kapcsolatba. A képzelet plasticusabb alakjánál a beállítási érzések motoricus redintegratioja is beállhat, a mikor a realis emlékezéssel kapcsolatosan valódi beállítási mozgások is jöhetnek létre.

Ha most azon jeleket tanulmányozzuk, melyek alapján tudatunkban az irreális emlékezést a realistól megkülönböztetjük, úgy épen a mozgási érzések, illetőleg emlékezések jelenlétét, vagy hiányát találjuk a megkülönböztetés alapjául. Megkísértjük ezen különbséget egyszerű példával illusztrálni. Ha emlékeztünkben az iskolát, mint tapasztalati fogalmat akarjuk érzéketleníteni, úgy belekevert specialis (realis) emlékezés fragmentumoktól eltekintve, ugyszólván elméletileg állítjuk össze az iskola kelléktárát: padokat, táblát, katedrát, stb. A szellemi munka, a mit végezünk, nagyon hasonlít ahhoz, mintha egy iskolát akarnánk lerajzolni: technikai jártasságunk szerint bizonytalannabb, vagy határozottabb vonásokkal vetjük papírra a képet, a mely nem egyszerre, de részleteiből összeróva épül fel. A mit így felépítettünk, az tulajdonképen nem iskola, hanem egy többé-kevésbé sikerült rajz, a melyen csak annyit veszünk észre, hogy iskolát akar ábrázolni.

Ha most azt tűzzük feladatunkul, hogy nem az iskola fogalmát általában, de azon iskola képét idézzük emlékezetünkbe, a melybe legutóbb jártunk, úgy talán szellemünk egy ideig a generalizálások szintelen általánosságában tévelyeg, mintha iskoláról iskolára járna, hogy rátaláljon az utolsóra; végül valamiről, — egy padba vésett néhány betűről, vagy egy jól ösmert iskolakönyvről ráösmernék, hogy ez az, a melyet kerestünk.

Érzéki benyomásunk hiányosabb, mint mikor utoljára jártunk benne. Egyes dolgokat még ép oly jól látunk, mint akkoriban: ott egy a falhoz dobott tintás üveg nyomát, itt egy a padba szurt tollszárat, — a pad alatt elszórt gesztenyehéjakat; érezzük a szoba poros, téntás atmospherájának szagát, a melyen megérzik, hogy éppen most locsolták fel; halljuk a lépcsőkön az iskolába siető tanulók kopogását; érezzük azt a belső szorongást, midőn kutatjuk tudásunkat és lelkiösmeretünket, vajjon nem érhet-e baleset, ha felelésre szólitanak, stb. stb.

Más dolgok meg elmosódtak előttünk: nem látjuk jól, zöldes-e a padok, vagy barnák; két ablaka van-e a szobának, vagy három; nem találjuk meg, hol áll a kályha; — előveszünk könyvcsomagunkat, de az egészben csak egy ösmerős könyvre akadunk; a leczkére gondolunk, de nem emlékezünk, mi van feladva, — a tanárra, a ki legelőbb fog bejönni, iskolatársainkra, de mindannyinak arcza el van mosódva, stb. stb.

Habár emlékezésünk hiányos, — még sem élettelen, fáradságosan összerótt rajz, hanem valóság. Ha az iskola általános tapasztalati fogalma és egy specialis iskola emlékezete között distingválunk, úgy a főkülönbséget a kétféle emlékezésnek személyünkhöz való viszonyában találjuk.

Ezen viszony mindég a sensoricus emlékezés különféle arányu synthesiseitől függ. Ha nem doctrinär psychológiát üzünk, de a való viszonyokkal számolunk, úgy vizsgálatunk tárgyát sem képezhetik tisztán generalizált, vagyis irreális, és tisztán specializáló, vagyis realis emlékezések, hanem a realis és az irreális elemnek egy emlékezőcsoportban található különféle arányu compositoi.

Személyünknek a generalizált emlékezésekhez való viszonya bizonytalan és elforgácsolt: — egyszer úgy jelentkezik, hogy az emlékezés valamely fragmentumának egyszerre több hasonló tüneményrészlet képezi forrását, melyek vize egy közös me-

derbe ömlött össze, — máskor egy emlékezőcsoport minden részlete más és más realis emlékezésből van összekölcsönözve, úgy hogy a részletek külön-külön realis volta daczára az egész compositum mégis irrealis. Közelebb jutunk az érthetőséghez, ha azt mondjuk, hogy az emlékezés irrealitásának érzete tájékoztatlanságunkból fakad az emlék eredetére nézve, míg a realitás érzete tájékozódásunk határozott voltából.

A tájékozódás fogalma, mely tulajdonképen azon viszonynak, mely egy emlékezés, vagy egy észlelet és személyünk között áll fenn, más elnevezése, közelebb visz minket ahhoz, hogy alatta az emlékezés, vagy észlelet tárgyához való mozgási vonatkozásainkat értsük. A mozgások, a melyekről itt szó van, részben finomabb érzékszervi beállítások, részben durvább helyzet-, vagy helyváltoztatások, és a mi a kettő közé esik, tapintó mozgások, — azonban pszichológiai értékükre nézve mindannyian egyfélék, amennyiben csak a velök járó érzésváltozások, vagyis mozgási érzések révén birnak fontossággal.

Minden, a külvilág változásaira vonatkozó érzésünk saját finomabb, vagy durvább beállítási érzéseinkkel lép syntheticus kapcsolatba, olyannyira, hogy amikor pl. egy esemény tanui vagyunk, az érzések két parallel köre jó bennünk létre; az egyik kör az esemény folytatólagos változásainak visszhangjából, a második pedig az észlelést kísérő, vagy azt elősegítő mozgásaink érzéséből. Valamely esemény észlelésénél passiv és activ érzéseink, — mert azok alkotják külön-külön a két kört, — nem csak önmagukban mutatnak hézag nélküli folytonosságot; a két kör az esemény egész észlelési idején át állandó syntheticus kölcsönviszonyban is áll egymással. — A passiv és activ érzések parallel köreinek meg nem szakított folytonossága hozza bennünk létre az eseménynyel szemkölti jó tájékozódásunknak, vagy röviden, az esemény realis voltának érzetét. A parallel körök ugyanezen folytonossága, mely létrejő bennünk egy előttünk lefolyó esemény észlelésekor, különféle észleleteinkhez fűződő emlékezésünkben is megmaradhat, és az emlékezés realis voltának érzetét hozza létre.

Generalizált emlékezésnél a két érzési kör egyike, vagy másika, vagy mindketteje elvesztette hézag nélküli folytonosságát. Ugylehet, hogy a generalizált emlékezés oly alkotó művészettel van összeconstruálva, mint egy festészeti remekmű,

és ilyenkor a passiv érzések köre minden megszakadás nélküli, — azonban az activ érzések körében hiába keressük ezen folytonosságot. Ha az activ érzéseket az emlékezés helyi, vagy localisáló jegyeinek nevezzük, úgy azok ily esetben a generalizált emlékezést százfelé localisálják; — de még jó, ha a localisálás legalább ily módon vihető keresztül, mert a passiv érzések körének egész segmentumait találjuk, a melyek localisatioja egészen elmósodott, — a melyek sehová sem és mindenüvé, az élet ezer észleletének hasonló fragmentumaira mutatnak. Ha a generalizált emlékezés constructiv munkája nem oly mesteri, — pedig ritkán olyan, — akkor a passiv érzések köre sem oly folytonos, — bántó hézagok maradnak benne, mint egy gyakorlatlan rajzoló művében, a ki nem modell után, de emlékezetből akar gőzhajót rajzolni.

Realis emlékezések hézagai soha sem ilyen bántók, — lehet azért, mert azok nem mesterséges constructiok, és így hiányai sem keltik bennünk a tehetetlenség tudatát, — de inkább azért, mert a realis emlékezések csak tárgyias szempontból lehetnek hézagosak, azonban soha sem subjectiv szempontból. Realis emlékezéseknél az érzések mindkét köre elszegegyedett az eredeti észlelés köreihez képest, azonban a szegényedés nem a körök hézagaiban nyilvánul, hanem abban, hogy a körök az eredetieknél szűkebbek lettek.

Az iskola általános tapasztalati fogalmára emlékeztén, nem tudjuk pl. elképzelni, mikép vannak az iskolapadok meg szerkesztve; elszórt specialis emlékeinkből talán élesen vetődik elénk egy iskolatábla, egy palatábla egy kathedra képe, azonban mindezt nem tudjuk egyesíteni; — mintha egy szűk nyíláson át néznénk valamire, soha sem látjuk egyszerre az egészet, csak egy-egy kis részletét, — a mig ezt nézzük, az eltűnik; — egészben véve nincs azon benyomásunk, mintha iskolát látnánk, de még az sem, mintha iskolára emlékeznénk, csak az, hogy szeretnénk egy iskolát lehető teljességében elképzelni.

Másképp van, mikor, mint előbbi példánkban, azon iskolaszoba realis emlékezete ébred fel bennünk, a melybe legutóbb jártunk. Kályháját hiába keressük, ablakainak számát sem tudjuk megolvasni, színvakok vagyunk, vajjon zöld-e, vagy barnák az iskolapadok, — de azért egy halavány illusio fog el, mintha

benn volnánk az iskolaszobában: szagolunk, és a mit érezzük, az iskolaszag; járunk és lábaink alatt megrecscsen a gesztenyehéj; hozzányulunk a táblához és érezzük az eltörölt kréta selymes-poros tapintatát; — betolakodunk a szűk padok közé és leülünk szokott helyünkre; érezzük az ülés kényelmetlenségét, a lehetetlenséget, hogy lábainkat jól elhelyezhessük. Habár hézagos és talán fátyolozott is az egész benyomás, de az elképzelt valóság erejével hat, és néha, egy-egy szerencsés pillanatban, a mikor új jelenünk gondolatvilága elmarad tőlünk, az a fátyol is mintha leesnék, és mintha valóság volna az iskola is, és mi is azok volnánk, a kik voltunk, a mikor oda jártunk.

Hogy egyszer a hiányos emlékezés az elképzelt valóság benyomását kelti, máskor pedig az emlékezés művészien konstruált képe élettelen. — ezt első sorban a helyi jegyeknek parallel összefüggő, vagy sok helyről összeszedett, szakadozott volta eredményezi. A helyi jegyek azonban nem szorítkoznak egyedül az észleléssel járó beállítási mozgások érzésére, hanem mindazon mozgásokból is erednek, a melyek az észleléssel egyidejűleg állottak fenn. Ha az embert vizsgáljuk, a mikor nem az intensív szemlélődés képezi célját, hanem tesz-vesz, a mint környezete és szükségletei hozzák magukkal, pl. az iskolában foglalatoskodó tanulót, úgy nem mondható, hogy minden cselekvése, minden mozgása a környezet vizsgálatának szolgálatában állana, mégis tapasztaljuk, hogy az ily észlelés is alkalmas a környezet életteljes emlékének megszerzésére, sőt talán alkalmasabb, mint a koncentrált figyelemmel párosult céltudatos vizsgálódás.

A synthesis törvényéből folyik, hogy mindenféle egyidejű érzés, akár egy külső objectumra, vagy változásra tartozik, akár sem, egy működési egésszé olvad össze. Ebből az következik, hogy ha pl. ugyanazon kertrészletet több ízben szemléljük, még sem keletkezik mindég ugyanazon összletes érzési benyomásunk, mert abban egyszer ilyen, máskor amolyan nem oda tartozó érzések is vettek részt, pl. egy ízben, mikor vizsgáltuk, a cipő szorította lábunkat, más ízben pedig egy kutya ugrándozott körülöttünk. A realis emlékezeti képek heterogen érzéselemeket ép úgy tartalmaznak, mint tárgyhoz tartozókat, miután pedig az esetleges heterogen benyomások

változatossága sokkal nagyobb, mint a külvilágban előforduló tárgyaké és eseményeké, ezért a realis emlékezés specialis volta is sokkal inkább függ az oda nem tartozó heterogen, mint az objective tárgyhoz tartozó érzésektől. Mi sem bizonyítja inkább a heterogen érzések specialisáló fontosságát, minthogy ugyanazon objectumról több specialis karakterű, de egyformán realis emlékezésünk is keletkezhetik, mint pl. az említett kertről, melynek egyik realis emlékében a szorító cipő, másikában az ugrándozó kutya szerepel mint specialisáló jegy.

A specialisáló helyi jegyek között különös fontosságuk a belső eredetű subjectiv érzések. Ezek nem tartoznak egy realis észlelet külső sceneriájához. A kert képe ugyanaz, akár szorítja a cipő lábunkat, akár sem; — itt tulajdonképen az észlelés két heterogen és egymástól független köréből, a realisnak érzett külvilágból és a subjectivnek érzett belső világból származó egyidejű érzések olvadnak syntheticus egységbe. — Azon motiválatlan esetlegesség, mely az ily synthesisek érzéseggyütthetői között fennáll, és mely százszor esetlegesebb, mint a specificus érzésnek a beállítási mozgás érzésével való kapcsolata, — eredményezi, hogy az ily heterogen jegyek minden másnál alkalmasabbak egy bizonyos realis észlelést, vagy tapasztalást minden más hasonló tárgyutól megkülönböztetni.

A helyi jegyek, — azon kívül, hogy az emlékezés realis, vagy irreális voltának eldöntésére alkalmasak, — különös fontosságra tesznek szert azon szerepük által, melyet az emlékezeti kiválasztásnál játszanak. Az emlékezeti kiválasztás egyértelmű a tapasztalati reintegratio tárgyának specialis determinálásával. Tudjuk, hogy a subjectiv érzés nem öleli fel egyforma élességgel a tapasztalati mult egész tárházát, hanem hogy egyes részei élesebb világításban állanak, a többiek pedig sötétségben maradnak. Arra is rámutattunk, hogy a tapasztalati együtthetők közül a dynamikailag praeponderálókra esik a subjectiv érzés reflectorának fénykévéje.

Ha az emlékezés a tapasztalatok független autonomiájának működése volna, akkor képzelhető volna oly individuum, ki bizonyos ideig tartó normalis pszichikai élet után minden friss érzésimpulsustól el van zárva, egy halott, a kiben semmi sem él, csak átélt emlékei, és a ki semmit sem érez, csupán emlékeit. Ezen egyénnél subjective azon emlékezési

elemek praeponderálnának, melyek önmagukban a legnagyobb dinamikai értéket képviselik. Tudjuk, hogy az emlékezés nem autonom működés, hanem ephemer eredetű folyamatok dinamikai redintegrációja. Előbbi példánk élő halottja egész életén át csak egy átélt eseményrészletre, vagy benyomásra emlékeznék, mely tapasztalati működései között a legnagyobb dinamikai értéket képviseli.

A jelen benyomásából kiinduló redintegratio teszi lehetővé, hogy az emlékezések, melyek a subjectiv érzés focusában állanak, folyton kaleidoskop-szerűen váltakozzanak. Ezen váltakozás azt jelenti, hogy dinamikai értékük folyton hullámozik; — ugyanazon tapasztalati elem egyszer praeponderans, egyszer nem. Hogy volna ez másképp képzelhető, minthogy az, a mi értékében változik, nem tartozik magához a tapasztalathoz, hanem annak ephemer csatlakozó, kiegészítő része.

Az emlékezés folyamatáról teljesebb képet csak úgy rajzolhatunk, ha a benne nyilvánuló tárgyi kiválasztást sem hanyagoljuk el. Ezen problémával már foglalkoztunk, most csak annak constataálására van szükségünk, hogy ily tárgyi kiválasztás létezik, vagyis, hogy nem csak egy tapasztalati elem dinamikai praeponderálása függ a vele synthesist alkotó ephemer ingerületi állapottól, hanem az is, hogy mely tapasztalati elemé.

Az emlékezeti kiválasztás empiricus vizsgálata mutatja, hogy az emlékezést ébresztő friss impressio és a felébredt tapasztalati működés között gyengébb kapcsolatokat létesít a jelen és a mult ingercsoportjának realis hasonlósága, mint a hozzájuk csatlakozó subjectiv jegyek véletlen azonossága. Innen van, hogy mikor egy hangulat, pl. ijedtségünk egy megszabadult lótól, — emlékezetünkbe idézi hosszú évek óta nem látott szülő falucskánkat, ezen emlék sokszor élesebb, mint mikor ugyanazon falut viszontlátjuk; — váratlanul feltámadt emlékünkh hiányos ugyan, de gyermekkorunk változatlan faluja, míg emez néhány az óta beállott változásával idegenszerű és csak gyermekemlékeink lerombolására alkalmas.

Az emlékezés fejtegetésénél kimutattuk, hogy régi realis emlékezéseink nincsenek oly direct nexusban az emlékezés realis substratumával, mint az ujak, és hogy a mikor régi eseményekre vélünk emlékezni, tulajdonképen csak a róluk festett

emlékezésekre emlékezünk. Ily módon a látszólag direct emlékezés tényleg számos azonos tárgy emlékezés közvetítésével jó létre, a mely közvetítő lánczolat minden egyes tagja az időben előtte áll tagra, nem pedig a legelsőre mutat vissza. Ezen lánczolatok felületes vizsgálata is elárulja, hogy lényegöket egyszerű tapasztalati generalizálások képezik, melyek az eddig tárgyalt generalizálásoktól csak abban különböznek, hogy tárgyukat nem hasonló realis tapasztalatok lánczolata képezi, hanem egy tapasztalatra vonatkozó emlékezéseké.

Tudva azt, hogy minden generalizálás hasonló pszichikai működéscsoportok azonos elemei körül képződik, joggal kutat-hatjuk ezen legutóbb tárgyalt generalizálások közös alkatrészeit, alakulásuk jegecedési tengelyét. Kétségtelen, hogy ezen generalizálások közös tengelyét minden egyes tagjukhoz való azonos személyes vonatkozásaink képezik. Ezek közül a motoricus beállítási érzések és emlékezések az észlelés tárgyával egy homogen egészet, — realitásuk érzetének elemi feltételeit képezvén, szorosan véve nem is a mi belső individualitásunkhoz, hanem a kívülünk levő külvilághoz tartoznak.

Azok a fokozott mértékben individualis, esetleges helyi jegyek, a melyek az észleléssel egyidejűleg fennálló szervezeti (localis, közérzeti, vagy hangulati) érzésekből származnak, képezik egy tapasztalás legpraegnansabb megkülönböztető jegyeit más, realis tárgyakra nézve hasonló, vagy azonos tapasztalásoktól.

A pszichikai közlekedés tárgyalásánál láttuk azt is, hogy mnemotechnikai szempontból valamely specialis redintegrálás létrejövetelének esélyei nem függenek össze az emlékeztető jel és a felkeltett emlék realis rokonságától, hanem a kettő között létrejött spontán, vagy mesterkélt synthesisek (találkozások) számától. Azon mesterséges kapcsolások, melyeket pszichikai közlekedésnél a gyakorlás létesít, bizonyos szükséges generalizálások keletkezésére vezetnek; — itt azonban nem azokról, hanem specialis realis emlékezések redintegrálásáról van szó, a hol az összegyakoroltság nem játszhatik szerepet. Specialis tapasztalások emlékezeti redintegrálását vizsgálván, annak esélyei közül el kell hagynunk az ismétlődésekből, a begyakoroltságból eredőket. Itt csak az empiricus megfigyelés vezethet nyomra.

Ösmert tény, hogy azon realis emlékezéseink a legplasticusabbak, a melyek bennünk azonos, vagy lehetőleg hasonló legszemélyesebb viszonyok (localis érzések, közérzetek, vagy hangulatok) fennállása alatt ébredtek, mint a minők között azon realis tapasztalást szereztük. Még tovább mehetünk és állithatjuk, hogy az előbb delineált határok között is akkor a legkedvezőbbek egy realis emlékezés felébredési esélyei, a mikor a tapasztalat szerzési idejében fennálló specialis szervezeti érzés azon tapasztalás »propter hoc«-ját képezte. A realis emlék felébredésénél ezen sorrend fordított, mert itt a specialis szervezeti érzés az első, a melyhez utólag járul a realis emlékezés kibontakozása.

Nem tévedhetünk, mindennapi megfigyeléseink bizonyítják, — hogy ezen fordított sorrendben ép úgy a causalitas »propter hoc«-ja nyilvánul, mint az első sorrendben. Csak megerősítve látjuk azon felfogásunkat, hogy a redintegrálások alapját működési elemek syntheticus egybeforrása képezi, — azon dinamikai elv, hogy bár honnan induljon is ki, — a félműködés, részműködés, vagy kezdetműködés mindég kiegészülési, folytatódási tendenciával bir, és részműködésnél ezen kiegészülés csak a hiányzó rész iránya felé történhetik.

Abból, hogy specialis működési állapotok legteljesebb emlékezeti redintegrálása a szervezeti érzések kapuján át történik, következtethetünk arra, hogy ezen összletes, a biológiai erőviszonyok mélyében gyökerező érzések, — melyekhez képest a külvilág változó benyomásai által keltett érzések egy víztömeg felszínes hullámfodraihoz hasonlitanak, — határozzák meg első sorban minden külső, vagy belső változás individualis fontosságát. A mely impressio propter hocja nem csak felszínes hullámfodor, hanem a mély víztömeg megmozdulása, azon impressio az individuumra nézve sem lehet közömbös; — mélyebb nyomot, tartósabb vibrálást hágy vissza, és ha később bárminő okból az érzések hasonló vibrálása rázza meg a víztömeget, úgy azon specialis impressio realis képe is határozottabb alakban ébred újra, mint ha a szellő ugyanoly hullámot szántana felszínén, a minőt nem csak akkor egyszer szántott, de máskor is számtalanszor. Ez a második kép a generalizálásra támaszkodó redintegrálás képe, a melynek

individuál-pszichológiai fontossága soha sem oly nagy, mint a specialis tapasztalatok emlékezeti felujulásáé.

A vázolt viszonyok rámutatnak arra, hogy a redintegrálások functionalis keretében mily különféle individualis sulyu működési elemek kapcsolódnak működési egészekké. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezek közül az individualis szempontból leg-súlyosabbak, a melyek a biológiai egyensúly mélyebb rázkódásával és hatalmas általános szervezeti érzésekkel járnak, — egyuttal expansiv hatásukban is mennyire tulemelkednek a gyakorlat által beoktatott generalizált elemeken, úgy ezek ural-kodó fontosságát is meg kell értenünk az ember *activ indi-vidualitására* nézve.

Nem fogunk tévedni, ha mint általános tételt állítjuk fel, hogy specialis realis emlékezések és generalizált emlékezések hatásai között az individualitásra nézve ugyanazon értékkülönbség áll fenn, mint a gyakorlat és az elmélet között bár-minő cselekvésünk irányítására nézve. A realis emlékezések szerepének individualis fontosságát nem szabad egyoldaluan értelmeznünk, mert nem csak az áll, hogy ezek szabják meg első sorban az individualis cselekvés irányát, hanem az is, hogy ezek tapasztalati forrásai alkották meg java részben az indi-viduumot olyannak, a minő.

A syntheticus continuum dinamikai formuláját alkalmaz-ván a leírt viszonyokra, azt találjuk, hogy az individualis cselek-vések determináló momentumai között egy sem fordul elő, melyet előbb nem ismertünk volna, csupán élesebben világítottunk rá, hogy melyek azon biológiai vonatkozások, a melyek egyes deter-mináló momentumokat a többiek élére állítanak. A midőn az emlékezés realitásának feltételeit kutatván, azokat a realis beha-tások individualis, vagy mondhatjuk biológiai fontosságában találtuk meg, egyuttal annak megállapításához is el kellett jut-nunk, hogy ugyanezen biológiai factorok adják meg az emlé-kezésnek az invividualitás alakulására való fontosságát.

Ha most, — eddig követett eljárásunkhoz hiven, — kivet-közünk az elméleti különválasztások egyoldaluságából, és az emlékezést általában, — realis és generalizált emlékezések különféle arányu compositioit, — vizsgáljuk az individualitásra gyakorolt hatásukban, úgy azon eredményre jutunk, hogy a mint nincs különbség individualiter fontos és nem fontos impressiók

megérzésének mechanizmusa között, úgy ezen különféle értékű érzések emlékeinek hatásmódja is ugyanegy és csak a hatások egyéni értéke különféle. Végeredményében hívek maradunk az igazsághoz, a mikor generalizált emlékezéseinket oly épület-constructioknak látjuk, a melyek egyes téglái sokfelől, de mindannyian realis tapasztalásokból vannak kifejtve, és csak hely-lével-közzel találunk falaiba építve oly törmelékanyagot, a melynek eredete többé fel nem ismerhető.

A tapasztalati működések (emlékezések) szerepe az individualitás alakulására nézve röviden úgy jellemezhető, hogy ezek az egyénen kívül történő és reá hatást gyakorló változások tartósabb visszhangjai, melyek az újabban támadó behatásokkal különféle assonantiákba olvadnak össze. Ezen assonantiák fontossága abban rejlik, hogy nem csupán szunnyadó reminiscentiákat költenek fel, de azokkal szorosabb nexusban álló cselekvési impulsusokat is.

A tapasztalati működések között különös fontosságuk a mélyebb biológiai háttérrel bíró emlékezések, a melyek expansiv ereje is nagyobb, mint a generalizált emlékezéseké. Az ily módon determinált cselekvéseknek individual-psychológiai jelentőséget kölcsönöz, hogy ezek rajzolják elénk a cselekvő jellem legmarkánsabb vonásait, az ember *ethikai egyéniségét*.

22. Az ethikai egyéniség.

Azok a generalizált sorozatok, melyek egy bizonyos realis tapasztaláshoz fűződvn, annak emlékezetét tovább propagálják, helyesen érzelmi generalizálásoknak nevezhetők. Az idők folyamán ily realis emlékezések sem kerülnek ki a fokozatos elkopást: egyes részletei helyébe kölcsönként generalizálások, idegen eredetű realis betoldások kerülnek és a realis emlékezés általánosságokba való elmosódását, emlékezeti csalódásokkal tarkított voltát hozzák létre, — úgy hogy hova-tovább, a mi közös alkatrész marad valamennyiökben, az csak a realitás illusioja, melyet azon személyes érzelmi viszony tart fenn, a mely közöttünk és a mind inkább meghamisított emlékezések között változatlanul ismétlődik.

Tudjuk, hogy azon legszemélyesebb érzési vonatkozások,

melyek az ily ismétlődő realis emlékezések állandó gerinczét alkotják, többnyire a biológiai egyensulyi helyzet egykori mélyebbre ható megzavartatásából fakadtak. Ily zavarok hatalmasabb expansiv kiegyenlítési cselekvésekkel járnak, és az utóbbiak által létre hozott cselekvési érzések a zavart okozó realis behatások érzésével egy egészszé forrva képezik a realis emlékezés tartalmát.

Mi alatt az ily emlékezés realis tartalma fokenként degenerál, mindaz, a mi benne biológiailag fontos, — az erős érzelmi behatásnak és az erős motoricus visszahatásnak emlékezete, — a tovább propagáló felujulások minden tagjában gyengítetlenül ismétlődik, — sőt látni fogjuk, még tendenciával bír az erősbödésre is. Ezen erősbödés, melyről azt mondhatnók, hogy általa az érzelmi generalizálás tengelye vastagodik meg, az által jó létre, hogy midőn a realis emlékezés tárgyához hasonló, vagy heterogen behatások által egy oly érzelmi emotio okoztatik, a melynek tapasztalati redintegratioja a realis emlék újból való felmerülése, — ezen emotio nem tökéletes mása a sorozat első emotiójának, hanem egyes irányokban szélesebb hullámokat ver, vagy a víztömeg mélyebb megrendülésével jár. A tisztán érzelmi elem superpositioja nem áll egymagában, mert az újabb keletkezésű emotio expansiv hatása, — ha részben el is tér, — nagyjából mégis conflual a realis emlékezés motoricus redintegratiojának activ hatásával.

Ily módon az egyént érő mélyebb pszichikai insultusok és a nyomukban fellépő erőteljesebb cselekvő visszahatások jelentőségükben a mindennapi ingerek és cselekvések felé emelkednek; emlékezeti utóhangjaik pedig, — épen úgy, mint a mindennapi jelentéktelen behatásoké és reactióké, — a mulékony lelki állapotok sorozatát generalizáltan összefoglaló functionalis rendszerekké kristályosodnak, — megalkotván az ember *ethikai egyéniségét*.

Ha vizsgálódásaink menetén az ethikai elemet külön is választottuk a felületesebb érzésekből származó determináló momentumoktól, ez ismét csak a magyarázás plasticus tulzása volt, mert a valóságban a dynamikailag kiemelkedő factorok csak nagyobb, de nem másféle hatásokat keltenek, mint az elenyészők.

Individual-pszichológiai szempontból különös figyelmet

érdemelnek azon testrészekre nem localisált diffus érzések, melyeket *affectusoknak* vagy *érzelmeknek* nevezünk. Láttuk, hogy ezek több-kevesebb biztossággal, mint közérzetek és hangulatok választhatók külön.

Az érzelmi elemek a mindennapi élet nagy emotioktól mentes pályafutásában relative csak oly fontos szerepet játszanak, mint az ethikai problémák küzdő-porondján. Ugy a hatalmas, mint a sekély érzelmekről azt lehet mondani, hogy ezek mélyebb biológiai visszhangokat képviselnek, mint a realis külbehatások által okozott localisált érzések, — mert míg ezekben specialisáló részletességgel hangzik vissza ugyanazon accord, mint a minőt felfogtak, — addig amazokban elmosódik minden articulált hangösszetétel és csak egy általános hangulat csendül meg, a mely nem a kívülről beható impulsus mása, sőt többnyire nem is egyedül annak mélyebb visszhangja, hanem számos más accordé is, mely az érzések küszöbét érte.

Még általánosabb szempontból az érzelmek nem is mondhatók a külbehatások mélyebb visszhangjainak, hanem a szervezet momentan kedvező, vagy kedvezőtlen (kellemes, vagy kellemetlen) biológiai egyensulyi helyzetét kifejezésre juttató általános subjectiv érzéseknek, a melyek csak annyiban visszhangjai a külbehatásoknak, a mennyiben azok ezen egyensulyi helyzetre több-kevesebb befolyást gyakorolnak. Ezen viszony adja azon ösmertetett tény magyarázatát, hogy míg a localisált érzések directe jutnak realis (causalis) tudatosságra, addig az érzelemnek egy localis érzéssel való causalis összefüggése elveszhet a tudatra nézve. Ilyenkor az is megtörténhetik, hogy az érzelem hamis indokra vezettetik vissza, vagy pedig, — miután hiányzik a külső realis behatás, mely alkalmasnak látszanék, hogy a vélt indító ok szerepébe legyen öltöztetve, az érzelem spontánnak, indokolatlannak is tűnhetik fel.

A biológiai egyensulyi viszonyok természetéből folyik az érzelemnek indifferens, vagy kellemetlen karaktere. Ösmerve az érzelmek motoricus redintegratiojának fontosságát, mely még emelkedik az érzelmi generalizálások tapasztalati elemei által, továbbá tekintetbe véve, hogy a létrejövő motoricus redintegratio mindég a megzavart biológiai egyensuly helyreállítási kísérlete, — nem szabad csodálkoznunk azon egyoldalú felfo-

gáson, sem annak jogosultságát kétségbe vonnunk, mely az összes psychikai jelenségek kulcsát a kellemes, a közömbös, vagy a kellemetlen érzelmekben látja.

Ennek a felfogásnak egyedüli hibája az egyoldalúság, mert nem számol a tapasztalati működések expansiv szerepével, az individualitás praeexistáló determináló factoraival. A psychikai működések ily egyoldalú szemlélése az affectusok szempontjából, mikor az ethikai egyéniség fejlődését és szerepét vizsgáljuk, még sem hiába való, mert általa, — ha az érzelmek subjectiv értékét az alapjukat képező biológiai egyensúlyi helyzetek objectiv értékeivel helyettesítjük, a — psychikai életen végig mintegy kipontozva látjuk azon momentumokat, a melyek ethikai értékkel birnak és a melyek syntheticus kölcsönhatásaiból, tapasztalati és motoricus redintegratioiból épül fel a cselekvő ember ethikai individualitása.

Azon ethikai felfogás, mely minden cselekvésben a kellemetlen elhárítását, vagy a kellemes felé törekvést látja, adós marad a megfejtéssel, mikor ethikailag magasabb fokon álló individuumokról van szó, a kik lépten nyomon ellentétbe jutnak egoismusukkal, sőt fájdalmat okoznak önmaguknak, vagy életüket is feláldozzák, — midőn physikai szabadságuk meg volt az alacsonyabb, egoisticus ethika elvei szerint cselekedni. Az egoismus philosophiája kénytelen ily ethikai jelenségek megfejtésére egy magasabb egoismusnak, mondhatnók, egoismus par distance-nak fogalmát construálni, a mely kívül helyezkedik az egyénen és az önzetlen, vagy önfeláldozó altruisticus cselekményekért oly lelkiismereti kárpótlást ad, a mely elhomályosítja a fájdalmat, kellemessé varázsolja a martyrrium szenvedését. Egy-egy fennkölt egoista üzhet ily providens érzelmi speculatiót, de általánosságban ezen ethikai felfogás meg nem állhat.

A sociologia azon elméleti controversiája, vajjon az egyéni és összhatásukban társadalmi jelenségek mozgató rugója az altruismus-e, vagy az egoismus, azon természettudománytalan felfogásból indul ki, mely egy változás bekövetkezte után constatálható eredményt azon változás folyamata alatt tevékeny factorrá allegorizálja. Miután minden cselekvés tényleges factorai részben belső, (szervezeti, biológiai conditiók és tapasztalati működések) — részben pedig külső, (természeti,

társadalmi befolyások), — és habár az előbbiek inkább egoisticus, az utóbbiak altruisticus irányzatúak, még sem állitható, hogy a cselekvések létrehozásában consequenter mindég a belső, vagy mindén a külső, — avagy mindég az egoisticus, illetőleg altruisticus factorok győzedelmeskednének.

Annál kevésbé állitható ez, mert a belső factorok közé tartozó tapasztalati működések tartalmazzák ethikai irányelveink alapját, ezen alap pedig uralkodó jellegében ép úgy lehet moralis, mint immoralis, — egoisticus, mint altruisticus.

Mindég csak a hystoricus sociologus állapithatja meg, hogy egy korszak társadalmában egoisticus, vagy altruisticus motívumok uralkodtak-e, — és megállapított eredményéből prognosist csinálhat ugyan a legközelebbi jövőre nézve is, — azonban ezen prognosis csak a tömegeredményekkel számolhat, — azokkal is csak rövidlátásunk tudatában, mert a jövő külviszonyait, természeti és társadalmi légkörét oly áramlatok változtathatják meg, melyeket előre talán nem is sejtettünk. Ugy a multból megállapított, mint a jövőre prognostizált eredmények csupán a társadalmi tömeghatásokra vonatkozhatnak, az egyes individuumok cselekvései azonban saját factoraik változó esélyei szerint, — úgy a multban, mint a jövőben, — ép úgy lehetnek egoisticusak, mint altruisticusak.

Ha a fejlődés continuitásában vizsgáljuk a cselekvések individualis determinatióját, úgy sehol sem találjuk nyomát, hogy egy később bekövetkező, tehát jelenleg még nem létező eredmény, — legyen az érzelmi jellegű, vagy külső realitás, — tudna hatást kifejteni a jelen cselekvésének alakulására. A mikor ez látszólag mégis megtörténik, a mikor cselekvésünk célját előre meglátjuk és feléje törekszünk, olyankor mindég emlékezéseink azok, amelyekben megkezdett hasonló cselekvéseinket további lefolyásukkal, eredményeikkel kiegészítve látjuk. Az ily kiegészítő (generalizált vagy realis) emlékezeti kép képzelet alakjában lesz a jövőre projiciálva, és a cél tudatos cselekvés tulajdonképen az ily képzeleti előre kiépítés motoricus redintegrációja.

Ez a séma teszi csak igazán érthetővé az érzelmi generalizálások ethikai fontosságát, azt a teljességében autosuggestionak nevezhető momentumot, mely a tapasztalások forrásából ered, és mely gyakran az ellenállhatatlan kényszer alakjában hajtja a cse-

lekvéseket oly irányba, mely a momentán biológiai egyensúlyt veszélyezteti. Ha tényezőire elemezzük szét ezen autosuggestiókat, a melyek gyakran oly elementaris erővel ragadják magukkal az egyént, — úgy egy folyamatot találunk, a melyet követve számtalan forráshoz és patakhöz jutunk a melyek összeömléséből az egy medret szántó, egy cselekvést determináló hatalmas folyamat keletkezett. Az összeömlő erők egész rendszere tapasztalati működésekből áll, — a források realis tapasztalatoknak, a patakok generalizálásoknak felelnek meg.

Ha valahol, úgy az ethikai individualitás vizsgálatánál tűnik ki a psychikai működések causalis continuumának azon végconsequentiaja, hogy minden psychikai reactio alakításában a kiváltó ingerállapoton kívül, (melybe beleértjük az egyidejűleg fennálló összes ingerállapotok syntheticus complexumát) részt vesznek a reactio tapasztalati együtthatójának czimere alatt — directe vagy indirecte, a maguk realis izoláltságában, vagy generalizálások általánosságába olvadva — az eddig átélt összes tapasztalatok.

Hogy a tapasztalati eredetű determináló factorok ezen óriási tömege nem tesz minden cselekvési megfontolást ellenirányu impulsusok tetteméssző küzdelmévé, meddő töprengéssé, — ez nem csak onnan van, mert ezen factorok egynémelyike az ő dinamikai tulsúlyával legyőzi a többi, de főképen onnan, mert az idő rendjében egymásután keletkező tapasztalati elemek sem a véletlen folytán olyanok, a milyenek, hanem az előzők determináló hatása alatt keletkezők, ugyanazon individualitas homogen medrébe illeszkednek, a mely meder egy későbbi szakaszában a jelen cselekménye bontakozik ki előttünk.

A tapasztalatok individualis homogenitása, mely objective impulsiv erejük egyénileg azonos irányában nyer kifejezést, subjective a személyiség egységének érzetében válik tudatossá. Abból áll ezen tudat, hogy minden emlékezésünket saját emlékezésünk gyanánt érezzük, a melynek passiv és cselekvő subjectuma a mi személyünk. Messzire vezetne annak kifejtése, hogy a személyegység tudata az emlékezések realis tartalmához kevert subjectiv localisáló jegyekből keletkezik, a melyek generalizált emlékezésnél is meg vannak, — részben, mint a bennők fertőzőként előforduló realis emlék-concrementumok tartozékai, — részben, mint generalizált localizáló jegyek.

Azon continuális causalis lánczolatot követve, melyben minden psychikai reactio az összes előzők propulsiv hatása alatt jött létre, meg fogjuk érteni az önmagához való hűséget, mely az egyén jelen cselekvései és cselekvési multja között mutatkozik, és mely, ha végig tekintünk az egyén biographiáján, mint az *activ individualitás homogen continuitása*, nyer praegnans kifejezést.

Ha a cselekvések determináló factorai között csak tapasztalatiak volnának, és nem bírnának majdnem oly fontossággal, mint amazok, a primär érzés-együtthatók, vagy impulsiv factorok is, úgy az activ individualitás homogen continuitása, — vagy mint rövidebben kifejezhetjük, az *ethikai személyes egység*, — mindenkinél egy egyenes vonallal volna érzékhithető, amely nem mutat semmi fejlődést, vagy emelkedést, sem hullámzatosságot. Hogy a primär együtthatókat nem épen olyan, csak majdnem olyan fontos determináló factoroknak tekintjük, mint a tapasztalatiakat, ennek indoka, hogy a külbehatások esetlegeségét a lényegében tapasztalati eredetű activ érzéskiválasztás mindég bizonyos határok között rendszabályozza. Ugyanezt fejezzük ki, azt állítván, hogy a tapasztalatok determináló hatása inter alias a körülmények megválasztásában is kifejezésre jut.

Az activ érzéskiválasztás hatásköre soha sem oly tág, hogy az egész világot az egyén saját képére teremtsen: — a mily mértékben agresszív az egyén a külviszonyokkal szemben, hogy azokból csak oly ingereket gyűjtsön, a melyek tapasztalati individualitásához illenek, — ép oly agresszív a realis világ, hogy az önerejéből járó mégis a saját útjain vezesse.

A két autonom erőrendszernek, individuumak és universonak, folytonos dynamikai contactusa, — a mit a két rendszer hadviselő állapotának isnevezhetnénk. — képezi az ethikai egyéniség relativ függetlenségének és relativ leigázott voltának közös és általános alapját.

Ha eddig az ethikai egyéniség belső determináló factoraival foglalkoztunk, most figyelmünket a külső befolyásoló tényezők felé kell fordítanunk; — szemlélő helyünket át kell tennünk a másik hadviselő fél táborába. Erről az oldalról az individualitást, — úgy köznapi jelenségeiben, mint ethikai nyilvánulásaiban, — külső befolyások productumának látjuk. Az egyén összes tapasztalatainak forrása a realis külvilág, még a vegetatív élet-

jelenségek endogen ingerei is a külvilágból lettek transformatiok után a szervezetbe csempészve. Mi sem árulja ezt el jobban, mint a táplálkozás és véroxydatio egymást kiegészítő folyamata, a mely kiindulását képezi minden szerves rész működésnek, minden belső ingerkeletkezésnek, és a mely a gravitatio-, hő-, fény-, stb. külső befolyásaitól eltekintve már anyagi substratumban is a külső viszonyoktól függ.

Csak általánosságban akartunk az életműködések külső befolyásoltságának alapjaira mutatni; — részletesen kimutatnunk azt, hogy az élet minden bio-physikai és bio-chemiai jelensége külső physikai és chemiai befolyások alatt áll, nem tartoznék munkánk sajátlagos keretébe.

Habár physikai, vagy chemiai befolyásoknak psychikai befolyásoktól való különválasztása in re merő lehetetlenség és csak oly illusorius, mint vegetatív életjelenségeké a psychikaiaktól, — mégis indokoltnak látszik ez akkor, midőn az individualitás külső befolyásoltságáról van szó. Némi elméleti tulzással azt állithatnók, hogy az individualitás alakulására nézve a psychikai táplálkozási viszonyok épen oly fontosak, mint az organismus alakulására nézve a physikai és chemiai természetűek.

Ezen hasonlat medrébe illesztve kifejezésünket, — legközelebbi feladatunk az individualitás külső táplálkozási feltételeinek vizsgálása.

Tekintsünk el most a külbehatások psychikai visszhangjaitól és csak azon befolyásokat regisztráljuk, melyeket a külvilág producál. Ezek vegyesen természeti és mesterséges, vagy mondhatjuk. társadalmi eredetűek.

Az elsők ép úgy, mint az utóbbiak, habár gyakran fordul bennök elő egy-egy configuratio, mely látszólag a véletlen terméke, az erőhatások causalis continuumából fakadnak és ezért, — csak kellő magaslatról kell reájok tekintenünk, — systematizáltak. Kék égből nem szakadnak villámok, és a hol nem építkeztek, ott nincsenek házak.

A természet ép úgy, mint a civilisatio — mindkettő a saját belső causalis törvényszerűségével, — egymást állandóan befolyásolják: — ezen milieu-ben él az ember, mint a külbehatások cél táblája.

Az éghajlat és a földkéreg, valamint a faji eredet és a

társadalmi alakulások a külvilágot részben szigoruan elhatárolt, részben egymásba olvadó kisebb-nagyobb provinciákra osztják. Azonban a climatologus és geographus az egyik oldalon, az ethnographus és hystoricus pedig a másik oldalon egymástól függetlenül végezték a térképrajzolást, és ezért van, hogy az egyes provinciákat nem mindég kettős határvonal, — egy természeti és egy társadalmi eredetű, — választja el egymástól, hanem a határvonalak sok helyt egymást keresztezik: egy természeti provincia több társadalmira, és egy társadalmi többé természetire van szaggatva.

Az ember, — szabad helyváltoztatásával járó mozgékony-ságát sem feledve ki a tények megítéléséből, — aránylag szűk körben éli át életét: többnyire csak egy-két szomszédos természeti, vagy társadalmi provinciát ösmeg, és igen sokszor oly szűk marad mozgási köre, hogy még saját társadalmi környezete sem érinti összes befolyásaival, csupán azokkal, a melyek specialis vagyoni, családi, és foglalkozási viszonyai által megszabott útjába esnek.

Az életkörülmények ily szempontu vizsgálása az *individualis milieu* felösmerésére vezet. Azon két tényből, hogy a külső életviszonyok nem esetlegességek rendszertelen conglomeratumai, továbbá, hogy az életviszonyok universumát szűkebb, az egyes ember életpályáját átfogó specialis jellegű milieu-körök alkotják, — önként következik nem csak az egyént érő befolyások quantitativ és qualitativ korlátozottsága, hanem egyuttal azok systematizáltsága is.

Természetes, hogy az egyént érő befolyások systematizált volta szembeötlőbb a társadalmi, mint a természeti befolyásoknál. Külsőleg ezen különbség a társadalmi befolyások homogenebb voltában nyer kifejezést.

A specialis társadalmi befolyások (alakulások) nem csak szűkebb körökre terjednek, hanem specialis voltak rugói is localisabb eredetűek, mint a természeti befolyásoké, mely utóbbiak, — különösen az éghajlatiak, — universalis jelentőségű változásoknak az embert és szűkebb környezetét érő hullámai. A távoli eredetből következik, hogy a periphéria, a melyet egy ily universalis változás hulláma ért, arra nem volt előkészülve, és ezért annak hatása reá nézve indokolatlannak, katastrophának tűnik fel.

Azonban ugyanoly mértékben, a mint a természeti erők távoli hatásait nagy részben localis typusokba öltöztetik a geographiai helyzet, a földkéreg alakulása, stb. — (csak gondoljunk az éghajlat és a termés viszonyára), — és akkor a természeti befolyás társadalmi jelentőségében és eredetének társadalmi közelségét éreztetve hat az egyénre, — (a földmivelés, mint társadalmi eredetű láncszem éghajlat és termés között), — épen oly mérvű átalakulás jöhet létre egyes társadalmi befolyások távolhatásában is, midőn egy szűkebb milieut érő háboru, értékdevalvatio, ragály, stb. a természeti katastrophá köntösében jelentkezik.

A természeti és társadalmi katastrophák, valamint az ép oly eredetű és jelentőségű szerencsés eventualitások, melyek az egyén milieu-jét megrázkódtatják vagy átmenet nélkül megváltoztatják, aránylag elég ritkák; — ezen extrémek határai között az egyén individualis milieuje elég homogen, átalakulásai pedig hullámzatosak. Az átalakulások részint az egyén helyváltoztatásából erednek, — midőn egy szűkebb provinciából a másikba kerül, — részint életfolyásának különféle fejlődési szakjaiból: mely utóbbiak közül a szülői ház gyermekszobájának, iskolának, pályaválasztásnak, házasságnak, gyermekszületésnek, aggkornak, özvegységnek, stb. egymástól részben eltérő, fokozatos átalakuláson végig menő milieu-i a legfontosabbak.

Miután az individualis milieunek az egyéniség ethikai karakterét befolyásoló tényezői a legfontosabbak, ezekkel külön kell még foglalkoznunk. Befolynak itt természeti tényezők is, azonban a társadalmiak fontosabbak, — ugyannyira, hogy alig tévedünk, midőn azt állítjuk, hogy az ethika majdnem tisztán társadalmi productum, a melynek megnyilatkozásait is kevés kivétellel csak társadalmi, vagyis embertársaink életérdekeit érintő cselekvések képviselik.

Miután jelen szűkebb feladatunkat az egyént érő befolyásoknak csak is külső szempontból, — és nem a hatások szempontjából való vizsgálása képezi, ezért céljainknak teljesen megfelel az ethikai egyéniséget meghatározó és fejlesztő külbefolyások taglalása.

Ezen befolyások közül legfontosabbak a *tanítások*. Tekintetbe kell vennünk, hogy normalis körülmények között az egyént élete kezdetén, az első gyermekkorban sem természeti, sem

társadalmi eredetű erősebb insultosok nem érik. Ennek okát abban találjuk, hogy a gyenge és önállás nélküli gyermeket ezen insultusoktól megvédi a szülők, vagy azok helyettesei.

A gyermekápolásnak mintegy kiegészítése a tanítás, a melynek célja irányt adni, hogy majdan, ha a szülői gondoskodás a fenyegető insultusokat többé fel nem fogja, a gyermek úgy cselekedjék, a mint általános tapasztalás szerint a legüdvösebb. Ebből már láthatjuk, hogy a tanítás célja tulajdonképpen a szülők tapasztalásának átvitele, suggerálása a gyermekre, a ki azok felett még nem rendelkezik, hogy cselekvéseit azok szerint irányíthassa.

A fejlődő individuumot érő tanító befolyások rendkívül különfélék, nem csak sajátos irányzataik szerint, hanem a szerint is, vajjon céltudatosak és rendszeresek-e, vagy pedig esetlegesek. Utóbbiakhoz tartoznak a gyermek szemlélődési körébe eső ethikai példaadások, melyek többnyire a közvetlen, sokszor a tágabb társadalmi környezetből erednek.

Sok gyermek a nevelés fogalmában egységgé olvadó ápolást és céltudatos tanítást nélkülözi, ezek egyedül azon esetleges tanításban részesülnek, mely a példák szemlélésével jár. Főképpen az utóbbiak, de kivételesen a nevelésben részesülők is gyakran oly insultusokat szenvedhetnek, a mikor saját erejükből, — nem elég erős ethikai suggestióra támaszkodva, vagy minden ily suggerálás nélkül — kell cselekedniök. Gondoljunk csak azon katastrophákra, melyeket sokszor a gondosan nevelő szülők sem tudnak gyermeküktől elhárítani, mint betegség, haláleset a környezetben; tűzvész, árvíz, anyagi nyomor, éhség, stb. — és a nélkülözések, szenvedések azon gazdag változatosságára, melyek a nevelésben nem részesülő, utcán kóborló, gyakran lakástalan, éhező és fázó gyermeket érik. Vizsgáljuk most azon ethikai jelentőségű momentumok individualis utóhatását, melyek a gyermeket céltudatos, vagy esetleges suggerálások alakjában legelőször érték, valamint azokét, melyeknek az önmagára utalt gyermek activ résztvevője volt.

Az önálló cselekvéseknek, mint későbbi realis tapasztalások forrásainak determináló hatását már fejtegettük, — e helyt csak azt kell kiemelnünk, mennyire fontosak épen a legelső ily tapasztalások. A legkülönfélébb szempontu generalizálások tengelye ezen első tapasztalásokból nő ki, — ezek szolgáltatják

az első összehasonlítások anyagkészletét, — és habár a pszichikai élet későbbi folyamán az első primitív tapasztalások és generalizálások tartalma annyi rész elkopása és annyi rész ujjal pótlása által egész tömegében újabb eredetű anyaggal substituáltatott, — mégis, akárcsak a kovács által impregnált és immár egészen quarczczá változott fadarab, a mely megőrzi eredeti szöveti szerkezetét, — ép úgy megtaláljuk az ethikai jelenségek későbbi formatioiban is az első tanítások és az első cselekvések nyomait.

Különösebb vizsgálatot igényel a tanítás által közölt suggerálások determináló hatása. Vissza kell itt mindennek előtt mutatnunk arra, hogy a realis ethikai tapasztalások determináló hatását autosuggestiok alakjában láttuk érvényesülni. A priori valószínű, hogy a kétféle suggestio csak eredetére, nem pedig hatásmódjára nézve különbözik egymástól.

Vizsgáljuk előbb az ethikai tanítás legegyszerűbb alakjait. Ezek a parancs, tilalom, intés, tanácsolás, megfeddés, büntetés, dicséret és jutalmazás. Valamennyi a parancsoló, vagy tiltó kényszer különféle szigorúságu alakja. Követésük, — ha sokszor nehéz is, a gyermekre nézve veszélytelen, sőt jóleső jutalmazáshoz vezet, az ellenük szegülés pedig azonnal érezteti rossz következményeit.

Az első ethikai jelentőségű cselekvések emlékezete a büntetés érzetének kellemetlen, vagy a jutalmazás érzetének kellemes emlékezésével egészül ki. Hozzájárul a tanítás ezen alapjaihoz a plasticus és az elméleti példálózás: a gyermek ugyanoly rossz cselekedetért, melyért büntetve volt, testvérét is büntetve látja; elrettentő például elmondják neki más rossz gyermekek iszonyu bűnhődését; megösmertetik vele elmondott példákban a magasabb, isteni eredetű jutalmazást és büntetést, az isteni mindentudást, a mely észrevesz és büntet, vagy jutalmaz minden jót és rosszat; a biblia mythosáiból és a közhit babonáiból a gyermek környezetébe csempészik az ördögöt, boszorkányt és a büntető igazságszolgáltatás többi személyesítőit, továbbá az angyalt, tündért és más jutalmazó szellemeket. Mindezek valódiságát plausibilis történetekkel, színházi scénériákkal: a rossz gyermeket zsákban elhurczoló Mikulással, a jót karácsonyfiával jutalmazó Jézuskával bizonyítják; — a gyermek

szemléletli körében minden realis változáshoz a valódi és mimelt büntetés, vagy jutalmazás surrogatumát akasztják.

Ezen ponton tul az ethikai tanítás tartalmában növekszik ugyan, de nem tartalmaz többé újabb determináló factorokat. Növekedése csupán azon irányzathól folyik, és azon cél többé-kevésbé sikeres megvalósítása, hogy egyrészt a moral és valóság közkeletű törvényei, a nemzeti és szűkebb körű társadalmi szokások, az életkorral, nemmel, foglalkozással, vagyoni helyzettel járó specialisabb törekvések között, — másrészt pedig az ethikai determináló suggerálások között minél több eleven érintkezési pont létesüljön, — a mi annyit jelent, hogy összes tudásunk, tapasztalásunk, cselekvési akaratom és ösztöneink, egy szóval egész passiv és activ individualitásunk a gyermekkorban nyert determináló suggestiók irányában és szolgálatában érvényesüljenek.

A tanításban alkalmazott suggestiók fegyvere a parancsoló és tiltó kényszer, melyhez, mint segítő járul a realis tapasztalást mesterségesen helyettesítő képzeleti hit, hogy a mi elmondott, az valóság.

Az első factornak, a kényszernek determináló hatása nem kíván bővebb magyarázatot, mert természeti, vagy mesterséges szükséghelyzetek között az individuum szempontjából nincs különbség: — ha azok ugyanoly körülmények között következetesen ismétlődnek, úgy szükséghelyzetek és általuk parancsolt szükségcselekvések között oly generalizált kapcsolat jó létre, mely motoricus redintegráló képességénél fogva, — valahányszor hasonló helyzetek merülnek fel, — a tapasztalat által fixált irány felé tereli a cselekvést.

Nem oly magától értetődő a suggestio másik eszköze, a realitás benyomását keltő hit.

Mindenekelőtt distinguálnunk kell, hogy mi a hit. Hit alatt nem értünk mást, mint a realitás érzetét; — a moralphilosophia azon »hit« fogalma, mely inkább indokolatlan, vagy aprioristicus meggyőződést fejez ki, ettől nagyon távol áll.

E szerint a suggerált hit nem más, mint a realitás érzetének mesterséges felkeltése, és pedig nem a megfelelő realis inger által, hanem annak színlelése által.

A színlelés eszköze lehet a plasticus utánzás, pl. utánzott ugatással ijesztünk valakire; — a körülírt ráutalás, midőn ugy

teszünk, mintha hangosan kutját uszitanánk; — végül a szóbeli közlés, mikor ráijesztünk valakire, hogy »Nini, egy kutya jó feléd!«

Ha eltekintünk azon esetektől, midőn oly dolgok hite lesz suggerálva, a melyek valóságok, — mert ez is lehetséges, — a hitet keltő suggestio tulajdonképen majdnem egyet jelent a mesterségesen inducált érzékcsalódással, vagy hallucinatioval. Hogy még sem teljesen egyjelentésű, ez onnan van, mert a pszichikai közlekedés, mint láttuk, érzékszerveink direct érzőkörét az idő és távolság dimensioiban egy szinte külső határok nélküli indirect udvarral vette körül: — általa tudomást szerezhethetünk régmultakról és távoliakról is.

A természettudományi hit regioja (szemben a moralphilosophiai hitével) nem terjedhet túl a direct érző kör határain. Amiről csak úgy hallottunk, de a miről meg nem győződhetünk, azt félre is érthetjük, az tudva is megcsalhat, azonban mindez, bár a suggestiok körében mozog, nem a hit dolga többé.

Azon tény, hogy nemcsak egész világszemléleti képünk, de majdnem minden észlelésünk is direct és indirect érzések egyvelege, a mely indirect érzések a pszichikai közlekedés utjain hozzánk jutva, vagy emlékezésünkéből felmerülve, különféle tér- és időbeli distanciákból erednek, — nyitja meg előttünk a suggerálhatóság, a hiszékenység ajtaját. Valóságos és direct, szinlelt és indirect hatású részletek, továbbá belső, vagy inducált eredetű érzékcsalódások, — mindezek saját helyváltoztatásaink, mások hiráda és emlékezetünk által a tér és idő különféle pontjairól összeszedve, — mint ephemer érzések és mint emlékezések, különféle syntheticus complexumokba rendezkednek: — a realis észlelések töredékeit spontán, vagy inducált illusiok egészítik ki, félreértett és hamis hirádasok a realisokét, — mindezek széttöredezve és cselekvési emlékeink által összerendezve újabb generalizálásokat alkotnak, úgy hogy végül, a mit valaha nem hittünk, emléksorozatok lassu átalakulásain át hitté erősödhetnek bennünk és megfordítva.

A tanítás főczélja, hogy oly valótlanságok hite inducáltasék, a melyek nagy ellenmondások nélkül legyenek realis érzésekkel összeilleszthetők, és a melyek redintegráló motoricus hatása, a természetes és mesterséges kényszerhelyzetek motoricus hatásával egy irányban, — az ethika szűkebb, vagy tágabb

körökre vonatkozó erkölcsi és vallási törvényeinek irányában determinálja az egyén cselekvését.

Ha a tanítás fokozatosan gazdagodó apparatusát azon szempontból vizsgáljuk, mely céljának és mibenlétének lényege, a cselekvési determinálás szempontjából, úgy az ethikai elemet benne, mint a részleteiben sokszor eltérő determinálások egyeztető és irányító factorát ösmerjük fel.

Ne feledjük el, hogy a tanítást mindeddig bizonyos egyoldalúsággal, mint a mesterségesen beplántált cselekvési suggestiók forrását szemléltük. Habár helyet adtunk az önkénytelen, vagy esetleges tanításoknak is, melyek az egész apparatus művészi constructióját természetes elemekkel fertőzik, azonban így is csak arra volt figyelmünk, miként szövődik a cselekvési determinálások tapasztalati tőkéje.

Ezen szempontból a céltudatos tanítás nem más, mint a tapasztalások idomitása, hogy mik foglaljanak benne helyet, és mik nem, — az önkénytelen tanítás pedig a külviszonyok idomitó beavatkozásainak terméke, midőn nem akartunk, vagy nem voltunk képesek azoknak mesterségesen gátat vetni.

Tudjuk azonban, hogy a cselekvések képződésének csak egyik determináló factora a tapasztatás, — másika a jelen impulsiv behatása.

Ha a systematicus taníttatástól emancipált egyént vizsgáljuk, úgy azt találjuk, hogy mindaz, a mit tanult, csak tapasztalásai révén irányítja cselekvését, mert cselekvésének másik irányító factora, — a jelen impulsus, — kívül áll a befejezett tanítás hatáskörén, vagy csak gyenge szálakkal fűződik hozzá az activ érzéskiválasztás tapasztalati factorai által.

A tapasztalás azonban csak az érzésimpulsusok kiválasztásánál mutatkozik ily gyengének, nem pedig az impulsusok hatásának determinálásánál.

Kimutattuk, hogy az egyén cselekvéseinek determinálásában a tapasztalati működések praevaleálnak az impulsiv elemek felett. Most, amikor a tudatos és az önkénytelen tanítás szempontjaiból az egyén tapasztalati tőkéjének genesisét közelebbről megismertük, — a cselekvések tapasztalati determinálását is szélesebb látkörből vizsgálhatjuk.

Nem foglalkoztunk eddig azon divergentiával, mely a ta-

nitás individualizálás nélküli egyformasága és az ethikai személyiség egyénenként különböző alakulásai között található.

Elttekintünk itt azon esetektől, midőn a tanítás különböző irányu és teljességű volt, és csak azokat vesszük irányadóul, midőn több gyermek azonos tanításban részesült, és mégis ethikailag egymástól különböző egyénekké fejlődnek. Ilyenkor az individualitás divergáló fejlődését az egyeseket érő különféle önkéntelen tanításokra vezethetjük vissza. Ha azonban oly eseteket vizsgálunk, midőn a tanítás ezen természetes extracurrense sem különféle, pl. egymástól soha el nem szakadó és közös tanításban részesülő gyermekeket, úgy az ethikai jellem különféle alakulását csak különféle individualis dispositiókból magyarázhatjuk.

Ne értsük ezen dispositiot metaphysikai módon. Ugyanazon külső befolyások mellett is a belsőben, — értve az életműködéseket, — durvább-finomabb eltérések vannak, melyeket inter alias a különféle öröklés, különféle egészségi állapot és különféle táplálkozás, stb. hoznak létre. Az, hogy két gyermek közül az egyik éhes, a másik jóllakott, már egymagában a ket-tejüket egyidejűen érintő behatás különböző psychikai feldolgozását hozza létre.

Csak egy minuciosus különbség legyen két közös forrásu psychikai működés között, és már a következő pillanatban a hozzájuk fűződő activ érzéskiválasztás az egyiknél más ingereket ragad meg a közös külbefolyásokból, mint a másiknál, — és egyszer-mindenkorra lehetetlenné válik, hogy a két egyén működései csak egy rövid időre is párhuzamos egyformaságot mutassanak.

Minél számosabbak a két gyermeket ért külbefolyások, és minél nagyobb arányban kever a véletlen a nevelés homogen factorai közé nem mesterséges tanító célzatuakat, annál nagyobbá válik a divergentia, és annál észrevehetőbb a két individualitás fejlődésének különleges iránya.

Azonban bármilyen nagy is legyen az individualitások különböző volta, ha egy szűkebb természeti, vagy társadalmi provincia individualitásait hasonlítjuk össze, — azok között eltérő voltuk daczára is számos érintkezési pontot találunk. Ezen tényt graphice az egyes individualitásokat képviselő vonalakkal érzékíthetjük, melyeket egymás fölé rajzolván, azok különféle

görbületeket és hullámvázakat mutatnak, azonban bizonyos pontokon, — a rezgő hur csomópontjaihoz hasonlóan, — a vonalak összefutnak.

Ily rajz construálásából az is kitűnik, hogy az érintkezések csomópontjai különféle rangúak: — olyanok, a melyekben majdnem az összes, és olyanok, a melyekben kevesebb számú individualis vonal fut össze.

Nem fogunk csalódni, midőn azon csomópontokat, a hol majdnem az összes vonal találkozik, az egyéniségek legalapvetőbb biológiai sajátásaival, az ön- és fajfenntartással hozzuk kapcsolatba. Ha az összes görbék kiegyenlítő középárányosául egy fictiv egyenes vonalat rajzolunk, — mintegy az egész séma tengelyéül, — úgy a leggazdagabb csomópontokat ezen tengely vonalában találjuk. Ugyanezen tengely mentén az alapjukat képező egyéni sajátások biológiai fontosságának csökkenő arányában másod és harmadrendű csomópontok tűnnek fel.

Feltűnő jelenség, hogy sok helyütt a tengelyvonal azonos távolsági szakaszában, a tengelycsomópont mellett, — attól különféle oldaltávolságban, — lateralis csomópont képződések fordulnak elő, a melyek gazdasága fordított arányban áll a megfelelő tengelycsomópontéval.

A tengelyvonal az átlagindividualitást fejezván ki, természetes, hogy abba esnek a legátlagosabb találkozási pontok, a melyek biológiai szempontból egyuttal a legindokoltabbak is.

A lateralis csomópontok nem csak az átlag-egyénytől, de a biológiai indokoltságutól eltérő egyéni sajátások találkozó pontjai: — a tengelytávolság pedig, melyben feltűnnek, az eltérés nagyságát fejezi ki az átlagos normától.

Mennél távolabb esnek a tengelytől a lateralis csomópontok, annál szegényebbek, — annál kevésbé apasztják a tengelycsomópont gazdagságát.

A tengelyhez közel eső lateralis csomópontok oly gazdagok lehetnek, hogy szinte vetekszenek a megfelelő tengelycsomóponttal, és azt többé-kevésbé túl is szárnyalhatják.

A lateralis csomópontok tengelyvonalon kívüli állása, a mely egyes egyéni sajátások divergálását jelenti az átlagegyénitől, mesterséges befolyásokra utal, — szemben a biológiai befolyásokkal, melyek a tengely vonalába eső találkozási pontokat hoznak létre.

A lateralis csomópontok képezik az aethikai determinálások eredményeit, a melyek egy szűkebb társadalmi provincia határai között, és még inkább annak születés, vagyon, foglalkozás, stb. által kihasított kisebb kerületeiben az egyéneket párhuzamos irányokban befolyásolják.

Ezen sociologiai séma nem csak arra alkalmas, hogy általa megösmérjük az individualis milieu fontosságát és hatását, hanem arra is, hogy végképen megállapítsuk, miket tartunk az individualitás ethikai elemeinek, az ethikai individualitás sajátlagos formatioinak.

Végül megtanuljuk ezen sémából, hogy az individualitás normalis, vagy abnormalis voltának egyedüli kriteriuma a sociologiai összehasonlítás ugyanazon milieu egyénei között.

Az, hogy egy individualitás valamely ethikai momentuma moralis-e, vagy sem, nem dönti el annak normalis, vagy abnormalis voltát, — itt csak ugyanazon milieu sociologiai vizsgálása lehet iránytadó. Moralis befolyások moralis irányban, immorálisak immorális irányban determinálják az ethikai individualitást.

23. A kóros individualitás pathogenesise.

Az előbbiekből következik, hogy az individualitás önmagában való abnormalis volta csak akkor lehet kórosságának kriteriuma, ha ez nem a milieu, vagy nem egyedül a milieu rovására írható, hanem, hogyha okát egészben, vagy részben kóros belső dispositio szolgáltatja.

Midőn vizsgálatunk tárgyául nem az activ individualitás összes kóros jelenségeit, hanem csak az ethikai jelentőségűeket tűztük ki, ez látszat szerint nem vezethet az egyéniség pathológiájának teljes ösmeretéhez. Miután az egyéniség nem véletlen szerint csoportosuló részletek conglomeratuma, hanem külső és belső factorok által létrehozott szerves structurával bír, ezért sem ép, sem kóros állapotainak vizsgálata nem igényli az összes részletek átnézését.

A megösméréshez elég, ha néhány kémlelő incisiót teszünk a homogen structurába. Hogy éppen az egyéniség ethikai elemeire metszünk, ez nem azért van, mintha itt egyebet látnánk,

hanem csak azért, mivel, amit látunk, az itt élesebb képeket ad, melyeket más egyéni structurákkal sikeresebben hasonlít-hatunk össze.

Még ily próba-incisiok segélyével is oly nagy ösmeretanya-got nyerünk, melynek feldolgozását sem e könyv megállapított terjedelme, sem pedig, — és ez fontosabb, — céljából folyó tartalmi keretei meg nem engedik.

Igaz, hogy az individualitások, — még a kórosak is — ho-mogenek, és így structurájuk egy-két próbametszés által felde-rithető, de az individualitás kórtanának teljes képét így is csak a kóros structurák összes alakjainak, vagy legalább typuské-peinek megösmérése által nyerhetnők.

A feladat ilyen irányu megoldása a psychikai bántalmak specialis kórtanának kiépítésére vezetne, a mi tul esnék ki-tűzött céljainkon. A mi feladatunk a psychikai működések általános kórtanának megalkotása az ép működések vizsgálata által nyert dinamikai alapokon. Jelen fejezetünk is csak ezen cél szolgálatában áll.

Általános kórtan és specialis kórtan között csak logikai határok vannak, mert vizsgálatuk tárgya azon-egy.

A meddig egy, vagy több kóros agens hatását külön-külön, vagy összehatásukat *általánosságban* vizsgáljuk, mindaddig az általános kórtan területén mozgunk, — a mint azonban egy, vagy több kóros agens hatását *egy bizonyos* egyénnél vizsgál-juk, tehát úgy, a mint az annak specialis alkata és resistáló képessége által befolyásoltan jelentkezik, akkor már specialis kórtant üzünk.

Azonban ily specialis befolyásoló tényezők, mint pl. az individualis resistentia is képezhetik általános kórtani vizsgá-lat tárgyát. Ilyenkor az általánosság követelménye, hogy az illető dispositiót az egyének egész sorában és a legkülönbélebb külső agensekkel szemközt nyilvánuló hatásukban tegyük vizs-gálat tárgyává.

Ezen elméleti kitérésből az következik, hogy mindaddig az általános kórtan területén maradunk, a mig egy specialis factor hatását az egyének egész sorában és tetszőleges más factorokkal való összehatásukban vizsgáljuk, — azonban határait tullépjük, a mint csak specialis conjuncturákkal, vagyis adott esetekben azok összes adott factoraival számolunk. Ez képezi

indokát, a miért az individualitás specialis kóros alakjainak vizsgálata munkatervünkön kívül, a specialis psychiatria területére tartozik.

Első feladatunk lesz az individualitás kóros voltának belső (szervezeti) okait, vagyis a *szervezeti dispositiókat* vizsgálni. Fejtegetéseink alatt dispositio alatt nem egyedül az individualitás kóros alakulására való hajlamot fogjuk érteni, hanem az individualis determinatió szempontjából kitágítjuk ezen fogalmat az individualitás irányát kórosan determináló minden szervezeti anomaliára.

Második feladatunk a szervi dispositióból fakadó kóros agens viszonyát a psychikai élet normalis agenseihez kutatni.

A szervezeti dispositiókat, — inkább exact tudásunk hiányainak leplezése végett, mintsem realis különbözőség okából, — *anatomiai elváltozásokra*, vagy hiányokra és *terheltségi állapotokra* osztjuk fel. Az elsőknél a szervezet kóros alkatát látjuk, az utóbbiaknál nem, — ott csak supponáljuk azokat.

Hogy az elsőknél defectusokat okoznak a psychikai működésben, azzal a kieséses psychikai működések tárgyalásánál már foglalkoztunk, hátra lesz még ezen zavarok ethikai eredményeinek kifejtése, a mit a terheltségi dispositiók hatásainak vizsgálatával együtt fogunk eszközölni.

A terheltségi állapot, vagy röviden terheltség, öröklött, vagy szerzett. Láttuk, hogy terheltség alatt tulajdonképpen szervezeti anomáliákat értünk, a melyeket nem tudunk kimutatni. Ezen tételt nem szabad egész szigorúsággal értelmeznünk. Terheltséget veszünk fel olyan esetekben is, a hol szervezeti anomáliák kimutathatók ugyan, de nem azok causalis összefüggése a jelentkező psychikai zavarokkal.

Sok esetben a terheltség oly diffus udvarát képezi egy körülírt anatomiai laesiónak, mint az izgalom, vagy nyomás zónája az agyvérzését, vagy agydaganatét, — csak hogy ezen példánál a kóros térszek működési hatása causalisan megfejthető, míg a terheltségnél nem. Ismét más esetekben kifejezett alkati anomáliákat (pl. makro-, mikro-gyriát) találunk, azonban ezek functionalis összefüggését a psychikai zavarokkal nem tudjuk megfejteni.

Azon körülményből, hogy exact agypathologiai ismereteink tulajdonképpen izolált kiesési és izgalmi jelenségek localisáló

megfejtéseiből alakultak helyenként tömören összeálló, helyenként kisebb-nagyobb likacsokat és hézagokat feltüntető ismeret-conglomeratummá, következik azon hajlamunk, hogy körülírt működés-zavarok okát körülírt szervi változásokban keressük, — és ha meg sem találtuk, megmarad bizalmunk, hogy azokat könnyebben fogjuk megtalálni, mint a diffus pszichikai kórtünetek szervezeti forrásait.

A megtalálás hite oly szervesen egészíti ki meglevő tudásunkat, hogy ez a tudás és nemtudás határvonalát önkényesen tolja el, és a tudás agypathologiai területére telepíti az ösmeretlen eredetű szigetszerűen izolált pszichikai zavarokat is, míg a diffus pszichikai zavarok, — egy két ösmert diffus agybántalomtól eltekintve, — a terheltség bizonytalan területén, ezen ingatag felszínen maradnak, mely mint dobogó, valószínűségek és supponálások czölöpeire van építve.

A terheltség physikai természetének legerősebb érvei szervezeti anomáliák, a melyeket nem vagyunk ugyan képesek a terheltség pszichikai tüneteivel causalis kapcsolatba hozni, de a melyekről feltételezzük, hogy a terheltségével közös pathogenetikai forrásból származtak. Ezek a *terheltség physikai bélyegei*, a melyeket ezen könyv bevezető részében vázlatosan felsoroltunk.

Lényegőkre nézve ezen bélyegek többnyire fejlődési anomáliák, ezért leginkább csak a szervezeti érettség határán innen fellépő terheltség kísérő pazaritái: ugyanebből logice következik, hogy legkifejezettebbek a germinatív, vagy öröklött terheltségnél, — kevésbé kifejezettek intrauterin eredetű terheltségnél, — a születési időn túl pedig annál inkább halványodnak, minél közelebb esik eredetük a teljes érettséghez.

Tágabb értelmezésben a terheltségi bélyegekkal egyjelentőségűek némely kiállott betegség visszamaradt és felfedezhető nyomai, midőn feltételezzük, hogy azon betegség a kimutathatókon kívül, ki nem mutatható, — de pszichikai hatásaiban nyilvánuló — szervezeti elváltozásokat is okozott. Ezen értelem-tágítás annál indokoltabb, mert számos terheltségi bélyeg, pl. végtagcsonkaság forrását intrauterin sérülés képezi; — ezzel szemben némely az érett egyénnél fellépő bántalom okát a születés óta lappangó csiroknak késői abnormalis fejlődése,

vagyis lényegében fejlődés-anomália képezi, mint ezt számos álképződmény bizonyítja.

A későbbi eredetű terheltség, — több esetben, mint az örökölt, vagy korai eredetű, — a forrását képező bántalom minden külső nyoma nélkül állhat fenn, a minek oka nem csak a fejlődési mozzanat elesése, hanem az is, hogy a terheltség stigmái között nem csak kísérő eredetűek vannak, hanem olyanok is, melyek a kifejtett betegség következményei. Ezeket indukált bélyegeknak nevezhetjük: — ide tartoznak a kóros aktivitás által szerzett önsértések, öncsonkitások nyomai is, a melyek a szervezeten rögzített biographicus adatok értékével birnak.

Ezeknél fontosabbak azon indukált változások, a melyek quasi fejlődési zavarok, annál kifejezettebbek, minél korábban kezdődött és minél hosszabb ideig állott fenn a forrásukat képező agybántalom. Az indukált fejlődészavarok legtypicusabb példái a szerzett butasághoz, vagy epilepsiához járuló és fokozatosan kibontakozó physiognomicus változások, mint az arczvonások megvastagodása, a köztakaró petyhüdté és ránczossá válása, általános elhújasodás, stb.; — mindazon finomabb, vagy durvább vonások, melyek eltekintve az élő arcz- és mimjátéktól, valamint a kóros lelki életet eláruló minden activ tünettől, majdnem oly kifejezett, vagy sokszor még kifejezettebb psychoticus habitus keletkezésére vezetnek, mint azt a tulajdonképeni terheltségi bélyegek előidézni képesek.

Ezen bevezetés után áttérünk a terheltség szervezeti anomáliáinak és pszichikai kórhatásuknak részletesebb vizsgálatára.

Csak a rendelkezésünkre álló adatok szegénységének tudatában foghatunk a terheltségi változások pszichikai hatásának vizsgálatához.

Localisatiós agypathologiai ismereteinknek kevés hasznát láthatjuk, — vagy csak indirecte, — a részkieésések általános hatásainak tanulságait véve összehasonlítási alapul. Terheltség és localis defectusok eseteiben a kórboncztni és a működési viszonyok összehasonlítása azon eredményre vezet, hogy a terheltségnek sem anatomiai, sem pathophysiologiai substratuma nem mindég azonos a localis betegségekével, vagyis nem mindég ugyanazon laesiók nagyobb terjedelmet, vagy az egész központi idegrendszert, — az idegműködések legnagyobb részét, vagy egészét — elfoglaló alakjai. A bonctani agyvizsgálat gya-

kori negatív leletei arra engednek következtetni, hogy a terhetség keresett, de többnyire meg nem talált elváltozásai nem egy helyre szorítkoznak, hanem diffuse az egész idegrendszert foglalják el.

A pozitív eredménnyel járó leletek többnyire durván makroscopicusak és az egész agy részleteiben arányos abnormalis kicsinységét, vagy nagyságát tüntetik fel, — ha pedig a részek proportiója megzavart, — úgy majd mindég az agyfelszín kéregállománya mutat quantitativ minust, vagy plust, és pedig a kéregvastagság, vagy még gyakrabban a kéregterjedelem ingadozásai által. Utóbbi esetekben a gyrusok száma és a sulcusokat képező kéregbetüremkedések mélysége változtatja meg a kéregterjedelem (kiterjesztve képzelt) nagyságát.

Sokszor a kéregállomány quantitativ alteratioi nem proportionáltak: egyes helyek kéregformatioi normalisak, mások megváltozottak.

Az esetek egy további seriesében az agyállomány lelete negatív, hanem a centralis véredények, vagy a felületes véredények és az azokat hordó hártyás és fonatos képződmények, (meninx vasculosa, tela chorioidea, plexus chorioideus) mutatnak kóros állapotokat.

Az agyállomány quantitativ zavarait inkább örökölt, a véredényszet zavarait inkább szerzett terhetség eseteiben találjuk. Az utóbbiak által létrehozott agytáplálkozási zavarok, más esetekben az erek és az ereket hordó hártyák esetleges lobjának a szomszédságra terjedése, az agyállománynak, főkép a kéregnek diffus, vagy localisált consecutiv alteratióit okozhatják. Ezen bántalmak között különösebb jelentőségűek azok, a melyek direct mechanikai uton is alterálják az agyállományt, mint a vérzések és a liquor cerebrospinalis mennyiségének ingadozása.

Végigtekintve az agypathologia ezen vázlatosan érintett, jól ösmert adatain, szemünkbe ötlük a kóreredetnek és a pathologiai elváltozások elterjedésének határozott összefüggése.

A kóreredetet két csoportba oszthatjuk, — a szerint, a mint a kóros agens csak a szervezet fejlődését alterálta, (örökölt habitus, a foetus fejlődésének mechanikai viszonyai, a foetus táplálkozása, időelőtti születés, a gyermek táplálkozása, stb.) — vagy pedig, midőn egy kóros invasio áll be, mely a szervezet belső viszonyait destruálva, kedvező fejlődési viszonyok mel-

lett is betegség keletkezésére vezet. Ezen utóbbi csoporthoz tartozik minden germinatív, intrauterin, vagy a születés után beálló infectio, minden öröklött, vagy szerzett általános anyagcserezavar.

Részben a fejlődési, részben az invasios kóreredethez tartoznak a nem specificus álképződmények és a traumás sértések egyes esetei.

Ezenkívül a kóros agens fellépési ideje szerint is osztályozhatjuk a kóreredéseket örökölt, intrauterin, ujszülött-, gyermek-, serdülő, és felnőtt korbeliekre.

Azt tapasztaljuk, hogy a szervezeti terheltség anatómiai elváltozásai annál egyenletesebb szétosztásuak, minél korábbi időszakaszra esik a kóreredet (ugy a fejlődési, mint az invasios), — továbbá, minél inkább a fejlődési és nem az invasios kóreredési csoporthoz tartoznak.

A két szempontu arányok összevonása által a kórboncz-tani változások fokozatos scáláját nyerjük, kezdve a diffus elterjedésüektől egész a localisakig: — legdiffusabbak a germinatív alkati fejlődési anomáliák és a germinatív fertőzés, vagy anyagcserezavarok által okozottak; kevésbé egyenletes szétosztásuak az intrauterin mechanikai, vagy táplálkozási eredetű fejlődésakadályok és infectiok által okozottak; még localisáltabbak az ujszülött korban beálló fejlődési, táplálkozási ártalmakból és infectiókból, anyagcserezavarokból, valamint traumákból eredők; — ezen ponttól kezdve annál körülirtabb a localisatio, mennél későbbi szakban lépett fel az ártalom és minél kevésbé alterálta a fejlődés és táplálkozás általános viszonyait*), illetőleg az invasio minél korlátozottabb hatása, (localis traumák, localis infectiók.)

---

*) Ezért a felosztás kereteiből kiszakítva — az ide sorozható általános infectiók és anyagcserezavarok, (lues, tuberculosis, rachitis, diabetes, stb.), még ha az élet későbbi szakában is lépnek fel, megelőznek sok korábbi eredetű, — de localisabb hatásu megbetegedést.

24. A szervezeti terheltség pszichikai hatásai.

(Általános pathogenesis.)

Az organicus terheltségből folyó kóros pszichikai befolyások genesisét vizsgálván, be kell vallanunk, hogy hahár az ok és az okozat többé-kevésbé ösmertek előttünk, azonban a causalitas dinamikai megfejtését illetőleg még mindég csak hypothesiseket állíthatunk fel. Három pathogenetikai typus felvételére vagyunk ráutalva, a melyek külön-külön, vagy még gyakrabban különféle arányban összeszővődve fordulnak elő; — ezen typusok lényegét

1. az idegelemek originär csökkent száma,
2. előbb meglevő idegelemek elpusztulása, — és
3. idegelemek fogyatékos működése képezik.

Ha nem vennők figyelembe, hogy az organicus terheltség két uton, direct és indirect uton befolyásolja a pszichikai működéseket, úgy a két első typusról azt kellene hinnünk, hogy csak eredetükre, nem pedig hatásaikra nézve különböznek egymástól. A direct hatás a hiányzó, vagy a tönkrement idegelemeknek megfelelő működési hiányosságban áll, az indirect pedig abban, hogy ily módon hiányos működések (tapasztalások) jönnek létre, a melyek utóbb nem is fejthetnek ki ép olyan determináló hatást, mint a teljeseek.

Tekintetbe kell itt vennünk, hogy egy és ugyanazon realis tapasztalás a legkülönbélebb tapasztalati generalizálásokba olvadhat bele, akár, mint azok fix centrális magvának, akár, mint a lazábban rájuk tapadt peripheriás rétegeknek alkatrésze, — és hogy ezért bármely működési hiány indirect hatása a működési combinatiók széles körébe diffundál.

Vegyük például azon esetet, midőn valaki nem tudja, nem tanulta meg az egyszeregyet, vagyis nem állanak correct számvetési tapasztalások, — mint működéseit, cselekvéseit, gondolkozását determináló factorok — rendelkezésére. Az indirect hatás szélesebb körbe diffundálását ezen esetben az documentálja, hogy az illető egyénnél nem csak a számolási képtelenség, — mint passiv szellemi defectus, — áll fönn, hanem lépten nyomon el is fizeti magát, megcsalják; tultakarékos, vagy tul-

költekező, bizalmatlan és gyanakvó, vagy bizakodó és hiszékeny minden anyagi kérdés elintézésénél.

Ha fordított irányt követünk és a tapasztalások előre ki-ható determináló képessége helyett egy impulsus visszaható determináló képességét vizsgáljuk, a mint az valamely specialis emlékezés kiválasztásában nyilvánul, úgy azt tapasztaljuk, hogy a tapasztalati redintegratio lényegét a jelen benyomással némi-leg azonos, azt bizonyos irányokban kiegészítő emlékezések fellépése képezvén, — hasonló módon ismétlődő defectuosus mű-ködések defectuosus generalizálások képződésére is vezetnek.

Ily szempontból a hibás sokszorozás esete kettős tanul-ságot rejt: — emberünk nem csak azért számol rosszul, mert hiányzanak correct számolási tapasztalatai, hanem azért is, mert incorrect számvetésekből alakuló generalizált tapasztalásokra támaszkodik.

Csak a működés-hiányok direct és indirect hatásának con-fluálását véve tekintetbe, érthetjük meg, hogy a pszichikai életre nézve nem mindegy, vajjon egyes idegelemek rövidebb, vagy hosszabb ideje pusztultak-e el, avagy soha sem functionáltak. Habár a localisált defectusokhoz tartozik, mégis, mint hason-lati példa jól alkalmazható ezen kérdésre a veleszületett, a ko-rábban és a későbbben szerzett vakság pszichikai hatásának különféle volta.

Az első két pathogenetikai typus értelmezésénél csak arra voltunk tekintettel, hogy a pszichikai összműködés a normalis körülmények között résztvevő összes idegelemek működésére támaszkodik-e, vagy sem, — ha pedig nem, hogy a defectus veleszületett-e, vagy későbbi eredetű, — és pedig utóbbi eset-ben, — hogy mely időszakban keletkezett.

Ezen szempont nem terjed ki annak vizsgálatára, vajjon a veleszületett hiányt de norma működő idegelemek abnor-malis elmaradása, vagy oly defectuosus kifejlődése okozza-e, hogy meg vannak ugyan, de működésre teljességgel képtelenek: — sem annak vizsgálatára, vajjon, — ha későbbi kóreredetről van szó, — a szerzett hiányt egyes idegelemek teljes meg-semmisülése okozta-e, vagy pedig csak oly foku destructiója, hogy megmaradtak ugyan, de működésre képtelenné váltak.

Azon esetek, midőn hiányosan fejlett, vagy eredetileg nor-malis és csak később desturált idegelemek absolut működési

képtelenségéről van szó, tulajdonképen a működéskéesség eredeti, vagy szerzett fogyatkozásának szélső extrémjeit képviselik.

Oly keveset tudunk a fogyatékos működésekről, a mit pedig tudunk, az nem annyira tartós fogyatkozásokra, mint inkább mulékonyakra vonatkozik és csak ezen utóbbiakhoz fűzött véleményeinket és hézagos tapasztalásainkat terjesztjük ki a tartósakra is; — ugyannyira, hogy helyesnek látszik, ha ugy a tartós, mint a mulékony működési fogyatkozásokat együvé vesszük egy harmadik pathogenetikai typus construálására.

Habár a szövettani technika újabb festési módszerei az idegelemek kórboncztnai elváltozásaira előbb nem is remélt világosságot vetettek, — főkép az által, hogy a normalisnak vehető és a teljesen elroncsolt idegelemek egymástól elütő kórboncztnai képei közé a megbetegedés fokozatos stadiumainak megfelelő átmeneti képeket iktattak, — azonban ezen eredmények több okból is csak nagy óvatossággal és sok fenntartással adaptálhatók az idegrenszer kórtanába.

Először is ezen kórboncztnai képek mindég mortualis viszonyokat tüntetnek fel, — tehát a hol eltűnhettek az élő szövet egyes látható ismérvei és feltűnhettek postmortalis változásokból eredők.

Másodszor: a körszövettani képek mindég müleges eljárások (fehérje anyagok fixálása, vegyi folyamatokkal, vagy physikai változásokkal járó festések és színes impregnálások, mechanicus isolálások, stb.) következtében a postmortalis képet megváltoztató optikai elemek hozzáadásával jönnek létre.

Végül harmadszor: — bármennyire egyformán beálló és egyformán előidézett és ezért következtetéseinkben egyformán indifferens és leszámítható elemeknek is tekintjük a postmortalis és a szövettechnikai eljárásokból eredő artefact (illetőleg mortifact) változásokat, — még sem vagyunk képesek akár azt kimutatni, hogy a betegségi stadiumokat feltüntető szövetképsériekek mely stadiumképig tart az idegelem működéskéessége, és melyiktől fogva szűnik meg, sem pedig azt, — a mit fontosabb volna tudnunk, — hogy a többé nem ép, de még nem teljesen desruált idegelemek változásai mily módon csökkentik, vagy változtatják meg az illető elemek vitalis működéseit.

Tudásunk ezen hézagait csak a kórboncztnai viszonyok és a klinikai tünetképek szorgos összehasonlítása által tölthetnők ki, — míg azonban ez a durván localisált agybántalmaknál elég határozott és elég sikerrel kecsegtető feladat, — addig a terheltséggel járó diffuse szétszórt szövetbántalmaknál ily összevetések csak akkor adnak határozottabb eredményeket, a mikor a topikai localisatio pathologia területére tévedtünk, — vagyis, mikor az elszórt szövetelem-változások egyes helyeken nagyobb sűrűségben (az ép szövetelemekhez viszonyított magasabb percent-arányban) fordulnak elő, és ez által a szövetelemek működési fogyatkozásának, vagy alteratiojának localisált tömeghatásai jönnek létre.

Az ily localisált tömeghatások pathologiai tanulságánál értékesebbek (az előzők tanulságai inkább gazdagítják localisatio agypathologiai ismereteinket, mint az általános psychopathológiát) azok, melyeket az idegműködések mulékony fogyatkozásaiból vonunk le. Habár ezeknél kórboncztnai leletekre éppen mulékony voltuk miatt ritkábban támaszkodhatunk, azonban a fogyatékoság dinamikai substratumára mégis sokkal nagyobb fényt vetnek, mint a tartós fogyatkozások.

Igy látjuk, hogy az idegműködések fogyatkozását és megváltozását (quantitativ és qualitativ működés-zavarokat) idézik elő a szervezet anyagcseréjének különféle körülírt és általános zavarai, mint vérpangás, hyperaemia, anaemia, lob, láz, chemiai, vagy élő vírus anyagokkal történt mérgezések, továbbá egyes physiologicus körülmények között is előforduló anyagcserephasisok, mint az éhezés, a fáradtság, álmoság, alvás, stb.

Mindezen folyamatok lényegét oly változások képezik, melyek az idegelemek bio-chemiai és bio-physikai viszonyait a táplálkozás centripetalis és a bomlástermékek elvitelének centrifugalis utjain át, — tehát azok szöveti integritásának megsértése nélkül, — abnormalisan befolyásolják.

A felsorolt kóros, vagy physiologicus állapotok azon esetei, midőn az idegelemek integritása directe meg lett sértve, pl. microorganismusok, vagy genysejtek invasiója, vagy méreganyagok okozta maró hatás következtében, — esetenként átmenetet képeznek a második typushoz, vagy teljesen abba illenek bele.

A harmadik typus alapvető jellemvonása, hogy habár itt

az anyagcsere-zavar tartós fennállása indirect uton az idegelemek szöveti destructióját is eredményezheti, — de a míg ez be nem következett, addig úgy szöveti alkatra, mint működés-képességre nézve teljes restitutio ad integrum állhat be. E mellett jellemző sajátság, hogy többnyire ezen anyagcserezavarok az összes idegelemeket egyenlő módon befolyásolják; — kivételt pedig csak a nedvpangás, hyperaemia, anaemia, lob és infectio azon esetei képeznek, melyek a központi idegrendszernek csak egy kisebb-nagyobb területét, — többnyire az ép viszonyok felé elmosodó határokkal, — occupálták.

A pszichikai életre gyakorolt kóros hatásukat tekintve, a három pathologiai typus esetei közül leginkább a diffus természetűek dominálnak, a melyek a *pszichikai degeneráltság* leghatározottabb klinikai typus-képeit nyújtják.

Annyira összeforrottak a diffus megbetegedés, vagy abnormitás fogalmai a pszichikai degeneráltsággal, hogy a localisált megbetegedéseket és abnormitásokat, habár csak kiterjedésükre nézve különböznek a diffusaktól, azoktól mégis külön választjuk.

Ezen külön választás oka nem csak didacticus, hanem psychopathologiai okokból is indokolt, mert habár a rész-megbetegedés kóros determináló hatása a szellemi élet egész szélességére is diffundálhat, — (részben hasonlat, részben példa erre a vak ember, a kinek alig van pszichikai működése, a melyre vagy bélyegét rá nem nyomta, vagy azt meg nem változtatta volna vaksága), — azonban egészében még sem bontakozik belőle ki a psychosis teljes képe, a melynek fogalmához tartozik a determináló elemek mélyebb, ethikai elemeiben egysegebb és általános átalakulása.

Habár teljesen indokolt, hogy a körülírt rész-megbetegedéseket a psychiatriából kiküszöbölván az agy specialis pathologiájához utaljuk, azonban ezen átutalás meg nem engedhető akkor, ha diffus terheltségi változások nem egész egyenletes sűrűségűek vagy intensitásúak, hanem abban egyes szigetek praedominálnak, — midőn a psychosis tünetei között specialis agypathologiai jelentőségűek is fordulnak elő.

Példa erre azon psychosisban szenvedő, a ki agyfolyamátának egy körülírt súlyosabb gócza következtében egyuttal vak, vagy epilepsiás rohamokban is szenved, stb. Habár ezen esetekben a vakság, vagy a nehézkór az összes pszichikai működés-

désekre ráütheti specialis bélyegét, azonban a psychosis általános bélyege mégsem innen, hanem a diffuse elterjedt folyamatból ered.

Ezen esetek antagonistáit képeznék azon lehetséges, de inkább csak az elméletben előforduló esetek, a mikor diffus agymegbetegedés (kéregbántalom) áll fenn, azonban a psychikai organum egy kisebb-nagyobb, — a kóros területhez képest elenyésző, vagy alárendelt arányu területe — megtartja integritását.

Miután osztályozásaink alapját mindég typusképek, vagyis uralkodó phathogenetikai és symptomatologiai ismérvek összekapcsolása képezi, nem pedig matematikai alapokra fektetett merev doctrinák, ezért az ily antagon eseteket, — a hol mégis csak az általános psychikai betegségi és kórboncztni jelleg az uralkodó, — a psychosisok közé kell sorolnunk. Psychosis és localis agybántalom között ezenkívül mindenféle átmenet és combinatio lehetséges.

Psychikai hatásukat tekintve, a diffus terheltségi változások két csoportba oszlanak: ezeknek megfelelően a psychikai degeneratio két typusképe jó létre.

Az első typus az *elmegyengeségi*, mely a működésképes idegelemek csökkent számával (akár fejlődési, akár szerzett okokból) áll összefüggésben; — a második az *alienatiós typus*, mely az idegelemek működésképségének mulékony, vagy tartóssá vált fogyatkozásával, illetőleg megváltozásával jár.

Valamint az alapjukat képező pathologiai változások, ugy a két degeneratiós typus is gyakori átmeneteket és vegyes alakokat mutat, — mind a mellett a két typus egymástól elég határozottan különválasztható jellemző sajátságokkal bir.

A *psychikai degeneratio elmegyengeségi typusa* leginkább az által van jellemezve, hogy az activ érzéskiválasztás intenzitása csökkent, a mi a figyelem meglazulásában nyilvánul: a külvilág heterogen ingerei inkább intenzitásuk arányában, mint belső folyamatok által létrejövő kiválasztás szerint nyernek élesebb érzékszervi beállítást és accentuáltatnak a subjectiv érzés által.

Ezen kiválasztási passivitas eredménye, hogy az egyénben sokkal rendszertelenebbül egymás mellett és egymásután sorakozó érzésreakciók támadnak, és hogy ezen rendezetlen alkat-

elemekből összealakuló synthesisek sokkal alkalmatlanabbak generalizálások képződésére, mint a normalis kiválasztás által szerzetek.

Ha generalizálások létre is jönnek, azok inkább esetlegeségek véletlen találkozásaira, mint belső törvényszerűségek causalis összefüggéseire támaszkodnak, — ezért a belőlük folyó képzeleti redintegratiók is a véletlent jellemző belső indokolatlanság bélyegét hordják.

Emlékezeti és frissen érzett töredékek generalizált kiegészítése képezvén minden okoskodás, számítás, következtetés és megfontolás dinamikai alapját, — ha egyszer mindez pusztá véletlenségek ismétlődésére támaszkodik, úgy kell, hogy a gondolkodás minden logikai rendszeressége is eltűnjék és a cselekvési kiválasztás is, — melynek egyik hatalmas determináló factorát a gondolkodás formájában végbemenő tapasztalat-combinatiók képezik, — kell, hogy véletlennek, vagy indokolatlannak feltűnő cselekvések létrejöttében nyilvánuljon.

A külső tüneti kép, melyben a degeneráltság elmegyengeségi typusa mutatkozik, a figyelmetlenségen kívül a tanulékonyság hiányában, vagy nehézkességében és a cselekvések megfontoltatlan impulsiv jellegében nyilatkozik.

Különösen jellemzetes ezen typusra az ethikai individualitás sajátlagos alakulása.

Az esetleges érzések csoportjaiból alakuló pszichikai continuity nem alkalmas az önmagához való hűség ethikai elemének kifejlesztésére. Azonban ez csak a külső milieu által suggerált ethikai következetességre nézve áll.

Az elmegyengeség nem alterálja a szervezet mélyebb biológiai (vegetatív) folyamatait; — erős és gyakran ismétlődő syntheticus kapcsolatok létesülnek bizonyos vegetatív állapotok (táplálkozás, fajfenntartás, stb.) és ezek által megindított pszichikai reactiók között, a melyek a rendszertelen synthesisek chaosában egyedül alkalmasak causalis alappal bíró generalizálások képezésére.

Az ily tapasztalati generalizálások tisztán biológiai háttérből, — melyek tartalmában a milieu által suggerált elemek alig fordulnak elő, — következik, hogy a cselekvésekre gyakorolt determináló hatásuk egyedül a momentán biológiai egyen-

súly fenntartásának, vagy helyreállításának irányában érvényesül, — ez pedig a cselekvések társadalmi tekintet nélküli egoismusára vezet. Miután a rövid uton létesülő reflexek ugyanezen célzt szolgálják, ezért bio-psychikai reakciók és reflexek egy mederben folynak le, egymást erősítik és a cselekvések reflexszerű, mint kifejezni szokás, impulsív jellegét hozzák létre.

A psychikai működések általánosságának logikai szerkezet nélkülsége, a mélyebb biológiai viszonyokkal nem szövetkező cselekvések ötletszerű és inconsequens volta, végül a biológiai háttérrel bíró cselekvések consequens egoismusa és providentia nélkülsége jellemzik a psychicus degeneratio elmeengyengeségi típusát.

Sajátlagos jelenség, hogy ezen typus gyakran az általános logikai szervezetlenség és inferioritas mellett egyes facultásoknak: kézügyességnek, zenei, rajzbeli képességnek, számolásnak, stb. ép, sőt tulfejlett voltával jár karöltve.

A *degeneratio aleinatiós typusának* legkifejezettebb esetei azok, melyek mérgezés, vérvesztés, láz, activ, vagy pangási hyperaemia, stb. következtében az idegelemek működését mulékonyan csökkentik, vagy megváltoztatják.

Legkiemelkedőbb vonásuk a psychikai életnek egy bizonyos, némileg az elmeengyengeségi típusra emlékeztető aránytalansága. Ezen aránytalanság leginkább a cselekvéseket determináló belső biológiai és tapasztalati eredetű factorok dominálásában nyilvánul azon külső determináló factorok felett, a melyeket a momentán milieu szolgáltat.

Az idegelemek tultáplálásával járó activ hyperaemiánál különösen szembeötlő az endogen determináló factorok autonom tultengése, mely a milieuvel fennálló psychikai kapcsolatnak elszakadására, deliriumok képződésére vezet.

Miután az ily deliriumos psychikai működések szintén cselekvéseket impulsálnak, de ezek a milieu szempontjából indokolatlanok, — ezért mi, a kik mások cselekvéseit inkább a milieu szempontjából, mint introspectiv szempontokból ítéljük meg, — az ily deliriumos cselekvéseket incohaerenseknek látjuk, és hajlandók vagyunk az alapjukat képező psychikai folyamatokat is incohaerenseknek tartani.

Tudjuk, hogy ez csak látszat, mert a valódi incohaerentia egy psychikai reactionak hirtelen megszakadásában és egy másik

hirtelen keletkezésében áll; a minek leggyakoribb oka, — szemben a deliriumos pseudo-incohaerentiával, — a milieuből fakadó erős külingerek behatása, melyek egy fennálló reactiot elnyomnak és egy újabb, az előbbivel össze nem függő reactiot indítanak meg.

A milieutól való elszakadás nem mindég ily teljes. Az activ és passiv individulitás fejtegetésénél egy képet rajzoltunk: az önerejéből járni tudó emberét, a kinek útját külbefolyások szabják meg. Teljes deliriumban ugyanezen ember saját belső impulsusait követvén, minden külbefolyással szemben vakon halad, miért is útja, — habár introspectiv szempontból célirányos és egyenes lehet, — előttünk indokolatlanul zeg-zugosnak, incohaerensnek tűnik fel.

Ha nem teljes a milieutól való elszakadás, úgy az egyénre nézve a külső tényezők vezető befolyása csak megcsökkent, de el nem veszett. A milieu szempontjából ezen csökkenés általános, vagy részleges.

Általános csökkenésnél az individualitás minden irányban elveszti hajlékonyságát; önmagából meritett cselekvései nem simulnak a külviszonyokhoz, — azonban míg a deliráló a realis milieuvel szemben teljesen vak és egy önalkotta képzeleti milieuhöz szabja cselekvéseit, — addig a hiányosan vezetett tudomást vesz realis környezetéről, azonban cselekvéseit rosszul szabja hozzája, — határait átlépi, beleütközik szegleteibe: egyénisége makacs, akaratos, szeszélyes és különczködő.

Nevezetesebb átalakulásokat okoz az ember egyéniségében, midőn a milieu befolyásának csökkenése nem ily egyenletes és általános. Ilyenkor az egyén külviszonyai által ugyanoly mértékben engedi magát vezettetni, mint a normalis ember, azonban útjának bizonyos pontjaihoz érve, a deliráló vakságával és a maniacus vakmerőségével vág neki bizonyos irányoknak, — minden tekintet nélkül arra, vajjon vezetnek-e oda utak, vagy csak a milieu alkotta utakon és akadályokon keresztül törve érhet oda.

A monomániák ezen extravagans utjai egyénenként consequens cselekvési irányokat mutatnak és az ethikai individualitás sajátlagos aberratioit, perversitásait hozzák létre. Az a vakság, melylyel az egyén útjának bizonyos pontjain letér psychikai működéseinek active és passive igazodó (adaequált)

irányáról, — valamint az abnormalis impulsus minden környezeti akadálylyal daczoló ereje, hozzák együttesen létre az ily extravagans pszichikai működések *impulsiv-, vagy kényszer jellegét*.

A pszichikai kényszerszműködések különféle szélességűek, — néha alig akasztják meg a pszichikai élet különben adaequált folyamát; (gondolati vagy cselekvési tic-jelenségek); — máskor, mint a kényszer-töprengésénél, (leggyakoribb a kényszerkérdések és feleletek halk, vagy hangos monolog-alakja), kényszerszámolásnál, stb. elég tetemes akadályát képezik, azonban egymagukban kevésbé változtatják meg az individualitas ethikai karakterét.

Sulyosabb jellegűek azon pszichikai kényszerszműködések, melyek, — mint az ivási, lopási, gyujtogatási, rombolási kényszerek, stb. — dissocialis irányban érvényesülnek, továbbá azok, melyek a sexulis működések fajtalan, vagy pervers lefolyását hozzák létre.

Sokszor együttesen találjuk a környezeti befolyásolás általános és részleges csökkenését, ilyenkor a minden tekintetben makacs és különcz individuumnál izolált kényszerszműködések is fordulnak elő.

A környezet befolyásaitól való teljes emancipáltság, — mint ezt a deliriumoknál és a kényszerszműködéseknel láttuk, — a pszichikai működések energia-értékének mulékony, vagy tartósabb növekedésére mutat.

Talán ugyanily functionalis energia-emelkedésre, vagy az idegelemek anatomiai hyperplasiájára (a normalisnál több, vagy működésképesebb idegelem fejlődésére) volna visszavezethető a pszichikai degeneráltság alienatio typusával elég gyakran karöltve jelentkező abnormalis szellemi kiválóság, mely az elmegyengeséggel járó degeneráltságnak mintegy ellenképe.

Valószínű, hogy a pszichikai degeneráltság és a szellemi kiválóság elég gyakori coincidentíája nem annyira a két jelenség causalis összefüggésére (functionalis vicariálásra, vagy más természetű dinamikai összefüggésre) vezethető vissza, hanem csak közös öröklési. vagy fejlődési momentumokra. (Itt azután inkább lehet szó fejlődési elmaradások és tulfejlődések egyensúlyi helyzetéről.) Degeneráltság és szellemi kiválóság között az igazi functionalis okozati összefüggést még sem tagadhatjuk,

azonban ez megfordított causalitás, a mennyiben kétségtelen, hogy a szellemi kiválóság, vagy talán inkább a vele járó és belőle folyó tulintensív szellemi munka gyakran idézi elő az idegelemek degeneratiós táplálkozási zavarait.

Valószínűleg a szellemi kiválósággal sokszor coincidáló degeneratiós táplálkozási zavarok rovására irandó azon gyakori jelenség is, midőn a degeneráltak kiválósága nem általános, hanemcsak bizonyos egyoldalú tehetségekre szorítkozik.

Habár ezen egyoldalú kiválóságok magasabb niveau-n állanak, mint a degenerált elmeegyensúly egyoldalú képességei: — az előbbiek gyakran az alkotó genie magaslatán állanak, az utóbbiak pedig inkább ügyességek, — még sem ösmerhető félre a kettő hasonlósága, a mely azon gondolatot kelti bennünk, hogy itt tulajdonképen a két degeneratiós alaptypusnak egy közös motívumából eredő sajátosságról van szó.

Ezen közös jelleget a degeneráltak egyes képességeinek aránytalan fejlettsége képviseli, a mi úgy lehet, abban találja okát, hogy úgy a fejlődési aplasia, mint a hyperplasia, valamint a táplálkozási zavarok okozta muló, vagy tartós elváltozások sok esetben az agykéreg egyes területein nagyobb, illetőleg kisebb fokuak, mint a többi kéregterületeken.

Habár nem állunk a Gall által hangoztatott, ujabban Flechsig és Möbius által tudományos formába öntött állásponton, hogy az agy egyes területei bizonyos specialis psychikai képességek, facultások központját képezik, annyit azonban talán mégis megengedhetünk, hogy bizonyos agyrészleteket egyes érzékszervekkel, vagy mozgató rendszerekkel fennálló közelebbi vonatkozásuk — oly specialis facultásokra nézve, melyekben azon érzékszervek épsége, vagy azon mozgások praecissége nagyobb fontosságu, — a nélkülözhetlen áttételi állomások jelentőségére emelik.

Könnyen képzelhető, hogy ha egy ily terület, a mely már amugy is relative munkaképesebb, egyuttal más területeknél kedvezőbb táplálkozási viszonyok közé is kerül, — hogy ily körülmények között nem csak azon peripheriás működések létrejötte van kedvezően befolyásolva, (activ érzéskiválasztás és motoricus redintegratio) a melyek ezen területtel szorosabb anatómiai és functionalis kapcsolatban állanak, — hanem, hogy akkor ugyanazon kéregterületnek, mint áttételi állomásnak mű-

ködése is élénkebbé válik, a mi abban nyilvánul, hogy körülötte és vele kapcsolatban számos syntheticus mellékáram fejlődik. Hasonló ezen mechanizmus ahhoz, a melyet a hyperkyneticus örvényképződés leírásánál ösmertünk meg.

Mig azonban a hyperkyneticus örvényképződés mindég csak egy tengelyárammal bír, addig az eszmekeringés ezen alakja számos örvényképződésből alakul, a melyek egymást váltakozva elnyomják, egymásba olvadván egymást erősítik, — azonban mindannyian egy nagyobb áttételi állomás területén maradnak.

Igy is látjuk a közeli rokonságot a hyperkyneticus örvényképződések és a degeneráltak kiemelkedő képességei között. Különbség csak abban található, hogy előbbieknél a folyamatban lévő reactio az, mely külső realis ingerforrása felé tereli az activ érzéskiválasztást, utóbbiaknál pedig egy idegterület fejlődési alkata és táplálkozási állapota, tehát nem külső, hanem belső tényezők praedestinálják az egy központ körül szervezkedő, annak szolgálatába álló syntheticus működéseket.

Ugyanezen különbségből folyik, hogy az egyszerű hyperkyneticus örvényképződések, a melyek primär determináló tényezője egy intenzitásával kiemelkedő külbehatalás, — egytengelyűek, és szűkebb kört is foglalnak el, mint azok, a melyek egy belső szervezeti állapotnak köszönik keletkezésüket. Ezen praedestináló állapot helyhez kötött ugyan, azonban oly nagy területet foglal el, melyen belől számos örvényképződés találhat helyet. Tulajdonképen a localisált hyperkynesis esetét látjuk az ily egyoldalu képességekben.

Ha a hyperkynesis helyi megkötöttségéhez ugyanezen területre eső kényszerműködések, vagy deliriumok járnak, úgy a keresztezés eredménye gyanánt perversgenialitást, vagy a mi még gyakoribb, systematicus téveszméket látunk fellépni.

A degeneráltság mindkét típusánál gyakori facultativ kiválóság (mindkét típusnál sokszor téveszmék szolgálatában) arra is mutat, hogy az elmeegyengeségi és az alienatio typus különválasztása mesterkéltsé, és hogy csak uralkodó jellegük szerint sorolhatjuk az eseteket ide, vagy amoda. Csak a pathologiai alap és a psychikai tünetkép két típusának különféle arányu keveredéséből magyarázhatjuk, hogy a degenerált egyoldalu genie és az egy képességben kiváló degenerált elmeegyenget között alig

találunk különbséget; — gondoljunk csak a számoló művészek, festők, zenészek között oly gyakran található félszeg genie-kre.

A kóros individualitás alakulására ép oly fontos a szervi alapfolyamat kezdeti időpontja, mint egyéb időbeli viszonyai, — értve alatta a kóros folyamat fennállási időtartamát és esetleges hullámzásának időbeli adatait.

Oly agytáplálkozási zavarok is vannak, a melyek megszűntével restitutio többé be nem állhat, midőn az idegelemek egy része teljesen elpusztult. Más idegelemek hiányos fejlődés következtében egyszer és mindenkorra megfogyatkoztak működéskéességükben, — és így javulás nem, csak rosszabbodás érheti őket.

A kóros conditio mindkét típusánál előfordulhatnak oly időszakos complicatiók, a melyek az összidegrendszert, vagy annak egyes részeit, és pedig úgy a teljesen ép, mint a defectuosus, de azért fogyatékosan működésképes idegelemeket mulékonyan alterálni képesek.

Ezek az időszakos complicatiók képviselik a *szoros értelemben vett táplálkozási zavarokat*, szemben a fogalom általános értelmezésével, midőn oda soroltuk a pusztán genetikai szempontból oda tartozókat is, — a melyek tulajdonképen táplálkozási zavarok által okozott tartós változások, — tehát olyanok, a melyek löbbé a táplálkozási viszonyok megjavulása által sem szüntethetők meg.

Psychopathologiai szempontból azon működési anomaliákat tarjuk szorosan vett táplálkozási eredetűeknek, a melyek forrása az idegelemek anyagcseréjének jelenleg fennálló abnormalis volta, nem pedig régebben fennállott, de már megszűnt anyagcserezavarok.

Consecutiv változásokat és szorosan vett táplálkozási alteratiókat még sem lehet mereven különválasztani, nem csak kórboncztnai substratumaikban, hanem pathologiai hatásukban sem. Ennek oka egyrészt, — a mire már utaltunk, — hogy eleve hiányosan fejlett, avagy táplálkozási zavarok consecutiv nyomait hordó idegelemek is kerülhetnek mulékonyan megromlott táplálkozási regime alá, a mikor a régi eredetű és a friss defectusok hatásai összeolvadnak; — másrészt az, hogy akár sulyosabb természetű, akár hosszadalmasabb egy kóros táplálkozási regime, mindkét esetben már időközben is oly változások

telepedhetnek meg, a melyek a regime megszűntével is rövidebb-hosszabb ideig, mint consecutiv változások megmaradnak, és a melyek már a kóros táplálkozási regime alatt is kifejtik pathogen hatásukat.

Ezen második esetben csak olyan hatásbeli összeolvadás jó létre, mint az elsőnél, csupán a kóros agensek persistáló része az, a mely amottan praeexistáló, emitten in statu nascenti kezdi kifejteni hatását.

A consecutiv tartós elváltozások és az abnormalis táplálkozási regime ideje alatt fennálló, de azzal együtt megszűnő szervi alteratiók közötti középhelyet foglalják el azon consecutiv változások, a melyek végkép állandósulhatnak ugyan, azonban kedvező viszonyok között meg is szűnhetnek.

A szervezeti degeneráltság psychopathológiájában különös fontosságuk azon szorosan vett táplálkozási zavarok, a melyeknél consecutiv változások hiányzanak, vagy csak alárendelt szerepet játszanak, — illetőleg, ha elő is fordulnak, — friss keletűek és oly enyhébb fokúak, hogy restitutio ad integrum még mindig könnyen beállhat.

A degeneráltság alienatios typusánál java részben csak ily szorosabban vett táplálkozási zavarokat tételezünk fel. Ez képezi indokát, hogy az alienatios typus jellemképe sokszor a kóros individualitás időszakos átváltozásait tünteti fel, hogy sokszor többé-kevésbé különböző jellegű időszaki jellemképek sorozatából van összetéve. Még ott is, ahol a kóros individualitás gerinczét egyes állandóan fennálló deliriumok, kényszerműködések, vagy systematicus téveszmék képezik, többnyire felismerhetők a psychikai ensemble időszakos metamorphosisai: — izgalmak, agilis elevatiók és passiv depressziók öltöztetik fel ugyanazon individualitást más és más jelmezekbe.

A szorosan vett táplálkozási zavarok egy részét jól ösmert somaticus kórfolyamatok idézik elő, a melyek hullámai az organismus minden részéig és így a központi idegrendszerig is eljutottak: — ilyenek a lázas mozgalmak, az általános infectiók és intoxicatiók számos esetei; — inanitio, vérvesztés, az anaemiák különféle fajai; — légzési, vagy szívbántalmak következtében beálló hiányos véroxydatio; — általános autointoxicatiók, mint az uraemia, diabetes, stb. stb.

Azokról a táplálkozási zavarokról, melyek nem vezethetők

vissza ily kézzelfogható pathologicus conditiokra, szintén azt tételezzük fel, hogy valamely, — bár ösmeretlen — kóros agens tüneteit képezik. Épen ezek az ösmeretlen eredetű táplálkozási zavarok azok, amelyekre leginkább vonatkozik azon kijelentésünk, hogy a terheltségi állapot, — szemben a központi idegrendszer pathologicus organisatiojával, — oly zavarokban nyilvánul, a melyeket megfejteni nem vagyunk képesek.

Habár vizsgálódásaink menetén az ösmeretlen kóros agens és az ösmert kórtünetek között tátongó causalis bizonytalanság keskenyebbé vált a kórtünetek direct okait képező táplálkozási zavarok felösmerése által, — tudásvágyunk, mely alapvetőbb okok után kutat, még sincs kielégítve. Azon esetekből, midőn ily ösmeretlen forrásból eredő táplálkozási zavarok, habár időszaki tünetképek átváltozásokat mutatnak, — keletkezésüktől fogva az egész életen át fennmaradnak, vagy ha eltűntek, következetesen ismét visszatérnek, — következtetjük, hogy forrásuk permanens és meg nem szűnő, az individuum szervezeti alkatának egy el nem törülhető, vele szerves egységet képező kóros sajátossága.

A terheltség pszichikai bélyegei, ezek az elszórt markáns vonások, a melyek néha felületesek, néha az egyéniség ethikai mélységébe vágnak, és melyek a degeneráltat soha el nem hagyják, — szintén ugyanezen permanens kóros tényezőnek fel-fel csillanó tünetei. Feltaláljuk ezeket azon szabadabb interregnumokban is, midőn súlyosabb, vagy általánosabb anyagcserezavarok, melyek a pszichikai jellemképet egészében perturbálni szokták, — fenn sem állanak, és bizonyítékát szolgáltatják, hogy a pszichikai degeneráltság kórforrása csak latens, de ki nem fogyott.

Azok az anyagcserezavarok, melyek egy felösmerhető általános kóros conditio részjelenségeit képezik, — ha csak az idegelemek tartós consecutiv elváltozásait nem okozzák, — soha sem tartanak tovább, mint a forrásukat képező kóros conditio. Miként az alapfolyamatok, úgy ezek is sokszor csak nagyon rövid ideig tartanak, mint pl. a collapsussal járó ájulás, az alcoholintoxicatio által okozott részegség, — máskor hosszabbak, mint az acut vérvesztési anaemiához, vagy chloro-anaemiához társuló psychosisok.

Hosszadalmasabb psychoticus kórképeket okoznak azon kóros folyamatok, amelyeknél consecutiv elváltozások állottak

be. Ezeknél a szerzett organicus terheltség sokszor permanens marad, mint ezt pl. idült alcoholintoxicationál oly gyakran láthatjuk.

Egyes fulminans táplálkozási zavarok, a melyek kifejezett psychoticus tünetképeket okoznak, az idegelemek oly nagy számát roncsolhatják el, hogy az acut alienatiós typusu kórkép a szövetpusztulás fokozatos előrehaladásával mind több sajátságot vesz fel az elme gyengeségi typusból, — míg végül, — az acut folyamat megszűntével, ugyszólván egymagában az elme gyengeségi typuskép foglalja el a kóros psychikai életet.

Azok a diffus kóros folyamatok, a melyek progrediáló idegelemrombolással járnak, — (ismétlődő uj- és uj forrásból származó acut táplálkozási zavarok, mint az alcoholismus sok eseténél; specificus infectiók, mint az acut lues és tuberculosis némely eseténél; ösmeretlen eredetű progrediáló idegelempusztulások, mint a paralysis progressivánál, stb.), — némileg az előző csoporthoz hasonló tünetképeket okoznak, azonban hiányozhatik az acut táplálkozási zavart jellemző fulminans kezdet; — a kifejlődő elme gyengeségi typuskép többnyire successiv súlyosbodást mutat, és — a szövetdestructiokat előidéző chronicus táplálkozási zavar direct hatása gyanánt — az alienatiós typushoz tartozó tünetalakulások többnyire nagyobb helyet foglalnak el, mint az előző csoport eseteiben.

Az előzőknél fontosabbak azon esetek, a melyeknél örökölt, vagy szerzett kóros organisatio fel nem deríthető, vagy csak alárendelt jelentőségű; — ezeknél a tünetalakulás okát kizárólag, vagy főképen csak az előbb tárgyalt ösmeretlen terhelő agens képezi. Ezek alkotják a *sui generis degenerativ psychosisok csoportját*.

Keletkezésük mindig veleszületett, vagy a legkisebb gyermekkorra csik. Legfontosabb tüneteit az alienatiós typus leírásánál már megösmertettük, csupán azon viszonyokkal nem foglalkoztunk, melyek az időszaki jellemképek keletkezését és átalakulásait hozzák létre. Hogy alapjukat táplálkozási zavarok képezik, azt tudjuk, — azt is láttuk, hogy az egyes kifejezett időszaki tünetképek között, mint a szigeteket körülölelő folyam, a látszat szerint normalis psychikai élet terül el, és csak az elszórt terheltségi stigmák árulják el a degeneratio kórforrásának lappangását.

Az egyes időszakai tünetképek gyakran feltűnően hasonlitanak a somaticus táplálkozási zavarok résztüneteit képviselő psychicus alteratiokhoz, a miből hasonló dinamikai eredetükre következtethetünk. Ezen hasonmásaiktól legtöbbször csupán ismétlődésük által különböznek, a mely ismétlődés, mint látni fogjuk, többnyire egymáshoz annyira hasonló időszakai képek fellépését jelenti, mintha mindég ugyanazon tünetcsoport duplicatumát, vagy sokszorosított példányát látnók vizsont.

A degeneratio psychikai bélyegei, melyek elszórtan a normalisnak látszó korszakokban is mutatkoznak, ezen súlyosabb időszakai képekben sem hiányzanak, sőt többnyire megerősödvé látjuk azokat vizsont.

Sokszor azért nehéz a kóros időszakai képekben a psychikai stigmák felfedezése, mert míg előbb, a relative normalis psychikai regime időszakában, a működések eléggé adaequált szövetéből, mint kirívó idegen foltok tűntek elő, most az általános inadaequáltság úgy alakulhat, sőt többnyire úgy is alakul, hogy a kirívó foltok körvonalaikkal együtt elvesznek az ugyanoly színezetű alapon. Oly mérvű lehet az inadaequált elemek homogen összeolvadása, hogy az időszakai kép a megerősödött és kiszélesedett stigmák confluálásának tűnhetik fel, — a relative normalis regime stigmái pedig a kitört psychosis prodromalis tüneteinek.

Biographicus szempontból a degeneráltak psychikai élete a legtöbbjüknél ismételten fellépő időszakai képek folytán érdekelmel különös figyelmet.

Az időszakai kórképek, melyek dinamikai alapját intensivebb táplálkozási anomaliák képezik, a psychikai degeneráltságnak nem feltétlenül bekövetkező tünete, ezzel szemben a degeneratiós stigmák soha sem maradnak el, illetőleg a hol hiányzanak, ott nem is vehetünk fel degeneratiót.

Ezen alapfelfogásból következik, hogy a degenerált individualitások biographicus átnézeténél a mindég jelenlevő stigmáktól eltekinthetünk és osztályozásuk alapjául az időszakai kórképek jelenlétét, vagy hiányát vesszük. Oly sorrendet fogunk követni, hogy azon kóros individualis formatiókkal kezdjük, a melyek biographicus adatai bizonyos szabályos segmentatiót mutatnak és innen haladunk a szabálytalan alakulások

utján át az időszaki kórképeket nélkülöző degeneratív formákhoz.

Segmentált kórfolyás: Számos degenerált egyénnél fordulnak elő oly kifejezett időszaki kórképek, a melyek egész lefolyása önálló pszichikai megbetegedés látszatát kelti, és csak, ha életük egy nagyobb szakaszán tekintünk végig, tűnik fel, hogy ugyanilyen, vagy másféle jellegű időszaki kórképek gyakrabban fordulnak elő, — sőt, hogy azok fellépési idejében gyakran meglepő szabályosság is található

Az időnként ismétlődés, akár szabályos, akár szabálytalan időrendben történjék, a kórlefordulás remittáló típusát hozza létre, — az előbbi esetben szabványos, vagy *periodicus remittáló lefordulásról* beszélünk, szemben a kórlefordulás szabálytalan remittáló alakjával.

Gyakran egy-egy időszakos kórkép tulajdonképpen két jellegében különféle kórképből van összetéve, melyek között néha lassu átmenet ösmerhető fel, máskor az átalakulás hirtelen, — ismét más esetekben a két különféle szakasz közé, mint szigetelő, egy hosszabb-rövidebb relative normalis regime van iktatva. A *periodicus remittálás* ezen alakja képviseli a *cyclicus, vagy circularis lefordulást*.

Akár homogen időszaki kórképek, akár egymástól elütők mutassanak szabályos ismétlődést, mindkét esetben erősen támogatják azon felfogást, hogy az egyes időszaki kórképek alapját táplálkozási zavarok képezik. Főképpen bizonyítják ezt a *cyclicus* esetek; — ezek mintegy kórosan megnagyított torzképei az idegrendszer physiologicus táplálkozási fluxioinak, melyek az ébrenlét és az álm váltakozásában szintén *periodicus cyclicitást* tüntetnek fel.

Az álm és ébrenlét physiologicus alternálásához hasonlít az időszaki kórképek *cyclicus* váltakozása az által is, hogy itt is a *cyclus* egyik kórképe mintegy ellentéte a másiknak, — továbbá, hogy a pszichikai tünetkép antagonismusával párhuzamosan a somaticus állapot és a vegetatív működések is többé-kevésbé kifejezett antagonismust mutatnak.*)

Habár ezen utóbbi tény a pszichikai állapot szervezeti visszahatásának is tulajdonítható, mégis inkább arra látszik

*) Hajós. A terheltek *circularis* elmezavaráról. 1899. Klinikai füzetek.

utalni, hogy cyclicus alternálás eseteiben nem csak az idegrendszerre szorítkozó, hanem az egész szervezetre kiterjedő táplálkozási zavarok állanak fenn.

A remittáló typus egyes időszakai kórképeinek részletesebb jellemzése a specialis pathologia feladatát képezi; — általános morphológiájukból csak azon fontos jellemvonás emelendő ki, hogy akár egységes, akár két különféle tagból álló időszakok képek ismétlődnek, azok egymáshoz feltűnően hasonlítanak, ugyannyira, hogy, mint rámutattunk, minden ismétlődés az előző szolgál másolatának látszik.

Ezen egyformaság azonban csak egy bizonyos degenerált egyén időszakos képeinél található, mert ha specialis eseteket hasonlítunk össze, úgy a legnagyobb individualis változatosságot látjuk, nem csak az időszakos kórképek specialis alkataiban, hanem fellépésük időviszonyaiban is.

A copia-szerű egyformaság ugyanazon egyén időszakos kórképei között és az individualis változatosság különféle egyének ily kórképei között, az időszakos kórképeknek a és degeneráltak pszichikai stigmáinak rokon természetét bizonyítja, és alig fogunk csalódni, ha az időszakos kórképek pathogenesisét ugyanolyan, habár többnyire hosszabb ideig tartó táplálkozási fluxiókban keressük, mint a sporadicus stigmáét.

Az analogia még plausibilisabb, ha tekintetbe vesszük, hogy a remittáló és a cyclicus typusok többnyire nem hirtelenül lépnek fel, hanem fokozatos fejlődést mutatnak, és hogy azon stadiumban, mely a későbbi tipikus alakulás prodromumának tekinthető, gyakori jelenség az egész individualitás oly nagyon rövid ideig, néha csak percekig tartó átváltozása, mely akkor még csak a degeneratív stigmák egy sajátlagos alakjának látszik, és csak később ösmerjük benne föl a fejlett remittáló typus időszakos kórképeinek korai, amazokkal egy pathogen forrásból származó alakját.

A *Szabálytalanul remittáló lefolyás* sokszor csak prodromalis előjátékát, máskor egy későbbi stádiumát képezi a szabályosan segmentált kórlefolyásnak, ismét más esetekben önállóan jelentkezik és mindvégig szabálytalan marad.

A szabálytalanság többnyire nem csak az időbeli viszonyokra vonatkozik, hanem az időszakos kórképek egész alkatára.

Főképen felötlő az alkati szabálytalanság az önállóan fel-

lépő alakoknál; ha ez nagy foku, úgy eltűnik az időszaki kórképek jellemző sajátossága: — az individualitás azon hirtelen átváltozása, melyről az mondható, hogy az egész pszichikai karakter egy új mederbe csap át, — midőn felismerhető ugyan, hogy benne ugyanazon víz folyik, mint előbb, de azért a folyamat mégis egészen másféle, — egy új, egységes individualitás.

A szabálytalan időszaki kórképek fellépése sokszor az individualitás részleges átalakulásával jár: új, eddig nem tapasztalt stigmaszerű jelenségek, deliriumok, vagy téveszmék, elevatiók, vagy depressziók lépnek fel, melyek azonban mind az individualitás előbb járt medrébe vannak ágyazva.

Sokszor az egész átalakulás ezen stádiumban marad, a míg csak ismét helyet nem ad az előbbi individualitásnak; — máskor ez csak a kezdet stadiuma, melyhez új és új idegenszerű karakterelemek járulnak, — mintha egy árterületet új és új áradások successive öntenék el, — míg végül a régi individualításra már csak egy-egy a régi állapotból átvett stigma-jelenség emlékeztet.

A kóros individualitás ezen successiv átalakulása a kórkép kiszámíthatlan változatosságát eredményezi: — minden újabb áradás a pszichikai összképet teljesen megváltoztatja, és ezen chameleonszerű színváltozások mindaddig tartanak, míg csak könnyebb esetekben, az idegen kóros jellemtünetek, ugyanugy a mint felléptek, ugyanoly kiszámíthatlan szabálytalanságban successive elhalványodnak, vagy eltűnnek, míg végül ismét tisztán marad a régi egyéniség.

Súlyosabb esetekben azon chameleonszerű változatosság, mely a kóros elemek felvonulása által jó létre, tovább áll fenn, — azonban egyszer mégis beáll a symptomaticus kép megállapodása, vagy legalább relative homogenebb jellege, mely azután egy-egy mulékony perturbatíótól eltekintve állandó marad, és meg sem szűnik többé, hacsak az idegelem-pusztulás eredményeként az egész alienatio tünetképet nem nyomja el a degeneráltság szerzett elmeegyenségei typusa, (másodlagos elbutulás).

A mikor a szabályosan segmentált alakok súlyosabb esetei másodlagos elbutulásra vezetnek, ez többnyire szintén egy ily szabálytalan interregnum közbeiktatásával történik, — habár itt a szabálytalan korszak távolról sem mutat oly gazdag

és kiszámíthatatlan változatosságot, mint az előbbi eredetileg szabálytalan eseteknél.

A rendszertelen átalakulások sorrendjén végigmenő successiv felépülés és visszafejlődés megfosztja az időszaki kórképeket tüneti egység-jellegüktől; — ezek el sem árulják oly határozottan, — mint a szabályosan segmentált alakok időszaki képei, — hogy alapjukat a központi idegrendszer táplálkozási fluxioi képezik.

Okunk van hinni, hogy ezen alakoknál a táplálkozási zavarok, ha ki is terjednek az egész idegrendszerre, de nem minden részében egyenlő intenzitásuk és nem mindenütt egyféle jellegük: — egyes területeken táplálkozási plus, másokon táplálkozási minus lehet egyszerre jelen — és a táplálkozási zavarok ezen beállítása sem marad változatlan az időszaki kórkép egész fennállása alatt, hanem a hol most ilyen zavar található, ott csakhamar másféle tűnik fel, — mint a hogy a víz felszínén is a hullámhegy helyén csakhamar hullámvölgy támad.

Az is gyakori jelenség, hogy a degenerált egyén egész élete folyamán csak egy ily időszakos perturbatio áll be, a mely sokszor, mint alkalmi okhoz, az általános táplálkozási viszonyok megromlásához csatlakozik, illetőleg azok adják meg a kezdet impulsusát.

Az alkalmi okok, melyek az általános somaticus táplálkozási zavarok bármelyikéből kerülhetnek, nem csak a szabálytalan, de a szabályosan segmentált alakoknál is szerepet játszhatnak. Hogy mindezeknél az említett általános kóros conditiók nem sajátlagos pathogen forrás szerepét játsszák, hanem csak agent provocateurök, ennek bizonyítéka, hogy csak az időszaki kórkép kezdete esik velök össze, azonban tovább állanak fenn, mint a forrásuknak látszó somaticus kórfolyamatok. Az agent provocateurökhöz tartoznak sokszor az egyén milieujéből származó hevesebb pszichikai insultusok is: mint gyász valakinek elvesztése felett, erős félelem, ijedtség, vagy örömteljes meglepetés, továbbá a milieunek nagy foku megváltozása, mint vagyoni tönkremenésnél, hirtelen meggazdagodásnál, stb. Ugyanezen kathegóriába tartozik az árván maradás, szülői háztól elkerülés, idegen országba jutás, eltévedés, stb. okozta milieu-változás. Mindezeknél valószínűleg a velök járó intensivebb hangulatok, melyek maguk is változásokat okoznak az agytáp-

lálkozásban, adják meg az impulsust, hogy a degeneratio okozta táplálkozási labilitas alapján a pszichikai élet relativ adaequált-sága tartósabban megzavartassék.

Időszaki kórképeket nélkülöző lefolyás: Azt lehetne mondani, hogy ezeknél minden feltűnőbb táplálkozási zavar, vagy jellemátalakulás nélkül a normalis fejlődés menetéhez hasonlóan alakul ki a kóros individualitás.

Még a degeneratiós stigma-jelenségek is, a melyek okául szintén szűkebb körű táplálkozási zavarokat tekintünk, ily esetekben gyakran nagyon halaványak, sőt teljesen hiányzanak is; helyettük az individualitásnak egyöntetű, önmagához mindig consequens, és csak a milieut tekintve inadaequált, vagy helyesebben az adaequált iránytól lassanként mind inkább divergáló fejlődése ismerhető fel.

Ugyanazon viszonyt látjuk itt, mint a segmentált typus időszaki képeinél, midőn az előbb élesen különváló stigmák a hasonló színű alaphoz elmosódnak, — csak hogy itt az individuum egész élettartama felel meg egy permanens időszaki kórképnek, a hol közbeszórt relativ lucida intervallák hiányozván, annak alkalma is elesik, hogy a jelenlevő stigmajelenségek időnként élesen kiemelkedjenek.

Ugyanazon felfogás, melyet ezen jelenségről a segmentált alakok időszaki kórképeinél hangoztattunk, — hogy a kirívó stigmák eltűnése azok homogen confluálásából is magyarázható, — adaptálható az időszaki perturbatiokat nélkülöző typusnál is a stigmák elmosódott voltára.

A pszichikai degeneratio biographicus átnézetéből önként következik azon felfogás, hogy mindig a degeneratio az, a mely a pathologiai lényegét szolgáltatja, míg az acutabb táplálkozási zavarokból folyó typicus és önmagukban homogen, vagy atypicus és heterogen részekből alakuló időszaki kórképek csak tünettanilag jelentőségek.

25. Az általános psychopathologia, mint individual-pathologia.

Igyekeztünk felderíteni a normalis pszichikai tevékenységnek mindazon dinamikai alapelveit, melyekből az individualitás fejlődik és melyek alakulását determinálják.

További feladatunkat képezte ezen normalis dynamismus zavarainak feltárása és azon hatások kutatása, mely a normalis individualitás megváltozásainak alakjában jelentkeznek.

Dynamikai részhatások vizsgálatából indultunk ki úgy az első, mint a második feladat megoldásánál, — és az erő-kölcsönhatások mind tágabb és mélyebb köreit, a mileuból és a biológiai spherából felmerülő összes factorok egymásrahatását foglalván egységes szempont alá, — emelkedtünk a normalis és a kóros individualitás megösméréséig.

Vizsgálataink eredménye az individual-psychologia és az individual-pathologia kereteinek és tartalmának megvilágítása.

Hogy feladatunkat nem tudtuk teljesen megoldani, — hogy még mindég számos homály és bizonytalanság előtt állunk, — ezt nem kell mentegetnünk, midőn oly jelenségeket vizsgáltunk összefoglaló távlatokból, melyeknek részletező közelségből való szemléletéhez még oly kevés tudományos eszköz felett rendelkezünk.

Vizsgálataink azonban ily kedvezőtlen conjuncturák között is egy oly eredményre vezettek, melynek értéke kevésre nem becsülhető, ez pedig alapfelfogásunk, hogy úgy a psychologia, mint a psychopathologia másféle nem lehet, mint individualizáló.

Tulajdonképeni célunkat a psychikai élet pathológiájának megösmérése képezvén, a normal-psychológiát, melyből csak vizsgálatunk eszközeit meritettük, elhagyjuk végkövetkezéseink felállításánál.

Első pillanatra úgy tűnik fel, mintha az individual-pathologiai felfogás, mely minden kóros agensnek az össz-psychikai életre gyakorolt ephemer, és előre kiható, determináló hatását veszi tekintetbe, nem illenék be az áltatános kórtan disciplinális kereteibe, miután messzebb menő specialisálással jár, mint azt a specialis kórtannál gyakoroljuk.

A legmesszebb menő specialisálást, tudjuk, egyes kóresetek casuisticus vizsgálása képezi, midőn egy bizonyos egyénnél az összes adott physiologicus és pathologicus tényezők egymásrahatását igyekezzünk megismerni.

Ha jól distinguálunk, úgy önként tűnik fel a különbség az ily specialisáló casuisticus és az individual-pathologiai vizsgálat között.

Casuisticus vizsgálatnál az egyén csak a keretet képviseli, amelyen belől az adott tényezők hatásait kutatjuk, — ezzel szemben individual-pathologiai felfogásunk előtt az individualitás képviseli az összes normalis és kóros tényezők össz-eredőjét.

A pszichologiai individualitás azonban casuisticusan is vizsgálható, amint alakulását egy specialis esetben kísérjük figyelemmel; — ilyenkor vizsgálatunk a specialis pathologia területére tartozik.

Az általános pathologia feladata, hogy mindazon tényezőket és hatásokat megösmertesse, a melyek specialis esetek vizsgálatához szükségesek. A psychikai működések össz-eredője az individualitás lévén, kell, hogy úgy általános, mint specialis kórtana az individualitás pathológiája legyen. Ebből következik, hogy az általános psychopathologia feladata mindazon tényezők és törvényszerűségek felkutatása, melyek a kóros individualitás specialis esetének vizsgálatához szükségesek.

Felesleges volna az individualitás fogalmát ennyire kiemelni, ha az csak oly értelemben képezné hatások össz-eredményét, mint a somaticus életjelenségeknél. Ez utóbbiakat akár normal, akár kóros viszonyok között tanulmányozzuk, elég, ha azon tényezőkre vagyunk tekintettel, a melyek adva vannak, és a multat felölelő oknyomozásra csak azért lehet szükségünk, hogy egyes kóros tényezők jelenlétének indokait megösmérjük.

Habár ezen oknyomozás eredményei felvilágosíthatnak egyes kóros tényezők közelebbi természetéről, és így megösmérésükre is fontossá válhatnak, azonban egy adott kóros tényező hatása mindig csak attól függ, hogy minő, nem pedig attól, hogy miképen keletkezett.

Ugy fejezhetjük ki ezen tételt, hogy habár egy somaticus kórkép antecedentiáinak befolyása lehetett a jelen helyzet alakulására, azonban a kórkép lefolyása csak a jelen helyzettől függ.

Ezen sorrendben megtalálhatjuk ugyanazon okozati continuitást, mint a psychikai jelenségeknél, de ez nem az egymás után következő erők élő causalis lánczolatából, hanem consequentiáknak successiv halmozódásából keletkezik. A successiv consequentia-halmozódás példáját látjuk a hegymászók emphysemájánál, midőn a tüdőhólyagcsák ennyi és ennyi erőszakos belégzés által rugalmasságuk határán túl tágíttatván.

fokozatosan mind inkább elvesztik normalis összehuzódó képességüket.

A psychikai életben a generalizálások szintén hasonló okok halmazatából keletkezett tömeghatásokat képviselnek — csak-hogy itt nem a consequentiák physikai halmozódása áll be, hanem az okok élő összeolvadása. Ugylehet, hogy a psychikai erőhatások generalizáló halmozódása mögött is előttünk ösmeretlen szervezeti consequentiák physikai halmozódása áll fenn, — azonban akkor is ily halmozódás csak az egyes idegelemek változásaira, nem pedig azok működéseinek összhatásaira nézve képzelhető el.

Az összhatások causalis continuuma oly élő energia-kölcsönviszonyban áll a jelen működéseivel, mint ezt somaticus működéseknél soha sem találjuk. Somaticus működéseknél a direct energia-causalitás mindég egy araszszal a jelen pillanata előtt végződik és onnan a mult felé csak consequentiák közvetítésével áll fenn a hatások continuitása.

A causalis continuum ezen eleven alakja teremti meg a tapasztalások hosszú időre kiható determináló képességét, a multban gyökerező individualitás létének alapját. A psychikai működések élő continuitásából folyik, hogy normalis [és pathologicus viszonyainak tanulmányozása egyedül csak individualis lehet.

Ugyanebből következik, hogy ugy az általános, mint a specialis psychopathologia vizsgálati módszere nem lehet más-féle, csak biographicus, és pedig nem egyedül a pathogenesis felvilágosító adatainak fontossága miatt, hanem első sorban azért, mert az individualitás, — vizsgálatunk sajátképeni tárgya, — nem más, mint élő biographicus adatoknak a mindég változó milieu behatásaihoz való dinamikai viszonya.

TARTALOM.

Oldal

I. Bevezető rész.

1. A jellem fogalma és vizsgálásának szempontjai	3
2. A degeneratio tana, mint az összehasonlító psychopathologia kezdete	13
3. A psychosisokról általában	23
4. A psychosisok pathologiái alapja és tüneti képük	34

II. Általános dynamikai alapok.

5. Az intellectus zavarairól általában	41
6. Az intellectus mechanismusa	44
7. Az affectiv psychikai jelenségek	51
8. Az érzések syntheticus feldolgozása. (Émlékezés, causalitas)	54
9. Tapasztalás. Generalizálás	73
10. A gondolkozás mechanismusa. (Phantasia, következtetés)	86
11. A lelki működések cselekvő (expansiv) nyilvánulásai	96
12. A lelki működések subjectiv nyilvánulásai	123
13. Az intellectualis élet, mint a szervi működések subjectiv visszhangja	139
14. A psychikai közlekedés	159

III. A syntheticus működések általános pathológiája.

15. Tartalmi zavarok	193
16. Alaki, vagy dynamikai zavarok	217
17. Psychikai hiányok. (Működési kiesések)	231
18. Kóros középalakok	240

IV. Individual-pathologia.

19. A személyiség normalis és kóros factorai	247
20. Az érzés befolyása az individualitásra	252
21. Az emlékezés befolyása az individualitásra	257
22. Az ethikai egyéniség	269
23. A kóros individualitas pathogenesise	286
24. A szervezeti terheltség psychikai hatásai. (Általános patho- genesis)	293
25. Az általános psychopathologia, mint individual-pathologia	314

